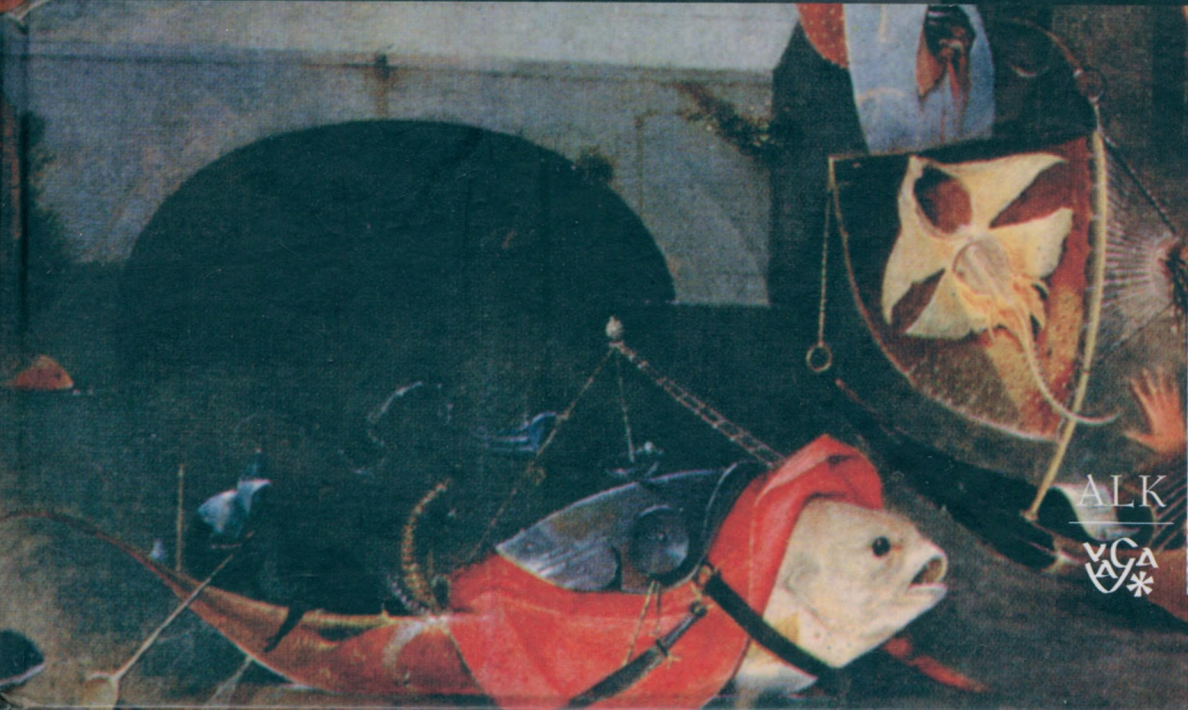

Jurgis Baltrušaitis

FANTASTIŠKIEJI
VIDUR-
AMZIAI

ALK
VGA*

Jurgis Baltrušaitis

FANTASTIŠKIEJI
VIDUR-
AMZIAI

Jurgis Baltrušaitis

FANTASTIŠKIEJI VIDUR- AMŽIAI

ANTIKA IR EGZOTIZMAI GOTIKOS MENE

Iš prancūzų kalbos vertė

ALDONA MERKYTĖ

ALK / VAGA

UDK 7.033

Ba313

Jurgis Baltrušaitis LE MOYEN AGE FANTASTIQUE

Flammarion, Paris, 1981

Linijinės figūros pieštos autoriaus

Knygos leidimą rėmė

ATVIROS LIETUVOS FONDAS

ISSN 1392-1673

ISBN 5-415-01547-7

© Flammarion, Paris, 1981, 1993

© Spadem, Paris, 1981

© Vertimas į lietuvių kalbą, Aldona Merkytė, 2001

© Leidykla VAGA, 2001

TURINYS

PRATARMĖ / 9

ĮŽANGA / 11

I SKYRIUS. Gotikos gryliai

I. MONSTRAI SU ĮVAIRIOMIS GALVŲ KOMBINACIJOMIS. *Galva su kojomis. Daugybė galvų ir veidų skirtingose kūno vietose* / 13

II. ANTIKINIAI GRYLIAI. *Graikų ir romėnų gliptika. Pradžia: dievai be galvų, su veidais ant liemens, dvasios su daugybe galvų, persiškų ir skitiškų galvų kekės, sardų skarabėjai, kaukėti šalmai ir zoomorfinės šalmų viršūnės* / 22

III. ANTIKINĖS GEMOS VIDURAMŽIAIS. *Ikiromaninėje auksakalystėje. Karolingų skonio atgimimas antrojoje XII a. pusėje ir XIII amžiuje. Antikinis antspaudas. Akmens legenda. Italijos gryliuose. Matthew Pariso piešta kamėja* / 30

IV. BEGALVIAI IR DAUGIAGALVIAI VIDURAMŽIŲ DIEVAI. *Legendoje. Pragare ir alegorijose. Dvigubas gorgonėjonas anglų-normandų Apokalipsėje. Gotikiniai šalmai* / 36

V. VIDURAMŽIŲ PABAIGOS GRYLIAI. *Dislokacija. Naujas gyvenimas. Grylių tapytojas Hieronymas Boschas* / 52

II SKYRIUS. Antikinių antspaudų ir monetų keistenybės

I. ANTSPAUDŲ KEISTENYBĖS. *Žvėris kriauklėje: antikiniai gyvūnai, lendantys iš kriauklės, ir Afroditė purpurissa; kriauklė, viduramžiais gimdžiusi žvėris. Skraidantis laivas ir laivas žuvis* / 57

II. ANTIKINĖS MONETOS. *Trikvetras. Kapitolijaus vilkė. Numizmatikos vaidmuo perduodant temas. Tapytas medalis. Galų ir keltų monetų „keturkojis dviem kojomis“* / 69

III SKYRIUS. Islamiški ornamentai ir rėmai

I. MUSULMONŲ PASAULIS VIDURAMŽIŲ GOTIKOJE. *Arabų mokslas. „Saraceniškų“ dalykų pamėgimas: kolekcijos, klastotės* / 78

II. ABSTRAKTUSIS DEKORAS. *Kufos ornamentas. Daugiakampiai pynimai. Žvaigždėtoji pynė. „Dovanos“* / 86

III. FANTASTINĖ AUGALIJA. *Gotikinis rūmī. Rytietiška puspalmė ir XIII–XIV amžiaus rankraščių flora. Kutai* / 95

IV. RĖMAI. *Rytietiški medalionai. Daugiaskilčiai, keturlapis kvadrato. Fatimidų sijos. Audiniai. Renesanso arabeskos* / 99

IV SKYRIUS. Fantastiškos arabeskos

I. HIERATINIŲ MONSTRŲ SUGRĮŽIMAS / 105

II. ARABIŠKŲ ORNAMENTŲ METAMORFOZĖS. *Gyvieji pynimai. Zoomorfiniai rūmī; žvėrys be galūnių* / 108

III. AUGALINIS ORNAMENTAS SU GALVOMIS IR LIEMENIMIS. *Rytuose. Vakaruose. Žmonės be kojų. Antropomorfiniai naskhī* / 111

IV. „VAKVAKAS“. *Hom su galvomis. Zoomorfiniai augalai ir kalbantys augalai islamo legendose ir paveiksluose. Vakarietiškos metamorfozės: Gyvybės medis su galvomis ir jo variantas prie Reino; Rytų mitai viduramžių botanikoje; Saulės ir Mėnulio medis; heraldinis Blogio medis; alchemijos medis; Jesės medis ir sielos konflikto medis* / 121

V. KITOS TEMOS. *Mėnuliški veidai. Kova su uodega. Raizgios kompozicijos: kiškiai, žuvis, arkliai, žmonės, beždžionės su įvairiomis sukeičiamomis kūno dalimis* / 136

VI. MUDHAHHIB IR GOTIKOS LAIKŲ ILIUMINATORIUS / 147

V SKYRIUS. Šikšnosparnių sparnai ir kiniški demonai

I. ŠIKŠNOSPARNIŲ SPARNAI IR SLIBINŲ SKIAUTERĖS VIDURAMŽIAIS. *Romaniniai demonai be sparnų arba su angelo sparnais.*

XIII amžiuje pasirodę chiropterų sparnai ir dantytos skiauterės: žmonės, slibinai, monstrai, raiteliai. Leonardo da Vinci'o skraidantis žmogus / 150

II. ŠIKŠNOSPARNIŲ SPARNAI IR TOLIMŲJŲ RYTŲ DEMONAI. *In Longai. Sparnuoti žmonės. Li Longmiano pragaras. Dievas Griaustinis, Lei Gongas. Vakarietiškos tapatybės: demonas su moters krūtimis, medžio pavidalo demonas, demonas su dramblio straubliu, vienaragis demonas ilgomis ausimis, šungalvis demonas. Tangu laikotarpio šarvai* / 157

III. TOLIMIEJI RYTAI IR VAKARAI. *Mongolų pergalės ir triukai. Pasiuntiniai ir tyrinėtojai. Pranciškonų amžius Kinijoje. Tartarica. Prekyba: audiniai, porcelianas. Mados: henenas su ragu ir piramidinis henenas. Kinai ir mongolai Vakarų ikonografijoje* / 171

IV. TOLIMŲJŲ RYTŲ TAPYBOS IR PRAGARO LEGENDA VAKARUOSE. *Hethumo, Ibn Batutos, Marco Polo liudijimai. Drakonų auksakalys Guillaume'as Boucher. Mongolijos Antikristo mitas, Armėnijoje – Kirakoso „Kronikoje“; Vakaruose – Ricoldas de Monte Croce, Rogeris Baconas. Tiesioginiai kontaktai ir atitikimas* / 183

VI SKYRIUS. Tolimųjų Rytų stebuklai

I. TOLIMŲJŲ RYTŲ DIEVAI, JŲ SIMBOLIAI, JŲ AUREOLĖS. *Daugiarankės dievybės ir Nagas. Jesės medis su personažais, sėdinčiais žiedų taurelėse. Krištolo aureolės. Perregimas kosmosas. Žmogus vazoje* / 193

II. SUGYVINTA GAMTA. *Zoomorfiniai kalnai ir uolos. Kinų geomantija: Feng Šui, žydrasis drakonas ir žemės plutoje gyvenantis baltasis tigras. Antropomorfiniai ir zoomorfiniai peizažai kinų tapybos traktatuose. Šeimininkas ir svečiai. Persijos zoomorfinės uolos. Feng Šui sistema gotikiniame herbarijuje. Gyvoji gamta Vakaruose. Kaip sienų dėmės interpretavo Leonardo da Vinci ir kaip Song Di* / 211

III. GYVI DAIKTAI. *Daiktų maištas Boscho ir Bruegelio paveiksluose. Sužmoginti daiktai ir sugyventi įrankiai Tolimuosiuose Rytuose* / 223

VII SKYRIUS. Didžiosios budistinės temos

I. BUDISTINIAI „GUNDYMAI“ IR „GUNDYMAI“ VAKARIETIŠKI. *Rytų Azijos „Gundymai“ ir „Budos gundymas“. Rytietiškos šventojo Antano legendos. Vietoj atskirų išbandymų – visuotinis šventojo Antano puolimas* / 228

II. MIRTIES ŠOKIAI IR DŪLANTYS LAVONAI. *Susitikimas viduriniais*

amžiais su numirėliais: gulintys numirėliai, stati numirėliai, šokantys numirėliai. Senovės šmėklos. Trečiasis ir ketvirtasis bodhisatvo susitikimas. Mirties stadijos Vakaruose. Kapinių skulptūra. Stati numirėliai: skeleto ir vienuolio pokalbis Kizile ir italų freskose. Demonizuoti skeletai, vetalai ir čitipačiai. Lamaistiniai mirties šokiai. Pekinas – lamaistų ir pranciškonų centras. Wolgemuto čitipatis / 234

III. MANDALOS. *Budistinė mandala. Gotikinė mandala. Transmigracijos ratas ir jo vakarietiškos metamorfozės / 249*

IV. GOTIKINIS ČI / 257

VIII SKYRIUS. Rytietiška pleištinė arka

I. RYTETIŠKAS PRIEŠINIS LANKAS. *Pleištinė arka – skulptūrinė arka. Indų ir kinų šventyklos uolose. Priešinių lankų variantai. Islamiška ir armėniška pleištinė arka / 260*

II. PRIEŠINIS LANKAS VAKARUOSE. *Pleištas Anglijoje: pleištą virš festonų, trigubas pleištą. Pleištą liepsnojančiojoje architektūroje: pleištą ant pusapskritimės arkos, pleištą ant pasaginės arkos, plokščias pleištą. Vietovės ir laiko atitikmenys / 266*

IŠVADA / 275

ASMENVARDŽIŲ RODYKLĖ / 279

PRATARMĖ

Pradžioje ši knyga buvo daug platesnės studijos, pavadintos „Atgijimai ir stebuklai gotikos mene“, dalis. Joje antikos ir Rytų elementai buvo traktuojami neatsiejamai nuo visumos srovių, kurios įsiviešpatavusio viduramžių realizmo epochoje žadino domėjimąsi tuo, kas paslaptinga ir antgamtiška. Aplinkybės susiklostė taip, kad abi šios studijos – viena, kalbanti apie vidinę plėtrą, antra apie įnašą iš išorės, – buvo išleistos atskirai, kaip savarankiški veikalai, pirmoji („Atgijimai ir stebuklai, fantastiškoji gotika“) 1960 m., antroji („Fantastiškieji viduramžiai, antika ir egzotizmai gotikos mene“) anksčiau – 1955-aisiais.

Knyga, prieš ketvirtą amžiaus pasirodžiusi Henri Focillono kolekcijoje, buvo greitai išpirkta. Per tą laiką ji buvo išleista Italijoje (1973 m. ir, kaip „kišeninė knyga“, 1977 ir 1979 m.) ir netgi Rumunijoje (1975). Pribrendo reikalas pakartoti leidimą prancūziškai. Čia pateikiame peržiūrėtą, papildytą ir gausiai dokumentuotą tekstą. Kadangi lig šiol, kiek mums žinoma, jokie tyrinėjimai nepakeitė ir nepranoko pagrindinių knygos elementų, – ji vis dar tebėra paskutinis žodis šiuo klausimu, kurio svarba didžios epochos istorijai nepaliauja augusi.

Apskritai gotikiniai viduramžiai yra tartum gamtos ir gyvenimo atradimas. Po romaninės ikonografijos, kuri buvo susiformavusi nevienalytėje teritorijoje su savo monstrais, savo antikiniais ir rytietiškais stebuklais, knibždančiais abstrakčiame ar stilizuotame dekore, išsiskleidžia gyvoji flora, gimsta gražios žmogiškos figūros, žengiančios tikrovės ir organiškos tvarkos link. Vakarai triumfuoja Vakaruose ir vaduojasi iš bet kokių įtakų.

Šios koncepcijos yra nepaprastai tikslios. Jos anaip tol neapibrėžia visų aspektų to vingiuoto vystymosi, kuriam atskirais tarpsniais daro poveikį daugybė įvairių elementų bei veiksmų. Viduramžiai niekada neatsisakys fantastikos. Jie per visą savo evoliuciją nuolat grįžta prie jos, čia atgaivindami jos primityvias formas, čia praturtindami ją naujomis sistemomis. Jie neatsisako ir plataus antikinio bei egzotinio repertuaro, kuris ilgai maitino jų vaizduotę.

Būtent šie išoriniai įnašai ir yra mūsų studijos objektas. Jų veikimas juntamas per visą XIII amžių, nors gotikos menas dar klesti visiškai harmoningai, neprarasdamas savo grynumo. Vis dėlto netrukus šis veikimas sustiprėja, ir ne tik pašlyja natūrali pusiausvyra, pradedama ieškoti įmantrybių bei sudėtingumo, bet ir atgyja grynai romaniški neramūs sapnai, konvulsijos, sumaištis. Atgimę Pragarо ciklai, šlykštūs išgalvoti padarai, mitinės būtybės knibžda bestiarijuose, rankraščių paraštėse ar skulptūriniame dekore, ir ištisas dirbtinis pasaulis, atsigavęs gyvojo pasaulio viduje, griaua vienybę tų temų ir principų, kurie apibrėžia pirmąją šios genezės fazę¹. Kartu atgyja tie šaltiniai, iš kurių visados sėmėsi peno fantastika ir legendos: klasikinė antika, Rytai.

¹ Apie šios senovinio turto reintegracijos į naujas

sistemas etapus ir kelius plg. Baltrušaitis J. *Réveils et*

prodiges, le gotique fantastique. Paris, 1960.

Pagrindiniai žemės monstrų lopšiai, kurį laiką buvę primiršti, vėl Vakarų eksploatuojami, tik skolinamasi dabar jau kitomis sąlygomis. Geriau pažįstamas antikos šaltinis. Atsiskleidžia nauji didžiuliai ištekliai gliptikoje ir monetose, tapusiose svarbiais perdavimo įrankiais. Islamas savo ruožtu nuo XI amžiaus yra evoliucionavęs ir jau nebeteikia visiškai tų pačių motyvų. Pagaliau Rytai staiga atsiveria ligi pat Kinijos, kuri iš esmės atspindi daugelio didžiųjų civilizacijų vystymąsi. Viduramžiai, maitinami šių kontaktų, auga šiose išsiplėtusiose ribose. Jų galia asimiliuoti neišduodant savęs yra vienas iš jų dvasios bruožų. Įgiję ir ištirpdę savyje visą seriją skirtingų formų, jie atrodo dar paslaptingesni ir tobulesni. Suklestėjus gotikiniams Vakarams, ryšiai su išoriniais pasauliais nenutrūksta, tik atsinaujina senieji šaltiniai.

Kituose skyriuose tokie įnašai bus nagrinėjami vien antgamtiniu aspektu. Jų poveikis reiškiasi visomis prasmėmis. Ir kaip tik fantastiniame irealizme, iš esmės nuolat susijusiame su tolimalais pasauliais – jei ne laike, tai erdvėje, – jie vis dėlto rado bendrą šaltinį ir bendrą tikslą. Įtakos suartėjo, ir jei mes leidome sau antikos ir Rytų elementus statyti į vieną gretą, tai tik todėl, kad patys viduramžiai juos taip sumaišė, dažnai tuo pačiu „saracėnų“ vardu vadindami ir graikų bei romėnų paminklus, ir islamo objektus bei formas su ta pačia rubrika – „nekrikščioniškieji“².

Šis plačiai vartojamas žodis, tam tikra prasme reiškiantis egzotizmą apskritai, gali apimti visas šių įnašų kategorijas ir patvirtina jų svarbą. Mes išrinkome pačius ryškiausius jų elementus, nesiekdami duoti išsamaus vaizdo. Ir vis dėlto mums to užtenka viduramžių nuolatiniam dualizmui atskleisti: viduramžiai, net ir ieškodami tikrovės, be paliovos bėga link tolimų ir chimeriškų kraštų, ligi galo išlaikydami savo universalumą.

² Apie terminą „saracėnų“, taikomą romėnų paminklams (*opus saracenum, tours sarrazins d'Antibes, li sepulture d'un sarrazin*, konsulinis diptikas, reprodukuotas Villard'o Honnecourt'o), plg. Hahnloser. *Villard de Honnecourt*. Wien, 1935. P. 27. J. von Schlosseris rašo apie vieną XV a. Postumo

medalio kopiją, vadinamą „saracėnų“ (*Die ältesten Medaillen und die Antike // Jahrbuch der kunsthistorischen Sammlungen des A.H. Kaiserhauses*. 1897. XVIII. P. 90).

I SKYRIUS

Gotikos gryliai

I. MONSTRAI SU ĮVAIRIOMIS GALVŲ

KOMBINACIJOMIS. *Galva su kojomis. Daugybė galvų ir veidų skirtingose kūno vietose.*

Gotikų ir romėnų antika yra dviveidė: tai dievų ir žmonijos pasaulis, kur, skleidžiantis galingam ir organiškam gyvenimui, viskas herojiška ir kilnu, o drauge tai pasaulis fantastiškų mišrios kilmės būtybių, dažnai atėjusių iš labai toli, jungiančių skirtingus kūnus ir skirtingas prigimtis. Tačiau tai ta pati vizija epopėjos su gausybe elementų bei aspektų, sudarančių vientisą ir vieningą pasaulį.

Visai kitaip atrodo jos tąsa istorijoje. Viduramžiai, kurie niekada neprarado ryšio su antikos žeme¹, nuolat atsigręžia čia į vieną, čia į antrą jos veidą. „Klasikiniu“ laikotarpiu joje ieškoma ne tik harmonijos pagrindų, bet ir žmogaus įvaizdžio.

Atskirais laikotarpiais, kai šis stabilumas susilpnėja, kai formų ir protų sukuriai įsiūbuoja fantaziją ir vaizduotę, antikoje atrandami pabaisa ir žvėris, o dažnai net patys Olimpo dievai parodo laukinį ir kone gyvulišką būdą. Romaninė ikonografija apskritai daug ko sėmėsi iš tos dvasios². XIII amžiuje, gotikiniam klasicizmui yrant, šis reiškinys atgyja ir ima toliau rutuliotis. Siaubingoji antika pamažu išstumia humanistinę

¹ Plačiau apie antikos pėdsakus viduramžiuose žr. Piper F. *Mythologie und Symbolik der christlichen Kunst*. Weimar, 1847–1855; Springer A. *Nachleben der Antike im Mittelalter*. Bonn, 1886; Bezold F. von. *Das Fortleben der antiken Götter im mittelalterlichen Humanismus*. Bonn, 1922; Liebeschütz H. *Fulgentius metaphoris ein Beitrag zur Geschichte der*

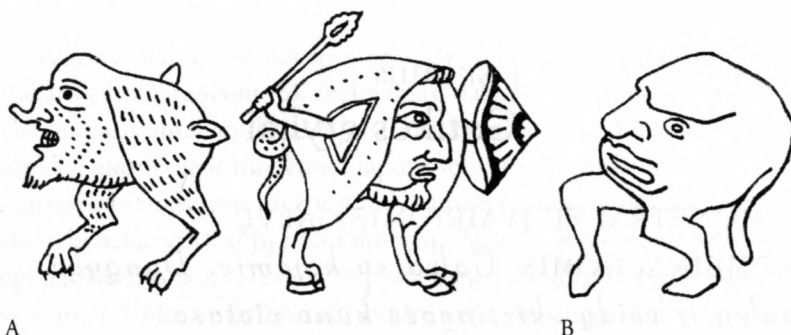
antiken Mythologie im Mittelalter // Studien der Bibliothek Warburg. Leipzig, 1926. IV; Nordström J. *Moyen Age et Renaissance*, Paris, 1933. Apie antikos įnašą į viduramžių ikonografiją žr. Saxl F., Panofsky E. *Classical Mythology in Medieval Art // Metropolitan Museum Studies*. New York, 1933. IV, 2; Adhémar J. *Influences antiques dans l'art du Moyen*

Age français. Londres, 1937. Taip pat žr. Seznec J. *La Survivance des dieux antiques*. Londres: The Warburg Institute, 1939. Naujas leidimas, Paris: Flammarion, 1980. ² Apie antikos įtaką romaninei skulptūrai žr. Durand-Lefebvre M. *Art gallo-romain et Sculpture romane*. Paris, 1937 ir Adhémar J. Ten pat.

1. GALVA SU KOJOMIS.

A. Metzo muziejaus
plafonas, apie 1220.

B. Lynno stalės,
apie 1415.

antiką. Moralizuotoji mitologija išsiginčija³. Net ir dangaus skliaute įsikuria arabų atgaivinti ir orientalizuoti zoomorfiniai žvaigždynai. Studijoje apie krikščioniškąją kosmografiją⁴ parodėme, kaip Zodiako, vėjų rožės, helenistinių planisferų temos, kurių turinys viduramžiais⁵ nuolat kito, nuo XIV amžiaus atgyja pasipildžiusios gausybe simbolinių figūrų, perkeltų į naujas sritis. Tokią permainą labai skatino islamas, tačiau atgimimas vyko ir savaime. Gotikinėje ikonografijoje susidaro ir ima plisti serija keistų, XII amžiuje dar visai nežinomų ar menkai žinomų padarų, daugiausia pabaisų su įvairiomis galvų kombinacijomis.

Paprasčiausias jų tipas – tai būtybės, vietoj viso kūno teturinčios veidą. Apie 1220 m.⁶ jų jau atsiranda Metzo muziejaus plafone. Iš daugybės fantastiškų būtybių išsiskiria dvi, kurias sudaro žmogaus galva ir kojos, suaugusios tiesiai su galva, be pilvo ir be liemens. Vienai jų nuo pakaušio nutįsusi uodega, o vietoje ausų išaugusios rankos, laikančios skydą ir mosuojančios kardu; kita teturi barzdota galvą ant dviejų kojų. Bet, nepaisant tokio anatominio skurdumo, jos yra baisiausiai veržlios

2. GALVA SU KOJOMIS.

Kairėje: Fitzwilliamo
muziejaus Kembridže
lapelis, apie 1280.

Dešinėje: Lambetho rūmų
Londone psalmynas,
XIV a. pradžia.

³ Žr. Panofsky E. *Hercules am Scheidewege*. Leipzig–Berlin, 1930. P. 18 ir toliau; Saxl F., Panofsky E. Ten pat.

⁴ Baltrušaitis J. *Cosmographie chrétienne dans l'art du Moyen Age*. Paris, 1939. Sk. IV,

Cercles astrologiques et cosmographiques à la fin du Moyen Age.

⁵ Apie antikos įtaką mėnesių vaizdavimui žr. Webster J. C. *The Labors of the Months in Antique and Medieval Art to*

the End of the XIIth Century. Princeton, 1938.

⁶ Schmitz W. *Die bemalten Holzdecken im Museum zu Metz // Zeitschrift für christliche Kunst*, 1897.

3. GALVA SU KOJOMIS.

Anglų-normandų

Apokalipsė,

XIV a. pradžia:

Ketvirtojo antspaudo
atplėšimas. Tulūza.

(1 pav.)⁷. Pabaisa netrunka pasirodyti ant Gournay grindinio (XIV a.), Hereforde⁸ (1380) ir Lynne⁹ (apie 1415), bažnyčios stalių raiziniuose. Labai paplinta rankraščių iliustracijose. Kembridžo Fitzwilliamo muziejaus¹⁰ lapelyje (apie 1280) matyti būtybė tragišku veidu, vilnijančia barzda, vėjo plaikstomais it liūto karčiai plaukais, einanti paskui kažko keturkojo pasturgalį. Piešinys nukopijuotas iš Lambetho rūmų¹¹ psalmyno (XIV a. pradžia), atkeliavusio iš Jorko diecezijos, tačiau atspindinčio rytinės Anglijos stilių (2 pav.). Valterio Milemetiečio¹² traktato (1326–1327) groteskas taip pat kilęs iš to paties modelio.

Analogiškos kompozicijos padaromos ir su gyvulių galvomis. Anglų-normandų Apokalipsėse¹³ matome Leviatano nasrus vejant Mirtį,

⁷ Vesly L. de. *La Céramique ornementale en haute Normandie pendant le Moyen Age et la Renaissance*. Rouen, 1913. Pieš. XV.

⁸ Bond F. *Woodcarving in English Churches*. London, 1910. Pav. p. 109.

⁹ Ten pat. Pav. p. 68.

¹⁰ James M. R. *A Descriptive Catalogue of the Manuscripts in the Fitzwilliam Museum*.

Cambridge, 1893. Fragm. Nr. 1. Pieš. XVIII.

¹¹ Millar E. *Les Principaux Manuscrits à peintures du Lambeth Palace à Londres // Le Bulletin de la S. F. R. M. P.* 1924. Rankr. 233. Pieš. XXXVII.

¹² Millar E. *La Miniature anglaise aux XIV et XV siècles*. Paris, 1928. Pieš. 52.

¹³ Pz., Oksfordas, Douce 180, 1270, Millar E.

La Miniature anglaise. II. Pieš. 93; Tulūza, rankr. 815, 1286–1314, f. 9; Auriol A. *L'Apocalypse du couvent des Augustins à la bibliothèque de Toulouse // Les Trésors des bibliothèques de France*. Paris, 1929. II; Dresdenas, rankr. 50 ir 117, XIV a.; Bruck R. *Die Malereien in den Handschriften des Königreichs Sachsen*. Dresden, 1906. Pav. 89 ir 91.

jojančią ant palšo žirgo (3 pav.), pasirodžiusio atplėšus ketvirtąjį antspaudą. Tekstas: „Ir paskui jį sekė pragaras“ (Apr 6, 8),

*Un cheval padle q' li sist
Son noun fut mors e enfer li suit...*

ilustruotas tiesiog paraidžiui.

Tulūzos Apokalipsėje šie nasrai pilni besišaipančių kaplianosių velnių. Dresdeno rankraštyje jie spjaudo ugnį (4 pav.). Būtent šis paskui mirtį sekantis pragaras ir paaiškina, kodėl Leviatanas kartais esti su priešakinėmis kojomis, netgi „Nužengime į pragarus“¹⁴ (5 pav.).

Tokie deriniai gali būti ir sudėtingesni: dažnai prie pirmosios galvos pridedama antra galva ilgu kaklu (6 pav.). Viename Liono katedros¹⁵ (1310–1320) pamatų medalione ant barzdotos arkliakojės kaukės sprando styro atauga, užsibaigianti antra mažesne galva – žmogaus; Douai psalmyne¹⁶ (1322–1325) yra keli tokie galvos variantai, kur apatinio veido nosis kartais ištįsta ir virsta uodega. Louterellio psalmyne¹⁷ (1340) ir Cambrai rankraštyje¹⁸ (XIV a.) antroji galva yra paukščio, kitur – šuns arba katės¹⁹.

4. GALVA SU KOJOMIS.

Apokalipsė, XIV a.
Vokiškas rankraštis A
117, lap. 23. Dresdenas,
Saksonijos žemės
biblioteka.

¹⁴ Haseloff A. *Eine thüringisch-sächsische Malerschule des XIII Jahrh.* Strasbourg, 1897. Pav. 109, pieš. XLVI, Wolfenbüttelio rankr., po 1235.

¹⁵ Bégule L. *Monographie de la cathédrale de Lyon.* Lyon, 1880. 3 serija, pieš. 4, kairysis portalas, kairė pusė.

¹⁶ *The New Palaeographical*

Society. London, 1903.

D. 1. Pieš. 16, Douai, rankr. 171 ir Cockerell S. C.

The Gorleston Psalter. London, 1907. Pieš. XVIII.

¹⁷ Millar E. *La Miniature anglaise.* II. Pieš. 57.

¹⁸ Durieux A. *Les Miniatures des manuscrits de la bibliothèque de Cambrai.*

Cambrai, 1861. Pieš. 11. Žr.

taip pat vieną ispanišką knygą, išleistą 1508 m., *The British Museum Quarterly.*

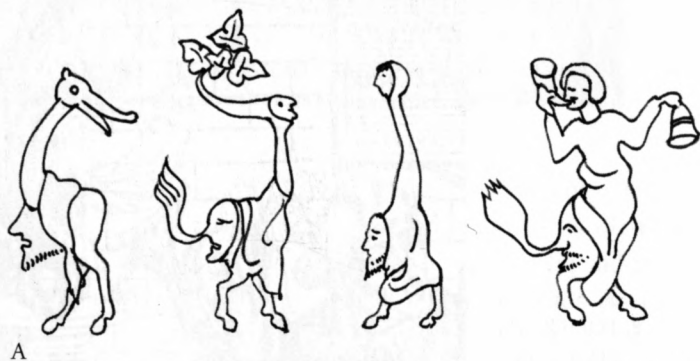
1936, V. Nr. 3. Pieš. XXXI.

¹⁹ Leroquais V., abatas. *Les Pontificaux des bibliothèques de France.* Paris, 1937.

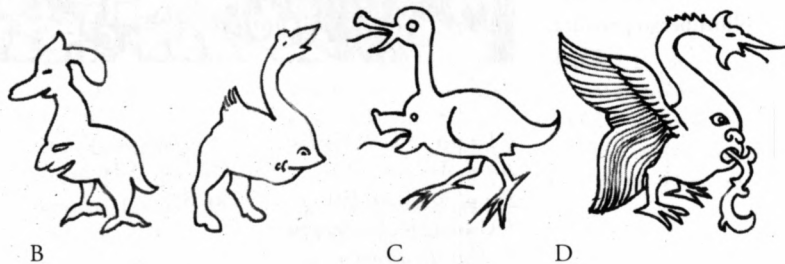
Pieš. CXVII, CXVIII, *Pontifical romain*, XV a., Liono municip. bibl., rankr. 5144.

5. NUŽENGIMAS Į
PRAGARUS.
Wolfenbüttelio
rankraštis, po 1235.

6. FANTASTINĖS
BŪTYBĖS.
A. Douai psalmynas,
1322–1325.
B. Liono *Pontifical
romain*, XV a.
C. Boccaccio knyga iš
Miuncheno,
XV a. pradžia.
D. Ispaniška knyga,
1508.

7. FANTASTINĖ
BŪTYBĖ.

Paryžietiškos knygos
inicialas, XVI a. pradžia.

Pirmosiose spausdintose knygose tokie deriniai buvo plačiai naudojami inicialams ir vinjetėms²⁰ (7 pav.). Ant vieno atskiro 1548 m. lapo matyti gyvūnas minioje, stovintis ant kolonos, nelyginant žalvarinis slibinas (8 pav.). Veidas ant jo krūtinės spjaudo liepsnas, o virš visko – trys galvos susiraizgiusiais kaklais, kurių viena su trimis karūnomis: tai Babilono chimera, Šėtonas, Reformacijos sukarikatūrintas popiežius²¹. Ilgą laiką nebuvo pamiršta ilgakaklė pabaisa virš žmogaus veido. Ji matoma net ir XVIII amžiaus liaudies ikonografijoje (9 pav.).

8. POPIEŽIJOS
ATVAIZDAS.

Niurnbergo graviūra,
1548.

²⁰ Jennigs O. *Early Woodcut Initials*. London, 1908.
Pav. p. 209, 230, 250.

²¹ Geisberg M. *Der deutsche Einblatt-Holzchnitt in der*

ersten Hälfte des XVI. Jahrh.
München, 1924. X.
Pieš. 33.

9. LIAUDIES
KARIKATŪRA.
Tirolis, XVIII a.

Dažnai būtybę sudaro dviguba kaukė su letenomis – viena kaukė ant krūtinės, antra ant nugaros²², iš priekio veidas, iš užpakalio snapas²³. Kaip ir ankstesnėje serijoje, pasitaiko, jog prie šių sudėtingų kūno kombinacijų dar prisideda trečia galva²⁴. Kaklą gali atstoti ištisas žmogaus liemu²⁵. Veidai keliauja po visą kūną ir visur geba įsitvirtinti (10 pav.).

²² Warner G. *Queen Mary's Psalter*. London, 1912. Pieš. 198.

²³ Ormesby psalmynas, Saunders O. *English Illumination*. Pantheon, 1928. II. Pav. 109.

²⁴ Warner G. *Illuminated*

Manuscripts of Dyson Perrins. Oxford, 1920. Pieš. CXV, šveic. rankr., apie 1312.

²⁵ Warner G. *Queen Mary's Psalter*. Pieš. 175, 176, 178; *The New Palaeographical Society*, serija II, d. III, pieš. 71, rankr. XV a.

pradžia, Paryžius; Martin H. *La Miniature française du XIII au XV siècle*. Paris, 1923. Pieš. 69, Karolio V Beau Bréviaire, prieš 1380.

10. FANTASTINĖS
BŪTYBĖS.

- A. Ormesby psalmynas,
XIV a. pradžia.
B. Karalienės Marijos
psalmynas,
XIV a. pradžia.
C. Paryžiaus *Valandos*,
XIV a. pradžia.
D. Vilhelmo Devoniečio
Biblija, 1251–1274.

Jie pasirodo ant paukščių²⁶, ant keturkojų, ant sirenų²⁷, ant visokiųjų fantastinių būtybių²⁸. XIII a. pabaigos Théroutanne'o „Valandos“ (11 pav.), tapytos sijos iš Kelno²⁹ (apie 1370) pateikia gausybę šių stebuklų. Snukiai kyšo iš absurdiškiausių vietų. Tačiau inkrustuota taip meistriškai, kad jie natūraliai susilieja su visu organizmu. Viskas tenai pulsuoja veržlia, nuolat atsinaujinančia gyvybe, įgyjančia netikečiausių bruožų. Tai esti baisūs žvėrys su akimis visose pusėse, kad galėtų tykoti, ir dantimis, kad galėtų kąsti. Vieno tokio žvėries skulptūra (12 pav.) puošia Vandomo stalių mizerikordiją (XV a.).

Be keleto atskirų pavyzdžių, tokių kaip šventojo Albino relikvijų dėžutė iš Kelno (1186) arba Halberstato³⁰ choro stiuko užtvara (apie 1200), pabaisos ypač paplinta nuo 1250 m. Pirmoje XIV a. pusėje jų ypač gausu didžiuosiuose gotikos židiniuose, ir pirmiausia Anglijoje, Prancūzijoje, Flandrijoje ir Vokietijoje. Tačiau pagimdė šias formas ne viduramžiai.

²⁶ Psautier Tenison, Herbert J. *Illuminated Manuscripts*. London, 1911. Pieš. XXIV; Robert de Lisle psalmynas, 1339, Maunde Thompson E. *English Illuminated Manuscripts*. London, 1895. Pieš. 17; Brunetto Latini, 1330, Yates Thompson H. *Illustrations of One Hundred Manuscripts*. London, 1918. VII. Pieš. LXIX; rankr. 22 iš Gento, Maeterlinck L. *Le Genre satirique dans la peinture flamande*. Paris, 1907. Pav. 85 ir 121; Liudvikos Savojetės „Valandos“, XV a., Leroquais, V., abatas. *Les*

Livres d'heures de la Bibliothèque nationale. Paris, 1917. Pieš. LX ir LXII; Boccaccio knyga iš Miuncheno, XV a., Olschki L. *Manuscripts français à peintures des bibliothèques d'Allemagne*. Genève, 1932. Pieš. IX.

²⁷ Jennings O. Ten pat. Pav. p. 230.

²⁸ Viljamo Devoniečio Biblija, 1251–1274, Millar E. *La Miniature anglaise du X au XIII siècle*. Paris, 1926. Pieš. 77; Robert'o de Blois poezija, XIII a. pabaiga, Arsenal, 5201, Martin H. *La Miniature française*.

Pieš. 24; Vandomo stalės, Chichesterio stalės, apie 1330, Bond F. Ten pat. Pav. p. 12; Ruano Leidėjų rūmų stalės ir portalas, Adeline J. *Les Sculptures grotesques et symboliques*. Rouen, 1879. Pieš. XLVI. ²⁹ Clemen P. *Romanische Monumentalmalerei in den Rheinländern*. Düsseldorf, 1916. P. 524, pav. 372. ³⁰ Bernheimer R. *Romanische Tierplastik*. München, 1931. Pieš. 50, pav. 153.

11. PARAŠČIŲ
PABAISOS.
Thérouanne'o *Valandos*,
XIII a. pabaiga.
Paryžius, Nacionalinė
biblioteka, lot. rankr.
14284.

12. FANTASTINĖ
BŪTYBĖ.
Vandomo
(Loir-et-Cher) stalių
mizerikordija, XV a.

II. ANTIKINIAI GRYLIAI. *Graikų ir romėnų gliptika.*

Pradžia: dievai be galvų, su veidais ant liemens, dvasios su daugybe galvų, persiškų ir skitiškų galvų kekės, sardų skarabėjai, kaukėti šalmai ir zoomorfinės šalmų viršūnės.

Graikų ir romėnų gliptika pateikia visus šių kombinacijų variantus: galvos su kojomis³¹, o kartais ant jų dar kaklas su paukščio ar keturkojo galva³²; liemu su dvilypiu veidu³³, su trečia galva³⁴ ar net su uždėtu biustu³⁵. Ant vieno organizmo susijungia keturi, penki, šeši, septyni veidai ar snukiai. Žmogaus veidas daug kur figūruoja ant arklio piršių ar ant pasturgalio³⁶, ant erelio gūžio³⁷, ant vabzdžių³⁸. Čia kalbama ne apie kokią menką procedūros analogiją, o apie tą pačią zoologinę grupę (13 pav.).

Tokios raižytos figūrėlės buvo pavadintos gryliais (*grylles*) pagal vieną Plinijaus Vyresniojo tekstą, kur minima kažkokio *Gryllos* (paršiuko) karikatūra, piešta Apelio amžininko egiptiečio Antifilo. Iš pradžių šis žodis reiškė apskritai satyrinį tapybos su ryškiomis deformacijomis žanrą, o vėliau imtas taikyti tiksliai gliptikai, vaizduojančiai būtybes, kurių kūną sudaro galvos³⁹. Tokie akmenyse išraižyti atvaizdai, be abejonės,

³¹ Babelon E. *La Gravure en pierre fine*. Paris, 1894.

Pav. 135; Gebhart E. *Gemmen und Kameen*. Berlin, 1925. Pav. 140.

³² Furtwängler A. *Beschreibung der geschnittenen Steine im Antiquarium zu Berlin*. Berlin, 1896. Nr. 8536, 8538; Macarius J. *Abraxes seu Apistopistus, quae est antiquaria de Gemmis Basilidianis disquisitio*. Anvers, 1657. P. 37; Reinach S. *Pierres gravées*.

Paris, 1895. Pieš. 26, pav. 50–11.

³³ Furtwängler A. *Beschreibung*. Nr. 8536.

³⁴ Ten pat, Nr. 3341, 3344, 8532; King C. W. *Antique Gems and Rings*. London, 1872. Pieš. LVI, 4 ir 5; Augustino L. *Gemmes et sculpturae antiquae*. Frankfurt, 1694. Nr. 203.

³⁵ Furtwängler A. *Beschreibung*. Nr. 8533.

³⁶ *Pierres gravées du cabinet de M. Grivaud de la Vincelle*, originalūs piešiniai iš Nac.

bibl. Medalių kabineto, E 86, Nr. 148, Medalių kabineto intalijos iš Luynes'o kolekcijos, 145.

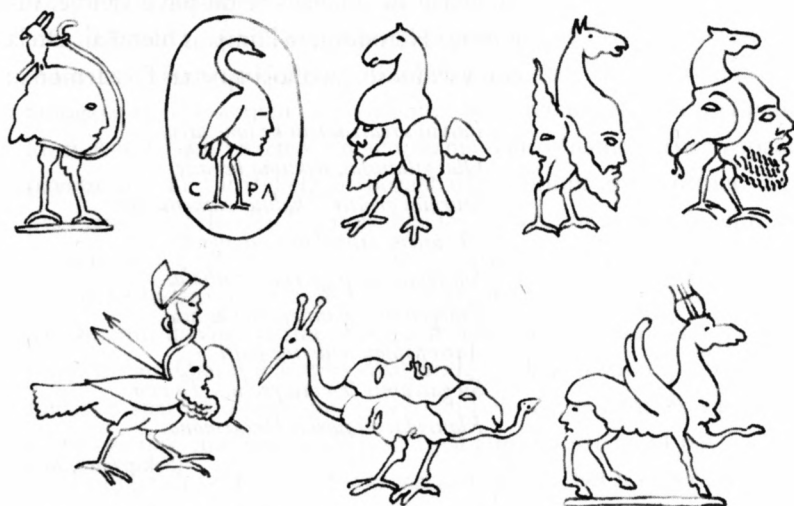
³⁷ Furtwängler A. *Beschreibung*. Nr. 1798, 1801.

³⁸ Furtwängler A. *Die antiken Gemmen*. Berlin, 1900. I. Pieš. XXVI, 83; *Beschreibung*. Nr. 1805, 1806.

³⁹ Babelon E. Ten pat. P. 176.

turėjo magišką galią⁴⁰. Gyvųjų formų vietos keitimas, jų kartojimas, baisus išdidinimas bei sumaišymas teikė antgamtinių jėgų. Blanchet⁴¹ nuomone, žodis *accroissement* (augimas), lydintis grylį, ir gausybė avino galvų liudytų, jog šie fetišai turi ryšį su vaisingumu bei turtingumu.

Furtwängleriui⁴² skarabėjai, rasti Taro nekropolyje Sardinijoje ir priskiriami IV a. pr. Kr., yra seniausi pavyzdžiai, bylojantys apie Kartaginos ar finikiečių įtaką. Ūre atrasti persiški antspaudai, taip pat datuojami IV a. pr. Kr.⁴³, tik meniškesni, ir tokie patys piešiniai skitų plokštelėse⁴⁴ suteikė Anne'ai Roes pagrindo kalbėti apie jų rytietišką ir iranietišką kilmę⁴⁵.

13. ANTIKINIAI
RAIŽYTŲ AKMENŲ
GRYLIAI.

⁴⁰ Böttiger C. A. *Kleine Schriften*. Dresden, 1836. P. 460–461; Furtwängler A. *Die antiken Gemmen*. III. P. 353 ir 363.

⁴¹ Blanchet A. *Recherches sur les grylles* // *Revue des études anciennes*. 1921. XLIII. P. 43.

⁴² Furtwängler A. *Die antiken Gemmen*. III. P. 114 ir 288.

⁴³ *The Illustrated London News*. 1932. Gegužė. P. 756, pav. 2, Wooley kasinėjimai.

⁴⁴ Minns E. *Scythians and Greeks*. Cambridge, 1913. Pav. 106-6 ir 19.

⁴⁵ Roes A. *New Light on the Grylli* // *Journal of Hellenic Studies*. 1935. P. 232–235. Žr. taip pat Zykan J. *Der Tierzauber* // *Artibus Asiae*. 1935. P. 203 ir toliau.

Tačiau formavimasis atrodo sudėtingesnis. Grylio kompozicijoje išskirtini du elementai: galva su kojomis arba neįprastoje vietoje ir padauginta galva. Kiekviena jų atsirado ir net vystėsi visai nepriklausomai.

Picard'o⁴⁶ nuomone, pradžių šiai monstrų klajojančiais veidais padermei yra davę begalviai dievai, kurių lopšys buvo Kreta ir Egiptas⁴⁷. Vietos kaitaliojimą nulėmė reikalas išlaikyti svarbiausius organus ir kai kurių anatominių zonų trauka. Ozyriui nukirsta galva, pasaulio kūrėjas be galvos, begalvis ir griaustinio bei žaibų valdovas, kurio liepsnas spjau-danti burna yra kojose, Molas, netekęs galvos už tai, kad norėjo išprie-vartauti nimfą, vadovauja visiems siaubo personažams, tokiems kaip begalvis dievas Besas, kurio akys žiūri iš krūtinės – tokį jį matome Sar-dinijos skulptūroje ir gliptikoje⁴⁸, Baubo figūrėlės iš Prienės⁴⁹ – be tor-so, tačiau su žmogaus veidu pilvo vietoje, vakarinės Libijos *akephaloi*, minimi Herodoto, ir Plinijaus blemijai. Otelas, sutikęs juos haliucina-cijų vaizduose, pasakoja apie tai Dezdemonai:

*Paskui atvaizdavau kelionę savo,
Olas giliausias, dykumą bevaisę,
Šiurpias griūtis ir kalnus akmenuotus,
Viršūnėm įsisiurbusius dangun;
Šnekėjau, kaip gyvena kanibalai,
Žmogėdros, ryjantieji vienas kitą,
Antropofagų padermė baisi
Su galvomis žemiau pečių... To viso
Klausydavosi noriai Dezdemonai.*

(Šekspyras. *Otelas*, I v. III sc. Vertė A. Churginas)

Visais šiais atvejais galva leidamasi žemyn didėja ir užima visą lie-menį.

⁴⁶ Picard Ch. *L'Épisode de Baubó dans les mystères d'Éleusis // Congrès d'histoire du christianisme*. Paris, 1928. P. 25 ir toliau.

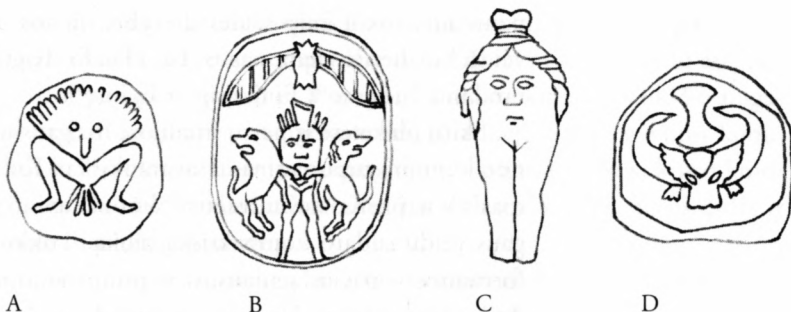
⁴⁷ Dellate A. *Études sur la magie grèque, Akephalos Theos // Bulletin de correspondance hellénique*. 1914. P. 199 ir toliau; Preisendanz M. K. *Akephalos, Der Kopflose Gott // Beihefte zum alten Orient*. Leipzig, 1925–1926. 8.

⁴⁸ Dellate A. Ten pat. Pav. 10. Cagliari'o muziejus, rasta Sardinijoje V a. pr. Kr. Analogiškas atvaizdas yra ant skarabėjo iš Sardinijos, Orcurti. *Bolletino archeologico sardo*. IV. Pieš. II, 13, plg. Ferrot G., Chipiez Ch. *Histoire de l'art dans l'Antiquité*. Paris, 1885. III. Pav. 296.

⁴⁹ Wiegand Th., Schrader H. *Priene*. Berlin, 1904. Pav. 149–154, IV a.

14. PERKELTOS
GALVOS.

- A ir D. Antspaudai, rasti
mikėniškame Zakro
name Kretoje.
B. Sardinijos Besas.
C. Prienės Baubo.

Priėmus mobilaus veido principą, kaukės pradeda judėti kūnais, turinčiais galvą ant pečių. Jos pasirodo ant karių pilvų⁵⁰ ar prilimpa prie šlaunų sparnuotoms dvasioms⁵¹. Beso keliai labai dažnai virsta liūto galvomis, o pėdos – gyvatės ar šakalo galvomis⁵². Baubo gestas, prajuokinęs Demetrą, buvo išaiškintas kaip pilvo šokis: išdažytas veidas, grimasos ir maivymasis⁵³. Prieš nukeliant galvą į kitą vietą ir paverčiant ją žmogaus figūros centru, ne visuomet, beje, reikėjo iš anksto ją panaikinti. Ant daugelio Kretoje (mikėniškame Zakro⁵⁴ name) rastų antspaudų pavaizduoti ne tikri akefalai (begalviai) su akimis ant krūtinės, o paprasčiausiai – galvos su kojomis: plačios kaukės ant mažų letenėlių, priklausančios tai pačiai grupei. Juose taip pat matyti jau ryškėjantis grylis tikrąja to žodžio prasme. Jo piešinys primena buliaus galvos siluetą su dviašmeniu kirviu⁵⁵ viršuje; jį sudaro susijungę du paukščiai ir bukranonas. Paukščiai nugaromis susiglaudę. Jų kaklai sutampa su buliaus ragais, o sparnai ir uodegos – su jo snukiu. Žiūrėdami tik į pusę šios kompozicijos, matome paukštį su atgal atgręžta galva (14 pav.).

Taigi lig šiol turime ne tik galvas su kojomis, bet ir galvas, klajojančias po visas kūno dalis, galbūt susijusias su dievais nukirsdintomis galvomis, tačiau tai dar ne kūnai, sudaryti iš daugybės kaukių. Pastarieji kilę ne iš begalvių dievų, o iš daugiagalvių genijų, žinomų jau šumerų

⁵⁰ Perrot G., Chipiez Ch.

Ten pat. IX. Pav. 18.

⁵¹ Gori A. *Thesaurus gemmarum*. Firenze, 1750. Pieš. CXXXVI.

⁵² Delatte A. Ten pat. P. 209.

⁵³ Perdrizet P. *Bronzes de la collection Fouquet*. Paris, 1911. P. 42–43.

⁵⁴ Hogarth D. G. *The Zakro Sealing // Journal of Hellenic*

Studies. 1902. P. 76 ir

toliau, pieš. VII, pav. 44 ir 45; Bossert Th. *Alt Kreta*.

Berlin, 1921. Pieš. 243 e.

⁵⁵ Hogarth D. G. Ten pat.

Pav. 16, pieš. VIII, pav. 57 ir 57 a. Autoriaus nuomone, tai galėtų būti liūto kaukė.

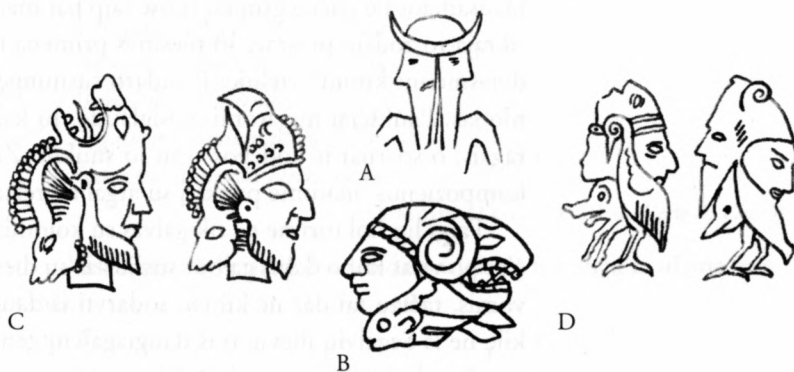
panteone, tokių kaip saulės dievybė, dienos ir nakties saulė dvilypiu veidu⁵⁶ ar hetitų demonas iš Tel Halafo dviguba liūto gerkle⁵⁷, kokių randama Indijoje⁵⁸, Finikijoje ir Egipte⁵⁹.

Skitų plaketėse ir persų intalijose tos gausingos kaukės yra atplėštos nuo kūno ir grupuojasi visai savarankiškai. Kubanės papuošaluose (pirmasis V a. pr. Kr. dešimtmetis)⁶⁰ liūto ar avino galva su prišlijusiu žmogaus veidu sudaro kompaktišką bloką. Tokios grupės savo išvaizda ir formomis – pačios seniausios iš mums žinomų – tiesiogiai siejasi su Azijos tradicijomis. Ūre rasti antspaudai su žmonių galvomis, pridengtomis raguotomis ar liūto nasrų kaukėmis, priklauso tai pačiai šakai, tačiau sistema yra sudėtingesnė: ten jau įsiterpia snapai, be to, paties personažo barzdos kontūrai virsta paukščiu. Dar nė viena šių figūrų neturi kojų. Visa ta gausybė galvų yra labai gyvos, bet negali judėti. Priekines galūnes jos įgis tik Sardinijos antspauduose. Tenai matyti tam tikras rytietiško tipų susiliejimas su egėjiškais (15 pav.). Taras, būdamas toli nuo didžiųjų centrų, šią įtaką jaučia taip pat stipriai ir tampa kryžkele, kur susiduria pagrindinės Viduržemio jūros srovės. Krūtingalvis Besas ir žmonių bei gyvulių galvų deriniai⁶¹, labai artimi

15. GAUSINGOS

GALVOS.

- A. Šumerų dievybė,
3000 m. pr. Kr.
- B. Skitų gryliai,
V a. pr. Kr.
- C. Irano gryliai,
IV a. pr. Kr.
- D. Sardinijos gryliai,
Taro akropolis,
IV a. pr. Kr.

⁵⁶ Ward W. *Seal Cylinders of Western Asia*. Washington, 1900. Pav. 300 b, 3000; Delaporte I. *Cylindres orientaux du musée du Louvre*. Paris, 1920. Pieš. 76. Nr. 251, 2400.

⁵⁷ Oppenheim M. von. *Tell-Halaf*. London, 1931. Pieš. XXXIII A.

⁵⁸ Marshall J. *Mohenjo-Daro and the Indus Civilization*.

London, 1932. I. Pieš. XII, pav. 17. Raguota dievybė trigubu veidu.

⁵⁹ Reinach S. *Cultes, Mythes et Religions*. Paris, 1913. *Mercure tricéphale*, p. 161 ir toliau; Deona W. *Études d'art comparé, simultanément et succession // Revue d'ethnographie et de sociologie*. 1913. P. 335 ir toliau, ir *Unité et diversité // Revue*

archéologique. 1914. P. 40–41.

⁶⁰ Minns E. Ten pat. Pav. 106-6 ir 19 iš Septynių Brolių kapų ir Eltingeno (Nymphaeum). P. 206 ir toliau.

⁶¹ Furtwängler A. *Die antiken Gemmen*. I. Pieš. VII, 32 ir 33, pieš. XV, 88.

iraniečių-skity temoms, susitinka toje pačioje gliptikoje. Kaip ir skarbėjų, viename kūne susijungia Kretos paukštis su bukraniu ant nugaros ir persų daugiagalvis. Vietoje buliaus snukio ant paukščio nugaros atsiranda galva su daugeliu veidų. Susiliejusios su gyvūno kūnu, kaukės įgyja kojas ir tampa stuomeniu⁶². Tačiau paukštis, kurio kojomis vaikšto toks padaras, visuomet esti jo barzdoje. Vėliau jis didės ir vyraus daugelyje monstrų.

Taigi pirmieji žinomi gryliai atsirado susimaišius dviem skirtingoms – gausybės galvų ir galvakojų bei klajojančių galvų – linijoms. Toks pat susiliejimas, be abejo, galėjo įvykti ir kitur, tačiau kol kas šis procesas ryškiausias būtent šioje serijoje.

Abi šios linijos ir toliau vystosi kiekviena savarankiškai ir darosi turtingesnės. Žinoma, kiek daug būta graikų ir romėnų dievų, Azijos dievybių palikuonių su daugialypiais veidais ir daugeriopomis savybėmis: Borėjas, šaltas ir sausas vėjas, Kronas, Laikas, vienu veidu atsigręžęs į praeitį, o antru – į ateitį, Janas – durų dievas, saugantis įėjimą į namus ir kartu išėjimą iš jų, Argas, kurio vienas veidas gali budėti, kol antrasis miega, Hermis, Merkurijus, Cerberis su dviem ar trimis galvomis, triveidė Hekatė, simbolizuojanti tris mėnulio dievybes arba trejybę – Selenę, Artemidę, Persefonę, arba kryžkelių deivė, hermų stulpai kelių sankirtose su dviem ar net keturiais veidais.

Klasikinėje gliptikoje, kur brandinamas žmogaus atvaizdo kūrimo menas (tiktai galva su kaklu), ši daugiagalvystės tema tampa pagrindinė. Paeiliui realizuojami visi įmanomi daugiaveidžiai deriniai. Matome juos sulydytus vienus su kitais, įleistus, įrašytus vienus kitų vidun, vienintelę galvą, dvigubą galvą su vienveide kauke⁶³ viršuje, vienintelę galvą su dvilype kauke⁶⁴ ant jos, dvilypę kaukę su trečiu veidu ant smakro⁶⁵, galvas su penkiais ar dešimčia veidų⁶⁶. Žmonių galvos suporuotos su žvėrių galvomis. Iš vieno sprando kyšo paukščių snapai, šernų, arklių ir avinų galvos⁶⁷. Iš už barzdotos kaukės styro kiaulės šnipas⁶⁸. Kai kuriose gemose tokie deriniai kabo tiesiog kekėmis⁶⁹.

⁶² Ten pat. Pieš. XV, 87, 89.

⁶³ Furtwängler A. *Beschreibung*. Nr. 6545, 6546, 6548.

⁶⁴ Ten pat. Nr. 5334, 7810.

⁶⁵ Reinach S. *Pierres gravées*. Pieš. 26, pav. 51-3.

⁶⁶ Ten pat. Pieš. 24, pav. 48-10, pieš. 131, pav. 64.

⁶⁷ Furtwängler A.

Beschreibung. Nr. 1916, 1927, 1928, 7815, 7817, 8523, 8527, 8528; King C.

W. Ten pat. Pieš. LVI, pav. 11.

⁶⁸ Furtwängler A.

Beschreibung. Nr. 8524.

⁶⁹ Reinach S. *Pierres gravées*. Pieš. 131, pav. 65.

Nepriklausomai sumanytos ir padarytos, šios surizgusios ir susispraudusios kekės taip pat yra įskiepijamos begalviams mitiniams genijams ir besnukiams gyvuliams, taip atnaujinant jų formas. Graikų ir romėnų grylis kyla iš to paties lydinio kaip ir Sardinių tipas, tačiau technika tobulėja. Atskiros dalys sumaniai derinamos. Panaudojamas visas antikos mokslas apie gyvuosius kūnus, todėl net ir įžūliausi sugretinimai atrodo nuostabiai tinkantys.

Taro skarabėjuose atskiri elementai, nors ir suderinti, nesusilieja, o čia jų vienybė organiška. Klaidžiojančių galvų krūva vėl susiburia kurio nors keturkojo ar paukščio viduje. Net ir sudarytas iš atskirų dalių ar gabalų, monstras pasirodo besąs gajus ir tai tikriausiai nulemia jo sėkmę. Didžiausio populiarumo gryliai susilaukia II–III amžiuje ir išplinta plačioje teritorijoje, nuo Galijos⁷⁰ ligi Begramo⁷¹. Persijoje jų aptinkama Sasanidų⁷² antspauduose, bet kaip lokalinė liekana. Ši sistema žinoma visur.

Šalmas, kuris irgi kombinuoja aplink galvą gyvulines formas, pasiekia tą patį efektą. Antikos dievai ir kareiviai dažnai dėvėdavo gyvūnų kaukes⁷³. Hadas dėvėjo vilko kaukę, kuri skleidė tamsą. Tai šių kepuraitę, kiklopų perduotą pragaro valdovui, pasiskolino Atėnė kovai su Arėju. Junona kartais ant galvos užsidėdavo ožkos galvą. Trakų *alopekis* buvo lapės kailis po kaklu sukryžiuotomis kojomis ir snukučiu, padėtu ant viršugalvio. Kai Heraklis nuderia Nemėjos liūtui kailį, žvėries žandikaulis papuošia jo kaktą⁷⁴. Eginos frontone jis atrodo kaip tikras šalmas. Pasak Propercijaus, Romulas turėjęs *galea lupina* (vilko šalimą).

Visais tokiais atvejais, kaip ir persų ar skitų gryliuose, personažo galvą dubliuoja gyvulio galva. Ji kombinuojama taip pat su daugeliu skulptūrinių žmogaus veidų ant paties šalmo. Kai karys pasipuošia tokiu šarvu, jis virsta dievu su daugybe veidų, iš kurių vienas yra tikras – jo paties⁷⁵. Gliptikoje tokių pavyzdžių gausu. Kartais apie

⁷⁰ III a. gryliai, rasti prie Strasbūro. Blanchet A. Ten pat. Pav. 1.

⁷¹ Hackin J. *Recherches archéologiques à Begram*. Paris, 1939. P. 21. Nr. 329. Pieš. LXI.

⁷² Delaporte L. *Musée du Louvre, catalogue des cylindres*. Paris, 1923. Pieš. III (A 1424); *Survey of Persian Art*. Oxford, 1938.

Pieš. 255, DD, KK, pav. 371 d, f, g.

⁷³ Žr. S. Reinacho straipsnį *Galea Darembergo ir Saglio* knygoje *Dictionnaire des Antiquités*. II. P. 1429 ir toliau.

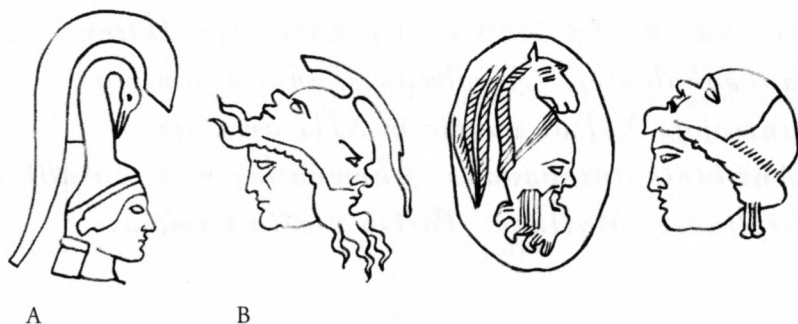
⁷⁴ Reinach S. *Pierres gravées*. Pieš. 17, pav. 34-3, 4, 5, pav. 35-1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 9.

⁷⁵ Paradinis šalmas, rastas romėnų stovykloje

Heddemheime. Reinach S. *Galea*. Pav. 3413; Minervos šalmai. Reinach S. *Pierres gravées*. Pieš. 30, pav. 60-2, 3, 4, 5, 7, 10, 11, 12, 14, pav. 61-4.

16. ANTIKINIAI
ZOOMORFINIAI
GALVOS APDANGALAI.

- A. Atėnė Poliadė.
-
- B. Raižytų akmenų
-
- gryliai.

galvą sugrupuotos kaukės organiškai su ja susilieja, kartais ją tik pridengia, bet esti taip gerai priderintos, jog atrodo esančios monstro⁷⁶ dalis arba bent jau tiksliai atkartoja jo bruožus⁷⁷. Tai antropomorfiniai gryliai (16 pav.).

Grylio su galva ant ilgo kaklo variantai šioje serijoje atsiranda pasirodžius zoomorfinėms šalmo viršūnės puošmenoms. Pasak Herodoto, „Azijos etiopai“, tarnaujantys Kserkso kariuomenėje, dėvėdavo arklių galvas, kurių karčiai atstodavo sultoną. Viena Atėnė Poliadė⁷⁸ atvaizduota su ilgu paukščio kaklu ant šalmo. Artakserkso sūnus Firuzas monetose figūruoja su puse erelio ant galvos⁷⁹. Antikinių šalmų viršuje dažnai matome žvėrių ir net žmonių galvas⁸⁰. Iškeltos ant šalmo viršaus, jos atrodo lyg ant nuosavo kūno. Šarvas paprastai esti normalios būtybės formos, tik nukirstos ties krūtine arba pečiais. Bet vos tik žmogus jį užsideda ir jo veidas atsiduria krūtinės vietoje, šarvas tampa gryliu. Tokie aplink galvą sukomponuoti deriniai yra identiški tiems, kuriuos matome gliptikoje⁸¹, ir skiriasi tik tuo, kad juos laikantis veidas yra gyvas.

⁷⁶ Reinach S. *Pierres gravées*.

Pieš. 24, pav. 47-12.

⁷⁷ Ten pat. Pieš. 24,

pav. 47-9, pieš. 25,

pav. 49-7, 8, pav. 50-3, 6, 7,

pieš. 90, pav. 73.

⁷⁸ Reinach S. *Galea*. Pav. 3417.

⁷⁹ Goets H. *The History of*

Persian costume, Survey of

Persian Art. Pav. 745 g.

⁸⁰ Reinach S. *Galea*. P. 1450.

⁸¹ Furtwängler A. *Beschreibung*.

Nr. 8527 ir 8528; Reinach S.

Pierres gravées. Pieš. 26, pav.

50-13, pav. 51-5.

III. ANTIKINĖS GEMOS VIDURAMŽIAIS. *Ikiromaninėje auksakalystėje. Karolingų skonio atgimimas antrojoje XII a. pusėje ir XIII amžiuje. Antikinis antspaudas. Akmens legenda. Italijos gryliuose. Matthew Pariso piešta kamėja.*

Viduramžiai mėgo antikinius akmenis ir juos kaupė. Tikėjo juos turint visokių galių ir visur naudojo. Jų randama inkrustuotų jau karalienės Teodelindos maldaknygės dekore Monzoje ir šventojo Mauricijaus Agoniečio relikvinės puošyboje.

Gemų derinimas su emaliu ir auksu plačiau paplito tik IX ir X amžiuje⁸². Ant šventojo Jono iš Herefordo relikvinės figūruoja akmenys su gyvuliais, Edipu, faunu ir bakchantu. Lotaro (817–855, Aachenas) kryžiaus centre inkrustuota didelė kamėja, vaizduojanti Augustą su laurų vainiku. Dvylika kamėjų puošia abatės Matildos Kryžių II iš Esseno lobyno (apie 1000), jomis nusėta ir šventosios Fua relikvinė iš Conques'o⁸³ muziejaus. Auksakaliai brangakmenių ir brangiųjų metalų šarvais apvelka šventuosius ir daiktus. Šios intalijos buvo kartu ir antspaudai. Pipino, Liudviko Geraširdžio, Lotaro antspaudus puošė mitologinių personažų atvaizdai. Karolio Didžiojo antspaude figūravo Jupiteris Serapis.

Tokia praktika trunka ligi XI amžiaus⁸⁴, o antrojoje XII a. pusėje įgyja ypatingą mastą. Šiaurės regionuose relikvinės puošiamos antikiais akmenimis. Ant Trijų Karalių relikvinės Kelne (apie 1200)

⁸² Séligmann J. *L'Orfèverie carolingienne // Travaux du groupe d'histoire de l'art de la faculté des Lettres de l'université de Paris*. 1928. P. 141.

⁸³ Heckscher W. S. *Relies of Pagan Antiquity in Medieval Settings // Journal of the Warburg Institute*. London, 1937–1938. I. P. 204 ir

toliau; Darcel A. *Le Trésor de Conques, pierres antiques // Annales archéologiques*. 1860. P. 327–333; Sauerländer W.

Art antique et sculpture autour de 1200 // Arte de France. 1961. I. P. 47–56.

⁸⁴ Snidjer G. A. S. *Antique and Medieval Gems on Bookcovers at Utrecht // The Art Bulletin*. 1932. XIV;

Palustre L., Barbier de Montault X. *Le Trésor de Trèves*. Paris, be datos. P. 22.

antikinių akmenų skaičius siekia kone du šimtus⁸⁵. Karolingų skonio renesansas pamažu pasklinda plačioje teritorijoje nuo Reino ir Maso ligi Paryžiaus ir toliau. Laiškai bei dokumentai vėl antspauduojami raižytomis gemomis⁸⁶. Senovinė gliptika vėl turi paklausą visur – ir Italijoje, ir Rytuose. Sugerijus pasakoja, kad jis pats, medžiodamas sardonikso taures ir kamėjas, pasiekdavęs Siciliją⁸⁷. XIII amžiuje ši aistra anaip tol ne slopo, o dar labiau stiprėjo.

Po 1204 m. Šventojo Plėšimo Vakarų užlieja nauja šių brangenybių banga⁸⁸ ir atveria naują jų populiarumo erą. Buržo, Liono ir Trua miestų katedros ir bažnyčios tarp daugybės kitų votų gauna ir kamėjų bei intalių, pargabentų kaip trofėjai⁸⁹. Būtent po Ketvirtitojo kryžiaus žygio Corbie gavo Roberto Klariečio dovanotą *Numisma Caroli*⁹⁰, o Henrikas Ulmenietis 1207 m. atvežė į Trevą Šventojo Kryžiaus medžio ir daugelį gemų⁹¹. Kaip tik šiuo laikotarpiu Vakarų žodyne atsiranda terminas „kamėja“, reiškiantis raižytą akmenį⁹².

Gliptikos produkcija kaupiasi prie bažnyčių esančiuose brangenybių muziejuose. Mainco katedros XIII amžiaus inventoriaus sąrašas minimas didžiulis medinis krucifiksas, *cuius venter plenus erat reliquiis et gemmis preciosissimis... discebatur autem nec Romanum Imperium meliores habere...* [kurio viduriai buvo pilni relikvijų ir brangiausių gemų... ir buvo sakoma, kad nė Romos imperija geresnių neturinti...]⁹³. Marburgo

⁸⁵ Babelon E. *Histoire de la gravure sur gemmes en France*. Paris, 1902. P. 64; Wentzel H. *Mittelalterliche Gemmen, Versuch einer Grundlegung* // Zeitschrift des deutschen Vereins für Kunstwissenschaft. 1941. P. 46 ir toliau.

⁸⁶ Jorko arkivyskupas 1154 m. antspauduodavo savo laiškus akmeniniu antspaudu su trigalviu monstru, Soissons'o arkidionas 1189 m. – su Ledos ir gulbino atvaizdu, Sanso arkivyskupas Guillaume'as de Champagne'is 1170 m. – Minervos su šalmu.

⁸⁷ Labarte J. *Histoire des arts industriels*. Paris, be datos. I.

P. 205 ir 215.

⁸⁸ Babelon E. *Histoire de la gravure sur gemmes*. P. 73.

⁸⁹ Girardot A. T. de.

Histoire et inventaire du trésor de la cathédrale de Bourges // *Mémoires de la Société nationale des antiquaires de France*. 1859. XXIV. P. 253; Le Brun-Dalbanne E. *Les Pierres gravées du trésor de la cathédrale de Troyes* // *Mémoires de la Société académique de Troyes*. 1880. P. 1–145; Niepce L. *Archéologie lyonnaise*, III, *Les Trésors des églises*. Lyon, be datos. P. 7.

⁹⁰ Babelon E. *Les Camées antiques et modernes de la Bibliothèque nationale*. Paris, 1897. P. LXXV.

⁹¹ Didron. *Orfèvrerie du XIII siècle* // *Annales archéologiques*. 1859. XXIX. P. 225.

⁹² XIII ir XIV a. terminas *camaye* reiškė bet kokią gemą – ir su iškiliu, ir su įdubiu vaizdu, – ne tik su iškiliu kaip šiandieną; plg. Babelon E. *Histoire de la gravure sur gemmes*. P. 75.

⁹³ Schlosser J. von. *Quellenbuch zur Kunstgeschichte des abendländischen Mittelalters*. Wien, 1896. P. 297. Nr. XXXVIII.

relikvinę⁹⁴ (apie 1249) puošia net trisdešimt keturi raižyti antikiniai akmenys. „Karolingų renesansas“ įsitvirtina ir vystosi klestinčios gotikos epochoje. Apie jį byloja faktas, kad gemos kaip antspaudai⁹⁵ naudojamos daug plačiau nei XII amžiuje⁹⁶. Jomis ypač naudojamos kaip kontrantspaudais, *contrasigillum secreti*, o jų atspaudų taip gausu, jog antikinio meno istorikai nuolatos jais remiasi savo darbuose. Tai buvo kasdienis reiškinys: Karolis V, kur nors vykdamas, visuomet veždavosi dvi dėžes ir vieną mažą dėžutę su brangakmeniais, kamėjomis bei žieduose įtaisytomis intalijomis, kuriomis jis antspauduodavo laiškus⁹⁷. Visa prabangos industrija puolė prie šių brangenybų ir ėmė barbariškai inkrustuoti gemomis viską – stalo indus, ginklus, šalmus ir knygų viršelius. Jei peržvelgtume didžiųjų XIV ir XV amžiaus kolekcionierių katalogus, ištiesai rastume įrašytus daiktus su *camayeux*, su helėnų dievais ir chimeromis.

Mitologiniai herojai dažnai buvo painiojami su Evangelijos ir Biblijos personažais: sparnuotos Pergalės buvo angelai, Persėjas su gorgonės galva – Samsonas, vyras su ereliu ant Toulou agato – šventasis Jonas Evangelistas. Montfauconas⁹⁸ pasakoja, kad į Saint-Germain-des-Prés minias žmonių sutraukdavusi kamėja su atvaizduotais Germaniku ir Agripina, kurie ligi XV amžiaus buvo laikomi Mergele Marija ir šventuoju Juozapu: „Per šimtmečius nuo bučiavimo nudilo vienam trumpi romėniškai kirpti plaukai, o antrai – dalis jos šukuosenos“. Tačiau ne dėl tokių interpretavimo klaidų antikios akmenys turėjo tokį pasisekimą. Jie ypač buvo vertinami dėl jų antgamtinių savybių: „Didelė galia duota žolėms, dar didesnė galia duota akmenims“⁹⁹.

Kartu su gliptikos kultu atgimsta ir daugelis senovės tikėjimų. Albertas Didysis, Vincentas Bovietis, šventasis Tomas Akvinietis viešai

⁹⁴ Greuzer F. Zur Gemmenkunde, antike geschnittene Steine von Grabmahl der Heiligen Elisabeth in Kirche zu Marburg. Leipzig, 1834.
⁹⁵ Smith Ch. R. Collectanea antiqua. London, 1857. VII. P. 65. Medieval seals set with ancient gems;
Schuermans H. Intailles antiques employées comme sceaux au Moyen Age // Bulletin des Commissions royales d'art et d'archéologie.

1872. P. 344–366;
Demay G. Des pierres gravées employées dans les sceaux de Moyen Age. Paris, 1877.

⁹⁶ Pvz., Schuermanso rinkinyje yra tik vienas antspaudas su 1200 m. data, visi kiti priklauso XIII ir XIV amžiui, o vienas – XV amžiui.

⁹⁷ Labarte J. Inventaire du mobilier de Charles V, roi de France. Paris, 1879. P. XIV.

⁹⁸ Montfaucon B. de. Supplément au livre de

l'Antiquité expliquée et représentée en figures. Paris, 1724. III. P. 26.

⁹⁹ Hugues'o Ragot lapidarijus; Mély F. de. Du rôle des pierres gravées au Moyen Age // Revue de l'art chrétien. 1893. P. 195.

gyrė raižytas gemas ir jų savybės. Leidžiama daugybė lapidarijų¹⁰⁰. Juose remiamasi filosofų – Aristotelio, Plutarcho ir Platono – autoritetu. Ptolemajas buvo laikomas knygos *Liber de impressionibus imaginum in gemmis* autoriumi. Lapidarijų tekstai taip pat priskiriami Rytų magams, Zaratustrai bei bibliniams herojams – Adomui, Henochui, Dovydui ar Saliamonui, didžiausiam visų laikų magui. Aleksandrijos lapidarijai, atėję per arabus ir žydus, apskritai remiasi babiloniečių doktrinomis. Antai IV amžiaus gydomosios magijos knyga *Cyranides*, kurios yra žinoma daugelis viduramžių versijų, buvusi suredaguota pagal rankraštį, rastą aukso koplyčioje Babilono bokšto viršūnėje.

Ši akmenų legenda – tai viena gražiausių viduramžių legendų: čia akmenys – gyvos būtybės, suskirstytos į patinus ir pateles, laukinius ir naminius. Pasak Alfonso Išmintingojo „Lapidarijaus“¹⁰¹, raižytos gemos, kurios nuo 1300 m. dažnai vadinamos „Izraelio akmenimis“¹⁰², yra ne žmogaus kūriniai, o gamtos stebuklai, *obras de natura*. Apie Kelno Trijų Karalių relikvinės kamėją Albertas Didysis sako: *Est a natura non ab arte* [Gamtos, o ne meno kūrinys]¹⁰³. Romėnai natūraliais laikė tik Pyro žiedą, kuriame buvo matyti mūzos su Apolonu, ir agatus sklaidžiomis it medžių šakos linijomis. Nuo to laiko į kiekvieną antikinį akmenį žiūrima kaip į paslaptinę kūrinių. Jis gimsta taip pat kaip gyva būtybė ir turi slaptų galių:

Akmenys, kuriuose rasi iškaltus dvynius ir svarstykles, yra pašventinti ir susiję su vakarais: jie gydo melancholiją ir tą, kuris juos nešioja, padaro grakštų ir malonų...

*Jei akmenyje atvaizduota pusiau moters, pusiau žuvies figūra, tokia kaip sirenos ir laikanti veidrodėlį rankoje, tai toks akmuo, aprėmintas auksu ir sugniaužtas saujoje, turi galią paversti tą žmogų nematomu...*¹⁰⁴ (Jean de Mandeville)

¹⁰⁰ Wright Th. *On Antiquarian Excavations and Researches in the Middle Ages* // *Archaeologia*. 1844. XXX. P. 444 ir toliau; Pannier L. *Les Lapidaires français* // *Bibliothèque de l'École des hautes études*. 1882. T. 52; Mély F. de. *Du rôle des pierres gravées au Moyen Age*. P. 14 ir toliau, ir *Les Lapidaires de l'Antiquité et du Moyen Age*. Paris, 1896–1902; Studer P., Evans J. *Anglo-Norman Lapidaries*.

Paris, 1924; Evans J., Serjeantson M. S. *English Medieval Lapidaries*. London, 1933.

¹⁰¹ Quicherat J. *Mélanges d'archéologie et d'histoire*.

Paris, 1886. P. 357.

¹⁰² Mély F. de. *Du rôle des pierres gravées*. P. 18.

¹⁰³ Albertas Didysis. *De mineralibus et rebus metallicis*, Lib. II, *De Figuris lapidum a natura factis*, cap. 2.

¹⁰⁴ Sotto Is. del. *Le Lapidaire du XIV siècle*

d'après le traité de Jean de Mandeville. Vienne, 1862. P. 119 ir toliau, žr. p. 118–128 skyrių apie Izraelio akmenis.

Karolis V turėjo akmenį, „gydantį podagrą, kuriame buvo iškal-
tas karalius...“¹⁰⁵ Šios brangenybės gali suteikti neribotą galią:

*Jei rasi akmenyje iškal tą vyrą ant slibino, laikantį rankoje kardą, idėk tą ak-
menį į švino žiedą, ir jeigu tu jį nešiosi, visos tamsybių dvasios tavęs klausys ir
parodys tau turtus...*

*Jei rasi iškal tą vyrą liūto veidu ir erelio kojomis, o po jo kojomis bus dvigalvis
slibinas, dešinėje laikantis lazda... tam, kas tą akmenį nešios, bus klusnios visos
dvasios...*¹⁰⁶ (Hugues Ragot)

Kartais veikimas esti neigiamas: taip, pasak Jeano de Mandeville'io, akmenys su vėžio ir skorpiono atvaizdu paverčia žmogų melagiu. Šios koncepcijos nuo pat XIII amžiaus glaudžiai siejamos su astrologine dok-
trina ir toleruojamos net pačios Bažnyčios. Su planeta syjanti per spalvą ir medžiagą gema, o drauge su ja ir joje esantis atvaizdas perduoda savo spinduliavimą ir galią. Tačiau iškaltoji figūra galų gale tampa nepri-
klausoma nuo savo akmens ir geba pati daryti įtaką. Net vaško atspau-
dai, kaip rašo Kamilas Leonardas¹⁰⁷, patys turi magiškų savybių. Nuo šių prietarų, be abejo, tam tikra prasme priklauso ir raizytų akmenų naudojimas kaip kontrantspau-
dų.

Viduramžiais gliptika ne visuomet buvo senovinė. Daryta falsifi-
katų iš stiklo masės ir net iš akmens. Paryžiaus registruose 1292 m.¹⁰⁸ minimi aštuoniolika *cristalliers*. Babelonas¹⁰⁹ neigė daugelio grai-
kų ir romėnų antspaudų autentiškumą: jo nuomone, vos ketvirtis viduramžių kolekcijų yra iš tikrųjų senovinės. Skirtumas tarp natū-
ralių ir padirbtų akmenų, kurių galios, šiaip ar taip, buvo menkes-
nės, kėlė susirūpinimą mėgėjams ir prekiautojams.

Gotikos laikais graikų ir romėnų gemos buvo ne tik žinomos, bet ir atkurtas jų mitas bei imituojamos jos pačios. Menininkams ir paveikslų pirkliams tai buvo neišsemiamas šaltinis, ir nėra abejonės, kad būtent šiuo keliu grylių figūros atėjo į viduramžius. Jų reprodukcijos atrodo buvusios ypač dažnos akmenų registruose, kuriais naudotasi XIII ir XIV amžiuje. Vien tik Demay rinkinyje tokių aprašoma devyniolika¹¹⁰. Tarp jų ir grylis, kuriuo buvo kontrantspauduojami Verdeno vyskupo laiškai

¹⁰⁵ Labarte J. *Inventaire du mobilier de Charles V*. Nr. 618.

¹⁰⁶ Mély F. de. *Du rôle des pierres gravées*. P. 26 ir 28.

¹⁰⁷ Camillus Leonardus. *Speculum lapidum*. Venise,

1502; plg. Mély F. de. *Du rôle des pierres gravées*. P. 99.

¹⁰⁸ Lespinasse R. de. *Les Métiers et les Corporations de la ville de Paris*. 1879. II. P. 81.

¹⁰⁹ Babelon E. *Histoire de la*

gravure sur gemmes. P. 86–97.

¹¹⁰ Demay G. *Des pierres gravées dans les sceaux du Moyen Age*. Nr. 249–268.

1238 m., Šv. Martyno vienuolyno abato iš Turnė laiškai 1298 m., Mont-Saint-Éloy abatų Bernardo ir Mikalojaus – 1315 ir 1326 m. Sanso dekanas Dionyzo kontrantspaude (1317) gervė ir žmogaus liemuo sujungti dviguba kauke¹¹¹, o Lilio teisėjo Raoulo Aubry¹¹² (1320) – antikios falsifikate – atvaizduota žmogaus galva su kojomis. Rankraštyje atstumas nuo lapo apačios iki teksto neturi reikšmės. Tuo tarpu gotikiniai bordiūrai yra davę ne vieną kūrybinį impulsą, įgyvendintą kitur.

Bet menininkai taip pat tiesiog atkurdavo graikų ir romėnų akmenis¹¹³. Tarp jų vienas žymiausių – Matthew Parisas, vienuolis ir istorikas, vadovavęs Šv. Albano abatijos skriptoriumui, kur XIII amžiuje radosi didelė mokykla ir visa grupė Apokalipsių. Abatijos gemų ir žiedų apraše, jo sudarytame 1258 m., figūruoja didžiulė kamėja, papuošta reljefiniu imperatoriaus su Eskulapijaus atributais atvaizdu¹¹⁴. Tai buvo ypač vertinama, mitais apgaubta kamėja, labai padedanti gimdyvėms, kaip nurodo pats *pictor peroptimus* [puikiausiasis piešėjas]. Jo piešinys gerai perteikia senovinės plastikos kokybę. Tai tas pats tikslumas, kokį matome daugybėje gotikinių grylių, atkuriančių senas intalijas ar jų antspaudus¹¹⁵ (17 pav.).

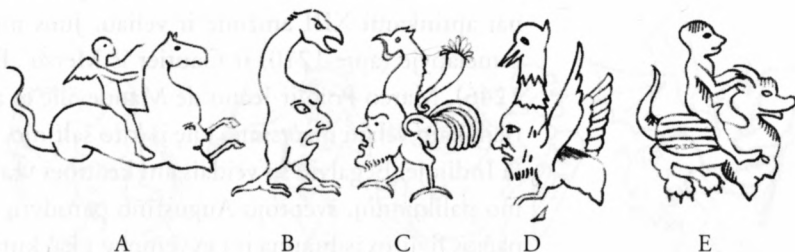
17. ANTIKOS IR GOTIKOS GRYLIAI.

A ir C. Antikiniai gryliai.

B. Grylis iš Cambrai rankraščio, XIV a.

D. Grylis iš knygos, spausdintos Ruane, XV a.

E. Grylis iš knygos, spausdintos Lione, XV a.

¹¹¹ Ten pat. Nr. 268.

¹¹² Ten pat. Nr. 265 ir Demay G. *Inventaire des sceaux de la Flandre*. Paris, 1873. Nr. 2963. P. 331.

¹¹³ Heckscher W. S. Ten pat. Pieš. 30 c ir 31 a. Jau Ados Trevietės (apie 800) maldaknygėje frontispiso miniatiūra vaizduoja

antikines gemas su įtvaisais kaip ant relikvinės. Autorius taip pat parodo ir labai įdomią karaliaus Dovydo

statulą su Mergele Marija ant rankų (Bazelio muziejus, XIV a.). Jo galva yra kamėja su Medūzos kauke. Statulėlė stovi ant sardonikso, papuošto liūto figūra.

¹¹⁴ Britų muz., Cotton, Nero D. I., Omen C. C. *The Jewels of Saint Albans Abbey // The Burlington Magazine*. 1930. LVII. Pav. IV.

¹¹⁵ Plg. grylį iš Cambrai rankr. 117 (Durieux A. Ten

pat. Pieš. 11) su L. Augustino gryliu (ten pat, p. 203) ir A. Furtwänglerio (*Beschreibung*) grylius nuo antspaudų Nr. 8558 ir 8535 su, pvz., O. Jenningso (ten pat) figūromis p. 222 ir 230.

IV. BEGALVIAI IR DAUGIAGALVIAI VIDURAMŽIŲ
DIEVAI. *Legendoje. Pragare ir alegorijose.*
Dvigubas gorgonėjonas anglų-normandų Apokalipsėje.
Gotikiniai šalmai.

Kaip krūtingalvis Besas buvo artimas žvėrimis, sudarytiems iš kaukių kombinacijų, taip dievai, kuriems antikiniai gryliai buvo giminingi, susitinka su jais ir viduramžiuose. Kartais šie juos būna pralenkę.

Vienas tiesioginis saulės ir galvos nukirtimo dievų palikuonis atkurtas Alfonso Išmintingojo lapidarijuje¹¹⁶. Stovi jis atviru kaklu su žvaigžde viršuje. Pilvagalvis Baubo vėl pasirodo Mاستrichto skulptūroje¹¹⁷ (XII a. pabaiga), stalių dekore¹¹⁸, knygų iliustracijose¹¹⁹. Blemijai, kuriuos matėme romaniniuose bestiarijuose ir Rytų stebuklų traktatuose¹²⁰, vėl dažnai aptinkami XIII amžiuje ir vėliau. Juos matome Pierre'o pasaulio žemėlapyje (apie 1210) ir Gautier iš Metz'o „Pasaulio paveiksle“ (apie 1246), Marco Polo ir Jeano de Mandeville'io apsakymuose, bet pastarieji, kaip vėliau matysime, kilę iš kito šaltinio. Aleksandras juos sumuša Indijoje. Begalvių su veidais ant krūtinės yra ir tarp išsigimusių Adomo palikuonių, šventojo Augustino parodytų savo mokiniams¹²¹. Tos pačios figūros įsibrauna ir į gyvenimą: į kai kurias XV amžiaus religines procesijas. Pragarui atstovauja juodas vienuolis be galvos: iš žiojinčios skylės jo kakle kaip iš kamino verčiasi liepsnos ir dūmai¹²².

¹¹⁶ Mély F. de. *Du rôle des pierres gravées*. Pav. V.

¹¹⁷ Diepen W. *Die Romanische Bauplastik in Klosterrath*. Würzburg, 1926. Pieš. XLI, pav. 3.

¹¹⁸ Norwicho stalės, Druce G. C. *Some Abnormal and Composite Human Forms in English Church Architecture* // *Archeological Journal*. 1915. Pav. 1.

¹¹⁹ Durieux A. Ten pat.

Pieš. 17. Cambrai, rankr. 124, XVI a.

¹²⁰ James M. R. *Marvels of the East*. Oxford, 1929. Apie šių stebuklų antikizuojančias tradicijas – literatūrinę ir vaizduojamąją – žr. Wittkower E. *Marvels of the East* // *Journal of the Warburg and Courtauld Institutes*. 1942. V. P. 159–197.

¹²¹ Laborde A. de. *La Cité de Dieu*. Paris, 1889. Pieš. CII. Nanto rankr., 1478.

¹²² Langlois E. H. *Essai sur les danses des morts*. Rouen, 1851. I. P. 301.

Kronikos dažnai mini begalvius naujagimius. 1503 m. Vitenberge ir 1514 m. Leidene spalio 13 d. gimė kūdikiai be galvos, tačiau su akimis, nosimi, burna ant krūtinės.

Dar gausiau personažų normaliomis galvomis, tačiau su veidais skirtingose kūno vietose. Jie pirmiausia išplinta Anglijoje velnių pavidalu¹²³. Utrechto psalmyno (antroji XII a. pusė) Eadwine'o kopijoje jų dar nematyti, tačiau paskutinėje Karolingų rankraščio kopijoje, darytoje tikriausiai Kenterberyje XIII a. pradžioje¹²⁴, jau yra pilvagalvių demonų. Jų atsiranda ir psalmyne, priklausiusiame Jorko arkivyskupui Geoffroy Plantagenêt¹²⁵ (1191–1212) ar kuriam nors iš jo draugų, paskui karalienei Blanšai Kastilietei. Sakoma, kad iš šios knygos mokėsis skaityti Šventasis Liudvikas. Tuos pačius demonus taip pat vaizduoja Vilhelmas iš Braileso¹²⁶ (apie 1240) ir Trejybės kolegijos¹²⁷ (1230–1250) Apokalipsė. Paskui jie pasirodo Prancūzijoje, Šartro skulptūrose (apie 1250, pietinio portalo skliautas) ir Burže (apie 1270, „Paskutinis teismas“). Gausu jų viduramžių pabaigos „Pragaruose“. Mâle'io¹²⁸ nuomone, galvų pasirodymas ant pilvo reiškia, jog protas pakeitė savo buveinės vietą ir stojo tarnauti žemesniems potroškiams: „Išradingas būdas duoti suprasti, kad puolęs angelas nusirito iki žvėries lygio“. Bet veidai atsiduria ir ant užpakalio¹²⁹, ir ant šlaunų¹³⁰ (18 pav.). P. de Lancre'as net

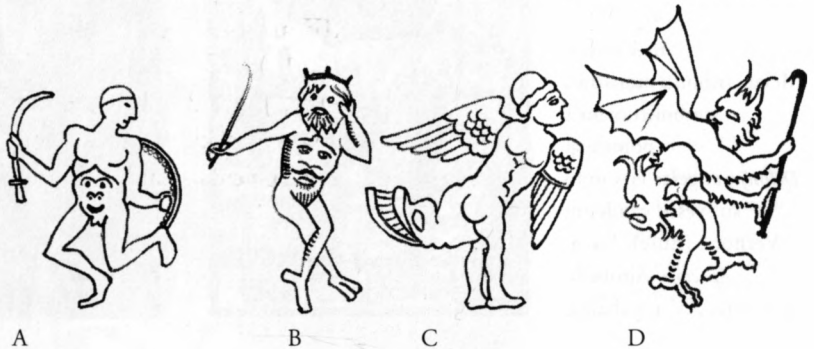
18. ANTIKOS GENIJAI IR GOTIKOS DEMONAI.

A. Pilvagalvė būtybė nuo antikinio antspaudo.

B. XV a. demonas.

C. Antikinis demonas su galva ant užpakalio.

D. Narbonos altoriaus apdangalo demonas, 1373–1378.

¹²³ Deonna W. *Comment les idées et les monuments changent de sens, du dieu au diable, au sorcier, au damné // Études d'archéologie et d'art*. Genève, 1914.

¹²⁴ Omont H. *Psautier illustré*, Nac. bibl., lot. rankr. 8846. Paris, be datos. Pieš. 6.

¹²⁵ Omont H. *Miniatures du Psautier de Saint Louis*,

lot. rankr. 76 A, Leideno universiteto biblioteka. Leiden, 1902. Pieš. 15.

¹²⁶ Millar E. *La Miniature anglaise*. I. Pieš. 75.

¹²⁷ James M. R. *The Trinity College Apocalypse*. The Roxburghe Club, 1909. Pieš. 6, 17, 25.

¹²⁸ Mâle E. *L'Art religieux du XIII siècle en France*. Paris, 1923. Pieš. 383.

¹²⁹ Narbonos pano, 1373–1378, Britų muz. Apokalipsė, prid. rankr. 17333, Kenterberio grupė, XIV a. pradžia, Millar E. *Souvenir de l'Exposition des manuscrits français à peintures au British Museum // Publications de la S. F. R. M. P. Paris, 1933. Pieš. XXVII.*

¹³⁰ Cambrai Apokalipsė 482, XIII a. pabaiga.

1612 m. dar rašys apie tokias pabaisas savo knygoje „Nuodėmingųjų angelų ir demonų nepastovumo paveikslas“: „Ant jo (velnio) pasturgalio didžiulė uodega, o po ja – veidas, neištariantis nė žodžio...“ Devyniolikmetė Hendaye gyventoja Marie d'Aspilcuete, duodama parodymus savo byloje, tvirtina, jog tasai pasturgalio veidas po didžiule uodega esąs visai kaip ožio snukis. Čia negalime neprisiminti kai kurių grylių su avino galva toje pačioje vietoje.

Šie monstrai nesiliauja sklidę ligi XVI amžiaus¹³¹. Mélanchthonas aprašo Tiberio upės 1495 m. išmestą šlykštų padarą – Papsteselį, ant kurio užpakalio buvę nasrai, simbolizuojantys popiežijos galą¹³². Kartais tai esti angelai: Vernone, virš indo su švęstu vandeniu, ant sparnuoto vaiko krūtinės – pūstažandis veidas; vienoje Altobello¹³³ graviūroje (XV a. pabaiga) Kupidono torsą tartum skydas dengia žmogaus kaukė (19 pav.).

19. MONSTRAI SU PERKELTOMIS GALVOMIS.

Viršuje kairėje:

Mélanchthono monstras, simbolizuojantis popiežiją.

Dešinėje: angelas virš indo su švęstu vandeniu Vernone (Eure), XV a.

Apčioje: Altobello graviūra, XV a. pabaiga.

¹³¹ Reinert H. *Die kölnen Malerschule*. Leipzig, 1925. Pieš. XIV; Lehrs M. *Der Meister mit Banderollen*. Dresden, 1886. Pieš. VII; Mâle E. *L'Art religieux de la fin du Moyen Age en France*. Paris, 1922. Pav. 35.

¹³² Lange K. *Der Papstesel*. Berlin, 1891; Grisar H. *Luthers Kampfbilder*. Freiburg im Breisgau, 1923. Sk. 1.

¹³³ Ottley W. T. *Fac-Similes of Scarce and Curious Prints*. London, 1826. Pieš. 25.

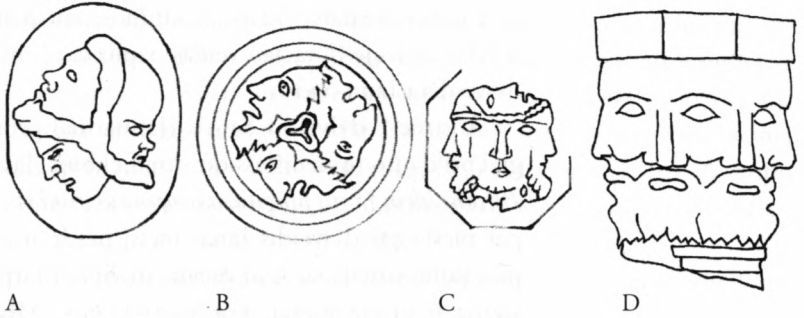
20. DAUGIAGALVIAI
GRYLIAI.

A. Trigubas antikinis
grylis.

B. Gurko freska,
Karintija, XIII a.

C. Antikinė intalija
mažame Navaros karaliaus
Thibaud antspaude, 1245.

D. Ciūricho stalių
mizerikordija, XIV a.
antrasis ketvirtis.

Daugiagalviai genijai, kurie savo ruožtu nulėmė kai kurias graikų ir romėnų grylių sistemas, taip pat vėl pasirodo įvairiais pavidalais: beždžionių, juokingų personažų dvigubais veidais, pučiančių iš karto du trimitus¹³⁴. Gurko freska Karintijoje (XIII a.) vaizduoja tris besisukančias kaukes, kur vienos barzda yra kitos plaukai¹³⁵, identiškas romėnų antspaudams¹³⁶ (20 pav.). Wiesbadeno knygos *Liber Scivias* kosmografiniuose paveiksluose jie simbolizuoja vėjus. Nedidelės bažnyčių stalių atramos, vadinamosios mizerikordijos (21 pav.), yra daromos dvigubais

21. TRIKAKČIAI
GROTESKAI.
Saint-Pol-de-Léon
(Finistère), stalių
mizerikordija, XV a.

¹³⁴ Druce G. C. Ten pat. Pieš. 2. Vestminsterio bestiarijus, rankr. 22, XIII a.; Maeterlinck L. Ten pat. Pav. 74, Ypres'o rankr., XIV a.; Millar E. *Livre d'heures exécuté pour Geoffroy d'Aspremont* // *Bulletin de la S. F. R. M. P.* 1925. Pieš. 7. XIII a. pabaiga, Prancūzijos šiaurė arba Flandrija.

¹³⁵ Borrmann R. *Aufnahmen mittelalterlicher Wand- und Deckmalerei in Deutschland*. Berlin, be datos. I. Pieš. 9.

¹³⁶ Reinach S. *Pierres gravées*. Pieš. 26, pav. 51-3.

¹³⁷ Baillet, Dom L. *Les Miniatures du Scivias de sainte Hildégarde* // *Monuments Piot*. 1911. XIX. Pieš. IV ir XI, XII-XIII a.

ar trigubais veidais¹³⁸ kaip antikiniuose antspauduose, naudotuose XIII ir XIV amžiuje¹³⁹, tačiau veidas paplinta pirmiausia per kalendorius su dvideidžiu Janu-Sausiu.

Aostoje¹⁴⁰ dvideidis Sausis (Januarius) grindinio mozaikoje tiesiogiai priklauso romėniškosioms tradicijoms. Jau Izidorius Sevilietis rašė: *Bifrons idem Janus pingitur ut introitus anni et exitus demonstratur* [Taip pat piešiamas dvideidis Janas metų pradžiai ir pabaigai parodyti]. Ta pati kompozicija su šiuo dievu, stovinčiu tarp dviejų bokštų, pro kur išeina ir grįžta metai, yra Saint-Denis, Mimizane¹⁴¹ bei daugelyje rankraščių¹⁴². Tenai Janas dar tebėra vartų saugotojas. Tačiau Amjene Sausis jau sėdi prie gausiai valgiais apkrauto stalo: dvideidis dievas vadovalija žiemos puotoms. Šį vaizdą perėmė gotikiniai kalendoriai¹⁴³. Vienas jo veidas – tai barzdoto senio veidas, antras – bebarzdžio jaunuolio: Praeitis ir Ateitis. Vartų dievas Janas tampa Kronu. Prie Praeities ir Ateities dažnai prisideda trečias veidas – Dabartis¹⁴⁴. Vienaame prancūziškame rankraštyje šis veidas atvaizduotas virš laike besisukančio Gyvenimo rato¹⁴⁵.

Išgaudamas bendresnę prasmę, dvikaktis arba trikaktis Sausis palieka kalendorių, gerokai suvulgarinusį jo įvaizdį, ir įeina į pasikeitimų ciklą. Daugiaveidis dievas tampa Senąja Sandora ir ritualiniu Mozės Įstatymu¹⁴⁶, dvigubu atvaizdu – kurtizanės ir lavono, – bylojančiu apie niūrią

¹³⁸ Druce G. C. Ten pat. Pieš. III. Cartmelio stalės; Futterer I. *Gotische Bildwerke der deutschen Schweiz*. Augsburg, 1930. Pav. 179, Ciūricho muziejaus stalės; Moschenross A. *Quelques mots sur les stalles de la cathédrale de Thann*, s. l. n. d., pav. p. 10. Apie romaninę trigalvių tradiciją žr. Durand-Lefebvre M. *Art gallo-romain et sculpture romane*. Paris, 1937. P. 157 ir toliau.

¹³⁹ Demay G. *Les Sceaux du Moyen Age*. Nr. 252 (1239), 259 (XIV a.), 261 (1360), 262 (1245), 263 (1362).

¹⁴⁰ Baltrušaitis J. *Cosmographie chrétienne*. Pav. 18.

¹⁴¹ *Annales archéologiques*. 1859. XIX. Pav. p. 220 ir *Congres archéologique de Bordeaux*. 1941. P. 342.

¹⁴² Mâle E. *L'Art religieux du XIII siècle*. P. 70, Šventojo Liudviko psalmynas iš Arsenalo ir Nac. bibl., lot. rankr. 238.

¹⁴³ Ten pat, Nac. bibl., lot. rankr. 320, 824, 1328, 1394; Bibl. Sainte-Geneviève, rankr. 2200, 1690, žr. taip pat Leroquais V., abatas.

Les Bréviaires manuscrits des bibliothèques de France. Paris, 1394. Pieš. XI, Metzso breviorius, antroji XIII a. pusė; Gheyn J. van den. *Le Psautier de Peterborough*. Haarlem, be datos. Pieš. 1.

¹⁴⁴ Šartro vitražas; Nac. bibl., lot. rankr. 1076, Mâle E. *L'Art religieux du XIII siècle*. P. 70, past. 5; Panofsky E. (ten pat, p. 4, past. 6) rašo dar apie du rankraščius, kurių vienas priklauso XIV a., su triveidžiu Janu, tikriausiai turėdamas galvoje Trejybės personifikaciją.

¹⁴⁵ Panofsky E. Ten pat. Pieš. III, pav. 5, pranc. rankr., apie 1400.

¹⁴⁶ Straub A., Keller G. *Hortus Deliciarum*. Strasbourg, 1901. Pieš. XXII.

Gašlumo ir Mirties sąjungą¹⁴⁷, alchemine pirmąsktės materijos paslaptimi – *Rebis* – pusiau vyrų, pusiau moterimi. Kartais pastaroji figūracija, stovinti ant paukščio dviem galvomis ir keturiais žmogaus veidais, susilieja su tikruoju gryliu¹⁴⁸. Filosofijos iš *Hortus Deliciarum*¹⁴⁹ šalną sudaro triguba kaukė – Etika, Logika, Fizika. Ruane, Lisieux Vyskupų rūmų¹⁵⁰ fontano dekore, šis trigubas šalmas – Logika, Fizika, Metafizika – pavirsta jos pačios triguba galva.

Ydas ir dorybės įkūnija ir tie patys dievai. Janas iš „Sulos sodų“¹⁵¹ su dviguba burna simbolizuoja Rajumą, tuo tarpu Italijoje ir su tuo susijusiuose paminkluose jis dažnai yra Išmintis, sudaryta iš Įžvalgumo ir Patyrimo arba iš *Memoria*, *Intelligentia* ir *Praevidentia* – Praeities, Dabarties ir Ateities¹⁵². Teisingumas dažnai, žinoma, irgi įgyja jo pavidalą¹⁵³.

Taip Išmintis, sutapatinta su Laiku, įgauna ir tą pačią išvaizdą. Ticianas padarys iš jų šešiagalvį grylį, suderinęs trilypę Išminties galvą su *Signum triciput*, kur, kaip sako Makrobijus, Praeitis tampa vilku, nusi-nešančiu prisiminimus, Dabartis – liūtu, ūmiu ir žiauriu, Ateitis – nuolankiu šuneliu, nes mus džiugina jos viltis¹⁵⁴. Tikri spiečiai susipynusių snukių ir veidų*.

* TICIANAS.

Išminties alegorija.
Londonas, Nacionalinė
galerija.

Trejųbes – krikščioniškąją ir šėtoniškąją – įkūnija taip pat ir stabmeldžių genijai. Metamorfozė yra svarbi dviem atžvilgiais: ji mums atskleidžia apsidėmo jėgą, bet, kita vertus, sumišimas, atrodo, įvyksta tiesiog gliptikoje. Jorko arkivyskupo Rodžerio (1154) antspaude buvo trigalvė pabaisa ir įrašas: *Caput nostrum trinitas est* [Mūsų galva – trejybė], o Derby grafo Henriko Lancasterio antspaude ant chartijos Thomui Wake'ui – trikakčio dievo galva, pateikta kaip *Trinitatis imago* [Trejybės paveikslas]¹⁵⁵. Trigubą Trejybės veidą rasime ir XIII amžiaus iliustracijose

¹⁴⁷ Enlart C. *La Volupté et la Mort // Mémoires de la Société des antiquaires de France*.

1908. Pieš. LXVII, apie 1500.

¹⁴⁸ Hartlaub F. *Signa Hermetis, Zwei alte alchemische Bildhandschriften // Zeitschrift des deutschen Vereins für Kunstwissenschaft*. 1937. IV. Šas. 2. Pav. 1, 2, 3 ir Šas. 4. Pav. 7.

¹⁴⁹ Straub A., Keller G. Ten pat. Pieš. XI bis.

¹⁵⁰ Langlois E. H. Ten pat. Pieš. 8.

¹⁵¹ Paryžius, Nac. bibl., pranc. rankr. 9220, XIV a. pradžia.

¹⁵² Triveidė Išmintis – Florencijos reljefas Viktorijos ir Alberto muziejuje Londone; Sienos katedros grindys; Bergamo krikštykla. Dvikaktė Išmintis – Scaligeri'ų kapas Veronoje; bareljefas Florencijos varpinėje; Orcagnos darbo tabernakulis Or San Michele Florencijoje; Giotto freska Padujos Arenoje; Michelio Colombe'o darbo antkapis

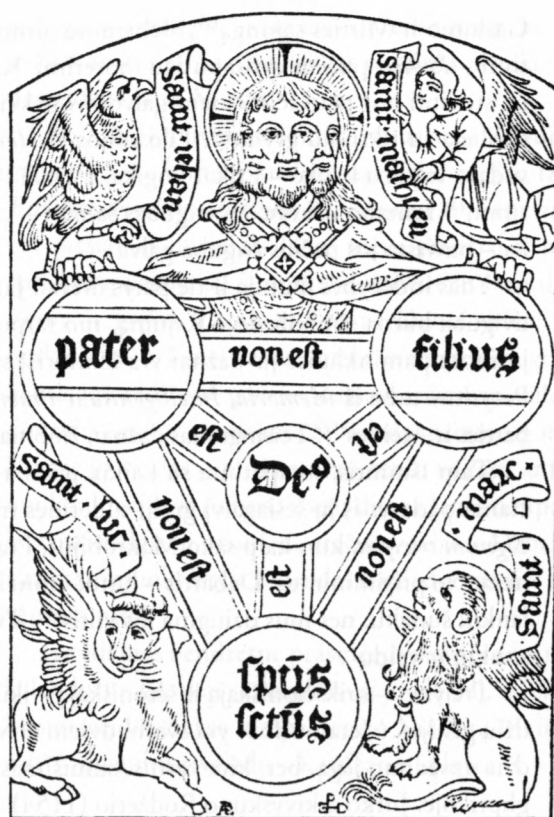
Nante Bretanės kunigaikščiui Pranciškui II; žr. Mâle E. *L'Art religieux de la fin du Moyen Age en France*. Paris, 1922 ir Panofsky E. Ten pat. P. 1 ir toliau.

¹⁵³ Cod. Vat. lot. 1925, XV a. vidurys. plg.

Panofsky E. Ten pat. P. 4, past. 6.

¹⁵⁴ Ten pat. Sk. *Signum triciput*. Žr. taip pat Seznec J. Ten pat. P. 110.

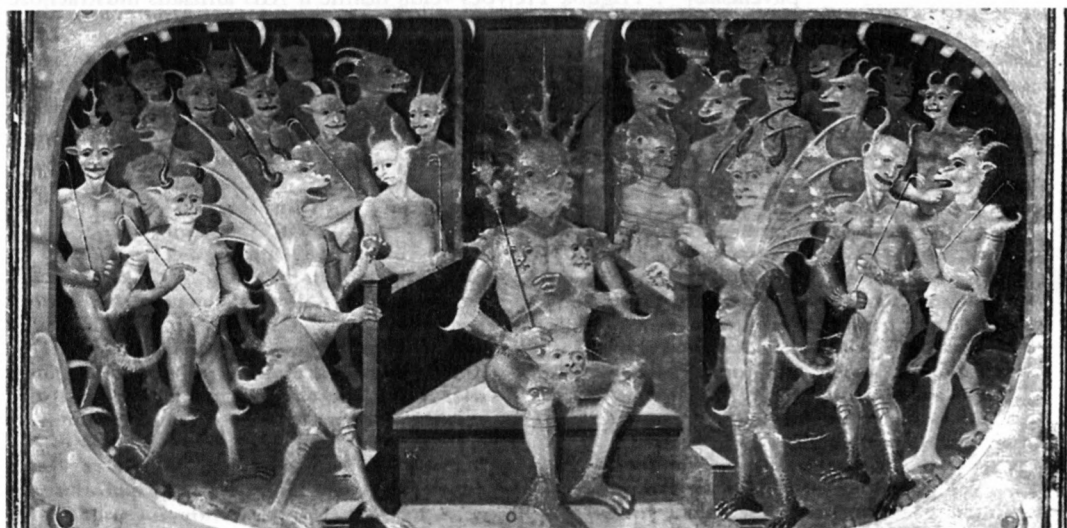
¹⁵⁵ Smith Ch. R. Ten pat. P. 72.

22–23. TRIKAKTĖS
TREJYBĖS –
KRIKŠČIONIŠKA IR
ŠĖTONIŠKA.

Dešinėje: prancūziška
graviūra, XVI a., pagal
Didrono *Iconographie
chrétienne*.

Apacioje: Šventojo Gralio
istorija. Paryžius,
Nacionalinė biblioteka,
pranc. rankr. 96, lap. 61.

(„Moralizuotoji Biblija“, apie 1226). Vėliau XV ir XVI amžiuje¹⁵⁶ matysime jį architektūroje skliautų spynose, spausdintose knygose, viename Niurnbergo vitraže pagal Dürerio eskizą. Kartais pats Dievas Tėvas, kuriantis pasaulį, vaizduojamas trigubu veidu. Viename Sedgefordo reljefe šventojo Kristoforo nešamas Kūdikelis Jėzus taip pat atrodo kaip antikos dievybė. Šitokius atvaizdus tik 1628 m. uždraus popiežius Urbanas VIII.

Jei Trejybę galima pavaizduoti kaip triaktį genijų, tai prieššąkį galybę – juo labiau. Būdamas krikščionių Trejybės simbolių priešybė, Šėtonas, apie kurio trilypumą kalbėjo jau Origenas, tris jų veidus atspindi nelyginant kreivame veidrodyje. Viename XVI amžiaus piešinyje¹⁵⁷ triguba galva išnyra virš Izaoko iš Norwicho, kuris buvo velnių gaujos vadas. Tačiau šis aukščiausios galios ženklas paprastai priklauso Liuciferiui. Didronas mini daugelį figūracijų (22 ir 23 pav.), kurių viena buvo ant Šv. Bazilijaus bažnyčios timpano Étampes'e¹⁵⁸. Šis demonas dominuoja Pizos Campo Santo kapinių „Pragare“, taip pat kaip ir Dante's „Pragare“:

*Tasai dvikojis pragaro drakonas.
Jis buvo (o stebuklas!) trim veidais:
Iš jų pirmasis, priekinis, – raudonas;*

*Kiti du jungės su pečiais tvirtais
Ir link momens išvien į viršų kilo;
Blyškavo dešinys palvais žandais*

*Ir tamsoje vos pastebimas dilo;
Kairysis buvo juosvas drumzlinai,
Kaip tų, kur atkeliavo čia nuo Nilo.*

¹⁵⁶ Didron. *Iconographie chrétienne, Histoire de Dieu*. Paris, 1843. P. 551–561, pav. 141, 142, 147; Cloquet L. *Éléments d'iconographie chrétienne*. Lille, 1891. P. 108; Hockel A. *Die Trinität in der Kunst*. Berlin, 1930; Pettazzoni R. *The pagan origin of the three-headed representation of the Christian Trinity* // *Journal of*

the Warburg and Courtauld Institutes. 1946. IX.

P. 135–151.

¹⁵⁷ Wright Th. *Histoire de la caricature*. Paris, 1875. Pav. 111.

¹⁵⁸ Didron. *Iconographie chrétienne*. P. 545. Pav. 135, pranc. rankr., XV a.; *Annales archéologiques*. 1844. I. P. 275; Deonna W. *Questions d'archéologie*

religieuse et symbolique, Diable Triprosope // *Revue d'histoire des religions*. 1914. P. 125 ir toliau.

...

*Po šmėklą laikė burnos jo besotės
Ir maigė tarsi mintuvai linus,
Be perstojo jas versdamos grąžiotis.*

(Pragaras, XXXIV giesmė, 37–45 ir 55–57¹⁵⁹)

Raudonas veidas simbolizuoja Neapykantą, blyškus – Bejėgiškumą, juodas etiopo veidas – Nemokšišumą. Kiekviena iš trijų burnų ryja po išdaviką – Judą, Brutą, Kasiją. Atpažįstame Janą ir Rajumą puotaujančius su didžiausiu apetitu, tačiau šėtoniško pavidalo.

„Moralizuotoje Biblijoje“, pasirodžiusioje apie 1226 m., ir vėlesnėse pastabose¹⁶⁰ Šėtonas su triguba kauke ir savo karūna dažnai sutapatinamas su Antikristu. Matome jį ir Grünewaldo piešinyje (apie 1523–1524): su trimis šiurkščių bruožų galvomis, pabaisiškai uždėtomis ant to paties kūno ir gaubiamomis bendros aureolės (24 pav.). Edgaro Windo nuomone, tai trys šventosios Onos vyrai¹⁶¹, bet Schönbergeris¹⁶², priartinęs jas prie XIII amžiaus figūracijų, mano, jog tai protestantiška Antitrejybė.

Pragarai savo ruožtu tokį padauginimą demonstruoja gyvūnų pavidalais. Leviatano nasrai, traiškantys pasmerktųjų minias, padvigubėja ir patrigubėja kaip gliptikoje.

Pirmosiose anglų-normandų Apokalipsėse¹⁶³ pragaro bedugnė yra dvigubas gorgonėjonas, toks pat kaip ir ant vieno Taro skarabėjo¹⁶⁴, su dviem simetriškai sujungtais veidais iš abiejų burnos pusių. Skirtumas tik toks: nasrai ištempiti – juose ugnies ir degančios sieros pragarmė, – o kaukės iš abiejų pusių dar nuožmesnės. Susidaro neregėta pabaisa, panaši į kažkokį moliuską (25 ir 26 pav.). Jau vien tai, kad šis įvaizdis įtrauktas į rankraščių seriją, susijusią su Šv. Albano abatija, kurios skriptoriumui, kaip matėme, vadovavo Matthew Parisas, sudaręs antikinių akmenų aprašą, daug ką pasako.

¹⁵⁹ Vertė A. Churginas. V.: Vaga, 1968. (*Vert. past.*)
¹⁶⁰ Laborde A. de. *La Bible moralisée illustrée, conservée à Oxford, Paris et Londres*. Paris, 1911–1921. Pieš. 106, 112, 239, 656, 722.
¹⁶¹ Wind E. *Sante Pagnini et Michelangelo // Gazette des Beaux-Arts, Mélanges Henri Focillon*. 1944. P. 220.

¹⁶² Schönberger O. *Grünewald Drawings*. New York, 1948. Nr. 35. Šios temos ryšį su klasikine antika gvildeno Markert E. *Trias Romana, Zur Deutung einer Grünewaldzeichnung // Wallraf-Richartz Jahrbuch*. 1943.
¹⁶³ Delisle E., Meyer P. *L'Apocalypse en français au*

XIII siècle. Nac. bibl., pranc. rankr. 403, Paris, 1901, f. 40.
¹⁶⁴ Furtwängler A. *Die antike Gemmen*. I. Pieš. XV, 71.

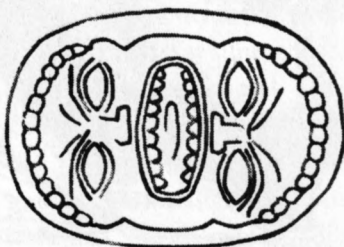

24. ANTITREJYBĖ.
Matthiaso Grünewaldo
piešinys,
apie 1523–1524.
Berlynas, Vario raižinių
kabinetas.

25–26. DVGUBAS
GORGONĖJONAS.

Anglų-normandų
Apokalipsė, XIII a.
pradžia. Paryžius,
Nacionalinė biblioteka,
pranc. rankr. 403, lap. 40.
Taro skarabėjas, IV a.
pr. Kr. pabaiga.

Antrosios šeimos Delisle-Meyer Apokalipsėse (Kenterberio grupė)¹⁶⁵ ant moliusko atsiranda trečia kaukė. Pragaras – tai satanistinis trikampis su šlykščiomis galvomis kampų smaigaliuose, kurias jungia dribnios mėsos, sudarančios milžiniško pūlinio maišą (27 pav.). Pridėtieji nasrai patys turi daugybę veidų abiejose kaktos pusėse – tokia kombinacija žinoma taip pat iš antikinių akmenų¹⁶⁶ – ir tai dar vienas trigubas veidas,

¹⁶⁵ Apokalipsės, Cambrai 482, H. Yates'o Thompsono Nr. 55 ir Britų muz., rankr. 17333, žr. Yates Thompson H.

Ten pat. IV. Pieš. XXXVI ir Millar E. *Souvenir de l'Exposition des manuscrits français*. Pieš. XXVII.

¹⁶⁶ Reinach S. *Pierres gravées*. Pieš. 24, pav. 48-10.

tartum dar vienas prisiminimas apie Antitrejybę. Pirmajai grupei priklausantis medžio raižinys „Apokalipsė“¹⁶⁷ priskirtinas prie dvigubų gorgonėjonų. 1537–1547 m. Vokietijoje, Prancūzijoje, Anglijoje tarp protestantų buvo paplitę bronziniai medaliai, kuriuose tokiu pat būdu kardinolų galvos buvo sujungtos su kvailių ir satyrų galvomis, bet tokie deriniai yra tiesiogiai perimti iš dvigubų atvaizdų, iškaltų antikinėse monetose¹⁶⁸.

Šalmai, kuriuos dėvint žmogaus veidas virsta krūtingalvės būtybės liemeniu, viduramžiais vėl sugrįžta, bet ateina jau tiesiogiai iš ikonografijos. Seniausia žinoma zoomorfinė šalmo viršūnės puošmena yra nukopijuota iš antspaudo, datuoto 1224 m.¹⁶⁹ Povo galva, pritvirtinta ant plokštumos šalmo viršuje, pasirodo dar tik kaip puošmena. Žvėris, suaugęs su šalmu kaip su savo paties kūnu, susiformuos gerokai vėliau –

27. TRIGUBAS
GORGONĖJONAS.

Anglų-normandų
Apokalipsė. Kenterberis,
apie 1290.

Egestus quippe nudi sunt
et diaboli qui seducti sunt eos multis et in flagitium ignis et sulphuris ibi
et in saecula saeculorum. et cruciabitur die ac nocte in saecula

¹⁶⁷ Kristeller P. *Die Apocalypse, la caricature au Moyen Age et sous la Renaissance*. Paris, 1876. P. 281–282.

Didot F. *Des Apocalypses figurées manuscrites et xylographiées*. Paris, 1870.

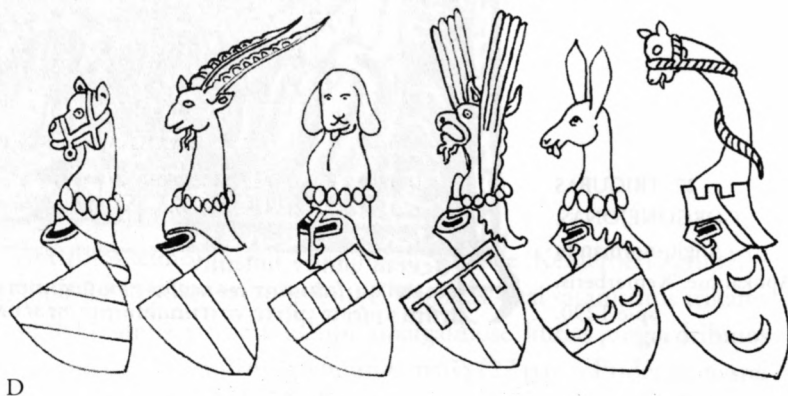
¹⁶⁸ Champfleury. *Histoire de*

la caricature au Moyen Age et sous la Renaissance. Paris, 1875. Pieš. XXIII, Matthieu

de Montmorency antspaudas. Ričardo Liūtaširdžio šalmo viršūnė, datuota 1198 m., kurią sudaro baltasis garnys su Anglijos liūto centre, tebuvo paprasčiausias sultonas.

XIII a. gale, kai tokie deriniai jau bus paplitę fantastinių būtybių pavidalu. Net ir patys šalmai, atrodo, buvę projektuojami derinant juos su monstrų figūromis. Paminėtinas šalmas su paukščio kaklo formos viršūne iš Aulnay romaninio archivolto, uždėtas ant galvos hibridinei būtybei, tartum Atėnei Poliadei, be abejo, sekant antikos pavyzdžiu. Filosofijai iš Herados Landsbergietės *Hortus Deliciarum* (XII a. pabaiga–apie 1205), kaip jau minėjome, taip pat uždėdama karūna su alegorinėmis galvomis. Tulūzos Apokalipsėje, be Pragaro su letenomis, yra dar šiurpus šalmas: Mirtis, jojanti ant palšo arklio, dėvi šalmą su tikrai gyva viršūne – ant ilgo kaklo snukis, spjaudantis liepsnas. Šarvas savo ruožtu puola priešą.

Ginklakaliai, stengdamiesi keisti žmonių išvaizdą, suteikti jiems antžmogiškas proporcijas, paversti juos plieno žvėrimis ir robotais, laikosi tų pačių teratomorfinių sistemų, tiktai gyvenime. Šalmų viršūnėmis pražygiuoja visas viduramžių žvėrynas¹⁷⁰. XIV ir XV amžiuje jų formos

28. ZOOMORFINĖS ŠALMŲ PUOŠMENOS.

- A. Romaninė figūra iš Aulnay (Charente-Maritime) archivolto.
B. Filosofijos šalmas, *Hortus Deliciarum*, XII a. pabaiga–1205.
C. XV a. šalmas.
D. Claeso Heyneno škotiški *Herbai*, XIV a.

¹⁷⁰ Allou C. N. *Études sur les casques du Moyen Age // Mémoires de la Société royale des antiquaires de France*. 1835; Larchey L. *Ancien Armorial équestre de la Toison*

d'Or et de l'Europe du XV siècle. Paris, 1890; Strohl H. G. *Heraldischer Atlas*. Stuttgart, 1909; Blackie Murdoch W. G. *Some Scottish Armorial //*

The Connoisseur. 1935. P. 291 ir toliau; Pastoureaux M. *Traité d'héraldique française et étrangère*. Paris, 1979. P. 205 ir toliau.

29. PABAISIŠKAS
PERSONAŽAS.

Raitelio figūra, apie
1390. Karaliaučiaus
(dab. Kaliningradas)
freska.

darosi vis sudėtingesnės, vis didesnės. Ant šalmų kelia galvas sirenos, dvigalviai ereliai, piestu stojasi drakonai, liūtai, šunys, sparnuoti keturkojai ir vienaaragiai (28 pav.). Matyti ant jų ir kaukių, ištisių žmonių biustų, arklių kaklų, kokius nešiodavo Azijos etiopai. Dažniausiai kūnai priderinami taip, kad riterio veidas būtų ant krūtinės ar ant pilvo.

Kai kurie kariai apsirengia kaip daugiaveidžiai ir daugybę galių turintys genijai. Kiti, užsidėję zoomorfinius šalmus, vaizduoja Apokalipsės raitelius. Paradų ir kautynių metu visur matyti išnyrantys gyvi gryliai. Vienoje Karaliaučiaus freskoje¹⁷¹ (apie 1390) riterio siluetas su milžinišku gaidžio kaklu šalmo viršūnėje beveik identiškas vienam iš tų ornitomorfinių padarų, kurie puošdavo knygų paraštes* (29 pav.). Vokiška tobulo žmogaus, *der gute Mensch*, alegorija – personažas su be galo ilgu

* GRYLIS.
Louterrelio psalmynas.
Londonas, Britų
muziejus.

¹⁷¹ Ehrenberg H. *Deutsche Malerei und Plastik von*

1350–1450. Bonn, 1920.
Pav. 46, ir Millar E. *La*

Miniature anglaise. II.
Pieš. 57.

kaklu (jo vingiai suteikia laiko pamąstyti, dar minčiai neišėjus¹⁷²), pripildytu prie liūto, simbolizuojančio drąsą, galvos, vienodai siejasi tiek su šiais šarvais, tiek su antikizuojančiu bestiarijumi (30 pav.). Tačiau užvis keisčiausiai atrodo šalmai, išrikiuoti drabužinėje, kaip matyti iš karaliaus Renė Anžujiečio „Turnyrų knygos“¹⁷³ (apie 1450–1460) ir iš piešinio Grünbergo *Wappencodex*¹⁷⁴ (1483). Tai ištisas zoologijos sodas, judantis, netveriantis savo narvuose (31 pav.).

Vienas po kito sugrįžta visi senoviniai deriniai: grylis atgyja su begalviais, su daugiaveidžiais dievais, su zoomorfiniais šalmais, kurie lydėjo pačią jo pradžią ir vystymosi tarpsnį. Ciklas kartojasi naujoje aplinkoje ir praturtėja susigrąžindamas savo elementų visumą, tačiau įveda juos ne vienu laiku.

Vis dėlto ligi XIII amžiaus išplinta tik blemijai, paimti tiesiogiai iš Plinijaus ar kurio kito antikos teksto, ir daugiagalviai mitiniai genijai. Grylis tikrąja to žodžio prasme ateina paskui juos ir vėliau įkvepia riteriams mintį keisti savo išvaizdą.

Iš tos evoliucijos išsiskiria vienas bruožas. Šie stebuklai atrodo, lyg iš anksto būtų skirti romaniniam pasauliui, godžiam bet kokių fantazijų, o ne gotikiniam menui, kur jų kaip tik labai gausu. Kokia jų vėlavimo priežastis? Tai nėra šaltinių nepažinimas, nes vienuolynų ir karaliaus išduose niekados netrūko gemų. Masinis jų plūstelėjimas po Ketvirtitojo kryžiaus žygio, raižytų akmenų kulto atsinaujinimas bei magijos atgimimas paaikšina jų veikimo mastą, o ne laiką. Ir ligi tol atvaizdų meistrams buvo prieinamos visos figūros. Jeigu jie nepasinaudojo jomis, tai tik todėl, kad jų formos nebuvo paruoštos priimti. Be abejonės, kad šie mikroskopiniai, kruopščiai išraižyti padarėliai galėtų būti integruoti į viduramžių kompozicijas ir masiškai dauginami, pirmiausia turėjo išsisekti monumentalusis stilius, kilti rafinuotumo ilgesys, dažnai siejamas su Karolingų renesansu. Argi pačios seniausios grylių figūracijos neišliko mums emaliuose ant kokios nors relikvinės ar stiuko fragmente, puikiai bylodamos apie antikizuojančias Imperijos tradicijas. O suklestėjo jos tuomet, kai menas suartėjo su auksakalyste.

¹⁷² Stammler W. *Allegorische Studien // Deutsche Vierteljahrsschrift für Literaturwissenschaft und Geistesgeschichte*. 1939. XVII. P. 9 ir toliau. Gervės kaklo, padedančio išvengti neapgalvotų žodžių, idėja aptinkama taip pat ir

Sidracho „Romane“ (paskutinis XIII a. ketvirtis), plg. Langlois Ch.-V. *La Connaissance de la nature et du monde au Moyen Age*. Paris, 1911. P. 243. Apie tai rašė ir XIII amžiaus vokiečių poetai, tačiau pirmieji žinomi atvaizdai tėra

XV amžiaus.

¹⁷³ Blum A., Lauer Ph. *La Miniature française aux XV et XVI siècles*. Paris, 1930.

Pieš. 33.

¹⁷⁴ Ströhl H. G. Ten pat.

Pav. 2.

30. PABAISIŠKAS
PERSONAŽAS.

Tobulas žmogus,
vokiškas piešinys, XV a.

31. GRYLIO PAVIDALO
ŠALMAI.

Konrad Grünberg.
Wappencodex, 1483.

V. VIDURAMŽIŲ PABAIGOS GRYLIAI. *Dislokacija.*

Naujas gyvenimas. Grylių tapytojas

Hieronymas Boschas.

Paskutinei gotikinio grylio stadijai būdingi du elementai: dislokacija ir dar veržlesnis bei intensyvesnis gyvenimas. Dažnai XV–XVI amžiaus vinjetėse ir inicialuose mišrioji būtybė ima skaidytis. Galvos, veidai bei šalmų viršūnės atsiskiria vieni nuo kitų. Dvigubo veido kaukes perskiria stačiosios arba lenktosios raidžių linijos. Gyvulio galva nebetvirtinama už žmogaus galvos, o tiesiog statoma šalia. Iš kiaušo išeinantis paukščio kaklas kartais atrodo tartum išrautas. Visos dalys lieka savo vietose, tačiau nebesudaro vieno organizmo¹⁷⁵. Knygų puošyboje pabaisa išardoma. Bet ši evoliucija yra antraeilė. Apskritai šiame tarpsnyje jai būdingas šiurkštus ir nesuvaldomas realizmas. Dar niekados monstro detalės nebuvo tokios tikslios, o jo visuma tokia neįtikėtina kaip Hieronymo Boscho darbuose.

Grylių juose neregėta gausybė ir įvairiausių pavidalų: grylis paukštis, grylis vabzdys su žmogaus veidu ant krūtinės, kaip kai kurios antikinių gemų musės¹⁷⁶, dvigubi veidai¹⁷⁷, personažai su nosimis nugaroje¹⁷⁸, begalviai, galvos su kojomis – šių ypač daug (32 pav.). Tai jau nebe anos kilnios graikų ir romėnų kaukės ar groteskiškos marginalinių pokštų figūros, o portretai.

Pūstažandės galvos sunkiais smakrais, bejausmėmis akimis, kaulėti, baimės perkreipti veidai, šypsančios bonvivanų ir juokdarių galvos lyg niekur nieko sau vaikštinėja tiesiai iš jų išaugusiomis kojomis¹⁷⁹. Jų laisvas natūralumas kur kas labiau trikdo negu pabaisų veidai. „Atsiskyrėlių

¹⁷⁵ Jennings O. Ten pat. Pav. 196, 200, 208, 243.

¹⁷⁶ Furtwängler A. *Die antiken Gemmen*. I. Pieš. XXVI, 83.

¹⁷⁷ Oksfordo eskizas, Tolnay

Ch. de. *Hieronymus Bosch*. Bäle, 1937. Pieš. 105.

¹⁷⁸ Ten pat. Pieš. 67, „Paskutinio teismo“ fragmentas, rastas

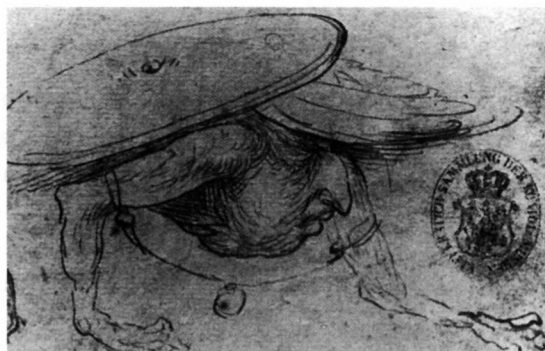
Miuncheno pinakotekos

saugyklose.

¹⁷⁹ Tolnay Ch. de.

Hieronymus Bosch.

Pieš. 102, 105, 107, 112.

32. HIERONYMO
BOSCHO GRYLIAI.

*Iš viršaus į apačią ir iš
kairės į dešinę: piešinys iš
Berlyno. Venecija,
Atsiskyrelių altorius.
Piešiniai iš Oksfordo.
Antikinis grylis.*

altoriuje¹⁸⁰, ant kairiosios sąvaros, pirmajame plane, batuota moters galva žvelgia griežtu, kone patetišku žvilgsniu. Ji apsisiautusi pagal to meto madą baltu vualiu, bet virš jo – tupinti lizde pelėda, tikra ornito-morfinė šalmo viršūnė.

¹⁸⁰ Ten pat. Pieš. 57.

Dažnai Boscho paveiksluose šalmai virsta gyvomis ir visai nepriklausomomis būtybėmis. Oksforde yra šio dailininko eskizas, kur vienas šalmas šokinėja kaip varlė, o kitas skraido nešamas sparnuotos viršūnės. Jie panašūs į Grünbergo pabaisas, sprunkančias iš drabužinės.

Vienos „Paskutiniame teisme“, kuris tikriausiai tėra replika, tačiau kurį Lucas Cranachas irgi nukopijavo lankydamasis Nyderlanduose¹⁸¹, šių padarų pilna visur: kairėje, ant namo stogo, barzdota galva su kojomis dėvi bizantišką mitrą; žemiau žmogaus galva su šalmu joja ant fantastinio paukščio; dar viena galva didžiulėmis kojomis žingsniuoja paskui būrelį monstrų; tarp jų – begalvis padaras mosuoja kardų; kiek toliau – galva su kojomis kiaušinyje. Grylis yra vienas pagrindinių aktorių paskutiniame pasaulio istorijos veiksmo.

Lisabonos „Gundyme“¹⁸² jis taip pat užima daug vietos. Dešinėje triptiko dalyje Baubo sėdi ant žemės su durklu pilve. Centriname pano grylis blaškosi valtyje. Kairėje vienaaragio snukis raitas joja ant asilo. Tačiau mįslingiausia scena yra paveikslo centre: galva su kojomis ir tamsiu turbanu laisvai atsisėda priešais atsiskyrėlį. Šventasis Antanas ją pastebi ir nusigręžia. Šiame taisyklingų, tačiau nedailių bruožų profilyje viskas savo vietoje. Raumeningos kojos, apautos pušnimis ant priglusio triko, ypač realistiškos. Ir atrodo, jog būtent šis normalumas, neįmanomas tarp siautėjančių velnių, baugina šventąjį. Galva įdėmiai žvelgia į jį. Regis, mezgasi dialogas. Visa vizija koncentruojama ties šiuo nebyliu grylio ir vienuolio pokalbiu. Buvo mėginama šioje figūroje išvelgti Boscho autoportretą¹⁸³. Visa laikysena, kūno sudėjimu, bruožais ji labai panaši į monstrą, išraižytą ant netikro antikinio antspauda, priklausiusio Raouliui Aubry, Lilio teisėjui, apie 1320 m. (33 pav.).

Visa išdaigų tapyba tęsia ir gausina šių fantastinių būtybių tradiciją. Randama jų ir paveiksluose, daugiau ar mažiau susijusiuose su Hertogenboso meistro menu, Jano Mandyno, Herri Met de Bleso, Pieterio Huyso, Bruegelio ir daugelio antraeilių dailininkų darbuose. Svarbiausi Berlyno „Gundymo“ personažai ir vėl yra žvėries galva su letenomis, žmogaus galva ant didelių kojų, grylis kiaušinyje su ginkluota ranka viršuje. Vienos „Pragare“¹⁸⁴ Leviatanas nebe nasrai ant letenų, o jau ištisas krūtingalvis su atvira praraja ant pilvo, kurią jis dar praplatina tempdamas

¹⁸¹ Ten pat. Pieš. 62–66 ir Friedländer J., Rosenberg J. *Les Peintures de Lucas Cranach*. Flammarion, 1978. Pieš. 99.

¹⁸² Tolnay Ch. de. *Hieronymus Bosch*. Pieš. 37, 38, 40, 41, 42, 45.
¹⁸³ Brion M. *Bosch*. Paris, 1938. P. 40.

¹⁸⁴ Lafond P. *Hieronymus Bosch*. Bruxelles, 1914. P. 40.

33. GALVA SU
KOJOMIS.

Hieronymo Boscho
grylis, *Šventojo Antano*
gundymo fragmentas.
Lisabona, Senovės meno
muziejus.
Lilio teisėjo Raoulis
Aubry antspaudas,
netikras antikinis, 1320.

rankomis (34 pav.). Bruegelis šarlatanui Hermogenui, kuris metė iššūkį šventajam Jokūbui, į bendrininkus duoda akrobatą su veidu ant krūtinės, tačiau apverstu (akys apačioje), galvą keturiomis letenomis, dvikaktę galvą su dviem rankomis, laikančiomis ilgą naktinę kepuraitę, ir galvą su asilo kojomis. Grylis taip pat figūruoja alegorijose: Kantrybės, Rūstumo, Gobšumo ir Gašlumo. „Persivalgyme“ jo šalmo viršūnę sudaro puodelis ir šaukštas¹⁸⁵. Toliau tęsdami viduramžių seriją, vėl pasirodo graikų ir romėnų genijai, vis gajesni ir absurdiškesni.

XV a. gale ir XVI amžiuje antikinės temos ima reikštis taip stipriai, kad gali jau kilti klausimas, ar tai nėra tiesiogiai susiję su Renesansu. *Comentarios de la Pintura* (apie 1560) autorius Don Felipe de Guevara¹⁸⁶, kuris buvo Don Diego, Margaritos Austrės gobelenų tiekėjo, sūnus (Nyderlandų regentė galėjo būti su Boschu pažįstama: ji turėjo vieną jo „Gundymą“), savo knygoje šį klausimą nušviečia netikėta šviesa.

¹⁸⁵ Bastelaer R. van. *Les Estampes de Peter Bruegel l'Ancien*. Bruxelles, 1908. Pies. 117, 118, 124, 125, 128, 129, 131.

¹⁸⁶ Tolnay Ch. de. *Hieronymus Bosch*. P. 75, past. 1 iš *Sources littéraires*;

plg. Dollmayr H. H. *Bosch und die Darstellung der vier letzten Dinge // Jahrbuch der kunsthistorischen Sammlungen des AH. Kaiserhauses*. 1898. P. 244; Schmidt-Degener F. *Un tableau de Jérôme Bosch au*

musée de Saint-Germain-en-Laye // Gazette des Beaux-Arts. 1906. I. P. 150, past. 4.

Neseniai aš aptikau, sako jis, kitą tapybos žanrą, kuris buvo vadinamas grillo. Tokį vardą jam davė Antifilas, nupiešęs žmogų ir juokais jį pavadinęs grillo. Nuo to laiko šis tapybos žanras ir vadinamas grillo. Antifilas gimė Egipte ir iš Ktesideno išmoko šio tapybos žanro, kuris man pasirodė panašus į Boscho, arba, kaip mes vadiname, Bosco, tapybą, taip visų giriamą mūsų laikais. Boschas visuomet buvo keistas tuo, kad tapė juokingus personažus ir retas situacijas...

Taigi žodį „grylis“ ištare ir pavartojo šiuolaikine reikšme Boscho kolekcionuotojas, beveik jo amžininkas. Galimas daiktas, jog tuo metu šis terminas turėjo bendresnę prasmę ir Plinijaus teksto priminimas terodo autoriaus erudiciją. Tačiau iš graikų ir romėnų pasauliui priklausančių būtybių Boscho paveiksluose sąmoningai sutelkiami mišrūs padarai su daugeliu galvų, be to, įvairiose kūno vietose. Antra vertus, kanauninko Makarijaus¹⁸⁷ († 1614) „Traktate apie antikines gemas“ grylio vardu vadinami tik monstrai, sudaryti su kaukėmis, turinčiomis letenas ir arklius šalmų viršūnėse. Jie ten, kaip ir pragaro tapytojų darbuose, priklauso demonų kategorijai – „šlykščioms ir netyroms velnių kaimenėms“. Pradžioje šio termino prasmė dar galėjo būti platesnė ir artimesnė Plinijui, tačiau netrukus ji susiaurinama iki savotiško bestiarijaus. Nieko nėra pranašingesnio už grylio vardo įvedimą į paskutinio jo suklestėjimo amžių. Iš pradžių propaguojami, tiksliai nežinant jų kilmės, kaip antikios relikto ir kaip neaiškus egzotizmas, gryliai tam tikru momentu atgyja kaip neabejotina „helenistinė maniera“. Šiaurės mokyklose Renesansas pasireiškia anksti, bent jau kai kuriomis temomis. Pirmiausia jis įgyja šurpią formą ir eina tiesiai iš viduramžių.

34. KRŪTINGALVIS LEVIATANAS.

Paveikslas *Kristus
pragaruose* fragmentas.
Viena, Meno istorijos
muziejus.

¹⁸⁷ Macarius J. Ten pat.
P. 37.

II SKYRIUS

Antikinių antspaudų ir monetų keistenybės

I. ANTSPAUDŲ KEISTENYBĖS. *Žvėris kriauklėje:*

antikiniai gyvūnai, lendantys iš kriauklės, ir Afroditė purpurissa; kriauklė, viduramžiais gimdžiusi žvėris. Skraidantis laivas ir laivas žuvis.

Gliptika atneša į viduramžius daugybę groteskinių motyvų. Tarp jų ypatingą vietą antikinėse intalijose užima „žvėris kriauklėje“: arkliai¹, asilai², ožiai³, briedžiai⁴, gaidžiai⁵, drambliai⁶, kiškiai⁷, pelės⁸, du keturkojai⁹ kartu išlenda iš sraigės iš įvijos kriauklės. Kartais iš kriauklės iššoka šuo ir ima vytis triušį¹⁰, žvėris užpuola žmogų¹¹, dramblys savo straubliu neša deglą ar medžio kamieną¹². Iš mažyčio daiktelio paslaptiškai išstrūksta didžiuliai laisvi gyvūnai (35 pav.).

Tomis pačiomis aplinkybėmis gimė ir Afroditė. Jos legenda buvo priartinta prie mito apie kiaušinį, kuris įkrito į Eufratą, buvęs balandės

¹ Furtwängler A. *Beschreibung der geschnittenen Steine im Antiquarium zu Berlin*. Berlin, 1896. Nr. 3348; Tölken E. *Erklärendes Verzeichnis der antiken vertieft geschnittenen Steine der Kgl. Preuss. Gemmensammlung*. Berlin, 1835. Pieš. VIII, 302; Winckelmann J. *Description des pierres gravées du feu baron de Stosch*. Florence, 1760. Pieš. VII, 15.

² Imhoof-Blumer Fr., Keller O. *Tier- und Pflanzenbilder auf Münzen und Gemmen*. Leipzig, 1889. Pieš. XXIV, 38, pieš. XXVII, 13; Furtwängler A. *Beschreibung*. Nr. 2121,

5930; Tölken E. Ten pat. Pieš. VIII, 300; Winckelmann J. Ten pat. Pieš. VII, 14.

³ Imhoof-Blumer Fr., Keller O. Ten pat. Pieš. XVIII, 49.

⁴ Furtwängler A. *Beschreibung*. Nr. 8344; Tölken E. Ten pat. Pieš. VIII, 303.

⁵ Furtwängler A. *Die antiken Gemmen*. Berlin, 1900. I. Pieš. XLVI, 34.

⁶ Furtwängler A. *Beschreibung*. Nr. 8346, 8348, 8546; *Die antiken Gemmen*. Pieš. XLVI, 35; Imhoof-Blumer Fr., Keller O. Ten pat. Pieš. XIX, 45; Tölken E. Ten pat. Pieš. VIII, 305, 308;

King C. W. *Antique Gems and Rings*. London, 1872. Pieš. XVI, 7.

⁷ Furtwängler A. *Beschreibung*. Nr. 3350, 8345; Tölken E. Ten pat. Pieš. VIII, 310.

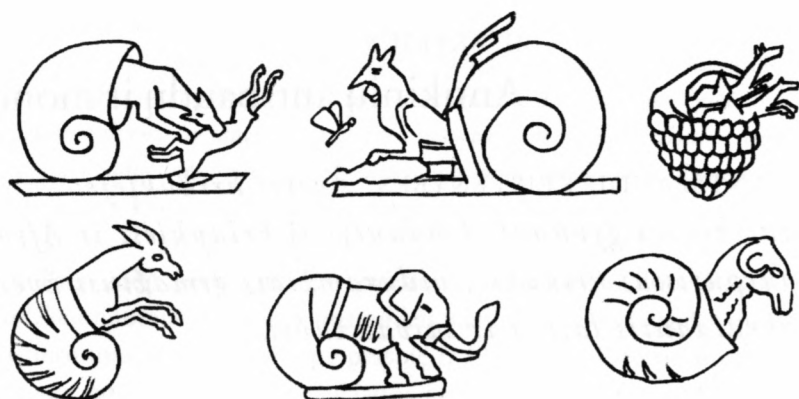
⁸ Furtwängler A. *Beschreibung*. Nr. 2522.

⁹ Furtwängler A. *Die antiken Gemmen*. I. Pieš. XLVI, 32.

¹⁰ Reinach S. *Pierres gravées*. Paris, 1895. Pieš. 72, pav. 95-7.

¹¹ Furtwängler A. *Beschreibung*. Nr. 7547.

¹² Tölken E. Ten pat. Pieš. VIII, 306 ir 309.

35. ANTIKINIAI ŽVĖRYS
KRIAUKLĖJE.

36. AFRODITĖ
KRIAUKLĖJE.
Helenistinio laikotarpio
terakotinė graikų
skulptūra. Paryžius,
Luvro muziejus.

išperėtas ir iš jo išsiritusi graži dievaitė. Ji ir tapusi graikų vaisingumo deive¹³, o kiaušinio lukštas buvęs paverstas kriaukle.

W. Deonna¹⁴, kaip ir L. Stephani'o¹⁵, nuomone, Afroditė gimusi Finikijoje, bet pirmasis regi tai vykstant plokščioje tridaknos tipo kriauklėje, kur žmogiška figūra išnyra perlamutro atšvaituose, antrasis – purpure. Ant Tyro monetos atvaizduota tikrai kriauklė, o ant Hatrijos monetų – moters galva vėjo plaukstomais plaukais, galbūt pati Afroditė, iškyla iš apvalios kriauklės¹⁶. Romėnų duota Venerai pravardė *purpuris-sa* lyg ir patvirtina šią kilmės versiją. Ir vis dėlto romėnų deivė paprastai išnyra iš įgaubtos šukutės tipo kriauklės (36 pav.). Kartais geldutės prasiskleidžia kaip žiedlapiai, leisdamos išvysti galvą ir krūtinę, kartais – kaip paukščio sparnai¹⁷. Jų reikšmė kaitaliojasi: jos esti kūno šarvai, jo apsauga, skaistybės emblema ir taip pat – būtybių gimdytojos. Kaip tokios, jos simbolizuoja prisikėlimo ir būsimojo gyvenimo idėją ir gal būtent dėl to jomis bus puošiami romėnų sarkofagai. Jų yra ir architektūros puošyboje. Statula nišoje su kriaukle atrodo spinduliuojanti nemirtingumą¹⁸.

Ne vien ši deivė tokios kilmės: jos sūnus ir palydovas Erotas irgi vaizduojamas kriauklėje¹⁹, plokščioje²⁰ arba apvalioje²¹. Vienoje intalijoje jis žaidžia su kitu atributu – kiškiu, kaip ir jis išeinančiu iš įvijo urvo²². Tokios pat kilmės gali būti visa deivės aplinka, ir galimas daiktas, kad ir kiti gyvūnai kriauklėse – visų pirma ožys – turi su ja ryšį. Tačiau gausus jos bestiarijus peržengia jos kulto ribas. Tai yra jau platesnė kosmogoninė sistema, ir net pati Afroditė tėra viena iš daugelio jos figūrų.

¹³ Stephani L. *Erklärung einiger im südlichen Russland gefundene Kunstwerke // Compte rendu de la Commission impériale archéologique*. Saint-Petersbourg, 1870–1871. P. 18; Deonna W. *Aphrodite à la coquille // Revue archéologique*. 1917. P. 397.

¹⁴ Deonna W. *Aphrodite à la coquille*, p. 399.

¹⁵ Stephani L. Ten pat. P. 19.

¹⁶ Marchi G. *L'Aes gravé del Museo Kircheriano*. Rome, 1839. IV. Pieš. 2, pav. 2, pieš. 3, pav. 3 ir 4, pieš. 6, pav. 5.

¹⁷ Panofka Th. *Terracoten des*

Kgl. Museum zu Berlin.

Berlin, 1842. Pieš. XVII ir XVIII; Reinach S. *Répertoire des vases peints grecs et étrusques*. Paris, 1899. Pieš. 34, pav. 1 ir 3; Bernouilli J. J. *Aphrodite. Ein Baustein zur griechischen Kunstmythologie*. Leipzig, 1873. P. 326,

Aphrodite mit Muschelflügeln; Tümpel K. *Die Muschel der Aphrodite // Philologus*. 1892. LI. P. 385 ir toliau.

¹⁸ Apie kriauklės pritaikymą architektūroje žr. Bratschkova M. *Die Muschel in der antiken Kunst // Bulletin de l'Institut*

archéologique bulgare. 1938. XII. P. 1–132.

¹⁹ Bratschkova M. Ten pat. Nr. 329, 390, 857, 860, 899, 900, 901.

²⁰ Millin A. *Monuments antiques inédits*. Paris, 1806. II. Pieš. XVIII.

²¹ Brusin G. *Aquileia, guida storica e artistica*. Udine, 1929. Pav. 161.

²² Stephani L. *Erklärung einiger Vasengemälde // Compte rendu de la Commission impériale archéologique*. 1862. P. 65, past. 6.

Prie upių gyvenančios tautos viską kildina iš jūros, net ir sausumos gyvūnus: arklįs atėjęs iš jos Poseidono kinkinyje²³. Visame Anaksimandro ir Talio mąstyme vyrauja šie tikėjimai vandens magija²⁴ ir būtent su jais siejasi ir kriauklės stebuklai. Gali būti, kad purpuras pradžioje ir prisidėjo prie visos tos faunos paplitimo. Argi purpuras tai ne kraujas, ne gyvybė, ne gyvūno kūnas? Kiti kiaukutai veisia keturkojus bei paukščius. Dažniausiai vis dėlto jie esti apvalūs kaip nautilų arba – vėlyvojoje romėnų gliptikoje, kur šios figūros kartais esti komiškos, – netgi kaip paprastų sraigių.

Viduramžiai perima daugelį šių motyvų ir simbolių. Bizantija plokščias sarkofagų kriaukles prisitaiko arkatūroms puošti (stačiatikių baptisterija ir Šv. Vitalio katedra Ravenoje). Kai kuriuose IX amžiaus dramblio kaulo dirbiniuose šventųjų nimbai tarytum atkartoja kriauklių griovelius²⁵. Galbūt tai atspindys kriauklės-rozetės ant Kartaginos lempų, skleidžiančios aplinkui liepsnas²⁶. Iki Karolingų epochos kapuose dažnai randama sraigių kiaukutų – tai kapo alegorija, bylojanti, jog žmogus iš jo bus prikeltas. Bet atvaizdų ypač pagausėja gotikos mene. Jie tęsia krikščioniškojo Prisikėlimo simbolių tradiciją. Vienoje „Valandų knygoje“ sraigė figūroja prie Lozorius, sėdinčio savo kape²⁷, kaip ir Laterano muziejuje ant sarkofago su banginio išspjautu Jona²⁸. Dažnai gyvūnas esti šarvais prisidengusio riterio karikatūra²⁹. Bet svarbiausia – kriauklę pradėta laikyti magišku daiktu, monstrų gimdytoja. Būdama taisyklinių ir labai tobulų formų, sauganti viduje bangų šniokštimą, ji jau savaime turi antgamtinių savybių. O jei dar randama ant kalno, tai ten ji buvusi žvaigždynų sukurta. Šia legenda dar remiasi ir Leonardo da Vinci³⁰.

²³ Bérard V. *De l'origine des cultes arcadiens* // *Bibliothèque des Écoles françaises d'Athènes et de Rome*. 1894. P. 111.

²⁴ Houssey F. *Les Théories de la genèse à Mycène et le sens zoologique de certains symboles du culte d'Aphrodite* // *Revue archéologique*. 1895. P. 12 ir toliau.

²⁵ Bratschkova M. Ten pat. Pav. 47.

²⁶ Delattre R. P. *Lampes chrétiennes de Carthage* // *Revue de l'art chrétien*. 1891. II. P. 296, pav. 346 ir 371.

²⁷ Žr. Bastard A. de, in *le Bulletin du Comité historique*. 1850. II. Pieš. 173.

²⁸ Marucchi O. *I monumenti del Museo Lateranese*. Roma, 1911. Pieš. XVIII. Nr. 1.

²⁹ Dewick E. *The Metz Pontifical*. London, 1902.

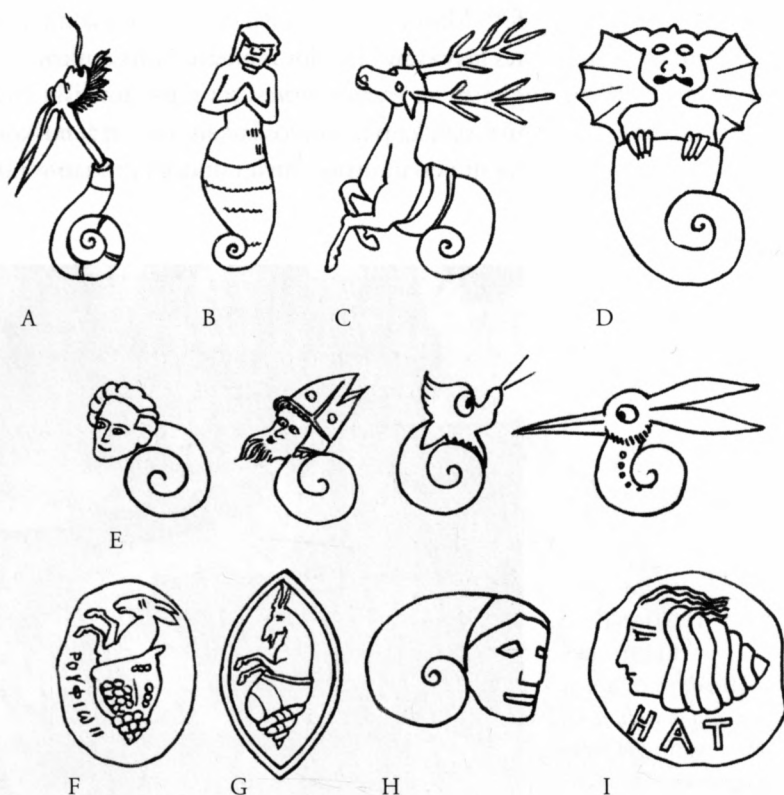
Pieš. 12, 34, 91, 87; Maeterlinck L. *Le Genre satirique dans la peinture flamande*. Bruxelles, 1907. Pav. 69; Mâle E. *L'Art religieux du XIII siècle en France*. Paris, 1923. Pav. 29; Hahnloser H. *Villard de Honnecourt*. Vienne, 1935.

Pieš. 3.

³⁰ Herzfeld M. *Leonardo da Vinci, der Denker, Forscher und Poet*. Iena, 1911. P. 73 ir Duhem P. *Études sur Léonard de Vinci*. Paris, 1906. I. P. 37.

Kaip ir ant antikinių gemų, taip ir kriauklėje gali būti neįtikimiausių gyvūnų: iš jos lyg iš fokusininko dėžutės išlekia kiškis³¹, paukštis³², briedis³³, šuo³⁴. Kunigaikščio de Berry maldaknygėje (1410–1416)³⁵ ir Wolfeggo „Namų knygoje“ (1460–1465), kurią Bühleris priskyrė Heinrichui Mangui³⁶, Zodiako Ožiaragis irgi pasirodo tokiu pat būdu. Kadangi šis ženklas apima didžiąją dalį sausio, tai reiškia ir pačių metų

37. GOTIKINIAI
ŽVĖRYS KRIAUKLĖJE.
A. Guillaume'o
Durand'o pontifikalas,
XIV a.
B. Langres breviorius,
1481–1497.
C. *Pizos kronika*,
parašyta Karoliui
Drąsiajam, XV a.
D. Ruano Teisingumo
rūmų stalės,
1455–1469.
E. Margaritos iš Beaujeu
Valandos, apie 1363.
F. Antikinė gema.
G. Zodiako Ožiaragis iš
*Très Riches Heures du
duc de Berry*,
1410–1416.
H. Reljefas iš Suippes'o
(Marne), XV a.
I. Hatrijos moneta su
Afroditės galva.

³¹ Liono katedra, Bégule L. *Monographie de la cathédrale de Lyon*. Lyon, 1880.

2 serija. Pieš. II.

³² Belin Th. *Heures de Marguerite de Beaujeu*. Paris, 1925.

³³ Olschki L. *Manuscripts français à peintures des bibliothèques d'Allemagne*. Genève, 1932. Pieš. LX.

³⁴ Liono katedra, Bégule L.

Ten pat. 3 serija. Pieš. 1;

Jennings O. *Early Woodcut Initials*. London, 1908.

Pav. p. 247.

³⁵ Durrieu P. *Les Très Riches Heures du duc de Berry*.

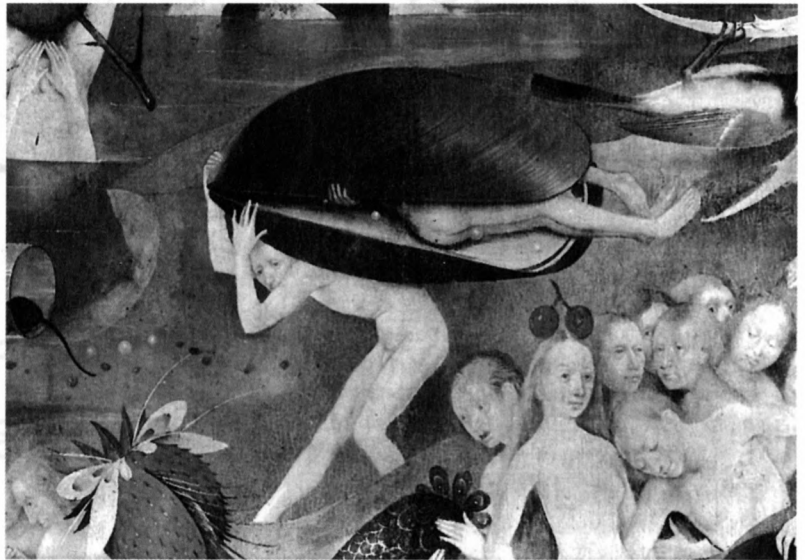
Paris, 1904. Pieš. I ir XIII.

³⁶ Bossert H. T. *Das mittelalterliche Hausbuch*.

Leipzig, 1912 ir Bühler W.

Heinrich Mang, der Hausbuchmeister // *Mitteilungen der Gesellschaft für verflochtene Kunst*. 1931. P. 1 ir toliau.

gimimą. Keistos sraigės barzdotomis žmonių galvomis ir kiškio ausimis³⁷, su mitra ir keturkojo gyvulio kojomis³⁸, gyvulio kojomis ir žmogaus rankomis taip pat gimsta iš šių voliotų. Margaritos iš Beaujeu³⁹ „Valandos“ (apie 1363) mirgėte mirga tokiais groteskais. Daugelis jų jau išlindę iš savo kiauto, tačiau išlaiko jo vingius. Šunų, vilkų, paukščių, kiškių bei žmonių galvos priaugusios tiesiai prie moliuskų. Graikų ir romėnų bestiarijus išikūnija naujose keistenybėse (37 pav.). Gotikinė kriauklė gimdo taip pat ir žmones. Viename Suippes'o miestelio reljefe⁴⁰ (Marne, XV a.) galva su kriauklės šalmu pasirodo visai kaip Afroditės galva ant Hatrijos monetų. Nors apskritai viduramžiais iš kriauklių gimsta ne gražios deivės, o tik išsigimėliški padarai bei demonai. Dažniausiai, kaip ir antikos laikais, tai esti žemiškos būtybės. Viena tik sirena su perlamutrine žuvies uodega priklauso jūros šeimai⁴¹.

38. ŽMOGUS,
LENDANTIS IŠ
KRIAUKLĖS.

Hieronimus Bosch.
Linksmybių sodas,
vidurinės dalies
fragmentas. Madridas,
Prado muziejus.

³⁷ Leroquais V., abatas. *Les Pontificaux des bibliothèques de France*. Paris, 1937.

Pieš. LXVIII, XVI a. rankr.

³⁸ Leroquais V., abatas. *Les Pontificaux*. Pieš. CXII, 1483–1500.

³⁹ Belin Th. Ten pat.

⁴⁰ Michel F. *Monuments du Gâtinais*. Lyon, 1879.

Pieš. XIX, 2.

⁴¹ Leroquais V., abatas. *Les Bréviaires des bibliothèques de France*. Paris, 1933. Pieš. CVI, 1481–1497; Kühl A. *Die Illustrationen des Rosenromans // Jahrbuch der kunsthistorischen Sammlungen des AH. Kaiserhauses*. Wien, 1912. XXXI. I. Pieš. XV, XV a.

Šv. Remigijaus bažnyčioje Reimse, ant vieno XV amžiaus reljefo⁴² matyti visas personažo torsas. Thorailles'e⁴³ (XV a.), Tours-sur-Marne⁴⁴ (XV a.) jau iškišamos kojos. Boscho paveiksle „Linksmųjų sodas“⁴⁵ gimimas vyksta kriauklėje: tarp dviejų vyro ant nugaros nešamos juodos geldutės pusių lenda liesos kojos (38 pav.). Viename Cocko raižinyje pagal to paties dailininko paveikslą⁴⁶ geldutė plaukia kaip laivas, prisėdęs groteskinių muzikantų. Botticelli kriauklę parodo su Venera, spindinčia grožiu, tuo tarpu flamandas ją paverčia „Pamišėlių laivu“ (39 pav.).

Iš kriauklių randasi ir velniai: Ruane ant Teisingumo rūmų stalių⁴⁷ atvaizduotas vienas sparnuotas personažas šikšnosparnio ausimis, pusiau išniręs iš nautilo. XIII amžiaus anglų rankraštyje⁴⁸ demonai iššoka iš dviejų porcelianinių kriauklių, dar vadinamų Veneros kriauklėmis.

39. PAMIŠĖLIŲ LAIVAS.
Cocko graviūra pagal
Hieronymą Boschą.

⁴² Charbonneau-Lassay L.
Le Bestiaire du Christ. Paris,
1940. P. 929, pav. IV.

⁴³ Michel F. Ten pat.
Pieš. XIX, 2.

⁴⁴ Charbonneau-Lassay L.
Ten pat. P. 929.

⁴⁵ Tolnay Ch. de.
Hieronymus Bosch. Bâle,
1937. Pieš. 70.

⁴⁶ Lafond P. *Hieronymus
Bosch*. Bruxelles, 1914.
Pieš. p. 100.

⁴⁷ Adeline J. *Les Sculptures
grotesques et symboliques*.
Rouen, 1879. P. XXXII.

⁴⁸ Kembrižas, Trejybės
koledžas, rankr. Bx, 2, Wright Th.
Histoire de la caricature. Paris,
1875. P. 65, pav. 41.

Šuo, lendantis iš savo kūgio formos būsto Bruegelio⁴⁹ paveiksle „Nužengimas į pragarus“, be jokios abejonės, yra pragaro būtybė. Giovanni'o Bellini'o⁵⁰ alegorijoje, sumanytoje galbūt veidrodžiui (apie 1488), matyti du vyrai, nešantys milžinišką verpstinę kriauklę, iš kurios lyg koks moliuskas slysta nuoga figūra (40 pav.). Veidas jos dvelkia ištvirtimu; rankomis vyniojasi gyvatė. Išaiškėjus, kad ji – tai Gėda ar Šmeižtas, bando nepastebėta pasprukti. Svarbiausia, jog tai velnio padaras, ir vienas kriauklės nešėjas, vos į ją pažvelgęs, su baime atsitraukia.

Gimdančios kriauklės mitas bei įvaizdžiai pasikeitė. Dabar iš jos išlendantys gyvūnai jau priklauso naujai šeimai, bet jų genezė tokia pati. Dėl savo universalumo ir įvairumo ji atitinka senas kosmogonines doktrinas, atsispindinčias graikų ir romėnų gliptikoje.

Kita intalijų perduota tema – tai skraidantis laivas. Be abejonės, sparnuotas gaublys Boscho Lisabonos „Gundyme“⁵¹, sklendžiantis gaisro nušviestais debesimis su jojančia ant jo šungalve beždžione, nešina degulį, ateina tiesiai iš saulės disko, taip dažnai vaizduojamo asirų cilindruose⁵², tačiau laivai, plaukiantys tuo pačiu dangumi⁵³, beveik visi nukopijuoti nuo helenistinių intalijų.

Seniausios valty's būdavo puošiamos gyvulių galvomis arba krūtinėmis. Graikijoje ir Romos pasaulyje dažniausiai tai būdavo gulbės kaklas. Atvaizduotas gliptikoje⁵⁴ ir Aleksandrijos monetose⁵⁵, kur išryškinami ornamentiniai figūros elementai, šis ornitomorfis laivo pirmagalys didėja, ir visas laivas keičiasi, kol virsta paukščiu su stiebu ir burėmis. Kartais gulbė išskleidžia sparnus⁵⁶. Galera atrodo pastatyta veikiau orui, o ne jūrai. Ir vis dėlto ji pakyla tik pačiame XV a. gale. Viduramžiai, atrodo, ypač kolekcionavo gemas su tokiais atvaizdais. Lapidarijuose jiems suteikiamos skirtingos savybės: Jeanas de Mandeville'is rašo, kad „akmuo, kuriame yra laivas su visomis burėmis, padeda atlikti savo pareigas“⁵⁷. Nėra abejonės, kad Boschui sparnuotų laivų įvaizdį pakišo šie talismanai. Jo triptike matyti du laivai: antis ir gandras. Vienas jų

⁴⁹ Tolnay Ch. de. *Die Zeichnungen Pieter Bruegels*. Zürich, 1952. Nr. 64.

⁵⁰ Venecijos akademija, Gamba C. *Giovanni Bellini*. Paris, 1936. Pav. 139, p. 130; žr. taip pat Cook T. A. *Spirals in Nature and Art*. London, 1903. P. 95, pieš. 1.

⁵¹ Tolnay Ch. de. *Hieronymus Bosch*. Pieš. 39.

⁵² Prinz H. *Altorientalische Symbolik*. Berlin, 1915. Pieš. 1, III.

⁵³ Tolnay Ch. de.

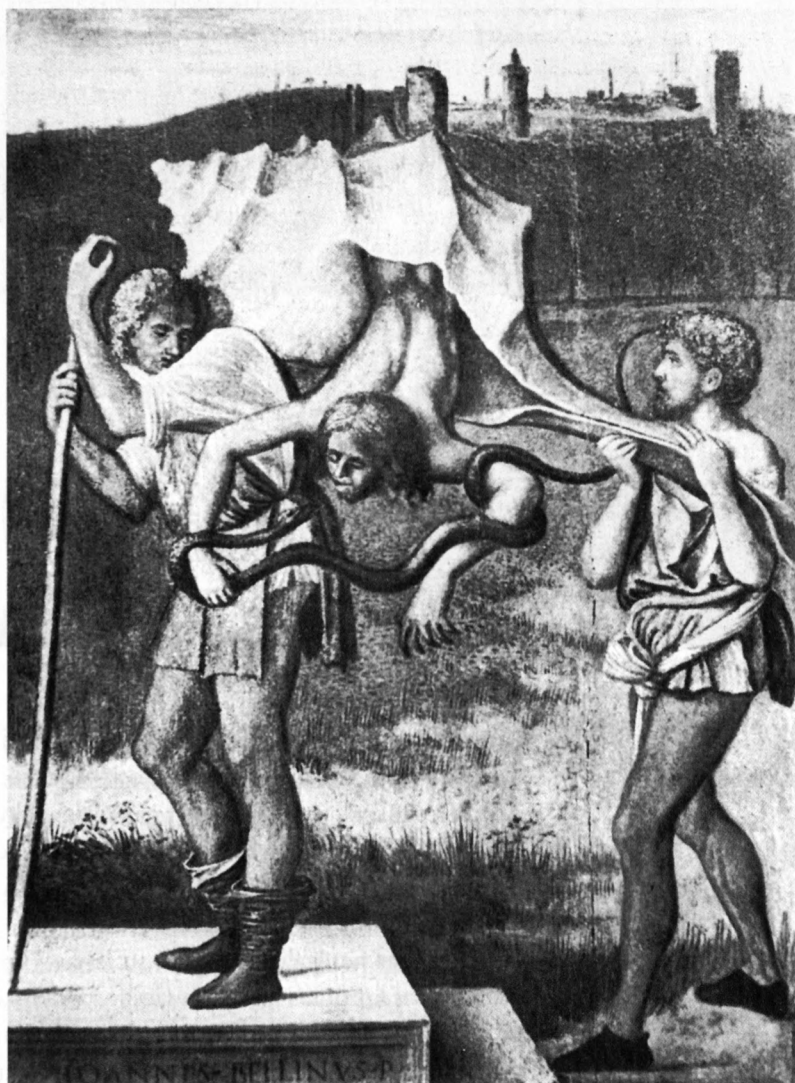
Hieronymus Bosch. Pieš. 43. ⁵⁴ Graser B. *Die Gemmen des Kgl. Museums zu Berlin mit Darstellungen antiker Schiffe*. Berlin, 1867. Pav. 47, XXXII, pav. 73, XIII.

⁵⁵ Graser B. *Die ältesten*

Schiffsdarstellungen auf antiken Münzen. Berlin, 1870. Pav. D 614, Nerono laikų Aleksandrija.

⁵⁶ Reinach S. *Pierres gravées*. Pieš. 59, pav. 49-5.

⁵⁷ Sotto ls. del. *Le Lapidaires du XIV siècle d'après le traité de Jean de Mandeville*. Vienne, 1862. P. 124.

40. KETURKOJIS IR
ŽMOGUS KRIAUKLĖJE.

*Viršuje: Nužengimas į
pragaras,*

Pieterio Bruegelio
piešinio fragmentas.

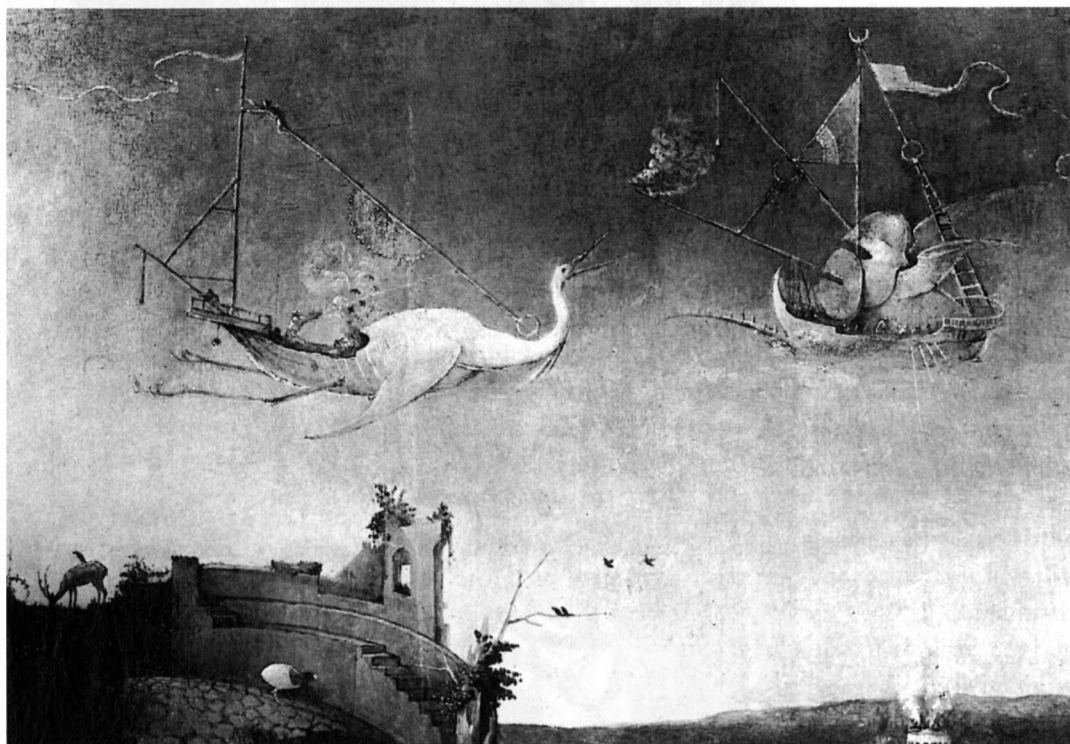
Viena, Albertina.

Apačioje:

Giovanni Bellini.

Alegorija, apie 1488.

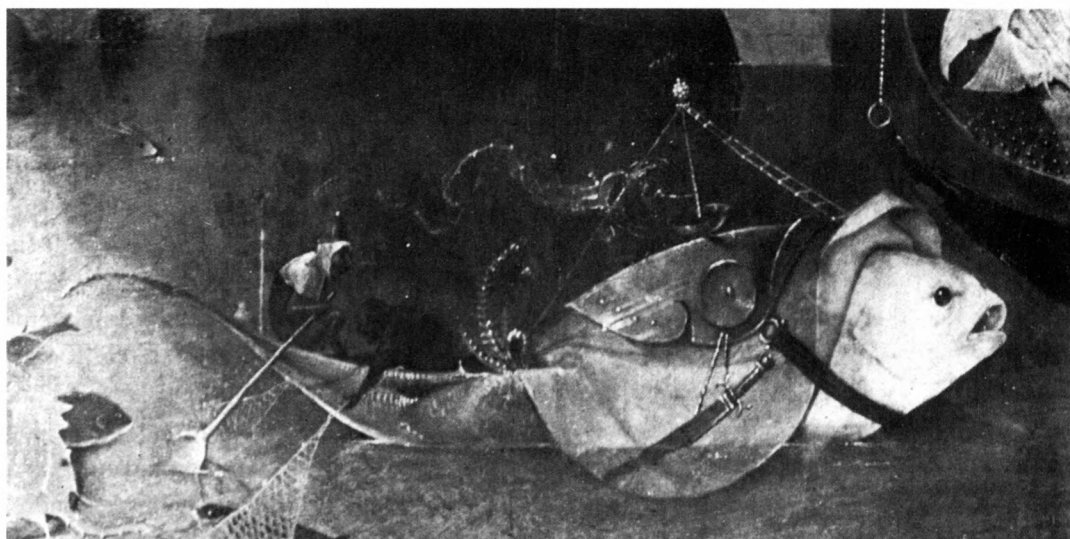
Venecija, Akademijos
galerija.

prišvartuotas. Antis sudaro visą laivo korpusą ir tik smailus pirmagalys yra iš medžio. Antrasis sklendžia oru. Jisai su stiebu, tačiau be burių. Antikos paukštis ištisia kaklą ir galiausiai pakyla savo sparnais. Puošybės detalių nešamas, laivas virsta orlaiviu. Nebelieka ribos tarp dangaus ir vandenyno. Pavyzdys jau yra, ir nuo šiol visi laivai, net ir ichtiomorfiniai, gali būti pritaikyti plaukiojimui ore.

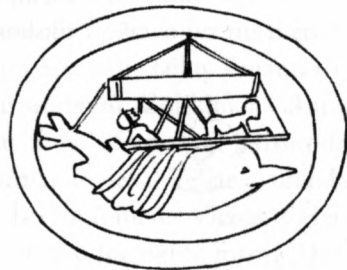
Žuvis dar natūraliau jungiasi su laivu. Ji puošia kretiečių valtis, ir dažnai visas korpusas įgauna žuvies formą. Smaili žuvies galva ir užrieta uodega taip pat nulemia išvaizdą irklinių ar burinių laivų, kuriuos matome persų ir graikų monetose⁵⁸. Žuvies kūnas taip glaudžiai sujun-

⁵⁸ Graser B. *Die ältesten Schiffsdarstellungen auf antiken Münzen*. Pav. A 584 b, B 422 b, D 239 b.

41–42. FANTASTINIAI
LAIVAI.

Hieronymus Bosch.
Šventojo Antano
gundymo fragmentai.
Lisabona,
Senovės meno
muziejus.
Antikiniai antspaudai.

giamas su galera, kad kartais sunku net atskirti, ar tai gyvūnas, ar valtis⁵⁹. Kai kuriuose antspauduose tai iš tikrųjų gyvas padaras: denis, stiebai ir virvės įtaisyta ant delfinų⁶⁰.

Tokią valtį-žuvį savo ruožtu yra atvaizdavęs Boschas. Matyti jos blizganti akis, pravira burna, o ant nugaros – stiebas ir lynai. Visiškas identiškumas antikiai (41 ir 42 pav.). Net ir audinys, dengiantis kūną kaip raizytuose akmenyse, užklotas lygiai taip pat. Grylių tapytojas dar kartą atsigręžė į gemas.

⁵⁹ Graser B. *Die Gemmen mit Darstellungen antiker Schiffe.* Pav. 103, XII.

⁶⁰ Šio vaizdo nereikia painioti su valtimi, uždėta ant žuvies,

iš Gautier iš Metzso „Pasaulio vaizdo“ (Sainte-Geneviève bibl., rankr. 2200, f. 80) ir iš Megenbergo traktato (Schramm A.

Der Bilderschmuck der Frühdrucke. Leipzig, 1921. III. Pieš. 459), kur valtininkas banginį palaiko sala.

Vienas toks laivas Lisabonos „Gundyme“ supasi šalia paukščio pavidalo valtės, bet sutapatinus jį su dabartiniu laivu, kaip skraidančia mašina, žuvis pakyla ir nulekia it paukštis. Ištisa šio jūrų bestiarijaus flotilė pripildo dangų. Kyla laivų mūšis, grumtynės valtyse su ietimis ir deglais. Vaizdas pasakiškas. Vienas iš laivų gyvūną primena tik akimi ir pentiniais su pjūklaužuvės dantimis. Visi kiti – tunai ir delfinai, sklandantys be sparnų ir be burių. Vyrų ir moterų raiti jodinėja ant jų. Ir čia nėra jokio atradimo: raitelio ant žuvies skulptūra iškalta jau Sanso rūmų cokolyje, paplitusi gliptikoje⁶¹ ir – dar labiau – antikinėse monetose: iš Kiziko ir Tarento⁶², tikriausiai vaizduojančiose Tarantą. Kartais jaunas herojus laiko po pažastim tuną⁶³. Šį gestą pakartoja vienas ant žuvies jojantis Boscho paveikslo personažas. Viskas, atrodo, byloja, jog dailininką įkvėpė veikiau moneta negu raižytas akmuo. Skraidančių laivų vėliau taip pat pasirodo Pieterio Huyso⁶⁴ ir Bruegelio⁶⁵ paveiksluose. Visur matome stichijų susikeitimą vietomis: jūrų kriauklėje gimsta sausumos gyvūnai, tuo tarpu oras apgyventas kaip vanduo. Graikų ir romėnų kultūros atgarsiai sudrumsčia realųjį pasaulį, užuot stabilizavę tiksliose jo paties ribose.

⁶¹ Maffei Fr. S. *Gemmae antiche figurate*. Roma, 1707. III. Pav. 17.

⁶² Babelon E. *Traité des monnaies grecques et romaines*. Paris, 1910. III. Pieš. LXV, 2, 3, 4, 5, 6, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 18, 19.

⁶³ Ten pat. Pieš. CLXXV, 12.

⁶⁴ Lafond P. Ten pat. Pieš. p. 54.

⁶⁵ Gluck A. *Pierre Bruegel le Vieux*. Paris, 1936. Pieš. 17.

II. ANTIKINĖS MONETOS. *Trikvetras.*

Kapitolijaus vilkė. Numizmatikos vaidmuo perduodant temas. Tapytas medalis. Galų ir keltų monetų „keturkojis dviem kojomis“.

Pinigų vaidmuo perduodant kai kurias temas atrodo lemiamas. Tokiais keliais viduramžius pasiekė trikvėtras ir Kapitolijaus vilkė. Dažnai ant Atėnės skydo⁶⁶ figūruoja trys žmogaus kojos, suaugusios šlaunimis⁶⁷, ir centre rutulys, arba gorgonėjonas. Gemose taip pat esti tokių nuo kūno atskirtų bėgančių kojų⁶⁸, tačiau dažnesnės jos numizmatikoje. Atėnų, Eginos ir Aspendo (Pamfilijoje) monetose jos figūravo įvairiu metu⁶⁹. Sicilijos pinigų kalyklose jos pasirodo nuo Agatoklio laikų. Einanti tri-guba koja tampa salos su trimis kyšuliais simboliu. Gotikiniai Vakarai ją, be abejo, iš ten ir pasiskolina. Keistoku būdu XIII amžiuje ji pasirodo Meno salos herbe⁷⁰, tikriausiai kokio normando dėka. Vėliau atsiranda anglų, vokiečių bei šveicarų herbuose⁷¹, taip pat ir mene. Viename Heiligenkreuzo bažnyčios⁷² reljefe trikvėtras išlaiko hieroglifo formą. Hieronymo Boscho „Paskutiniame teisme“⁷³ pusiau abstraktus ornamentas atgyja. Gorgonėjonas pavirsta galva kumpa nosimi ir arklio dantimis su plunksna papuošta skrybėle, o jo kojos trypia žemę; anatomija lieka nepakitusi, tačiau figūra, iškalta ant senų sidabrinių monetų, tampa nuo nieko nepriklausoma. Ji dar atpažįstama 1516 m. Tettlinge išvydusių pasaulį dviejų apsigimusių vaikų atvaizde⁷⁴. Su savo kojomis,

⁶⁶ Goblet d'Alviella E. *La Migration des symboles*. Paris, 1891. P. 221 ir toliau.

⁶⁷ Gerhard E. *Auserlesene griechische Vasenbilder*. Berlin, 1840. I. Pieš. VI, II, pieš. CXLI, IV, pieš. CCXLVI.

⁶⁸ Furtwängler A. *Die antiken Gemmen*. I. Pieš. XXVI, 74; King C. W. Ten pat. Pieš. III, 35.

⁶⁹ Babelon E. *Traité des monnaies*. III. Pieš. XXIII, 12–19, XXX, 20, XXXIII, 10, 11, 12, CLXIII, 16–26.

⁷⁰ Goblet d'Alviella E. Ten pat. P. 28.

⁷¹ Schramm A. Ten pat. XIII. Pieš. 198. Nr. 1989; Smirnodski M. de. *Geschichte der Svastika*. Brunswick, 1890. Pieš. 2, pav. 155.

⁷² Hahnloser H. Ten pat. Pav. 152.

⁷³ Miuncheno pinakoteka. Tolnay Ch. de. *Hieronymus Bosch*. Pieš. 67.

⁷⁴ H. Burgkmaier graviūra, Geisberg M. *Der deutsche Einblatt-Holzchnitt in der ersten Hälfte des XVI Jahrh.* München, 1923. I. Pieš. 16.

išsidėsčiusiomis aplinkui ataugą, panašią į balioną, monstrai tėra rutulio su galūnių spinduliais variantas (43 pav.).

Tokiu pat būdu atėjo ir žindančio vaikus keturkojo – Kapitolijaus vilkės – tema, kartkarčiais vis pasirodanti romaniniame mene. Figūrą ant daugelio gemų⁷⁵, ji patenka į numizmatiką ir įsitvirtina Šiaurės šalyse, kur ištikimiausiai buvo laikomasi romėniškosios pinigų kalimo

43. TRIKVETRAI.

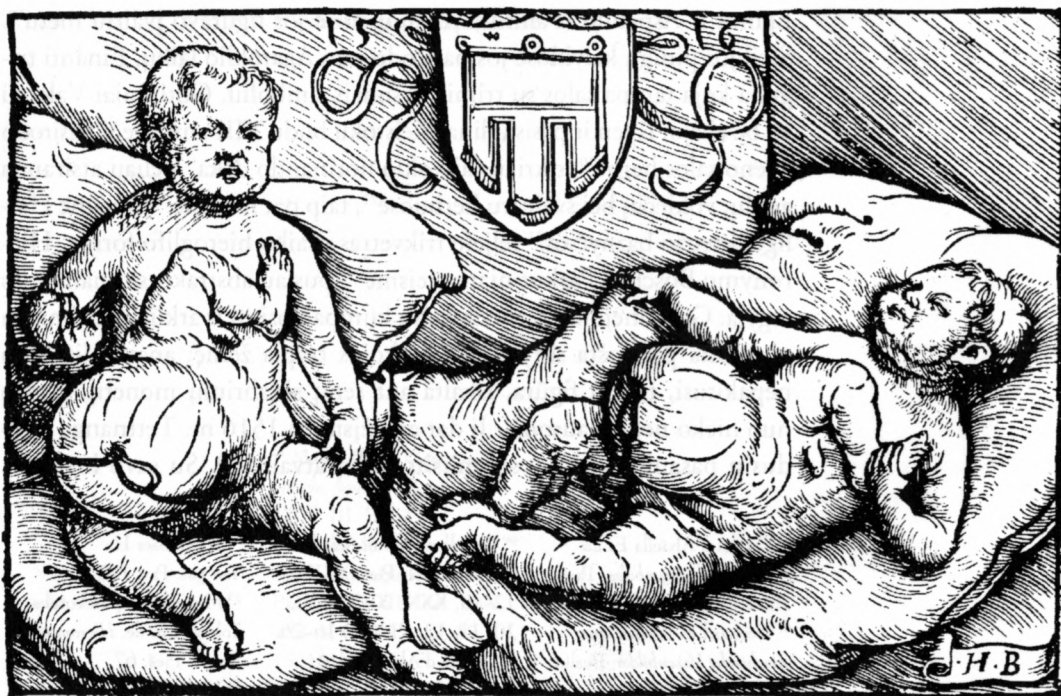
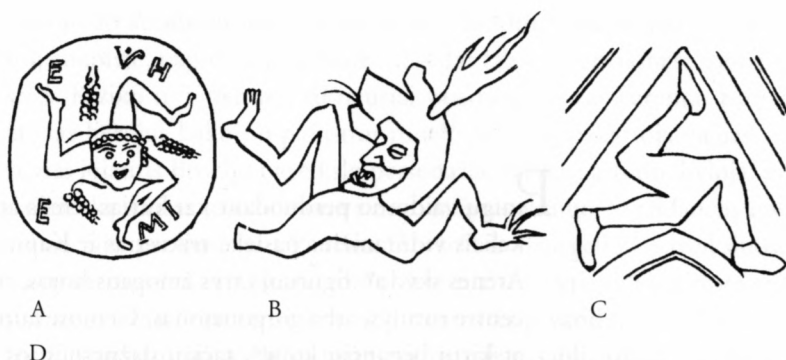
A. Antikinė intalija.

B. Pagal Hieronymą Boschą.

C. Heiligenkreuzo (Austrija) reljefas, XIV a.

D. Apsigimę vaikai, išvydę pasaulį 1516 m.

Tettlinge. Hanso Burgkmairo graviūra.

⁷⁵ Gori A. *Museum Florentinum. Gemmae antiquae*. Firenze, 1732. Pieš. LIV.

tradicijos. Anglijos keltų⁷⁶ ir Reino šalių⁷⁷ monetose ši tema buvo nuolatinė. Menininkai ją visuomet galėjo turėti po ranka.

Metzo⁷⁸ katedros skulptūrinis lempos pagrindas (XIV a.) šią temą paverčia idilišku kaimo gyvenimo vaizdeliu: kaimietis atneša gerti kiaulę, kurią žinda du berniukai. Vienoje vokiškoje graviūroje⁷⁹ (1465) aplink milžinišką kiaulę taip pat triūsia žmonės: vieni jai glosto knyslę, tampo už uodegos, kiti, lyg tie Romos dvyniai, čiulpia spenius; tai žydų karikatūra (44 pav.). Gyvulys ir vaikai čia kitokie tikriausiai dėl to, kad modelis buvo nusitrynęs. Abi šios kompozicijos ankstesnės už Kapitoliiaus grupę, atkurtą, Carcopino nuomone⁸⁰, apie 1475 m., o Dvyniai esą sukurti menininko, kuris taip pat „žvilgčiojo į monetų reversus“. Atrodo, jog ir Romoje, ir šiapus Alpių įvaizdis įsitvirtino spontaniškai ir tuo pačiu būdu. Tikrai traktuotė visai priešinga: vienur kilnus žalvarinis žvėris ir jauni atletai, kitur – bjaurus groteskas. Kaip ir daugeliu atvejų, matome tą patį giminingumą ir kontrastus.

44. KETURKOJAI,
ŽINDANTYS ŽMONES.

Kairėje: Metzo katedros
lempos pagrindas, XIV a.
Dešinėje: vokiška graviūra,
apie 1465.

Numizmatikos reikšmė perduodant temas panaši į gemų vaidmenį. Viduramžiais gyvavo raižytų akmenų kultas, tačiau buvo labai mėgstamos ir senovinės sidabro bei aukso monetos. Vienas XV amžiaus įstatymas skiria vieną radinio dalį „tam, kurio lauke ar namuose jis rastas, o

⁷⁶ Engel A. *Traité de numismatique du Moyen Age*. Paris, 1891. I. Pav. 298; Grueber H. *Handbook of the Coins of Great Britain and Ireland*. London, 1899. Pieš. II, pav. 64.

⁷⁷ Forrer R. *Keltische Numismatik der Rhein- und Donaulande*. Strasbourg,

1908. Pav. 497.

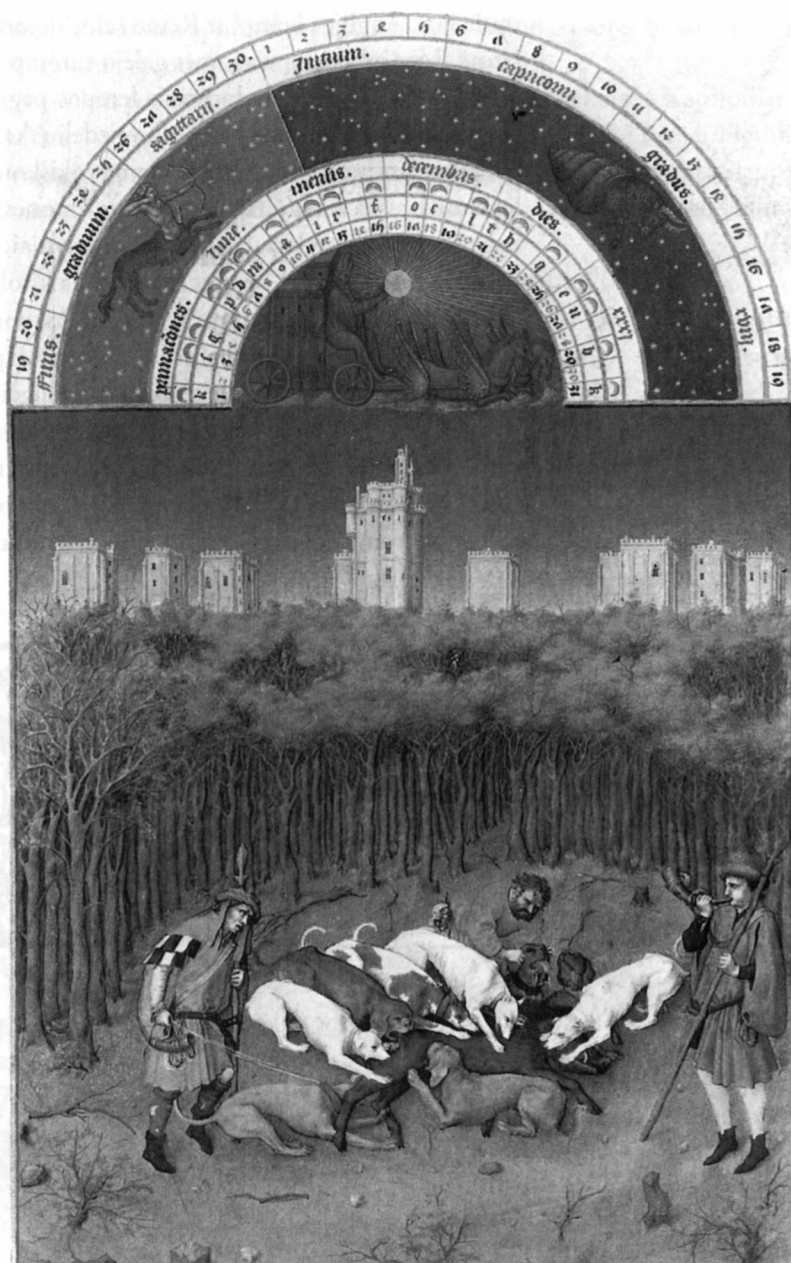
⁷⁸ *Congrès archéologique de Strasbourg*. 1920.

Pav. p. 21, Karmelitų koplyčia Metzo katedroje.

⁷⁹ Schmidt H. *Denkmäler des Holz- und Metallschnittes im Kgl. Kupferstichkabinett in München*. Nürnberg, be-
datos. Nr. 83, pieš. 82;

Schreiber W. L. *Manuel*. II. Nr. 1961 ir *Formschnitte und Einblattdrucke in der Kgl., Bibliothek zu Berlin*. Strasbourg, 1913.

⁸⁰ Carcopino J. *La Louve du Capitole // Bulletin de l'Association Guillaume Budé*. 1924–1925. P. 9
iš *Extrait*.

45. POL DE LIMBOURG.
Gruodžio mėnuo,
maldaknygės *Très Riches
Heures du duc de Berry*
kalendorius.
Chantilly, Condé
muziejus.

kitą radėjui⁸¹. Tuo metu cirkuliavo daugybė įvairios kilmės monetų, ypač romėniškų ir bizantiškų. Jos buvo nešiojamos ant kaklo kaip reliiginiai medalionai: daugelis Konstantino ir net Merovingų laikų denarų yra su skylutėmis ar žiedeliu⁸². Nuo XV amžiaus pradėjo formotis

kolekcijos. Tarp jų garsiausia, be abejo, buvo Petrarcos. Kunigaikščio de Berry inventoriaus sąrašė⁸³ minimos labai gražios monetos, pvz., „didelis ir nemažai sveriantis aukso denaras su atvaizduotu kaip gyvu Julijaus Cezario veidu“ ir „maža apskrita auksinė brangenybė, kurios vienoje pusėje yra Tiberijaus veidas...“

Monetomis buvo puošiami baldai, drabužiai, pakinktai. Mathieu de Coucy rašo nemažai jų davęs karaliaus Lanceloto juokdariui, kad prisiegtų „prie skrybėlės tarp kitų jau ten esančių“⁸⁴ (1453). Tiesiogiai su šio pomėgio ir numizmatikos mokslo suklestėjimu siejasi ir medalių pramonės atsiradimas. Žodis *medalia*, pirmąsyk paminėtas 1274 m., iš pradžių buvo senos monetos sinonimas⁸⁵. Iš daugelio senovinių daiktų kopijų Schlosseris⁸⁶ išskiria vieną Postumo (III a.) „saraceniško“ medallio kopiją – XV amžiaus skridinėlį. Šie daiktai, kaip ir intalijos su paslaptinomis figūromis, turėjo magiškų galių ir padėjo išplisti daugeliui temų. Tikslios aplinkybės buvo nustatytos kunigaikščio de Berry maldaknygės *Très Riches Heures* iš Chantilly (apie 1410–1416) atveju: joje dvi kompozicijos – saulės vežimas, lydintis Zodiako ženklus, ir raitas karalius, jojantis priešais Tris Karalius, – tiesiogiai nukopijuotos nuo auksinio medaliono su Heraklijum ir Konstantinu, kurį kunigaikštis de Berry buvo įsigijęs 1402 m.⁸⁷ Čia taip pat matyti gemų įtaka. Gruodžio mėnesiui kalendoriuje po Zodiako lanku tenka ne tik metalinės monetos figūra. Po šiuo frontonu vykstanti medžioklės scena ateina tiesiai iš gliptikos (45 pav.). Medžioklėje užvartytas briedis parkrinta ant žemės. Šunys puola iš visų pusių ir įsikimba į jį dantimis. Įnirtusių

⁸¹ La Fons-Melicocq A. de. *Documents pour servir à l'histoire des monnaies // Revue de la numismatique belge*. 1861. P. 418.

⁸² Babelon E. *Les Origines de la médaille en France // Revue de l'art ancien et moderne*. 1905. XVII. P. 162.

⁸³ Guiffrey J. *Inventaires de Jean, duc de Berry (1401–1416)*. Paris, 1894. I. P. CXXIII, p. 70 ir II. P. 26.

⁸⁴ La Fons-Melicocq A. de. *Documents pour servir à l'histoire des monnaies, XV et*

XVI siècles // Revue de la numismatique belge. 1862. P. 279.

⁸⁵ Babelon E. *Les Origines de la médaille en France*. P. 162.

⁸⁶ Schlosser J. von. *Die ältesten Medaillen und die Antike // Jahrbuch der kunsthistorischen Sammlungen des A.H. Kaiserhauses*. 1897. XVIII. P. 64–108.

⁸⁷ Guiffrey J. *Médailles de Constantin et d'Héraclius acquises par Jean, duc de Berry, en 1402 // Revue numismatique*. 1890. P. 86

ir toliau; Tour H. de la. *Bulletin des antiquaires de France*. 1903. P. 296; Durrieu P. *Les Très Riches Heures du duc de Berry*. P. 9, pieš. I ligi XXII ir XXXVII; Bober H. *The Zodiacal Miniature of the Très Riches Heures of the Duc of Berry // Journal of the Warburg and Courtauld Institutes*. 1948. XII. P. 1–34. Apie antikines gemas su elnio medžiokle žr. Furtwängler A. *Beschreibung*. Nr. 7689 ir *Die antiken Gemmen*. Pieš. XLV, Nr. 32; Imhoof-Blumer Fr., Keller O. Ten pat. Pieš. XV, Nr. 42.

46. UŽVARYTAS

ELNIAS.

Raižytas antikinis
akmuo. Berlyno
muziejus.

kūnų raizgalynė pasiskleidžia lyg vėduoklė ar gyvulių kekė taip simetriškai, jog atrodo paimta iš ornamento. Šią grupę, kuri laikoma „gotikos realizmo“ viršūne, Polis de Limbourgas įkurdina Vincennes'o miške (horizonte dunkso Vincennes'o pilis), staiga grįždamas prie mėgstamos antikinių raižytų akmenų temos (46 pav.).

Daugelis siužetų (laivai ir skraidančios žuvys, trikvėtras, vilkė, Venera kriauklėje), bendrų numizmatikai ir antikinėms intalijoms, galėjo skliti dviem keliais, tačiau buvo tokių, kuriems, atrodo, tiko tik monetos; tarp jų ir vienas keistas padaras, kurį pavadinsime „keturkoju su dviem kojomis“.

Šią anomaliją pirmiausia paaiškina metalo savybė dilti. Laikui bėgant nudyla kai kurios arklio figūros dalys: kojos dažnai atrodo atitrūkusios. Tokį pat išpūdį daro ir kai kurios nelabai senos, bet imituojančios senas monetas, tik jose tai esti jau piešimo taisyklė. Atvaizdas vis labiau ardomas: priešakinės kojos, kurios ypač laibos, atsiduria vis toliau nuo kūno ir keliauja sau laisvai⁸⁸. Gimsta naujas padaras. Jis galutinai susiformuos tik tuomet, kai atsiskyrusios galūnės visai išnyks. Šią paskutinę stadiją⁸⁹ parodo keletas parizijų staterų, tačiau motyvas kartojasi ir gausėja anglosaksų šaltiniuose⁹⁰. Figūra, kurios liemens liniją pratęsia ilgas kaklas, dažnai palaikoma slibinu. Kartais du nedideli ant krūtinės vos matomi gumbeliai byloja apie prarastas galūnes, bet apskritai nuo strėnų ligi pat galvos kūnas esti lygus. Niekados nepatikėtume, kad pradžioje tai buvo keturkojis, jeigu kūnas nebūtų išlaikęs horizontalios padėties. Priekyje neturėdamas atramos, gyvūnas tarsi kabo ore. Žiūrovui šiurpą kelia jo anatomija, bet dar labiau tai, kad jis laisvas nuo pusiausvyros dėsnių.

Ten pat Anglijoje gyvūnas ir atgimsta paskutiniaisiais XIII a. dešimtmečiais. Vienas pietų Anglijos rankraštis⁹¹ (1280–1300) ir Peterborough⁹² psalmynas (XIII a. pabaiga) tiksliai jį atkuria. Jis pasirodo

⁸⁸ Blanchet A. *Manuel de numismatique française*. Paris, 1912. I. Pav. 71, 95, 103, II–I a. staterai – pėstininkų, parizijų, morinų; Tour H. de la. *Atlas des monnaies gauloises*. Paris, 1892. Pieš. V. 2250, 2252, pieš. XXIII, 6827, pieš. XXXI, 7777, 7779, pieš. XXXV, 8707.

⁸⁹ Forrer R. Ten pat.

Pieš. XIV, 444.

⁹⁰ Engel A., Serrure R. *Traité de numismatique du Moyen Age*. Paris, 1891. Pav. 314 ir 316; Keary C. F. *A Catalogue of English Coins in the British Museum*. London, 1887. I. Pieš. IV, 3 ir 7 (600–750?); Ruding R. *Annals of the Coinage of Great Britain*. London, 1840. III, *sceattae*.

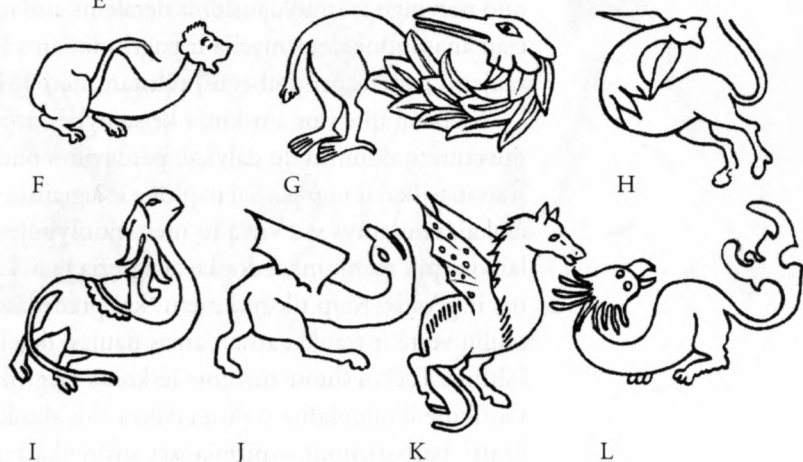
Pieš. 1–27, pieš. 26–10.

⁹¹ James M. R. *A Descriptive Catalogue of the Manuscripts in the Fitzwilliam Museum*.

Cambridge, 1893. Pieš. IV.

⁹² Gheyn J. van den. *Le Psautier de Peterborough*. Haarlem, be datos.

Pieš. XVI.

47. „DVIKOJAI
KETURKOJAI“.

A. Pėstininkų stateras.

B. Parizijų stateras.

C, D ir E. Anglosaksų
monetos.

F. Pietinės Anglijos
rankraštis, 1280–1300.

G. Ričardo II antkapis
Vestminsteryje, apie
1400.

H ir I. Ispaniški
rankraščiai, XV a.

J. Izabelės Katalikės
brevijorius, XV a.

K. Konrado
Megenbergiečio
bestiaris, 1470.

L. Stephano von Uracho
ornamentų rinkinys,
apie 1495.

anglų-normandų „Pragaruose“⁹³ ir pasklinda su rytų Anglijos miniatiūr-
romis⁹⁴. Jį matome ir skulptūromis puošiose stalėse⁹⁵, ir freskose⁹⁶. Ypač
artimų keltų monetoms pavyzdžių, deformuojančių romėniškuosius at-
vaizdus (47 pav.), pateikia vienas šicų dailininkams skirtomis temo-
mis rinkinys⁹⁷ ir Ričardo II antkapis Vestminsteryje⁹⁸.

⁹³ Auriol A. *La Descente de
saint Paul en Enfer // Trésor
des bibliothèques de France.*
1930. III. Pieš. III.

⁹⁴ Millar E. *La Miniature
anglaise aux XIV et XV
siècles.* Paris, 1928. Pieš. 2,
Ormesby psalmynas; pieš. 53,
Valteris Milemetietis. *De
Nobilitatibus*, 1326–1327;
pieš. 56, Louterellio
psalmynas, apie 1340.

⁹⁵ Bond F. *Stalles and
Tabernacle Work.* London,
1910. Pav. 76.

⁹⁶ Hailesio bažnyčia,
Glosteršyras, apie 1350,
Borenus T. *English Medieval
Painting.* Pantheon, 1926.
Pieš. 55.

⁹⁷ James M. R. *An English
Medieval Sketch-Book, Nr.
1910 in the Pepysian Library.*
Magdalen College,

Cambridge, The Walpole
Society, 1924–1925.
Pieš. II.

⁹⁸ Shaw H. *Alphabet,
Numerals and Devices of the
Middle Ages.* London, 1845.

Dvikojis nukariauja ir žemyną, nuo Šiaurės ligi Italijos ir Ispanijos. Jis šuoliuoja per knygų paraščių augaliją⁹⁹ ir per stales¹⁰⁰. Užima pietietiškus tapytus plafonus¹⁰¹. Pasirodo ornamentistų rinkiniuose¹⁰² ir net gamtos mokslų traktatuose¹⁰³. Keliuose XV amžiaus gobelenuose¹⁰⁴ dvikojį keturkojį laukiniai žmonės laiko pririštą pasaitu. Boscho „Linksmųjų sode“ jis vaikšto tarp dramblio ir žirafos. Prado muziejaus „Gundyme“ jis pavaizduotas šalia švento atsiskyrėlio kaip stebinamai gyvas padaras ir beveik natūralus savo nenormalumu. Viename Luvro škice dvikojis šuo laikosi horizontaliai, nors ir neturi priekinių kojų. Be abejo, didelis atstumas skiria aną apdilusį atvaizdą senovinėje monetoje nuo nervingo ir smulkiausioms detalėms atidaus menininko eskizo, tačiau anatomicinė deformacija ir pagrindiniams fizikos dėsniams prieštaraujanti padėtis per prabėgusį tūkstantmetį nė kiek nepakito (48 pav.).

Kalbant apie šios antikinės keistenybės paplitimą nuo XII amžiaus mus turėtų dominti du dalykai: perdavimo būdas ir atranka. Viduramžiais masiškai ir taip plačiai paplinta daugiausia maži talismaniniai daiktukai, randantys sau vietą to meto puošyboje ir legendoje. Tam tikru laikotarpiu menininkai drąsiai atsigręžia į tai, ką iš praeities neša monetos ir gemos. Kaip tik tuo metu, kai pradedama jausti nykstančių pasaulių vertė ir trauka, atrandamas naujas, ilgą laiką išbuvęs netyrinėtas šaltinis. Tačiau šiuose turtuose ieškoma ne grožio, ne formų tobulumo. Gotikinė ikonografija iš visų civilizacijos sluoksnių – archajinio, klasiikinio, barbarizuoto – pirmiausia susirenka tai, ką randa savotiško ir bjauraus. Graikiškasis ir romėniškasis pasaulis visų pirma prisideda prie fantastikos atgimimo. Atsidūrusios viduramžių kompozicijose, tos keistenybės išlieka puikiai atpažįstamos. Tuo tarpu, kai dievų vaizdavimas

⁹⁹ Byvanck A. W., Hoogewerff G. J. *La Miniature hollandaise dans les manuscrits des XIV, XV, et XVI siècles*. La Haye, 1922. I. Pieš. 115, 118, 119; Ancona P. de. *La Miniature italienne*. Paris, 1925. Pieš. XXI, pav. 31; Dominguez Bordona J. *La miniatura española*. Barcelona, 1930. II. Pieš. 120, 122, 143.
¹⁰⁰ Tieschowitz B. von. *Das Chorgestühl des Kölner*

Domes. Marburg, 1930. Pieš. 53 b; *La Escultura en Andalucia*. Sevilla, be datos. I. Pieš. 100, Sevilijos stalės, 1478.
¹⁰¹ Fréjuso ir Pont-Saint-Esprit plafonai, Brugier-Roure M. L. *Les Plafonds peints de la vallée du Rhône*. *Congrès archéologique*, 1885. P. 309 ir toliau; istorinių paminklų fotografijos Nr. 123363, 123364.
¹⁰² Stephano von Uracho rinkinys, prieš 1495,

Schlösser J. von. *Zur Kenntnis der künstlerischen Überlieferung // Jahrbuch der kunsthistorischen Sammlungen des A.H. Kaiserhauses*. 1903. XXIII. Pav. 11.
¹⁰³ Konrado Megenbergiečio *Buch der Natur*, 1470, Schramm A. Ten pat. III. Pieš. 458, 460.
¹⁰⁴ Gobel H. *Wandteppiche*. Berlin, 1933. III. Pav. 9 ir 47 a, šiaurės Šveicarija, apie 1450 ir 1460.

moralizuotose mitologijose tampa vis labiau nepriklausomas nuo prototipo, gryliai ir antikiniai groteskai, daug laisviau plintantys puošyboje ir mitologijoje, dažniausiai savo pirminius elementus ikonografijoje ir vaizduotėje išlaiko nepakitusius.

48. „DVIKOJAI
KETURKOJAI“.
Hieronymo Boscho
piešinys. Paryžius,
Luvro muziejus,
Piešinių kabinetas.

III SKYRIUS

Islamiški ornamentai ir rėmai

I. MUSULMONŲ PASAULIS VIDURAMŽIŲ

GOTIKOJE. *Arabų mokslas. „Saracėniškų“ dalykų
pamėgimas: kolekcijos, klastotės.*

Islamas, kuris romaniniam menui davė daugelį geometrinių ir heraldinių motyvų, abstrakčios morfologijos pojūtį ir ištisą monstrų giminę, nesiliauja, kaip ir antikos menas, toliau daręs jam įtaką.

Kontaktai su Rytai nebuvo prarasti nei XIII amžiuje, nei vėliau¹. Tarp abiejų Viduržemio jūros pakrančių vyksta nuolatinis judėjimas: kryžiaus žygiai, prekyba, maldininkų kelionės² neleidžia nutrūkti tiesioginiams santykiams. Arabų Ispanija – gyvas perdavimo židiny. Luisignanų karalystė kai kurias sienas pastūmėja toli į Rytus. Venecija tampa vienis didžiausių vartų Rytams skverbtis į Vakarus.

Mūsų tikslas nėra čia smulkiai pasakoti apie tuos santykius. Jie mezgasi visose srityse. Rytiečių atvyksta labai daug. XIII amžiuje popiežiaus rūpesčiu Paryžiuje įsikuria dvidešimt *clerici transmarini* [užjūrio dvasininkų]. Po Vienos susirinkimo³ (1312) ten įsteigiama „saracėnų“

¹ Ebersolt J. *Orient et Occident*. Paris, 1929. II; Depping G. B. *Histoire du commerce entre le Levant et l'Europe depuis les Croisades jusqu'à la fondation des colonies d'Amérique*. Paris, 1830; Heyd W. *Histoire du commerce du Levant au Moyen Age*. Leipzig, 1885; Rey E. *Les Colonies franques de Syrie aux XII et XIII siècles*. Paris, 1883; Delaville Le Roulx J. *La France en Orient au XIV siècle*. Paris, 1886; žr. taip pat Jairazbhoy R. A. *Oriental*

Influence in Western Art. London, 1965 ir Pochat G. *Der Exotismus während des Mittelalters und der Renaissance*. Stockholm, 1970.
² Marsi A.-C.-A. de. *Les Pèlerins picards à Jérusalem du XIV au XVI siècle*. Amiens, 1881; Omont H. *Journal d'un pèlerin français en Terre sainte (1383) // Revue de l'Orient latin*. 1895. III. P. 457 ir toliau; Riant P. *Voyage en Terre sainte d'un maire de Bordeaux au XIV siècle // Archives de l'Orient*

latin. 1884. II. P. 378 ir toliau; Travers E. *Deux Pèlerinages en Terre sainte au XV siècle // Revue nobilière*. 1869. P. 257 ir toliau; Audiat L. *Pèlerinages en Terre sainte au XV siècle*. Paris, 1870.
³ Dugat G. *Histoire des orientalistes de l'Europe du XII au XIX siècle*. Paris, 1868. P. VI; Jourdain Ch. *Un collège oriental à Paris au XIII siècle // Revue des sociétés savantes*. 1861. VI. P. 66–73.

katedra. Leidžiami lapidarijai, rašomi arabų astrologijos, medicinos ir arabų matematikos traktatai. Apie 1200 m. išverčiama į lotynų kalbą Alhazeno „Optika“. Žinoma, kaip smarkiai islamo mintis veikė visą viduramžių mintį⁴. Tai ji XIII amžiuje suvaidina svarbiausią vaidmenį propaguojant Aristotelio metafiziką, fiziką ir moralę, tuo metu geriausiai pažįstamas iš arabų kompiliacijų ir Averojaus komentarų. Paryžietiškas averoizmas yra kategoriška jo forma. Netgi antikiniai mitai, dievai ir dangaus paveikslai dabar dažnai atgyja arabizuoti⁵. Pasak vieno liudytojo, 1245 m. atvykęs į Paryžiaus universitetą skaityti paskaitų apie Aristotelį, Albertas Didysis vilkėjo arabiškais drabužiais, tuo simboliškai pareikšdamas savo pagarbą islamui.

Apskritai parodomajame gyvenime Rytų autoritetas tampa tiesiog legendinis. Šventojo Liudviko kelionė į Palestiną ir Egiptą prancūzų skonio istorijoje nuaidi stipriu rezonansu. Frydrichas II ir Alfonsas Išmintingasis apsislato arabų magais bei mokslininkais ir gyvena apsupti rytietiškos prabangos. 1292 m. Anglijos karalius Eduardas I, o 1300 m. Aragono karalius Jokūbas II pasiunčia savo pasiuntinybes į Persiją. Europos karaliai ir popiežiai priima Irano valdovų, Argūno, Gazano, Oldžeitu, pasiuntinius ir jų atvežtas prašmatnias dovanas. Auksakalių ir tekstilinių dirbinių be paliovos plaukia į katedrų išdus. Kuriasi privačios kolekcijos. Labai paklausūs tampa bet kokie „užjūrio darbo“ daiktai, tarp kurių labiausiai graibstomi islamo šalių gaminiai. Skaitant Karolio V⁶ ar Jono Prancūzo, kunigaikščio de Berry⁷, inventoriaus sąrašus, stebina gausybė visų tų musulmonams priskiriamų stiklo indų, audinių bei metalo dirbinių. Mirgėte mirga žodžiai „Damaskas“ ir „saracėnai“.

⁴ Iš vėliau šiuo klausimu pasirodžiusių darbų žr. Jacob. *Der Einfluss des Morgenlandes auf das Abendland, vornehmlich, während des Mittelalters.* Hanover, 1924; Goetz W. *Brunetto Latini und die arabische Wissenschaft // Deutscher Dante-Jahrbuch.* 1930. 21. P. 101 ir toliau; Monneret de Villard U. *La Studia dell' Islam in Europa nel XII e nel XIII sec.,* Città del Vaticano, 1944; Rodinson M. *Dante et l'Islam d'après les travaux*

récents // Revue d'histoire des religions. 1951. P. 203–235.

⁵ Saxl F. *Beiträge zu einer Geschichte der Planetendarstellungen im Orient und im Okzident, Der Islam.* 1912; Saxl F., Panofsky E. *Classical Mythology in Medieval Art // Metropolitan Museum Studies.* New York, 1933. IV. 2; Saxl F., Meier H. *Verzeichnis astrologischer und mythologischer illustrierter Handschriften in englischen Bibliotheken,* paskelbta H. Boberio, Londonas,

1953, III sk. įvado į Saxl. *Die spätmittelalterliche Vermischung orientalischer und europäischer Tradition.* P. XLV–LI; žr. taip pat Seznec J. Ten pat.

⁶ Labarte J. *Inventaire du mobilier de Charles V.* Paris, 1879.

⁷ Champeaux A. de, Gauchery P. *Les Travaux d'art exécutés pour Jean de France, duc de Berry.* Paris, 1897.

Toks priskyrimas, be abejo, ne visuomet esti tikslus; visa, kas atrodo rytietišškai ar paprasčiausiai nelabai artima naujiesiems Vakarams, įrašoma po tokia rubrika, o ji lyg ir atstoja kilmingumo ženklą. Tie žodžiai magiški, jie byloja apie kalifatų spindesį ir prabangą.

Reikia pripažinti, kad netrūksta ir autentiškų dirbinių. Jie priklauso skirtingoms kategorijoms, tačiau tik audiniai ir kilimai geriausiai parodo, kokie įvairūs šie daiktai ir kad jie atgabenami nuolatos (49 pav.). Pagrindinių audeklų kilmė yra žinoma: iš Mosulo – *muslinas*, jau Marco Polo minimas šilko ir aukso audinys; iš Bagdado – *baldakimas*, plačiai Vakaruose ligi pat Anglijos paplitęs šilkinis figūrėlėmis margintas audinys, kurio Chulagu, nukariavęs Siriją, reikalavo kaip duoklės⁸; iš Damasko – *damastas*, raštuotas audinys, taip pat austas ir Persijoje. XII amžiuje retai girdėtas *Antiochijos drapas* XIII ir XIV amžiuje tampa labai populiarius. Londono katedros (1295) ir Kenterberio katedros (1315) inventoriaus sąrašuose kalbama apie juodą arba raudoną

49. RYTŲ KILIMAI
FLAMANDŲ TAPYBOJE.

Jan van Eyck.

Kanauninko van der

Paele's Madona,

fragmentas, 1436.

Briugė, Municipalinis

muziejus.

⁸ Douet d'Arcq L. *Comptes de l'argenterie des rois de*

France. Paris, 1851. I. P. 266; II. P. 286.

50. PERSIŠKAS
AUDINYS SU KINIŠKAIS
FENIKSAIS.
Melchior Broederlam.
Retabulas *Paaukojimas
šventykloje ir bėgimas į
Egiptą*, fragmentas,
1398. Dižonas, Dailės
muziejus.

audinio foną su raštais ir auksiniais ar žydrais paukščiais jame. Iranas specializuojasi gaminti *siglatoną* ir *taftą*⁹. Vienas Broederlamo (1392–1399) personažas vilki drabužiu iš puikaus persiško audinio su kiniškais fenikais (50 pav.). *Camocas*, arba *camocato*, iš Kinijos perduodamas į Persiją ir į Kiprą, o iš ten pasiekia ir Prancūzijos karaliaus rūmus. Tačiau sala turėjo ir nuosavą pramonę: iš Famagustos ateina *maramato*, o Nikosija konkuruoja su Sirijos manufaktūra. *Kipro damastas* vakariečių labai vertinamas, kaip ir *Kipro auksas* – medžiaga su aukso siūlais, tebeaudžiama ir dabar. Iš Egipto ateina *dabiki* auksinėmis gėlėmis ir *Aleksandrijos vualiai*, dažnai minimi poezijoje. Aleksandrija – tai Rytų sandėlis visai Europai. Kilimai, beje, perkami visur: Mažajoje Azijoje, Sirijoje, Egipte. Kunigaikštis Liudvikas Orleanietis 1398 m. jų parsigabena iš „turkų šalies“¹⁰. XIV ir XV amžiaus flandų ir italų paveiksluose

⁹ Heyd W. Ten pat. P. 698, 700.

¹⁰ Ten pat. P. 706.

dažnai po Mergelės Marijos ir šventųjų kojomis matome Turkestano ir Kaukazo kilimus¹¹ (51 ir 52 pav.). Pagaliau apie rytietiškus kilimus ligi XVI amžiaus svarbiausių žinių mums suteikia Vakarų tapyba, nes pačių kilimų tėra išlikę vos keli pavyzdžiai. Taigi tokių liudijimų vertė tiesiog neįkainojama.

Kaip matyti iš šio tekstilės geografijos vaizdo, prekybos tinklas buvo drauge ir siauras, ir platus. Visi didieji Rytų islamo ir krikščionybės centrai buvo Vakarų tiekėjai. Nuotoliai, atrodo, nebuvo kliūtis.

Tačiau šių rinkų nepakanka, todėl nemaža dalimi prisideda vietos pramonė¹². Arabų Ispanija toliau plėtoja XI ir XII amžiuje klestėjusią savo gamybą. XII a. Kordobos metraštininkas Šakundis teigia, jog Almerijoje gaminami sidabriniai drabužiai, o Mursija ir Malaga garsėja savo šilkais. Kitas to meto arabų tekstas¹³ patikslina, kad visi tie miestai „ypač garsėjo šilkais su auksinėmis figūromis, kurių puikiu audiniu jį matantys Rytų gyventojai negalėjo atsigerėti“. Bagdado ir vieno iš jo kvartalų – Atabio¹⁴ vardai buvo asocijuojami su daugeliu ispaniškų gaminių. Klasikiniai motyvai su fantastiškais būtybėmis, sustingusiomis medalionuose, kurių kilmė siekia sasanidiškas formas, juose kartojasi ligi XIII a. vidurio, kai ima ryškėti polinkis į abstraktų dekorą, islamiškesnį savo dvasia, bet vis dėlto galutinai neatsisakantį heraldinių figūrų¹⁵. Tai tikras rytietiškas šaltinis, esantis visai čia pat, lengvai pasiekiamas gotikiniam Vakarams. Kai kurie iš tokių audinių buvo identifikuoti Prancūzijos bažnyčių išduose, kaip antai šventojo Leono Sansiečio drobulė ar šventojo Edmundo († 1241) arnotas Šv. Kiriasso bažnyčioje Provene,

¹¹ Lessing J. *Modèles de tapis orientaux d'après les documents authentiques et les principaux tableaux du XV et du XVI siècle*. Paris, 1879; Bode W. *Anciens tapis d'Orient*. Paris, 1906. P. 6; Soulier G. *Les Influences orientales dans la peinture toscane*. Paris, 1924. P. 202 ir toliau; Erdmann K. *Orientalische Tierteppiche auf Bildern des XIV und XV. Jahrh. // Jahrbuch der preuss. Kunstsammlungen*. 1929. P. 261–298 ir *Neue orientalische Tierteppiche auf Abendländischen Bildern des*

XIV und XV. Jahrh. // Ten pat. 1942. P. 121–126; Lorey E. de. *Le Tapis d'Avignon // Gazette des Beaux-Arts*. 1932.

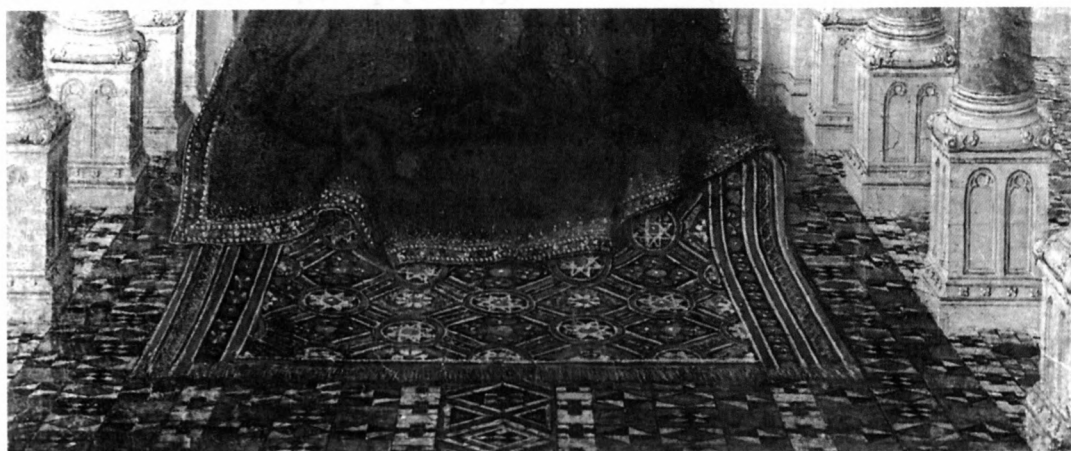
P. 162–171. Apie audinių vaizdavimą žr. Klesse A. *Seidenstoffe in der italienischen Malerei des 14. Jahrhunderts*. Bern, 1967. ¹² Migeon G. *Les Arts du tissu*. Paris, 1909. P. 53 ir toliau; Francisque-Michel. *Recherches sur le commerce, la fabrication et l'usage des étoffes de soie, d'or et d'argent et autres tissus précieux en Occident, principalement en*

France pendant le Moyen Age. Paris, 1852.

¹³ Ibn Saidas, cituojamas Makkari. *Analectes sur l'histoire des Arabes en Espagne*. Leyde. 1855–61. P. 123.

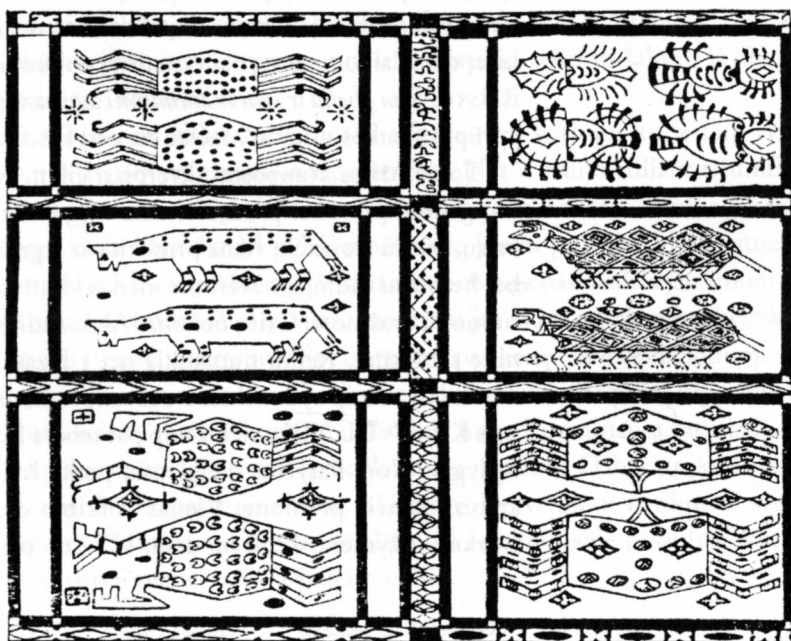
¹⁴ Sergent R. B. *Material for a History of Islamic Textiles // Ars Islamica*. 1942. IX. P. 81.

¹⁵ Shepherd D. G. *The Hispano-Islamic Textiles in the Cooper Union Collection // Chronicle of the Museum for the Art of Decoration of the Cooper Union*. 1943. Gruodis. I. Nr. 10.

51. RYTŲ KILIMAI
FLAMANDŲ TAPYBOJE.

Jan van Eyck. *Mergelė
Marija su kūdikiu*,
1433, fragmentas.
Dresdeno muziejus.

52. RYTŲ KILIMAI
ITALŲ TAPYBOJE.

Pagal Fra Angelico.
*Madona, apsupta
šventųjų*. Florencija,
Šv. Morkaus
vienuolynas.

priskirti XII a. pabaigos–XIII amžiaus Andalūzijos dirbtuvėms¹⁶. Daugelyje inventoriaus sąrašų minimi Ispanijos kilimai (*tapis d’Espagne*) yra, be abejonės, mauriškos kilmės.

Italija savo ruožtu daug prisidėjo prie šių medžiagų paplitimo. Ilgą laiką pagrindines Europos rinkas aprūpindavo Palermas; šiame mieste buvo pagaminti tokie drabužiai kaip garsioji bažnytinės kapos formos mantija, datuota 1135 m. ir nuo XIII amžiaus dėvėta per Vokietijos imperatorių karūnavimą, arba lininė tunika, nusiūsta Otonui IV, su kuria buvo palaidoti Frydricho II palaikai.

Nuo Rodžerio II laikų šios dirbtuvės buvo kosmopolitiškos: jose, be graikų, vietinių gyventojų ir arabų, dar visuomet būdavo darbininkų iš Vakarų. Ir vis dėlto jos griežtai laikėsi bizantiškų bei islamiškų modelių. XIII amžiuje gaminiai skiriasi tik detalėmis, kaip rodo paskirstymas registruose ar įrašų forma.

Bet Sicilija dar atrodo pernelyg toli. Jos pramonė, beje, netrukus ją paliks. Po 1282 m. neramumų Palermo amatininkai išsikelia kitur: pradžioje į Luką ir Amalfį, paskui į Genują, Florenciją, Veneciją. Meno ryšių su Rytai istorijoje šie migracijos reiškiniai žymi naują etapą. Ima ryškėti poslinkiai į Vakarus ir įtakos centrų suartėjimas. Gamyba kurį laiką dar išlaiko savo grynai rytietišką pobūdį ir žaliavos tebe gaunamos iš Rytų. *Seta ghella* ir *seta masandroni* ateina tiesiai iš Persijos, o Gruzija aprūpina Lukos miestą¹⁷, tačiau tai esti falsifikatai.

Tokie Azijos avanpostai skverbiasi gilyn. Nuo XIII a. vidurio šilkinų gaminių įmonės pradeda kurtis Rėgensburge¹⁸. Tai salelė, kur pabaisų, piestu stojančių viena prieš kitą ar atgręžusių viena kitai nugaras, bei herbų su didingais žvėrimis menas klesti kaip ir Bizantijoje ar musulmonų kraštuose. Grifų nešamas Aleksandras, patekęs į Italijos romaninę skulptūrą, Reinu nuplaukia net į Elzasą ir ten audinyje išaustas atrodo visai kaip rytietiškaame prototipe. Kitas svarbus centras įkuriamas Kelne¹⁹. Čia XIII amžius taip pat tebėra Bizantijos tūkstantųjų metų lygio. Nors Paryžius daugiausia perka Italijoje, jis turi ir nuosavą arabizuojančią pramonę. Vienas „šilkinio drapo audėjų meistro potvarkis“ pažymėtas 1260 m. data. 1277 m. pasirodo speciali privilegija

¹⁶ Kendrick A. F. *Textiles* // *Burlington Magazine Monograph*. New York, 1927. II: *Spanish Art*. P. 62 ir pieš. A ir B.

¹⁷ Heyd W. Ten pat. II. P. 670.

¹⁸ Falke O. von. *Kunstgeschichte der Seidenweberei*. Berlin, 1921. P. 28 ir toliau, pav. 253, 259; Schmidt J. H. *Deutsche Seidenstoffe des Mittelalters* // *Zeitschrift des*

deutschen Vereins für Kunstwissenschaft. 1934. P. 95–112.

¹⁹ Koch H. *Geschichte des Seidengewerbes in Köln vom XIII bis zum XVIII. Jahrh.* Leipzig, 1907.

„saracėnų“ kilimams; 1302 m. – tam tikri nurodymai gobelenų pramonėje laikytis saracėniškų taisyklių, o XIII a. galo registruose figūruoja darbininkų – auksu bei šilku ataustų saracėniškų piniginių gamintojų – korporacija²⁰. 1389 m. Arase kažkoks Jeanas de Croisettes'as vadinamas „saracėnišku apmušalininku“. Daugelis daiktų karaliaus rūmų inventoriaus sąrašuose, minimi kaip saracėniški ar iš Damasko, buvo pagaminti Prancūzijoje, ir prancūzų²¹.

Taigi tik iš vienos technikos pavyzdžio jau susidaro platus antplūdžio vaizdas. Keramika ir auksakalystė galėtų jį dar papildyti. Arabų mados taip pat pasireiškė Vakaruose²², ir tarp 1295 ir 1302 m. Sicilijos regentas Robertas II d'Artois įkūrė „viduramžių Versalį“ – Hesdino parką, kuriame pristatė automatų, panašių kaip al Džazari²³. Šių elementų visiškai pakanka dviejų pasaulių santykių intensyvumui ir įvairumui nustatyti.

Iš šios trumpos apžvalgos galėtume išskirti du bruožus: išsamias žinias apie Rytų gyvenimą ir sistemingas pastangas jį imituoti. Vien jau gausybė terminų įvairiems audiniams įvardyti su ištisai skambančiais Azijos ir Afrikos miestų vardais kelia mintis apie pagrindinius šių prabangos dalykų gamybos centrus, tačiau kad atsirado pramonė, reikalaujanti išsamių techninių žinių ir nuolatinio ryšio su šalimi, iš kur ji atėjo, yra dar svarbiau.

Gotikiniai viduramžiai neatsisako senovės šaltinių, kurie taip ryškiai pažymėjo romaninius viduramžius. Net ir naujo stiliaus triumfą jų nepriverčia nusigręžti nuo rytietišκών formų. Islamas traukia labiau negu kada nors. Po XI ir XII amžiaus jo įnašas į puošybą ima gausėti antrojoje XIII a. pusėje ir XIV amžiuje. Ši banga paskleidžia jau žinomas temas ir technikas, bet tai nėra vienintelis jos indėlis. Vakarai nebeieško grynai tų pačių vertybių. Rytai irgi jau pasikeitę. Jie evoliucionuoja ir įgyja naujo rafinuotumo. Tačiau jų įtaka veikia vis ta pačia kryptimi – abstrakcijos, meistriškumo, fantastikos link. Į ornamentą, atvaizdą, į religines figūras jie įveda egzotiško mito niuansų. Dabar jų įkyri geometrija ir antgamtinės vizijos, įskiepytos į gyvenimui ir tikrovei artimesnes sistemas, atrodo dar keisčiau nei romaniniame pasaulyje, kuris visas ištisai manevravo tarp keistenybių.

²⁰ Heyd W. Ten pat. II. P. 709.

²¹ Depping G. B. *Règlements sur les arts et métiers de Paris, rédigés au XIII siècle et connus sous le nom de Livres des*

Métiers d'Étienne Boileau. Paris, 1837. P. 126 ir 404.

²² Grenard F. *Grandeur et Décadence de l'Asie.* Paris, 1939. P. 36.

²³ Charageat M. *Le Parc*

d'Hesdin, création monumentale du XIII siècle, ses origines arabes // Bulletin de la Société de l'art français. 1950. P. 94–106.

II. ABSTRAKTUSIS DEKORAS. *Kufos ornamentas.*
Daugiakampiai pynimai. Žvaigždėtoji pynė.
„Dovanos“.

Arabų genijus gotikos puošyboje visų pirma pasireiškia ornamentu ir jį simbolizuojančiu ženklu – kufietiška raide. Prisimename, jog šis motyvas Graikijoje paplito jau pirmojoje IX a. pusėje²⁴. Romaninis menas jį taip pat naudojo skulptūroje, knygų iliuminacijose²⁵. Moissac tariamasis įrašas vingiuoja vieno kapitelio abaku, Reddes'o Šv. Petro bažnyčioje – ant staktos su dekoratyvinėmis iliustracijomis, Puy ir Voûte-Chilhace medinių durų frizuose. Vienoje iš šių juostų Fikry²⁶ net įžiūrėjo žodžius *MA CHĀLLAH*, „Štai ko norėjo Dievas“, parašytus su klaidomis, tačiau puikiais įskaitomus. Pagaliau Saint-Severo Apokalipsės pirmojo lapo bordiūre – išties kufietiškoji juosta.

XIII amžiuje įvyksta tikrasis ornamento renesansas ir tuo pat metu – migracija iš Pietų, vis dar atvirų Rytų įtakoms, į Ile-de-France'o prieglobstį. Pirmasis etapas pusiaukelėje: Limože apie 1225–1230 m. visa serija auksakalių dirbinių su gėlėmis bei rozetėmis fone ar be jų, tačiau emaliuotų, yra puošti šiais motyvais²⁷ – apie XIII a. vidurį jie pradings-ta ir vėl pasirodo jau Paryžiuje. Italijoje, kuri, kaip rašo Soulier, buvo pagrindinė jų propaguotoja²⁸, nėra pavyzdžių, patvirtinančių tokį pakilimą buvus ligi 1275 m.; tuo tarpu šiaurėje jų matyti jau Šventojo Liudviko (apie 1254) ir Izabelės Prancūzės (prieš 1270) psalmynuose bei

²⁴ Millet G. *L'École grecque*. Paris, 1916. P. 254–256.

²⁵ Longpérier A. de. *De l'emploi de caractères arabes dans l'ornementation chez les peuples chrétiens de l'Occident* // *Revue archéologique*. 1846. P. 696–706; 1847. P. 406–411 ir Fikry A. *L'Art roman du Puy*. Paris, 1934. Sk.

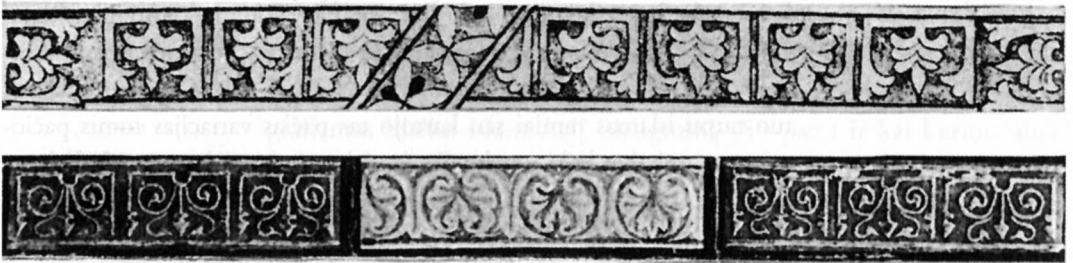
XII, *Le Décor coufique*. P. 255–267; Erdmann K. *Arabische Schriftzeichen als Ornamente in der abendländischen Kunst des Mittelalters* // *Akad. d. Wiss. und d. Lit. in Mainz: Abh. Geist und Sozialwiss.* Wiesbaden, 1954.

²⁶ Fikry A. Ten pat. P. 263.

²⁷ Marquet de Vasselot J. J. *Les Crosses limousines du XIII siècle*. Paris, 1941. P. 115–127.

²⁸ Soulier G. Ten pat. P. 187 ir toliau.

keliuose vėlesniuose rankraščiuose²⁹, ant Vestminsterio retabulo (apie 1260) – be abejo, Šventojo Liudviko dovanos jo „pusbrolio anglo“ naujai pastatytam vienuolynui³⁰, – ant Šv. Dionyzo bažnyčios grindų³¹ (XIII a. vidurys). Gausu jų ant XIII a. pabaigos ir XIV amžiaus prancūziškų dramblio kaulo³² bei metalo dirbinių³³. Karolio V inventoriaus sąrašuose, be kita ko, minima daug daiktų iš aukso, sidabro, stiklo ir audinių, puoštų „saraceniškomis“ arba „Damasko raidėmis“³⁴. Dažnai tai būdavo autentiški menininko ir savininko įrašai ar tiesiog eilutė iš Korano ant rytietiškų daiktų, bet kartais ir vakariečiai mėgdžiodavo arabų rašmenis. Tokie ornamentai dekorui suteikia paslaptį ir atstoja gamintojo ženklą. Piešinys dažniausiai imituoja vertikalių linijų raides – lamą ir elifą. Jis labai artimas šioms kombinacijoms romaniniuose Pietuose. Kufietiškosios juostos iš karališkųjų XIII amžiaus psalmynų su savo kryžiažiedžiais ant ilgų kotų ir su palmetėmis ant vidurinės šakos yra beveik identiškos bordiūrai, ištiesai aprėminančiam vieną puslapį Saint-Severo Apokalipsėje, kuri tiesiogiai siejasi su mosarabiškomis sistemomis (53 pav.).

53. KUFOS
ORNAMENTAI.
Šventojo Liudviko
psalmynas,
apie 1254–1270, ir
Saint-Severo Apokalipsė,
apie 1028–1072.

²⁹ Omont H. *Psautier de Saint Louis*. Paris, be datos. Pieš. XLVI, XLVII, XLVIII, XLIX; Cockerell S. C. *A Psalter and Hours Executed before 1270 for a Lady Connected with St. Louis, Probably his Sister Isabelle of France*. London, 1905 ir Yates Thompson H. *Illustration of One Hundred Manuscripts*. London, 1907. I. Pieš. V. Kaip kitas kufietiškojo dekorą pavyzdys Cockerellio p. 27 minima *La Bible moralisée*, Viena, rankr. 1179, Šventosios Kopyčios

maldynas, Nac. bibl., lot. 8892, apie XIII a., *Très Riches Heures* iš Chantilly ir René Anžujiečio *Coeur d'Amour épris*, Viena, apie vėlesnį laikotarpį F. de Mély (*Les Primitifs et leurs signatures*. Paris, 1913) pateikia XIV a. menininkų parašus, imituojančius kufietiškas raides. Žr. taip pat Christie A. H. *The Development of Ornament from Arabic Script // The Burlington Magazine*. 1922. XL. P. 287–292 ir XLI. P. 34–41.

³⁰ Lethaby W. R. *English Primitives // The Burlington Magazine*. 1916. I. P. 351.

³¹ Amé E. *Les Carrelages émaillés de Moyen Age et de la Renaissance*. Paris, 1859. Pieš. p. 70.

³² Koechlin R. *Les Ivoires gotiques français*. Paris, 1924. Pieš. XXVIII, XXXI.

³³ Šventųjų Maksimilijono, Julijaus ir Liucijaus relikvinė, antroji XIII a. pusė, Cluny muziejus Paryžiuje.

³⁴ Labarte J. Ten pat. Nr. 1561, 2188, 2285, 3322, 2265, 3371, 3382, 3384, 3549.

Islamiškos formos, beje, netrukus įsilie į bendrą gotikinę puošybą. Po kufietišųjų formų matome atgimstančius pynimus kaip tik tuo metu, kai gyvoji augalija suklesti ir užima paraštes. XIII a. gale ir XIV a. pradžioje pynimą jau sutinkame visur, visose didžiosiose rankraščių bei knygų iliuminavimo mokyklose. Tačiau iš pradžių jis plačiausią mastą pasiekia Anglijos rytinėse srityse ir aplinkiniuose kultūros židiniuose. Tai jau nebe paprastos pynės, o labirintai, suformuoti sumaniai derinant kampus ir lankus. Kartais lankstai lūžta ir vėl atstato pynę zigzagais³⁵, laužytomis linijomis³⁶, o kartais jie apauga iš išorės prikibusiais mazgais³⁷. Kartais mazgai kaitaliojasi su lūžiais³⁸. Dažnai pynės suskaidomos vienodais tarpais, taip išlaisvinant jų formas³⁹ – keturkampiuose įrašytus šventojo Andriejaus kryžiaus formos keturlapius⁴⁰, perskeltus širdžių tūzus⁴¹, aštuoniukių virtines⁴² bei rombus⁴³. Keičiant vidines to paties tinklo kombinacijas, atsiskleidžia begalinė figūrų gausa. Daugiakampiai, daugiaskilčiai tarpusavyje susikimba, susiraizgo, įsiterpia vieni į kitus ir griežtos sistemos viduje įvairuoja ligi begalybės⁴⁴.

Daugelis šių kompozicijų panašios į VIII ir IX amžių pynimus su laužtais lankais, dantytomis linijomis, sukryžiuotais keturlapiais⁴⁵, tačiau dabar jos tiesiogiai priklauso nuo to meno, kurį per ištisus šimtmečius išlaikė musulmonų geometrai. Vakarai dažnai jas pamiršdavo, tuo tarpu islamas ramiai sau kartojo tas pačias variacijas tomis pačiomis temomis lyg kokią melopėją, kuri be atvangos kartojasi lydėdama

³⁵ Cockerell S. C. *The Gorleston Psalter*. London, 1907. Pieš. V.

³⁶ Bohunų psalmynas, Millar E. *La Miniature anglaise aux XIV et XV siècles*. Paris, 1928. Pieš. 69.

³⁷ Ričardo Kenterberiečio psalmynas, Millar E. *La Miniature anglaise*. II. Pieš. 39; Madridas, Nac. bibl., vit. 18-9, romaninis pontifikalas, Bordona Dominquez J. *La miniatura española*. Barcelona, 1930. II. Pieš. 114.

³⁸ Gaspar C., Lyna F. *Les Manuscrits de la Bibliothèque royale de Belgique, Publications de la S. F. R. M. P.*

1937. Pieš. LXVI, flamand. rankr. 9157, XIV a. pradžia; Ormesby psalmynas, Saunders O. *English Illumination*. Pantheon, 1929. II. Pieš. 110.

³⁹ Apie tokio pynimų išskaidymo techniką žr. skyrių *Entrelacs dans L'Art médiéval en Arménie et en Géorgie*. Paris, 1929.

⁴⁰ Kas trečiame vingyje pynė suskaidoma į šešias skaidulas. Cockerell S. C. *The Gorleston Psalter*. Pieš. V.

⁴¹ Kas antrame vingyje pynė suskaidoma į šešias skaidulas. Douai psalmynas, ten pat, pieš. XVI.

⁴² Kiekviename vingyje pynė

suskaidoma į šešias skaidulas. Gorlestono psalmynas, ten pat, pieš. V.

⁴³ Ties kas antru ašių susikryžaviu pynė suskaidoma į keturias skaidulas. Margaritos Barietės brevijorius, Leroquais V., abatas. *Les Bréviaires des bibliothèques de France*. Paris, 1933. Pieš. XXIV.

⁴⁴ Bohunų šeimos psalmynas. N. Lytlingtono mišiolas, Millar E. *La Miniature anglaise*. II. Pieš. 69, 71, 72.

⁴⁵ Pvz., Karolio Didžiojo maldynas, Nac. bibl., naujai įgytas lot. 1203.

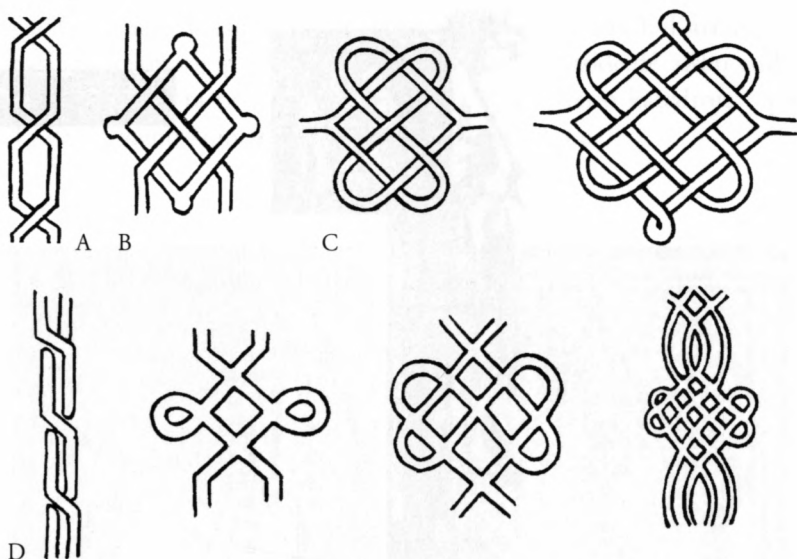
54. GOTIKINIAI IR ISLAMIŠKI PYNIMAI.

A. Bohunų psalmynas, apie 1370.

B. Tenisono psalmynas, 1284.

C. Ričardo Kenterberiečio psalmynas, XIV a. pradžia.

D. Sirijos-Mesopotamijos keramika, XIII–XIV a.

įvairiausius tekstus. Tuo pačiu laikotarpiu išplinta visi mūsų minėti motyvai, dantytieji pynimai⁴⁶, perskelti čirvų tūzai⁴⁷, keturlapiai kvadratuose⁴⁸, ištisos pintos grotelės⁴⁹ (54 pav.). Gotikinių rankraščių puošyboje vėl pasirodo tos pačios pynės, atkurtos pagal Rytų frakcijų ir algebristų bei poligonistų nustatytus metodus. Netgi dailumas ir grafizmas išlaiko islamiškąjį išbaigtumą (55 pav.) ir kai kurios labai sudėtingos formos atgyja nė truputėlio nepakitusios, pavyzdžiui, rozetiniai pynimai.

Tematika grynai musulmoniška. Ji aiški jau Jemeno princo Korane, datuotame 1025 m.⁵⁰ Dažna ji Sirijos⁵¹ bei Irano keramikoje, arabizuojančios Ispanijos XII ir XIII amžių audiniuose⁵², vėliau – spindinčių Valensijos padėklų puošyboje⁵³. Persų miniatiūrose ji kartais matyti ant skydų⁵⁴. Vėlyvuosiuose Magribo Koranuose musulmoniška tema išsiskleidžia visu neprilygstamu savo spindesiu ir sudėtingumu⁵⁵.

⁴⁶ 1306 m. Bagdade parašyto Korano dekoratyvinis lapas, *Survey of Persian Art*. Oxford, 1938. Pieš. 937 B.

⁴⁷ Rašido ad Dino knygos (1310) frontispisas, ten pat, pieš. 936 B ir Sirijos XIV amžiaus moliniai indai, Sauvalet J. *Poterie syro-mésopotamienne du XIV siècle*. Paris, 1932. Pieš. 16 ir 18.

⁴⁸ Sauvalet J. Ten pat. Pieš. 15.

⁴⁹ Ten pat. Pieš. 16 ir 24.

⁵⁰ Sakisian A. *Thèmes et motifs d'enluminure et de décoration arméniennes et musulmanes // Ars Islamica*. 1939. Pav. 7.

⁵¹ Sauvalet J. Ten pat. Pieš. 28.

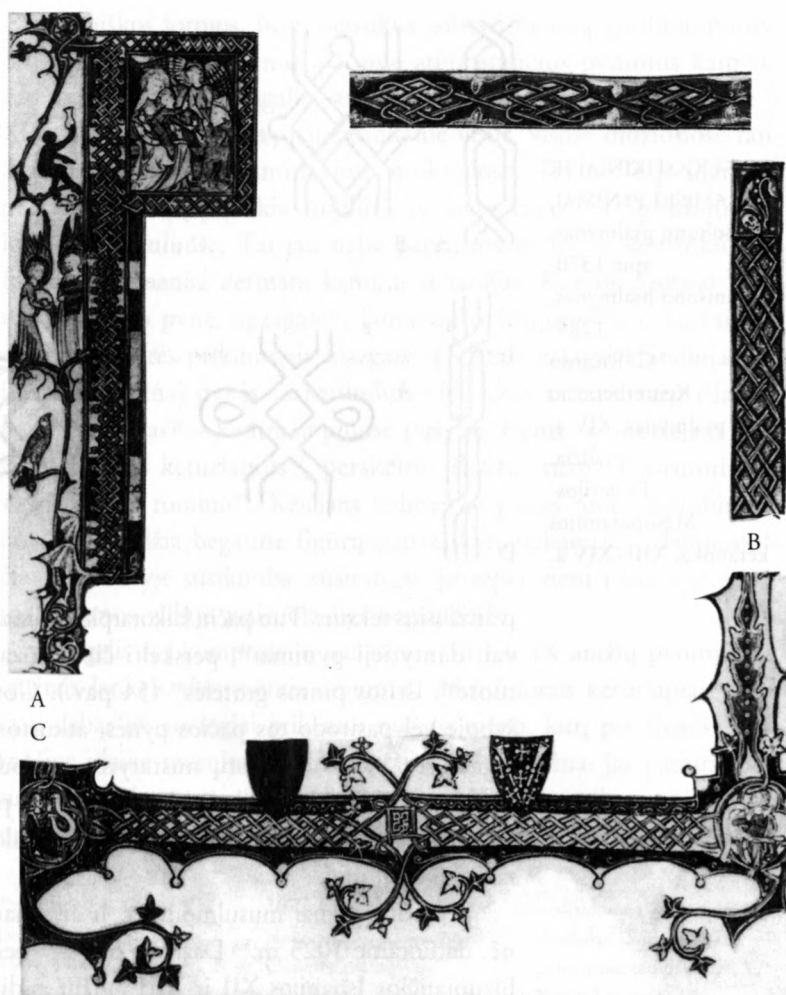
⁵² Kendrick A. F. *Catalogue of Muhammadan Textiles of the Medieval Period*, Victoria

and Albert Museum. London, 1924. Nr. 990. Pieš. XVIII.

⁵³ Migeon G. *Manuel d'art musulman*. Paris, 1927. II. Pav. 397.

⁵⁴ Apie 1350, Bynion L., Wilkinson J. V. S., Gray B. *Persian Miniature Painting*. London, 1933. Pieš. XXV b.

⁵⁵ Migeon G. *Manuel*. I. Pieš. 8 ir 9.

55. GOTIKINIAI IR ISLAMIŠKI PYNIMAI.
A. Flamandiška Biblija, XIV a. pradžia. B ir C. Gorlestono psalmynas, rytinė Anglija, XIV a. pradžia.

Vakaruose knygų iliuminatoriai šiuos ornamentus tiksliai kopijuoja. Margaritos Barietės brevijoriaus (XIV a. pradžia)⁵⁶ ir vienos itališkos knygos (1338)⁵⁷ žvaigždinė pynė gali būti supainiota su rozetiniu pynimu ant vienos Kašano⁵⁸ taurės (XIII a.). Ormesby psalmynė ant pynimo smaigalių atsiranda spurgų ir lapelių, bet ten pat matyti ir pynimo su tarpusavy sujungtais žiedais, kaip kad esti

⁵⁶ Leroquais V., abatas. *Les Bréviaires*. Pieš. XXIII.

⁵⁷ Toesca P. *Monumenti e studi per la storia della*

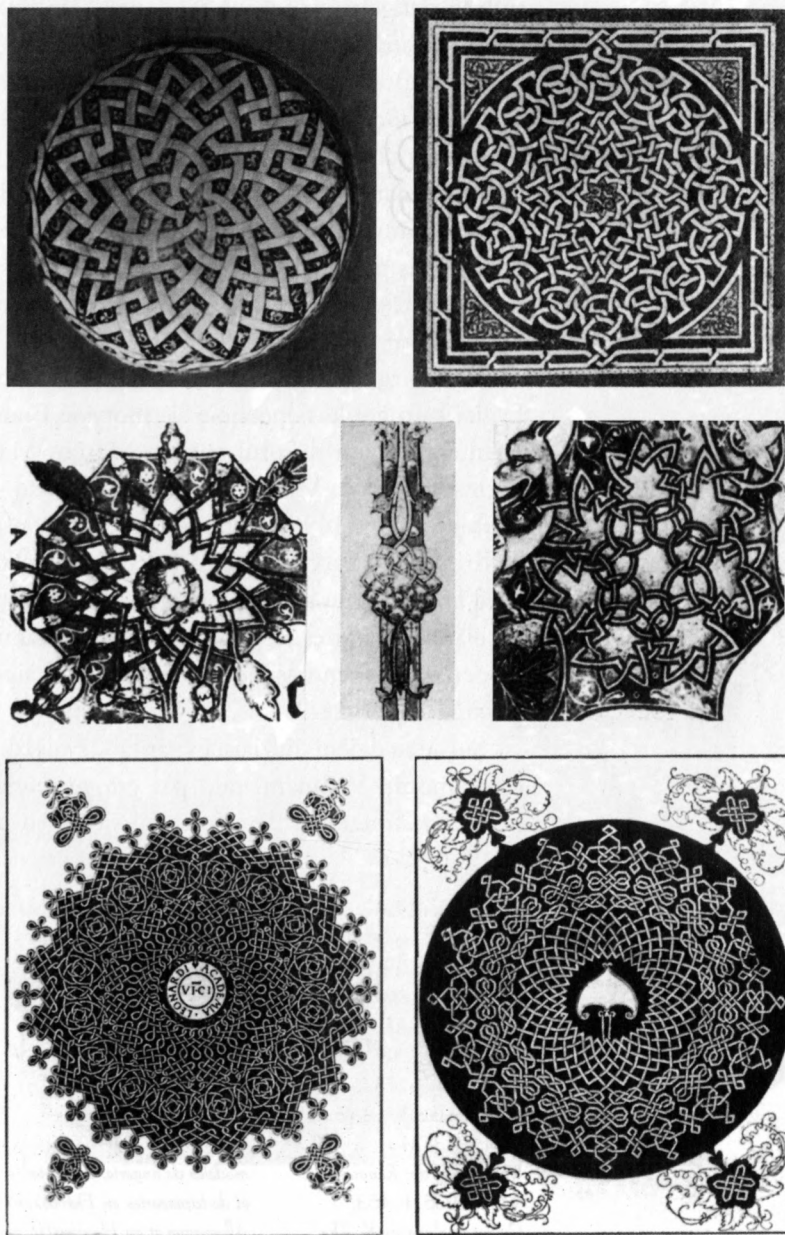
miniatura italiana // *La collezione di Ulrico Hoepli*. 1930. Pieš. LXXVI.

⁵⁸ *Survey of Persian Art*.

Pieš. 732.

⁵⁹ Harvey J. H. *The Gothic World, 1100–1600*. London, 1950. Pav. 85.

pačiose įmantriausiose rytietiškosose rozetėse (56 pav.). Kartais tuo pasinaudojama ir pastatų puošyboje. Harvey⁵⁹ atskleidė aiškų sudėtingų pynimų ta pačia tema panašumą Kenterberio katedroje (apie 1320) ir vieno šiuolaikinio persų mihrabo dekore.

56. PYNIMAI ROZETĖS.

*Iš viršaus į apačią ir
iš kairės į dešinę:*

Kašano taurė, XIII a.

Muley Zidano
magribiškas Koranas.

Ormesby psalmynas,
XIV a. pradžia.

Margaritos Barietės
brevijorius, XIV a.
pradžia. Leonardo da
Vinci. Albert Dürer.

Leonardo da Vinci šiuos elementus komponavo savo šešiamazgiuose⁶⁰, kurie lig šiol išliko jo vingiuotos ir drauge nepalenkiamos minties simboliu. Vasari apie tai kalba patikslindamas, kad jis „gaisinęs laiką piešdamas supintas virves, metodiškai jas išvedžiodamas, kad galima būtų jomis ištisai pereiti visą ratą nuo pradžios ligi galo“⁶¹. Tuos *tondi* ar *gruppi di cordi*, kitaip dar vadinamus labirintais, sudaro daugelis aštuoniukių, daugiakampių, apskritimų, perskeltų bei suglaustų širdžių tūzų. Visos jų dalys yra laisvos ir puikiai išžiūrimos, nesuprantamos ir susietos. Kiekvienas lankstas labai aiškus, tačiau savo mechanizmo paslapties neišduoda. Tobulumas atrodo tiesiog stebuklingas.

Buvo manoma, jog šie piešiniai su įrašu *Academia Leonardi Vinci* buvo sumanyti meistro mokyklos Milane pažymėjimams ar jo paties ekslibriams papuošti. Erreros nuomone, tai esąs kalbantis herbas, paremtas žodžiu „sukaustytas“ – Vinci. G. d’Adda juos laiko tik brėžiniais nėriniams ar siuvinėjimui, ir niekuo daugiau⁶².

Visų pirma tai grynųjų formų piešimo pratybos, proto žaidimai. Lygiai kaip gotikos epochoje šie motyvai Bramante’s buvo panaudoti architektūriniam dekorui ant Šv. Marijos Maloningosios vienuolyno bažnyčios kupolo Milane⁶³, o paties Leonardo – Sforzų rūmų Asse salės plafonui⁶⁴ (apie 1498), tikrai šį kartą jis sukonstravo mazgą iš šešiolikos medžių (57 pav.). Düreris per antrąją savo kelionę po Italiją išgraviravo šešių kompozicijų kopijas medyje, pirmiausia praleidęs autoriaus parašą, o paskui išraižęs jo vietoje savo paties monogramą. Jo kelionės po Nyderlandus dienoraštyje *knoten* minimi kaip dovana vienam stikliui, pavarde Dietrichas⁶⁵.

Susiję su dviem didžiaisiais vardais, žvaigždiniai pynimai tampa plačiau žinomi. Vadinami taip pat *gruppi moreschi*, *arabeschi* arba *cor-delle alla damaschina*, jie tiesiogiai siejasi su pintomis arabų rožėmis,

⁶⁰ Adda G. d'. *Leonardo da Vinci, la gravure milanaise et Passavant* // *Gazette des Beaux-Arts*. 1868. P. 123 ir toliau; Muntz E. *Léonard de Vinci*. Paris, 1899, pastaba p. 233, pav. p. 232, 233, 236; Seidlitz W. von. *Leonardo da Vinci, der Wendpunkt der Renaissance*. Wien, 1935. P. 453; Coomaraswamy K. *The*

Iconography of Dürers Knots and Leonardo's Concatenation // *Art Quarterly*, 1944. VII. P. 109–125.

⁶¹ Chastel A. *Léonard de Vinci par lui-même*. Paris, 1952. P. 23.

⁶² Adda G. d'. *Essai bibliographique sur les anciens modèles de lingerie, de dentelles et de tapisseries en France, en Allemagne et en Flandre* //

Gazette des Beaux-Arts. 1864. P. 434.

⁶³ Venturi A. *Storia dell' arte italiana*. Milano, 1924.

VIII. D. 2. P. 740. Pav. 680.

⁶⁴ Beltrami L. *Leonardo da Vinci e la Sala delle Asse*. Milano, 1902.

⁶⁵ Klaiber H. *Beiträge zu Dürers Kunsttheorie*. Blaubeuren, 1903. P. 32.

57. MEDŽIŲ PYNIMAI.

Leonardo da Vinci.

Sforzų rūmų Milane skliautas, 1498.

58. KALIGRAFIŠKI
PYNIMAI.

Viršuje: knygos,
spausdintos Antoine'o
Vérard'o spaustuviėje,
raidė, 1500.

Apačioje: vokiškas
frontispisas, 1572.

aiškiai tomis pačiomis kaip šiuolaikiniuose Afrikos Koranuose, bet per islamą suartėja su gotikine tradicija, jau nuo XIV amžiaus perėmusia tuos pačius motyvus.

Pynimas paplinta taip pat ir nauju pavidalu: sudarytas ne iš vis plokšnių ir trapesnių skaidulų, o paprasčiausiai iš kaligrafiškų plačių ir siaurų linijų. Tema perkeliama į gotiškuosius rašmenis. Keista, kad šie plunksna išvedžioti ornamentai, vadinamieji *cadeaux*⁶⁶, daug dažnesni spausdintose knygose negu rankraščiuose⁶⁷. Iš jų ten sudarytos raidės, bordiūrai, vinjetės, grįžtant prie paprasčiausių pynių bei jų variacijų. Aštrūs kampai ir besikaitaliojančios plačios bei siauros linijos suteikia figūroms griežtumo ir tikslumo. Ir nors elementų gausu, viskas yra įžiūrima ir aišku. Niekados du gretimi brūkšniai nesusilieja. Atrodo, lyg plunksną būtų vedžioję plieniniai pirštai.

Laikui bėgant motyvas darosi sudėtingesnis, o drauge ir ne toks griežtas. Kampų ir aštuoniukių daugėja. Smaigaliuose ir viršūnėse prikimba įvairių išraištų ir raidė apsisiaučia lyg kokiais nėriniais. Kartais linijos banguoja plačiai, o kartais tarytum susiveržia. Popierium slankiojančios rankos ritmo pulsai iškelia naujus lankus. XV amžiuje rašymo ritmas pynės ima skaidyti. Kryžiažiedžiai, dvigubi, trigubi lankstai, lūžtančios linijos sugriauna taisyklingas formas ir išsklinda į visas puses (58 pav.). Tačiau pynimas dėl to nesuyra. Jis nuolat atsinaujina aplink laisvesnius derinius. Kartais jis pasirodo atgavęs pirminį savo griežtumą bei santūrumą. Vienos 1572 m. išleistos vokiškos knygos frontispise plunksna išvingiuotas ornamentas savo *cadeau* dar atkartoja visas daugiakampes figūras⁶⁸. Yra jame dantytų formų, pynimų, surišančių aštuoniukes, širdžių tūzus, keturlapius, plačias groteles su įlaužtais lankstais. Viduramžiais paplitusios temos grįžta ir iš dalies kartojasi grynai islamišku taisyklingumu. Gotiškųjų rašmenų tvarumas kartu su šiais piešiniais dar sykių paliudija glaudžią abiejų sistemų vienybę.

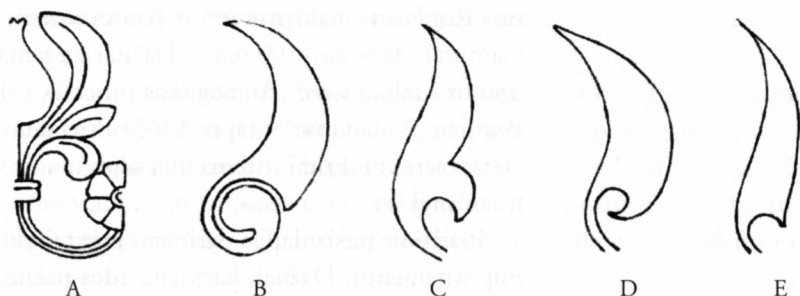
⁶⁶ Iš *catana* – grandinė, plg. Gay V. *Glossaire archéologique du Moyen Age et de la Renaissance*. Paris, 1885; A. Blumas (*L'Alphabet gothique de Marie de Bourgogne // Gazette des Beaux-Arts*. 1938. P. 103–110) taip dekoruotas raidės vadina *lettres-tourneure* arba *tourneure*. Italijos kaligrafai tokias didžiąsias raides vadino *littera francese*.

⁶⁷ Štai keli tokie plunksna rašyti pavyzdžiai: 1435 m. chartija, Britų muz., prid. rankr. 19650, *The New Palaeographical Society*. London, 1912. D. X. Pieš. 250 b; Rašybos modelių rinkinys, Montpellier. Malo-Renault J. *La Lettre ornée du Moyen Age // Revue de l'art ancien et moderne*. 1934. P. 162; Marijos Burgundės abécélė, apie 1476, Blum A.

Ten pat; spausdiniuose: Courboin F. *Histoire illustrée de la gravure en France*. Paris, 1923. Pieš. 94 ir 108; Jennings O. *Early Woodcut Initials*. London, 1908. P. 226, kaligrafiškas Vérard'o alfabetas. ⁶⁸ Bruck R. *Die Malereien in den Handschriften des Königreichs Sachsen*. Dresden, 1906. Nr. 185. Pav. 268.

III. FANTASTINĖ AUGALIJA. *Gotikinis rūmī*.

Rytietiška puspalmė ir XIII–XIV amžiaus rankraščių flora. Kutai.

59. RŪMĖ PUSIAULAPIO FORMAVIMASIS.

- A. Sasanidų laikotarpio
Kišo stiukas, IV a.
- B. Abasidų laikotarpio
Samarros stiukas,
836–839.
- C. Fatimidų laikotarpio
Beni Hamadų Kalos
stiukas, XI a.
- D. Senovinė persų
keramika.
- E. Tipiškas ornamentas.

Į šį dekorą taip pat įsiliesia vienas iš musulmoniškųjų Rytų svarbiausių motyvų – smailus pusiaulapis. Sakisiano nuomone⁶⁹, jis yra bizantiškos kilmės. Pavadinimas *rūmī* – romėniškas – ornamentui suteiktas autoritetingo XVI amžiaus šaltinio, Mirzos Haidaro, lyg ir patvirtina šią antikos įkvėptą hipotezę. Tuo tarpu Kondakovas jį laiko būdingu Iranui⁷⁰. Atskirais atvejais schematizuotas akantas jau primena pusiaulapio siluetą, tačiau smailus kontūras aiškiau išryškėja Kišo stiukų⁷¹ palmetėse ir paskui labai sparčiai rutuliojasi islamo šaltiniuose. Svarbiausia, jis ima plonėti ir liaunėti. Pusiaulapis pamažu atsiskiria nuo sasanidiškos puspalmės, kurios didžioji dalis ištįsta, o kitos dvi visai atkrinta, palikdamos apačioje priešingon pusėn užlenktą aptakią formą (59 pav.). Kartais ji savo smaigalyje įgauna antrą lapą *rūmī* arba kryžiažiedį. Ištįsęs, nusmailėjęs, it nugalastas iš abiejų pusių, augalas atrodo panašus į skustuvą.

Kai kuriuos šių derinių pralenkia stiukai iš Samarros (836–839 ir 847–859), suteikdami jiems jau lygų ir taisyklingą kontūrą. Ne taip

⁶⁹ Sakisian A. *Thèmes et motifs d'enluminure*. P. 73–76 ir *La Reliure turque du XV au XIX siècle // Revue de l'art ancien et moderne*. 1927. P. 280 ir Pav. 4. Terminą *rūmī*

ir *bend-rūmī* (pažodžiui – surištas *rūmī*), pasak autoriaus, ta pačia prasme vartoja dar ir šiuolaikiniai persų ir turkų iliuminatoriai.

⁷⁰ Kondakov N. *Histoire et*

monuments des émaux byzantins. Francfort-s.-M., 1892. P. 300. Pieš. 16.

⁷¹ Baltrušaitis J. *Sasanian Stucco, Ornamental, dans Survey of Persian Art*. Pav. 188 h.

seniai pasirodžiusioje studijoje⁷² šie ornamentai gretinami su indų temomis, kur jau nuo II amžiaus piešinyje vyrauja lotosas su vienodais ir lygiais lapais, tačiau galutinė formulė įsitvirtina X ir XI amžiuje. Ji matoma persų keramikos dekore⁷³, Fatimidų laikotarpio skulptūroje⁷⁴, Kufos Koranuose⁷⁵ ir Ispanijos dramblio kaulo dirbiniuose⁷⁶.

Nuo XIII amžiaus *rūmī* tampa klasikine tema ir labai anksti įsigali gotikinėje augalijoje. Vieną seniausių jos replikų randame prancūziškame rankraštyje⁷⁷, datuotame 1230 m. Paskui ji paplinta angliškose mokyklose⁷⁸ su Vilhelmo Devoniečio (1251–1274) Biblija⁷⁹ priešakyje, Šventosios Koplyčios maldynuose⁸⁰ ir šiaurės vakarų grupėje⁸¹ (Thérouranne, Cambrai, Amjenas) (60 pav.). Dažnai šia fantastiška flora pradedamas „gamtos atbudimas“. Analogiškas procesas vyksta visur. Margaritos iš Beaujeu „Valandose“⁸² (apie 1363) ornamentui skiriama labai svarbi vieta, tačiau apskritai sistema ima silpti ir antroje XIV a. pusėje galutinai išnyksta.

Pradžioje pusiaulapiai derinami prie taisyklingų ir simetriškų pintinių ornamentų. Dažnai, kartojant tuos pačius motyvus, juos įvairiausiai raizgant, susidaro labai sudėtingos arabeskos. Švelnūs linijų linkiai, gerai apgalvotos detalės bei jų sugrupavimas, kaip ir šen bei ten prie pusiaulapio smaigalio pridėtas pusiaulapis *rūmī* arba kryžiažiedis, byloja apie glaudų ryšį su islamu.

Tačiau gotikinis *rūmī* įsiterpia taip pat ir į laisvesnę augaliją, puošiančią knygų paraštes, ir pabėga su ja nuo visų tradicinių taisyklių.

⁷² Dimand M. S. *Studies in Islamic Ornament*, II. *The Origins of the Second Style of Samarra Decoration* // *Archeologica Orientalia in Memoriam Ernest Herzfeld*. P. 62–68.

⁷³ Pope A. U., Ackerman P. *A Survey of Persian ornament* // *Survey of Persian Art*. Pav. 904 c ir pieš. 575 c.

⁷⁴ Migeon G. *Manuel*. I. Pav. 120.

⁷⁵ Moritz B. *Arabic Palaeography*. Cairo, 1905. Pieš. 4 ir 34.

⁷⁶ Migeon G. *Manuel*. I. Pav. 161.

⁷⁷ Laborde A. de. *Les*

Principaux Manuscrits de la bibliothèque de Saint-Pétersbourg. Paris, 1936.

Pieš. III.

⁷⁸ Morgano Clare *Psalter*, James M. R. *Catalogue of Manuscripts in the Library of J. Pierpont Morgan*. London, 1906. Nr. 18, p. 46; Britų muz., Karal. rankr. 30, VI, Petrus Comestor, 1283–1300, Saunders O. *English Illumination*. II. Pieš. 77 ir 78.

⁷⁹ Millar E. *La Miniature anglaise du X au XIII siècle*. Paris, 1926. Pieš. 77.

⁸⁰ Paryžius, Nac. bibl., rankr. lot. 17326 ir lot. 8892 ir

Britų muz., prid. rankr. 38114.

⁸¹ Cambrai Šventojo Kapo brevijorius, Leroquais V., abatas. *Les Bréviaires*. Pieš. XX; Amjeno rankr., 1275–1300, *The Holford Collection, Burlington Fine Arts Club*. 1924. Kat. Nr. 4. Pieš. VI; Thérouranne „Valandos“, Billioud J. *Très Anciennes Heures de Thérouranne'o à la bibliothèque de Marseille* // *Les Trésors des bibliothèques de France*. Paris, 1935. V. Pieš. LXI.

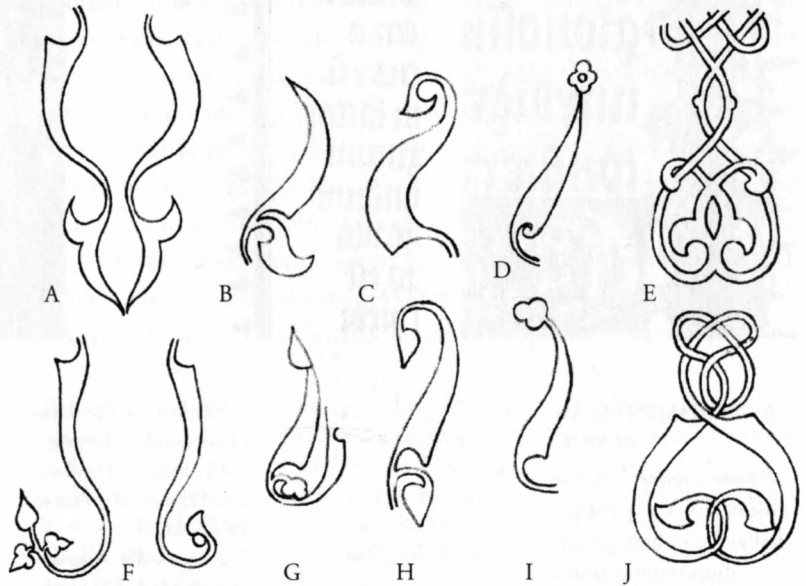
⁸² Belin Th. *Heures de Marguerite de Beaujeu*. Paris, 1925.

Kurį laiką jis kaip tik ir yra tas pergamentais tartum sienomis laipiojantis augalas, užsikabinantis už menkausio kyšulėlio ar plyšelio. Lapas be galo ištįsta, peršoka visą paraštę, išliaužia tarp eilučių, tampa atrama paraščių groteskams ir vis dėlto išlaiko savo siluetą liekną ir gryną. Dažnai jis virsta stiebu. Pilypo Gražiojo brevijoriuje (prieš 1297) ir Morgano bibliotekos *Clare* psalmyne⁸³ (XIII a. pabaiga) tikri lapai auga ant stilizuotų pusiaulapių. Iš to randasi hibridinės šakos, augusios skirtingo klimato aplinkoje ir dviejuose skirtinguose pasauliuose. Ir tai nėra koks nors stambus įnašas, o tik užkratas. Gotikinė flora irgi išgausta kaip plienas. Tai dar tėra jataganai, o ne augalai, kurie išryškėja vešlioje žaluomoje.

Kita grynai islamiška tema, atėjusi su šiais ornamentais: eilė išilgai rankraščio paraštės įsitvirtinusių ir lygiais tarpais ją praugančių viršūnėlių. Jos atsiradimui, be abejo, turėjo įtakos kilimai. Ornamentika musulmonų knygų paraštės užima visų pirma šiomis ataugėlėmis. Jas sudaro paprastos įkarpos⁸⁴, smulkūs spygliai⁸⁵ arba palmetės⁸⁶. Vakaruose

60. RŪMĖ PUSIAULAPIS:

- A. Persiškas rankraštis, apie 1300.
- B ir C. Ragheso keramika, prieš 1221.
- D. Kordobos dramblio kaulas, XI a.
- E. Sicilijos dramblio kaulas, XI–XII a.
- F. Cambrai Šventojo Kapo brevijorius.
- G. Prancūziškas rankraštis iš Sankt Peterburgo, 1230.
- H. ir I. Metzso brevijorius, XIII a. pabaiga.
- J. Amjeno rankraštis, 1275–1300.

⁸³ Morey C. R. *Exhibition of Illuminated Manuscripts*. New York, 1934. Rankr. 46, p. 24 ir pieš. 43.

⁸⁴ *Survey of Persian Art*. Pieš. 928, Koranas (1036), Britų muz.

⁸⁵ Ten pat. Pieš. 936 B ir 937 B, Koranas, parašytas Bagdade 1306 m., ir Rašido ad Dino knygos (1310) frontispisas; Kühnel E. *Islamische Kleinkunst*. Berlin, 1925. Pav. 7,

Koranas, apie 1300.

⁸⁶ *Survey of Persian Art*. Pieš. 929 A ir 933, Koranas, iliustruotas 1186 m., ir Tabarijaus puslapis, parašytas tarp 1210 ir 1225 m.

ši tema pasirodo XIII a. gale, ir paplinta tos pačios jos variacijos: kaligrafiškos viršūnėlės⁸⁷, gyvoji augalija⁸⁸. Pucelle'io⁸⁹ iliuminuotose knygose lapija užima visą paraštę, taisyklingai, ta pačia tvarka kaip ir 1186 m. iliuminuotame Korane. Viename Lučono mišiole (XIV a. pabaiga) šie lapai auga ant pynimo. Rankraščių puslapius nelyginant rytietiškus kilimus apėmė kutai (61 pav.).

61. ORNAMENTAS SU KUTAIŠ.

Iš kairės į dešinę: Lučono mišiolas, XIV a. pabaiga. Belleville'io brevijorius, iliuminuotas Jeano Pucelle'io, 1330–1340. Koranas, parašytas ir iliuminuotas 1186.

⁸⁷ Vitzthum G. *Die Pariser Miniaturmalerei*. Leipzig, 1907. Pieš. IV, Dresden, Oc. 57; pieš. XII, Ženevos Biblija, lot. 6 a.

⁸⁸ *Somme-le-Roi*, Arsenalo bibl., 6329 de 1311, ten pat, pieš. XXXIII; Lučono mišiolas ir pontifikalas, XIV a. pabaiga, Leroquais V., abatas. *Les Pontificaux des bibliothèques de France*. Paris, 1937. Pieš. LXXXI.

⁸⁹ Belleville'io brevijorius, Nac. bibl., lot. 10483,

Leroquais V., abatas. *Les Bréviaires*. Pieš. XXVIII, XXXIV.

IV. RĖMAI. *Rytietiški medalionai.*
Daugiaskilčiai, keturlapis kvadratas. Fatimidų
sijos. Audiniai. Renesanso arabeskos.

Medalionai, kurių vaidmuo toks svarbus gotikiniam įrėminimui, dažnai kyla iš tų pačių šaltinių. Apskritimas su kutų puošmenomis, kuris Villard'o de Honnecourt'o⁹⁰ piešinyje juosia Fortūnos ratą, o Sanse⁹¹ – Šykštumo ir Dosnumo atvaizdą, kurį matome Liono, Saint-Dié, Munster-Gladbacho vitražuose, ant bažnyčių⁹² (Troyes, Freauville) grindų, dramblio kaulo dirbiniuose⁹³ ir netgi Šventojo Liudviko monetose, priklauso „saraceniškajai“ temai tikrąja to žodžio prasme. X ir XI amžiuje jis pasirodo rėmo pavidalu ant arabiškų Ispanijos dėžučių⁹⁴ ir islamiškų Viduržemio jūros šalių audiniuose⁹⁵. Plačiausiai jis paplinta antrojoje XII a. pusėje ir XIII amžiuje inkrustuoto vario dirbiniuose⁹⁶, kur kartais pasitaiko net ir krikščioniškų siužetų. Evangelijos epizodų yra atvaizduotų ant Ajubidų dinastijos sultono dubens (1240–1249) ir ant Mosulo žvakidės, datuotos 1248 m.⁹⁷ Vakaruose kai kurie XIII amžiaus audiniai daugiaskilčių viduje gotikinius personažus kaitalioja su monstra, atgręžusiais vienas antram ir nugaras, ir nasrus (62 pav.).

⁹⁰ Hahnloser H. *Villard de Honnecourt*. Wien, 1935. Pieš. 42.

⁹¹ Mâle E. *L'Art religieux du XIII siècle en France*. Paris, 1923. Pav. 76.

⁹² Vesly L. de. *La Céramique ornamentale en haute Normandie*. Rouen, 1913. Pieš. XV; *Deschamps de Pas L. Essai sur les pavages des églises // Annales archéologiques*. 1850. X. P. 17.

⁹³ Koechlin R. *Les Ivoires*

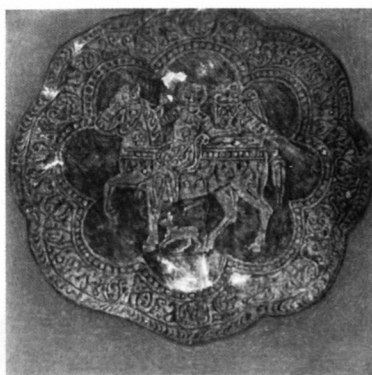
gothiques. Pieš. CLXXVI, CLXXVII, CLXXIX, CLXXXI, CLXXXIII.

⁹⁴ Migeon G. *Manuel*. I. Pav. 152, 153, 154.

⁹⁵ Falke O. von. Ten pat. Pav. 132.

⁹⁶ *Survey of Persian Art*. Pieš. 1317, XII a.; Sarre F., Martin F. *Die Ausstellung von Meisterwerken muhammedanischer Kunst in München*. München, 1912. II. Pieš. 145, inkrustuota bronzos iš Mosulo,

1233–1259; Migeon G. *Les Cuivres arabes // Gazette des Beaux-Arts*. 1899, vadinamasis Blacaso q̣sotis, 1232; vadinamoji Barberini'ų vaza, apie 1250. ⁹⁷ Migeon G. *Exposition des arts musulmans au musée des Arts décoratifs*. Paris, 1903. Pieš. XI ir XII.

62. DAUGIASKILČIAI MEDALIONAI.

Kairėje: Mesopotamijos
ar Egipto audinys,
XI a. Durhamas.

Dešinėje: Sanso katedra,
Dosnumas.

Apacioje: vokiškas audinys,
antroji XIII a. pusė.
Isenhageno abatija.

Rytuose buvo žinomi visi skiltinių medalionų variantai. Pradžioje jų kompozicijos buvo antikinio Viduržemio pajūrio geometrinių turtų dalis, o kai kurie jų perėjo iš Maso baseino auksakalių, atkūrusių Karolingų ir Otonų laikotarpio elementus, tačiau juos vėl perėmė ir toliau vystė musulmonų pasaulis, kuris pavertė juos savo nuosavybe, ir dabar jie grįžta būtent šiuo keliu.

Rytų auksakalių dirbiniuose⁹⁸ ir skulptūroje, Europos audiniuose ir reljefuose matome tuos pačius keturlapius rėmus. Kubačio⁹⁹ (Dagestanas) reljefinės plokštės personažai, priklausantys Seldžiukidų menui, atsiduria tuose pačiuose medalionuose kaip ir bareljefų serija Amjeno katedros pamatuose (63 pav.). Daugiaskiltis kvadratas, stovintis tiesiai ar pakreiptas ant smaigalio, taip pat randamas šiose abiejose grupėse. Pirmasis variantas figūruoja arabiškame-bizantiškame IX–X amžiaus audinyje, kuris saugomas Mistrichte¹⁰⁰, antrasis – skulptūriškai dekoruotose

⁹⁸ Kühnel E. Ten pat. Pav. 113; Migeon G. *Exposition des arts musulmans*. Pieš. XIII.

⁹⁹ Iš pradžių jį tyrinėjo Dornas, paskui 1924–1927 m.

Baškirovas; Dorn B. *Compte rendu du voyage dans le Caucase et sur la rive méridionale de la mer Caspienne*. Saint-Petersbourg,

1861 ir Bachkieroff A. *L'Art du Daghestan*. Moscou, 1931. Pieš. 17, pav. 21 ir 22.

¹⁰⁰ Falke O. von., Ten pat. Pav. 169.

63. KETURSKILČIAI
MEDALIONAI.

Iš viršaus į apačią:

inkrustuotas varis,
Mosulas, 1238–1240.

Vokiškas audinys,
XIII–XIV a., Ebsdorfo
abatija.

Kubačis (Dagestanas),
Hunalos mečetė, XII a.

Amjenas, katedros
pamatai.

Fatimidų epochos sijose iš Kairo Mažųjų rūmų, pradėtų Azizo Billa-ho (975–996), tačiau baigtų 1058 m., ir vėl panaudotose Kalaouno Maristane¹⁰¹ (1286–1288). Šie egzemplioriai kelia ypatingą susidomėjimą dėl formų grynumo ir datos. Medis yra apdirbtas auksakalių; ant medžio konstrukcijų lyg ant brangių dėžučių uždėti medalionai. Juose personažai, žvėrys, monstrai, atgręžę vienas antram nugaras ir nasrus, primena dramblio kaulo dirbinius (64 pav.). Iš savo senovės

64. KETURSKILČIAI KVADRATAI.

*Iš viršaus į apačią ir iš
kairės į dešinę:* Fatimidų
laikotarpio sijos iš Kairo
Mažųjų rūmų,
X a. pabaiga–1058.
Ruano katedra,
Knygininkų portalas,
apie 1290–1300.

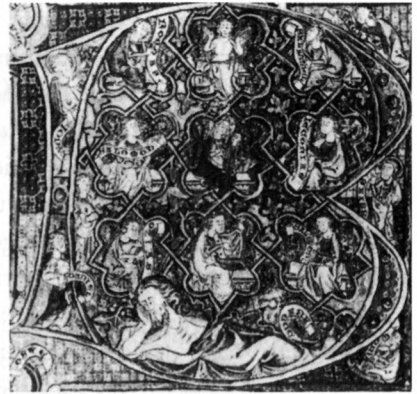

¹⁰¹ Herz Bey, *Boiseries fatimides aux sculptures figurales* // *Orientalisches Archiv*. 1912–1913. III. 4. Pieš. XXVII ir XXIX ir Marçais G. *Les Figures d'hommes et de bêtes dans les bois sculptés de l'époque fatimide* // *Mélanges Maspero*. III. P. 241–257, *Mémoires*

de l'Institut français du Caire. 1935; Lamm C. J. *Fatimid Woodwork, its Style and Chronology* // *Bulletin de l'Institut d'Égypte*. 1936. XVIII. P. 58–59.

65. AUDINIAI SU
MEDALIONŲ
PYNIM AIS.

Kairėje: italų-maurų
audinys, XIII a.
Dešinėje: Jesės medis,
angliškas psalmynas,
XIV a. pradžia.

į dienos šviesą jie vėl atkeliauja kaip tik tuo metu, kai šie motyvai ima plisti katedrų¹⁰² puošyboje. Perdavimas, be abejo, vyko per mažus daiktus.

Vis dėlto kai kurie tokie aprėminimai atėję tiesiogiai iš tekstilės. Tai ypač aiškiai matyti kompozicijose, kur jie yra tarpusavyje sukabinti ir sudaro vientisą audinį, kaip kad rombais, suformuoti iš įstrižių juostų, prie Paryžiaus Dievo Motinos katedros Raudonųjų durų bei Metz katedroje. Adhėmaras¹⁰³ šiuos bareljefus palygino su Aleksandrijos audiniu iš Liono muziejaus. Jame matyti ligi smulkiausių detalių tokios pat mažytės rozetės susikryžiovimų vietose ir vidurys taip pat užpildytas groteskinėmis būtybėmis. Tai reljefinis audinys. Modelis tikriausiai bus buvęs koptiškas ir galėjo būti inventorizuotas kaip „saraceniškas“, tačiau neatmestina galimybė, jog tai vėlesnis kūrinys, pagamintas Vakaruose. Ispanijos ir Italijos šilkinų audinių fabrikai dar kartoja tiksliai tą patį tinklėlį ir XIII amžiuje¹⁰⁴. Viename psalmyme, priskiriamame rytiinei Anglijai¹⁰⁵, keturskilčiai medalionai išdėstyti visai analogiškai, o vienas

¹⁰² Paryžiuje, Ruane, Lione, Limože, Avinjone, Osere (Auxere), Strasbūre, Kelne. XIV tarptautiniame meno istorikų kongrese Berne pranešimą apie musulmoniško daugiaskilčio kvadrato perėjimą į gotikos meną padarė Marçais, remdamasis Italijos medžiaga (*Résumés*. Bazelis, 1936. P. 27–28). Taip pat žr. to

paties autoriaus *Le Carré quadrilobé, Histoire d'une forme décorative de l'art gothique // Études d'art du musée d'Alger*. 1945. I. P. 67–78. Apie paralelinę keturskilčio medaliono tradiciją – antikos ir Karolingų – žr. Baltrušaitis J. *Réveils et prodiges, le gothique fantastique*. Paris, 1960. P. 41–43.

¹⁰³ Adhémars J. *Influences antiques dans l'art du Moyen Age français*. Londres, 1937. P. 289. Pav. 118 ir 119.

¹⁰⁴ Falke O. von. Ten pat. Pav. 151 ir 218.

¹⁰⁵ Cockerell S. C. *The Gorleston Psalter*. Pieš. XX. Britų muz., Arund., rankr. 83.

žvaigždiškas jų variantas figūruoja taip pat ir tos epochos italų-musulmonų audiniuose¹⁰⁶. Kiekviename medalione po vieną sėdintį personažą. Bet tai nėra paprasti medalionai – ant jų armatūros skleidžiasi lapai, o ši savo šaknimis įaugusi į gulintį personažą: daugiaskiltis arabiškas piešinys virtęs Jesės medžiu (65 pav.).

Ir Vakaruose, ir Rytuose medalionų geometrija ta pati, todėl nieko keista, kad gotikos menas sėmėsi iš jam žinomų turtingesnių ir senesnių šaltinių, kuriuose šios kombinacijos buvo išstobulintos. Renesansas, kuris tam tikru metu irgi priėmė jų elementus, grąžina ne tik jų vardą, bet ir aiškiai nurodo musulmoniškas šaknis. Nauja šios puošybos banga XIV amžiuje po Venecijos užlieja Prancūziją ir Vokietiją: kopijuojami rytietiški ginklų ir kilimų ornamentai. 1530 m. François Pellegrinas, skulptorius ir tapytojas iš Fontenblo, parašo savo *Fleur de la Science de Pourtraiture*, patikslindamas „arabišku ir itališku būdu“¹⁰⁷. Analogiškus rinkinius išleidžia ir Jeanas de Gourmont'as (Paryžius, 1546) bei jo mokinys Ducerceau (1567), Peteris Flettneris ir Hansas Rudolfas Manuelis Deutschas (1546)¹⁰⁸. Holbeinas trečiajame XIV a. dešimtmetyje tuos ornamentus piešia ant inicialų¹⁰⁹. Daugiakampiai pynimai, smailūs lapai, daugiaskilčiai, keturlapiai kvadratai, visi tie motyvai, kuriuos mes identifikavome kaip islamiškus, yra atkurti grynųjų pavidalų, abstrakčiai, tačiau taip pat, kaip ir Leonardo rožetės, laikomi arabiškais bei mauriškais (66 pav.). Toks grįžimas prie rytietiško egzotizmo savo esme bei forma atrodo kaip staigus šuolis iš viduramžių.

66. „ARABIŠKI“
ORNAMENTAI.
François Pellegrin,
1530.

¹⁰⁶ Falke O. von. Ten pat. Pav. 219 ir 220; Sarre F., Martin F. Ten pat. III. Pieš. 181.

¹⁰⁷ Dimier L. *François*

Pellegrin, peintre et sculpteur de Fontainebleau // Annales de la Société archéologique du Gâtinais. 1901; Migeon G. *La Fleur de la Science de*

Pourtraiture, Patron et Broderie, façon arabe et italique, par Francisque Pellegrin, 1530. Paris, 1908.

¹⁰⁸ Röttinger H. *Peter Flettner's Holzschnitte*. Strassbourg, 1916. P. 76; Berliner R. *Ornementale Vorlage-Blätter des XV. bis XVIII. Jahrh.* Leipzig, 1926. I. Pieš. 92 ir 93.

¹⁰⁹ Lichtwark A. *Der Ornamentstich der deutschen Frührenaissance*. Berlin, 1888. P. 30 ir toliau, sk. Maureske.

IV SKYRIUS

Fantastiškos arabeskos

I. HIERATINIŲ MONSTRŲ SUGRĮŽIMAS

Rytų įnašas nesiriboja vien arabeskomis ir rėmų apvaisais. Jis praturtina taip pat ir ikonografiją. Pasakiški Azijos monstrai pasirodo net keturskilčiuose medalionuose, kur paprastai vyraudavo vien gotikinės temos. Ruano katedroje ant *Calende* portalo religinės ir didaktinės scenos, nelyginant knygos puslapiai, išsirikiuoja dar paskutiniaisiais XIII amžiaus dešimtmečiais, o priešingoje pusėje, Knygininkų¹ portalo keturskilčiuose, dešimčia metų vėliau (apie 1290–1300) jau viešpatauja groteskai ir fantastinės būtybės. Čia, be abejo, susiduriame su atgyjančiu romaniniu turiniu ir dekoratyvinėmis užgaidomis, kuriuos, suirus „gotikos klasicizmui“, matome ir rankraščiuose, tačiau pastebime daug susikertančių keturkojų, mišrių būtybių bei mūšio epizodų, būdingų islamo šaltiniams.

Lygiai tokiu pat būdu kaip ir ant Fatimidų sijų tarp rėmų įsiterpia sirena-paukštis. Žmonių figūros nebevaikšto sau ramiai: išdraskytos po atskiras skiltis, lyg arabiškuose medalionuose, jos blaškosi apimtos nerimo (64 pav.). Metams bėgant, ši įtaka stiprėja. Ant Liono katedros pamatų² (1310–1320) ir Kelno katedros stalių³ (XIV a. vidurys) tokių orientalizmų tiesiog pilna. Paukščių puolami kiškiai, antitezinės grupės bei kovos, medžioklės vaizdai, pagaliau liūtas keturiais kūnais aplink vieną galvą centre, kuris dar XVII amžiuje bus pakartotas persiškoje miniatiūroje⁴, randa sau vietos keturskiltėse brangenybių dėžutėse.

¹ Pillon L. *Les Portails latéraux de la cathédrale de Rouen*. Paris, 1907. P. 159 ir toliau.

² Bégule L. *Monographie de la cathédrale de Lyon*. Lyon, 1886. 2 serija, pieš. III, IV,

3 serija, pieš. I, III, IV.

³ Tieschowitz B. von. *Das Chorgestühl des Kölner Domes*. Marburg, 1930. Pieš. 39, 80, 86.

⁴ Martin F. R. *The Miniature Painting and Painters of*

Persia, India and Turkey. London, 1912. P. 164.

Tas pats žvėris su keturiais kūnais figūruoja skulptūrinio medaliono viduje Venecijos Šv. Morkaus bazilikoje.

Į tapybą šios temos patenka per audinius ir pritaikomos dar geriau negu skulptūroje. Dižono katedroje (XIII a. pabaiga) iš freskų, nutapytų ant trijų sąramų, ryškėja ištisas tinklas daugiakampių, aštuonkampių žvaigždžių, keturlapių bei ratų su keturkojais ir tupinčiais paukščiais viduryje bei liūtais dvigubu kūnu ir viena galva⁵. Apie tą laiką analogiški siužetai pasirodo Château-Gontier, Mayenne'oje⁶. Mėginta šį meną, primtantį tūkstantmetėms formoms ne per daug gotišką dvasią, aiškinti kaip „provincijos archaizmus“. Vis dėlto jis derinasi su neseniai paplitusiomis islamiškomis srovėmis ir atstovavo naujai madai. Dekoras imituoja „saraceniškus audinius“, kaip kad Metz'o arba Paryžiaus reljefuose, bet šiuosyk jau ištisai: perimami ne tik geometriniai griaučiai, bet atkuriama visa medžiaga su spindesiu ir visomis pabaisomis. Vokietijoje, kur Kelno mieste susikūrė imitavimo pramonė, apie 1400 m. (Šlėzviso katedra)⁷ šie gyvūnai tapomi sustingę tartum herbuose. Tie patys motyvai panaudoti emalinėse grindyse, kurių technika irgi rytietiška. Ruane Šv. Kotrynos Kalno vienuolyne (antroji XIII a. pusė) grindys išpuoštos tekstilei būdingais antiteziniais leopardais apskritimuose, sutvirtintuose rozetėmis (67 pav.).

Lygia greta vyksta perdavimas per audinius, kurie daug prisidėjo prie romaninio meno⁸. Taip grįžta tos pačios kompozicijos, amžiais nusistovėjusios tose pačiose įmonėse. Ciklas tam tikra prasme prasideda iš naujo, tačiau dabar rytietiški repertuarai ateina daugybe kitų kelių ir jau labai praturtėję.

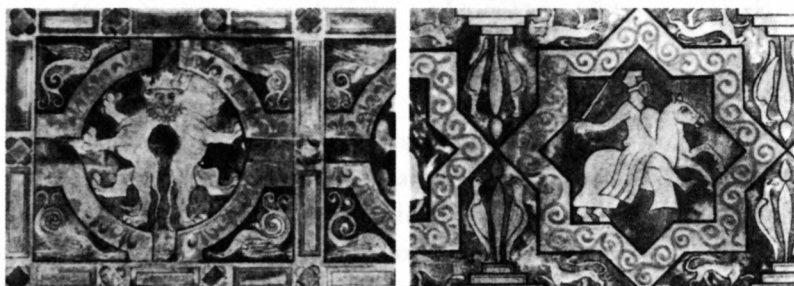
⁵ Gélis-Didot P., Laffilée H.

La Peinture décorative en France du XI au XVI siècle. Paris, be datos. Picš. 31.

⁶ Thibout M. *Découverte de peintures murales dans l'église de Saint-Jean-Baptiste de Château-Gontier // Bulletin monumental.* 1942. P. 13.

⁷ Bormann R. *Aufnahmen Mittelalterlicher Wand- und Deckmalereien in Deutschland.* Berlin, be datos. I. P. 35.

⁸ Bréhier L. *Les Thèmes des tissus d'Orient et leur imitation dans la sculpture romane // Études d'art du musée d'Alger.* 1945.

67. „NUTAPYTI
AUDINIAI“.

*Iš viršaus į apačią ir iš
kairės į dešinę: Dižonas,
katedros sąramos,
XIII a. pabaiga.
Ruanas, Šv. Kotrynos
Kalno vienuolyno
grindinys,
antroji XIII a. pusė.
Šlėzvigas (Vokietija),
Šv. Petro katedros
choras, apie 1400.*

II. ARABIŠKŲ ORNAMENTŲ METAMORFOZĖS.

Gyvieji pynimai. Zoomorfiniai rūmī; žvėrys be galūnių.

Islamiškojo dekorų pynimai ir pusiaulapiai su abstrakčiomis bei augalinėmis formomis įkvepia daugelį zoomorfinių sistemų.

Nuo pat pirmojo savo pasirodymo pynė įgyja gyvos būtybės pavidalą⁹, ir net buvo manoma ją kilus iš gyvųjų mazgų. Islamas, kuris niekada nebuvo praradęs ryšio su senosios Azijos šaknimis, nuolatos grįžta prie šios temos. Ją randame ant vieno geriamojo indo iš Rakos (XI arba XII a.)¹⁰ ir labai dažnai Seldžiukidų Mesopotamijoje ir Sirijoje. Kaip teigia Van Berchemas, šis motyvas XIII amžiuje tampa Ortokidų emblema. Alepe (Citadelės vartai, 1209) ir Bagdade (Talismano vartai, 1180–1225) ropliai virsta slibinais, simbolizuojančiais žemės monstras, kovojančius su dangiškėmis jėgomis – mėnuliu ir saule¹¹. Tai vis dar pynimai su daugybe sudėtingų mazgų.

Netrukus ši plačiai rytinėse Viduržemio jūros šalyse išplitusi sistema atgyja gotikos mene. Viename anglų rankraštyje¹² (1283–1300) žvėrys susipina į dvigubą pynę; Rytų Anglijos psalmyne iš Ormesby (XIV a. pradžia)¹³ du ropliai milžiniškomis galvomis sudaro pynę su laužytais lankstais bei kilpomis. Viename Pareinės giesmyne¹⁴ (apie 1350) iš jų susidaro aštuoniukė, įpinta į rombą. Šių būtybių siūlišką gležnumą nulemia pynimo geometrija, tačiau jų judesiai aiškūs ir energingi (68 pav.).

⁹ Egiptas iki faraonų; plokštelė iš Sūzų, 3000 m. pr. Kr.; aukojimo taurė iš Gudėjos, apie 2500 m. pr. Kr.
¹⁰ Pézard M. *La Céramique archaïque de l'Islam et ses origines*. Paris, 1920.
Pieš. CXLIX. Dėl datos žr. Dimand S. *Mohammedan*

Decorative Arts. New York, 1930. P. 157.
¹¹ Hartner W. *The Pseudoplanetary Nodes of the Moon's Orbit in Hindou and Islamic Iconography*. Ars Islamica, 1938.
Pav. 26 ir 29.

¹² Britų muz., Karal. rankr.

3 D VI, Saunders O. *English Illumination*. Pantheon, 1928. II. Pieš. 77.
¹³ Ten pat. II. Pieš. 110.
¹⁴ Weigelt C. H. *Rheinische Miniaturen // Wallraf-Richartz Jahrbuch*. 1924. I. Pav. 5.

68. PYNIMAI GYVATĖS.

- A. Geriamasis indas iš Rakos, XI–XII a.
 B. Angliškas rankraštis, Petrus Comestor, 1283–1300.
 C. Ormesby psalmynas, rytinė Anglija, XIV a. pradžia.
 D. Pareinės giesmynas, apie 1350.

A

B

C

D

Prancūzijoje ši gyvūnija tampa smulkesnė ir nervingesnė. Šventojo Liudviko sesers psalmyne¹⁵ šie padarėliai linijų gale susiraizgo į dvigubas aštuoniukes, sudarydami painius skaičius su laužytais lankais bei apskritimų nuopjovomis. Šventosios Kopyčios¹⁶ maldyne slibinai, panašūs į vabzdžius, supina savo kaklus kaip gyvatės ant indo iš Mesopotamijos. Poligonisto sukonstruoti kūnai lūžinėja, tačiau piešinys įgyja naują puošnumą.

Abstrakcija gyvūno nesunaikina. Priešingai: kampai ir lankai, atrodo, tik didina jo judrumą. Todėl netrukus žvėris ištrūks iš šių taisyklinių vingių ir išardys pynę, kuri jį patį pagimdė.

Abstrakčius pynimus XV amžiuje išardys vadinamieji *cadeaux*. Virte gyvomis būtybėmis, jie, vos spėję užsimegzti, čia pat išyra, kartais netoje pačioje paraštėje¹⁷. Roplys puldinėja į visas puses, paskui save vilkdamas pynės skaidulas. Kartais jis plačiai vinguriuodamas jas išpainioja, o kartais suraizgo galutiniai. Jo šėlsmas artimas keltų pamišimui. Tai yra tas ribų peržengimas, kurį sau leisdavo Karolingų kaligrafai *scotti*, Airijos vienuoliai. Klaidūs gimstančių viduramžių sapnai Vakarų teritorijoje atgyja šiomis musulmoniškųjų geometrų abstrakcijomis.

Taigi pynė atgauna galią virsti gyvūnu ir vystosi kartu su fauna, kuri yra gyva ir beveik laisva. Tokius pat pokyčius patiria ir pusiaulapis *rūmī*. Viename persų inkrustuotame XII–XIII amžiaus¹⁸ vario dirbinyje ir armėniškame maršalo Auchine'o¹⁹ maldyne (išleistame 1274 m. Sise)

¹⁵ Cockerell S. C. *A Psalter and Hours Executed before 1270*. London, 1905. Pieš. VI ir VII.

¹⁶ Martin H. *La Miniature française du XIII au XV siècle*. Paris, 1923. Pieš. 5.

¹⁷ Martin H. *La Miniature française*. Pieš. 6 ir 7;

Warner G. *Illuminated Manuscripts in the British Museum*. London, 1904, I serija, prid. rankr. 17341.

¹⁸ Marquet de Vasselot kolekcija, *Survey of Persian Art*. Oxford, 1938. Pieš. 1317 ir p. 893.

¹⁹ Sakisian A. *Thèmes et*

motifs d'enluminure et de décoration arméniennes et musulmanes // *Ars Islamica*. 1939. Pav. 24; plg. Macler F. *Quelques feuillets épars d'un tétraévangile arménien* // *Revue des études arméniennes*. 1926. P. 169–176.

69. ZOOMORFINIS

RŪMĖ PUSIAULAPIS.

A. Liustruota ispaniška-mauriška plokštelė,

XV a. pradžia.

B. Inkrustuotas varis, XII–XIII a.

C. Armėniškas maldynas, 1275.

D. Vilhelmo Devoniečio Biblija, 1251–1274.

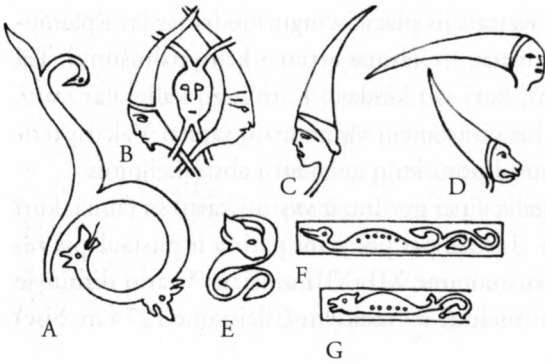
E. Besančono pontifikalas, pirmoji XIV a. pusė.

F. Belleville'io breviorius, 1330–1340.

G. Rankraštis iš šiaurinės Prancūzijos arba flamandiškas, XIII a. pabaiga.

jis virsta žmogaus galva su aukšta kepure; rankraštyje iš Chorasano²⁰ (1410) jis jau virtęs žuvimi. Ispaniškose-mauriškose apkalų liustruotose plokštelėse²¹ irgi tas pats ornamentas su galvomis viršūnėse ir tarp lapų, išryškinantis bekojus padarus smailiais ir glotniais kūnais.

Vakaruose toks pusiau abstrakčių gyvulinių formų derinimas su augalinėmis dar dažnesnis. Kartais galva įsitvirtina ant rūmė ir supasi tartum kryžiažiedis²², kartais rūmė tampa žvėries uodega²³, o kartais, kaip ir Rytuose, tėra ilga, smaili kepurė²⁴. Tačiau jis taip pat virsta monsturu: gausybė bekojų žvėrių su galvomis, priaugusiomis tiesiai prie pusiaulapio, knibžda gotikinių rankraščių augalijoje (69 pav.). Rūmė kryžiuojasi tartum kardai²⁵. Matyti, kaip jie, prisijungę prie tos pačios galvos²⁶, išrašo arabeskas, klajoja su vijokliniais augalais, nes ši flora yra jų nuolatinė palydovė²⁷. Margaritos Barietės ir Belleville'io brevioriai²⁸ pilni šių bekojų gyvūnėlių: rūmė – paprasti, dvigubi, trigubi, su galvomis prie įvairiausių kūno dalių – lengvai plaukstosi nelyginant kaspilai. Greiti ir žvitrūs padarėliai vibžda šiame dekore, kur iš pirmo žvilgsnio, atrodo, tėra žydinčios šakos ir grakščios linijos. Gotikiniai viduramžiai anaip tol neatsisako romaninės kilmės zoomorfinių ornamentų – jie atgaivina juos apgyvendindami gamtoje ir išgrynindami. Abstraktūs gyvūnai tampa lankstesni, trapesni, dar tikslesni, tačiau laikomasi to paties spekuliatyvumo, kuris Rytuose irgi evoliucionavo.

Nr. 152, pieš. XLIV.

²² Gaspar C., Lyna F. *Les Manuscrits de la Bibliothèque royale de Belgique*. Paris, 1937. Pieš. LIII a, rankr. 5670, XIV a. pradžia;

Byvanck A. W., Hoogewerff G. J. *La Miniature hollandaise dans les manuscrits des XIV, XV et XVI siècles*. La Haye, 1922. I. Pieš. 49, 1450–1453.

²³ Leroquais V., abatas. *Les Pontificaux des bibliothèques de France*. Paris, 1937.

Pieš. XLVII, Nac. bibl., lot. rankr. 17336, *Pontifical adapté à l'usage de Besançon*, pirmoji XIV a. pusė.

²⁴ *The New Palaeographical Society*. 1908. VI. Pieš. 141, ispan. rankr., XIII a.

pabaiga; Millar E. *La Miniature anglaise du X au XIII siècle*. Paris, 1926.

Pieš. 77, Devono Biblija.

²⁵ Millar E. *Exposition de manuscrits français au British Museum // Publications de la S. F. R. M. P* 1931–1932. Pieš. XII, Britų muz., prid. rankr. 38114.

²⁶ Leroquais V., abatas. *Les Pontificaux*. Pieš. XLII, XLIII, XLV, Nac. bibl., lot. rankr. 17336.

²⁷ Guillot E. *Ornementation des manuscrits au Moyen Age*. Paris, be datos. Pieš. 15, Nac. bibl., lot. 17326.

²⁸ Leroquais V., abatas. *Les Bréviaires des bibliothèques de France*. Paris, 1933. Pieš. XXII, XXIII, XXIV, XXIX.

²⁰ Schulz Ph. W. *Die persisch-islamische Miniaturmalerei*. Leipzig, 1914. Pieš. 35.

²¹ Iš Malagos ar iš Grenados Abu Jusuf Hadžo vardu, kuris Sare'ui bātū ne Jusufas iš Alhambros (1334–1354),

o Jusufas III (1407–1417). Analogiškas fragmentas laikomas Luvre, Rivière H. *La Céramique dans l'art musulman*. Paris, 1913. Pieš. 92 ir pav. 8; Migeon G. *Musée du Louvre: Orient musulman*. Paris, 1922. II.

III. AUGALINIS ORNAMENTAS SU GALVOMIS

IR LIEMENIMIS. *Rytuose. Vakaruose. Žmonės be kojų. Antropomorfiniai naskhī.*

Kita tema, augalinis ornamentas ar paprasčiausiai šaka su žvėries arba žmogaus galva vietoje gėlės ar net su liemeniu, irgi priklauso šiai augalijai.

Viduržemio jūros šalyse šis motyvas buvo žinomas nuo antikos laikų: jis randamas skulptūroje (Splito mauzoliejai, IV a., ir Al Amruni Tripolitanijoje²⁹) ir tapyboje (Hadriano rūmai Tivolyje³⁰, 70 pav.), tačiau pati sistema yra kilusi iš Azijos ir plinta daugiausia drauge su rytietiškomis formomis. Augalas, išsiskleidžiantis gyvūnais, pasirodo jau Mohendžo Daro (Indo civilizacija) antspauduose III tūkstantmečio pr. Kr.

70. ANTIKINIS
AUGALINIS
ORNAMENTAS,
IŠSISKLEIDŽIANTIS
ŽMONĖMIS IR
GYVŪNAIS.
Tivolis,
Hadriano rūmai.

²⁹ Niemann G. *Der Palast Diokletians in Spalato*. Wien, 1910. Pav. 81; Berger Ph. *Le mausolée d'El-Amrouni // Revue archéologique*. 1895. Pav. 6.

³⁰ Bartoli P. S. *Recueil de peintures antiques trouvées à Rome*. Paris, 1783. Pav. XXVIII.

pradžioje³¹. Ph. Ackermanas³² mini Achemenidų epochos auksinę plokštelę, rastą Dnepro regione, kurios viena palmetė, užsibaigianti liūto, grifo ir gyvatės galvomis, byloja apie ryšį su šia sena tradicija. Vieną šiuolaikinę aukso vazą iš Sibiro puošia augaliniai ornamentai su paukščių galvomis³³. Augalai su galvomis yra giminingi koptų audinių bei rankraščių augalams³⁴ ir pasirodo paprastai viduramžių laikotarpio Rytų konfiguracijose, atgaivinančiose jų praeitį. Viename IX–X amžiaus audinyje iš Irako (Mastrichto lobynas³⁵) jų matome kombinuotų su medžiu. Tie patys motyvai Lombardijos skulptūroje (Teodotos sarkofagas, 720 m., Padujoje, priešais patriarcho Sikualdo altorių, 762–784 m., Cividaleje³⁶), be abejo, yra tiesiogiai įkvėpti šių audinių (71 pav.). Tačiau labiausiai plisti jie ima XII ir XIII amžiuje: inkrustuoto vario

71. AUGALAI SU
GALVOMIS.

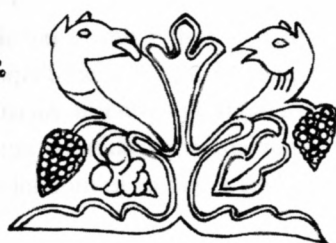
- A. Mohendžo Daro
antspaudas,
apie 3000 m. pr. Kr.
B. Mesopotamijos
audinys, IX–X a.
Mastrichtas.
C. Teodotos sarkofagas,
Paduja, apie 720.

A

B

C

³¹ Marshal J. Mohenjo-Daro and the Indus Civilization. London, 1931. Pieš. CXII, Nr. 387.

³² Ackermann Ph. The Talking Tree // Bulletin of American Institute for Persian Art and Archeology. 1935. P. 67–72. Šį motyvą nagrinėjo ir Sakisian A. La Miniature persane du XII au XVII siècle. Paris, 1929. P. 58–59 ir Thèmes et motifs d'enluminure. P. 80 ir 81, taip pat Lamm C. J., Geijer A. En Miniatur och en Matta, en studie over sentimuridiska groteskmatter fran Herat // Nationalmusei arsbok. Stockholm,

1930–1931. Ny Serie.

P. 26–51. Apie tolesnį šios temos vystymą žr. Baltrušaitis J. Une survivance médiévale, la plante à têtes // La Revue des Arts. 1954. P. 81–92.

³³ Smirnov V. Orfèverie orientale. Saint-Petersbourg, 1909. Pieš. IX, Nr. 24.

³⁴ Volbach W. Spätantike und koptische Stoffe. Berlin, 1926. Pieš. 28; Grüneisen W. de. Les Caractéristiques de l'art copte. Florence, 1929. Pieš. XLIX.

³⁵ Lessing J. Die Gewebe-Sammlung des K. Kunstgewerbemuseums zu Berlin. Berlin, 1900.

Pieš. 52 B.

³⁶ Baum J. La Sculpture figurale en Europe à l'époque mérovingienne. Paris, 1937. Pieš. 73, pav. 195 ir pieš. LXXV, pav. 199.

72. PERSIŠKI
AUGALINIAI
ORNAMENTAI SU
GALVOMIS.A. Raižyta ir inkrustuota
bronz, 1281.B. Raižyta ir inkrustuota
bronz, XII–XIII a.C. Liustruota plokštelė,
XIII–XIV a.

A

B

C

puošyboje³⁷, audiniuose³⁸, keramikoje³⁹. Dirbiniai, datuoti 1210, 1220, 1240, 1250 ir 1281 m., byloja apie reiškinio apimtį ir trukmę. Ant kotų kabo įvairiausios galvos: barzdotos, raguotos, ilgomis kiškio ausimis, asilo, lapės, šuns, jaučio, gyvatės ar žuvies galvos, žmonių galvos. Priaugusios prie lanksčių šakelių, jos sūpuojasi lyg didžiuliai vaisiai. Ir tai šurpiai pražydęs augalas, o ne gyvūnas-ornamentas ar pusiaulapis.

Ant šakų kabo ištisi gyvūnų liemenys. Personažai su kūnu tik ligi juosmens, keturkojai be pasturgalių arba bekojai paukščiai, lendantys tiesiog iš kriauklės⁴⁰. Ir nors kūnai kaip reikiant apkarpyti, augalai nuo jų, atrodo, net virpa (72 pav.). Ant vieno varinio indo iš Mosulo (1248)⁴¹ Zodiako Dvynius įkūnija dvi žmonių figūros, išaugusios iš to paties stiebo. Ant visų šakų sprogsta pumpurai. Snukių daugėja, darosi grūstis. Ant vienos plunksninės Marquet de Vasselot kolekcijoje jų priskaičiuojama dvidešimt, išsidėsčiusių grupėmis dviejuose ornamentuose, o ant vieno Ajubidų sultono dubens (1249) vienoje daugiaskiltėje rozetėje jų net dvidešimt šeši. Seniai tokio laukinio žydėjimo nebuvo matyta.

³⁷ Plunksninė iš Marquet de Vasselot kolekcijos (XII a. pabaiga–XIII a.), *Survey of Persian Art*, pieš. 1317; plunksninė, datuota 1210 m., ten pat, pav. 841; dubuo, datuotas 1240–1249 m., Sarre F., Martin F. *Die Ausstellung von Meisterwerken muhammedanischer Kunst in München*. München, 1912. II. Pieš. 147; vadinamoji Barberini'ų vaza (apie

1250), Migeon G. *Musée du Louvre: Orient musulman*. I. Nr. 88. Pieš. XXX; plunksninė (1281), *Survey of Persian Art*, pieš. 1336.

³⁸ Bagdado brokatas (apie 1220), Falke O. von. *Kunstgeschichte der Seidenweberei*. Berlin, 1921. P. 18, pav. 122.

³⁹ Berlyno muziejus, XIII–XIV a., *Survey of Persian Art*, pieš. 702 c;

liustruotas fajansas iš Leipzigerio muziejaus, XIV a., Schulz Ph. W. Ten pat. Pieš. A.

⁴⁰ *Survey of Persian Art*, pieš. 1327, 1335, 1338 B. Ta pati kombinacija figūruoja jau koptų rankraščiuose.

⁴¹ Sarre F., Martin F. Ten pat. IV, *Einzelaufnahmen*. Pav. 3057.

Sakisianas svarstė, ar Rytų krikščionys, o ypač armėnai, dalyvavo atnaujinant šiuos hibridus⁴². Jų iliuminacijose atskirų ornamentų su galvomis pasitaiko jau nuo XI amžiaus, tačiau tik XII a. gale ir XIII amžiuje⁴³ sistema gali būti lyginama su musulmoniška ornamentika (73 ir 74 pav.). Taigi atrodo, jog serijos kuriamos tuo pačiu pagrindu ir sklinda lygia greta.

Būtent Chorasane su Herato mokykla šie ornamentai vėliau vystomi iliuminuojant rankraščius⁴⁴. Voliutos su kaukėmis ir pakaitomis su lapais užima ne tik ištisus puslapius⁴⁵, bet ir paraštes⁴⁶. Matyti jų ir knygų apdaruose⁴⁷. Miniatiūrose jie puošia pastatus⁴⁸, palapines⁴⁹ bei kilimus⁵⁰. Dekoratyvinių menų muziejus Paryžiuje perima tuos pačius motyvus su elnių, liūtų ir dramblių galvomis⁵¹. Daugumos šių kompozicijų – iš žmogaus veido trykstantys stiebai – ir vario dirbinių temų tapatumas dar kartą patvirtina, jog tradicijos šaknys įleistos giliai ir tvirtai.

Vakaruose ši tema prigyja nuo pat pirmo jos pasirodymo. Atpažįstame ją ne tik Italijoje VIII amžiuje iš Mesopotamijos bei Irano audinių, bet taip pat keltų mene iš koptų⁵² audinių. Ornamentas su galvomis išlikęs Montecassino⁵³ pirmosiose raidėse ir pirmojoje Vinčesterio mokykloje⁵⁴. Jis gyvuoja ligi XII a. pradžios ištisoje šiaurės vakarų Prancūzijos rankraščių grupėje.

Antrojoje XII a. pusėje susidaro nauja serija tarp Reino ir Maso upių esančiuose kultūros centruose ir paplinta ankstyvojoje gotikinėje architektūroje. Šventojo Heriberto iš Deutzo ir šventojo Albino iš Kelno⁵⁵

⁴² Sakisian A. *Thèmes et motifs d'enluminure*. P. 80 ir 81.

⁴³ Ečmiadzinas, rankr. 379, XII–XIII a., negatyvas autoriaus, ir maršalo Auchine'o maldynas (1274), Sakisian A. *Thèmes et motifs d'enluminure*. Pav. 24.

⁴⁴ Sakisian A. *La Miniature persane*. P. 58–59.

⁴⁵ Schulz Ph. W. Ten pat. Pieš. 35, XV a. pabaiga.

⁴⁶ Martin F. R. Ten pat. Pieš. 240, datuotas 1410 m.

⁴⁷ Sakisian A. *La Miniature persane*. Pieš. XLI, XV a. pabaiga.

⁴⁸ Paviljono kupolas,

Chosrevo, kovojančio su liūtu, scenoje, XV a. pradžia, ten pat., pieš. LXVIII.

⁴⁹ Tamerlano palapinės kupolas 1467 m. miniatiūroje, Martin F. R. Ten pat. Pieš. 69.

⁵⁰ Paradinė kupranugario gūnia (1557), Sakisian A. *La Miniature persane*. Pieš. XLIX.

⁵¹ Koechlin R., Migeon C. *Cent planches en couleur de l'art musulman*. Paris, be datos. Pieš. CXIX, XV a. pabaiga; Ph. Ackermanas (ten pat, p. 71) aprašo daugelį kilimų su tuo pačiu dekoru.

⁵² Aberg N. *The Occident and the Orient in the Art of the Seventh Century*. Stockholm, 1943. Pav. 53.

⁵³ Piscicelli Taeggi O. *Paleografia di Montecassino*. Montecassino, 1877, *Longobardo Cassinese*, pieš. VIII, IX, XI, XIII, XV.

⁵⁴ Millar E. *La Miniature anglaise*. I. Pieš. 19, Saint-Edmont de Bury psalmynas, XI a.

⁵⁵ Falke O. von., Frauberger H. *Deutsche Schmelzarbeiten des Mittelalters*. Frankfurt am Main, 1904. Pieš. XX.

73–74. AUGALINIAI
ORNAMENTAI SU
GALVOMIS.

Viršuje: armėniškas
frontispisas,

Ečmiadzinas, rankr.
379, XII–XIII a.

Apačioje: persiško
rankraščio frontispisas,
XV a.

relikvinės yra tipiški to pavyzdžiai. Tie patys deriniai pasirodo ant Šv. Dionyzo bažnyčios vakarinio fasado Šartre, Paryžiaus Dievo Motinos katedroje (Šv. Onos portalas), Saint-Leu-d'Esserent bažnyčioje. Mantės'o bažnyčios portale čia vienur, čia kitur kylantys augalų stiebai gale baigiasi erelių, kačių, negrų galvomis ir yra išspjauti rytietiško žvėries.

Kai kurie iš šių skulptūrinių motyvų tartum išaugę iš akantų ir atrodo lyg dvelkiantys antika, todėl žiūrint gali kilti klausimas, ar tai nėra helenistinis palikimas. Jų panaudojimas romaniniame pietinės

Italijos mene⁵⁶ (Šv. Jono bažnyčia Brindizyje, XII a. pabaiga, Bitonto sakykla, 1229), kurio vystymasis siejasi su Bizantija, leidžia juos priskirti taip pat prie Rytų srovių.

Tačiau iš tikrųjų ši tema Vakaruose grynų pavidalu ir visais savo variantais išsiskleidžia XIII a. antrosios pusės ir XIV amžiaus rankraščiuose. Šventojo Liudviko psalmyne kaukės prikimba prie spiralių, kurios švelnina didžiųjų inicialinių raidžių, aprėmintų kufietiškaisiais bordiūrais⁵⁷, išgaubimus. Ispanijoje Alfonso X Išmintingojo lapidarijuje, aiškiai persunktame arabiška dvasia, jos parodytos dvigubame augaliniame ornamente⁵⁸. Johaneso Poncho Biblija⁵⁹ šakas su šuns galvomis paskleidžia kaip ant inkrustuoto vario dirbinių (75 pav.). Paplinta jos žaibiškai. Žmogaus galvos su vualiais ar kepuraitėmis, garbanotos ar plikos⁶⁰, gyvulių galvos – laukinių žvėrių, elnių, kiškių⁶¹ – siūbuoja ant ilgų stiebų, dažnai dar ir su lapais⁶². Daugelis iš jų yra identiškos jų

75. MEDALIONAI,
PILNI AUGALINIŲ
ORNAMENTŲ SU
GALVOMIS.

Kairėje: inkrustuotas
varis, Sirija, 1249.

Dešinėje: Johaneso
Poncho Biblija, 1273.

⁵⁶ Wackernagel M. *Die Plastik des XI. und XII. Jahrh. in Apulien*. Leipzig, 1911. Pav. 25.

⁵⁷ Omont H. *Psautier de Saint Louis*. Paris, be datos. F. 85, 110, 141.

⁵⁸ Eskorialis (1276–1278), Fernandez Montaña J. *Lapidario del rey Alfonso X*. Madrid, 1881. Pieš. 12.

⁵⁹ Ispaniška, 1273 m., Warner G. *Descriptive Catalogue of Illuminated*

Manuscripts in the Library of Dyson Perrins. Oxford, 1920. II. Pieš. XCVI.

⁶⁰ Ormesby psalmynas, Millar E. *La Miniature anglaise aux XIV et XV siècles*. Paris, 1928. Pieš. 4; Beaupré giesmynas, 1290, Yates Thompson H. *Illustrations of One Hundred Manuscripts*. London, 1916. VI. Pieš. XIV; *Bible française*, XIII a. vidurys, Olschki L. *Manuscripts sur vélin avec*

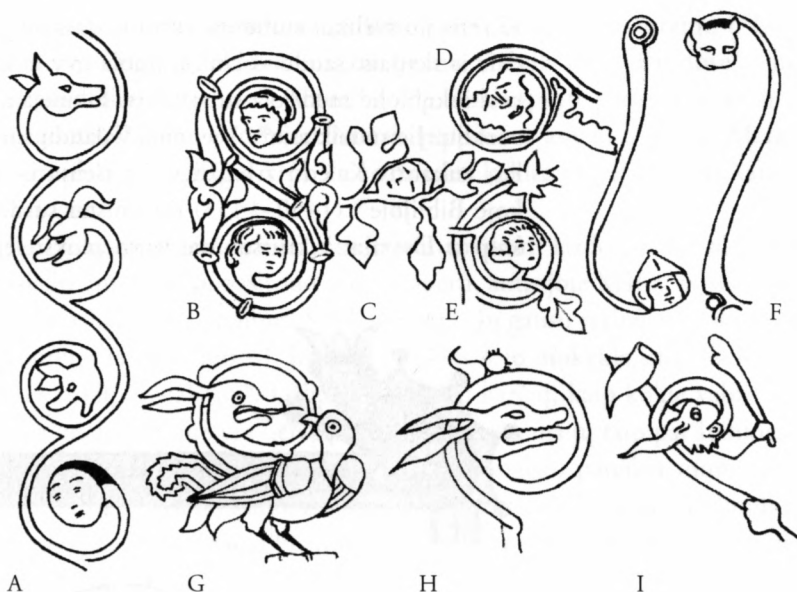
miniatures du X au XVI siècle. Florence, 1910. Pieš. III.

⁶¹ Louis de Male'io brevijorius, Flandrija, XIV a. trečiasis ketvirtis, Gaspar C., Lyna F. Ten pat. Pieš. LXXV; Beaupré giesmynas (1290), Yates Thompson H. Ten pat. VI. Pieš. XIV.

⁶² Belin Th. *Les Heures de Marguerite de Beaujeu*. Paris, 1925, Acheno giesmynas, apie 1330, Weigelt C. H. Ten pat. Pav. 2.

76. AUGALINIAI
ORNAMENTAI SU
GALVOMIS.

- A. Frontispisas, Herato mokykla, apie 1410.
 B. Alfonso Išmintingojo lapidarijus, 1276–1278.
 C. Kelno giesmynas, apie 1330.
 D. Šventojo Liudviko psalmynas, apie 1254–1270.
 E. Ormesby psalmynas, rytinė Anglija, XIV a. pradžia.
 F. Beaupré giesmynas, apie 1290.
 G. Armėniškas maldynas, 1193.
 H. Berardo Teramiečio, Abrucio miniatiūrininko, keistenybė, XIV a. vidury.
 I. Šiaurinės Prancūzijos arba flamandiškos Valandos, XIII a. pabaiga.

rytietiškiems modeliams, dažniausiai islamiškiems. Vienas rankraštis, priskiriamas Berardui Teramiečiui (Abrucis, XIV a. vidury), pateikia armėnišką variantą⁶³ (76 pav.).

Į rankraščių puošybą ir net skulptūrą taip pat priimamas ir augalinis ornamentas su gyvais torsais⁶⁴. Šioje augalijoje atgimsta ištisa padermė būtybių be užpakalinės kūno dalies. Nuo pat Vilhelmo Devoniečio Biblijos⁶⁵ ligi XV amžiaus nuolatos kuriami padarai be kojų (77 pav.).

77. AUGALINIAI
ORNAMENTAI SU
ŽMOGAUS TORSU.

- Kairėje: liustruota plokštelė, Persija, XIV a.
 Dešinėje: Pikardijos legendų rinkinys, Brabantas, XIV a. vidury.

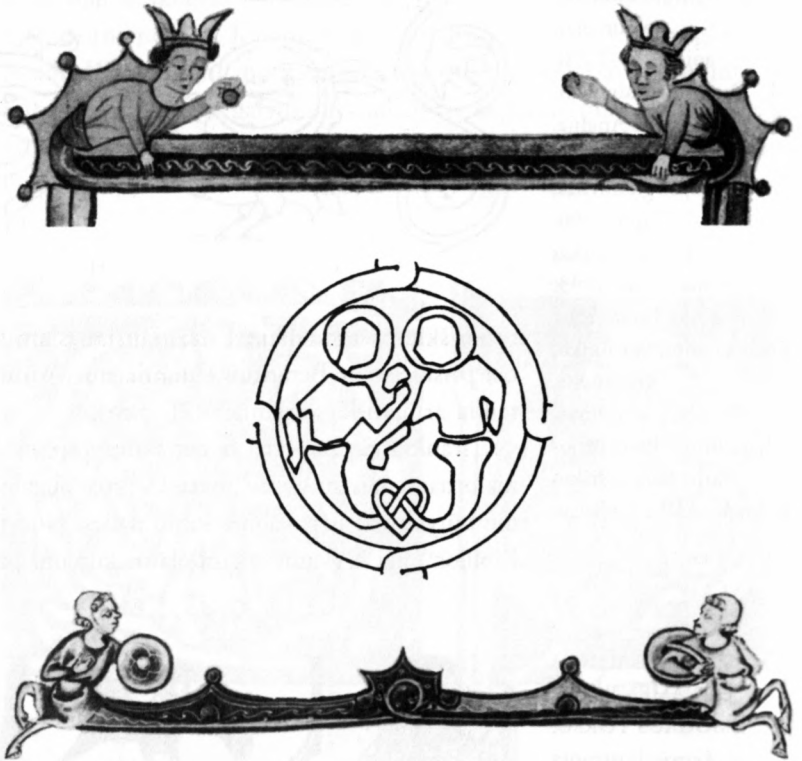
⁶³ Toesca P. *Monumenti e studi per la storia della miniatura italiana, La collezione di Ulrico Hoepli*. Milano, 1930. Pieš. LXXVIII, plg. su armėniško rankraščio iš Venecijos paukščių uodegomis, Der Nersessian

S. *Manuscripts arméniens illustrés de la bibliothèque des Mékhitaristes de Venise*. Paris, 1936. Pieš. XXIV, rankr. Nr. 1635, datuotas 1193 m. Taip pat plg. ir XIV a. italų rankraštį (Nr. 4), Yates Thompson H. Ten pat. II. Pieš. XX ir XXI.

⁶⁴ Bond F. *Woodcarving in English Churches, I, Misericordes*. London, 1910. Pav. p. 12, Exeteris, 1255–1279 m.

⁶⁵ Saunders O. Ten pat. II. Pieš. 76.

Kartais jie švelniai siūbuoja kartu su augalu⁶⁶, o kartais švaistosi kardais ir skydais, šaudo iš lanko, puola gyvūnus, patys būdami priaugę prie šakų⁶⁷. Jie medžioja su sakalais, šokinėja ant voliutų kaip ant spyruoklių. Jie muzikuoja⁶⁸. Vienoje „Valandų knygoje“ iš Milano⁶⁹ angelas, laikantis Kalėdų žvaigždę, irgi išeina iš stiebo. Vienoje olandiškoje Biblijoje⁷⁰ (1450–1453) du biustai susilieja ant tos pačios šakos kaip ir Dvyniai inkrustuotoje vario plokštelėje iš Mosulo (78 pav.).

78. ANTROPOMORFINIAI
AUGALINIAI
ORNAMENTAI.
Iš viršaus į apačią:
olandiška Biblija,
apie 1450.
Zodiako Dvyniai,
inkrustuotas varis,
Mosulas, 1248.
Angliškas rankraštis,
XIV a. pradžia.

⁶⁶ Bacha E. *Les Très Belles Miniatures de la Bibliothèque royale de Belgique*. Paris, 1913. Pieš. III ir IV. Peterborough psalmynas, XIII a. pabaiga; Durieux A. *Les Miniatures des manuscrits de la bibliothèque de Cambrai*. Cambrai, 1861. P. 15, XIV a.

⁶⁷ Gaspar C., Lyna F. Ten pat. Pieš. LV, Brabantas,

pirmoji XIV a. pusė; Millar E. *Livres d'Heures exécutés pour Geoffroy d'Aspremont* // *Bulletin de la S. F. R. M.* P. 1925.

Pieš. II, XIII a. pabaiga; Byvanck A. W., Hoogewerff G. J. Ten pat. I. Pieš. 2, flamandiška Biblija, 1332 m. ⁶⁸ Dorez L. *Manuscrits de la bibliothèque de lord Leicester*. Paris, 1908. Pieš. XXIX,

angl. rankr., XIV a.; Gheyn J. van den. *Le Psautier de Peterborough*. Haarlem, be datos. Pieš. XVI, XIII a. pabaiga.

⁶⁹ Loo G. H. de. *Heures de Milan*. Paris, 1911. Pieš. XIII, apie 1400–1405 m.

⁷⁰ Byvanck A. W., Hoogewerff G. J. Ten pat. I. Pieš. 71.

Kartkartėmis šie bekojai padarai atsiskiria nuo savo atramų ir laisvai sau keliauja. Vadinamosiose Jeano Pucelle'io „Valandose“⁷¹ jie įsitaiso eilučių galuose. Kitur⁷² tokie sutrumpinti personažai su uodegomis skrajoja paraštėse. Kartais jie įsitaiso ant kitų kūnų; Metzto pontifikale⁷³ (1302–1316) vieno žvėries kaklas yra stiebas, laikantis žmogaus torsą.

Kitas variantas, kai biustas įtvirtinamas ant lazdos. Bekojai, šitaip iškelti ant kojūko, pasirodo tuo pat metu, antrojoje XIII a. pusėje, beveik pabaigoje ir paplinta XIV amžiuje⁷⁴. Jų gausu rytinėje Anglijoje ir žemyno rankraščiuose⁷⁵. Jeanas Pucelle'is ir jo mokykla išleidžia legionus tokių vienakojų⁷⁶. Užlipę ant aukštų karčių, kaip kokie vabzdžiai ant smeigtukų, jie yra neregėtai judrūs. Randama jų taip pat Italijoje⁷⁷ ir Ispanijoje. *Fueros d'Aragon*⁷⁸ (XIII a. pabaiga) pateikia mums abu variantus ant vieno kūno. Žmogus-ornamentas uždedamas ant kojūkininko. Atsiranda nauja būtybė su dviem liemenimis ir keturiomis rankomis, tačiau be kojų.

Šie liemenys, pritvirtinti tiesios šakos gale, priklauso tai pačiai šeimai kaip ir augalinė fauna, bet vis dėlto jie priskiriami ne prie arabeskos, o prie antropomorfinio *naskhī*.

Epigrafinis inkrustuotų vario dirbinių dekoras, grįžtant prie augalų temos, dažnai derina lankus su gyvūnų galvomis, ietis – su žmonių galvomis ir net ištisais torsais⁷⁹. Dubenį, 1163 m. pasirašytą vieno

⁷¹ Delisle L. *Heures dites de Jean Pucelle*. Paris, 1910. Pieš. 47, 48, 57, 59, 67.

⁷² Byvanck A. W., Hoogewerff G. J. Ten pat. I. Pieš. 2, flamandiška Biblija, 1332 m.; Escher K. *Die Miniaturen in der Basler Bibliotheken*. Basel, 1917. Pav. 20; Belin Th. Ten pat.

⁷³ Dewick F. *The Metz Pontifical*. London, 1912. Pieš. 64.

⁷⁴ Gheyn J. van den. Ten pat. Pieš. XXVIII; Yates Thompson H. Ten pat. VI. Pieš. III, XXX, prancūziška Biblija ir Šventosios Kopyčios psalmynas, 1295 m.

⁷⁵ Saunders O. Ten pat. II. Pieš. 108; Olschki L.

Manuscripts français à peintures des bibliothèques d'Allemagne. Genève, 1932. Pieš. XVIII; Millar E. *Les Principaux Manuscrits du Lambeth Palace à Londres // Bulletin de la S. F. R. M. P.* 1925. Pieš. XXXV; Yates Thompson H. Ten pat. VI. Pieš. L.

⁷⁶ Leroquais V., abatas. *Les Bréviaires*. Pieš. XXX, XXXII, XXXIII, XXXIV, Belleville'io breviorius; Delisle L. *Heures dites de Jean Pucelle*. Pieš. 25 ir 30. ⁷⁷ Toesca P. *Monumenti e studi*. Pieš. LXXVI ir LXXVIII, giesmynas (1338) ir jau minėtas Berardo Teramiečio rankraštis.

⁷⁸ *The New Paleographical Society*. VI. Pieš. 141.

⁷⁹ *Survey of Persian Art*. Pieš. 1305, 1308, 1314, 1316, 1328, pav. 841.

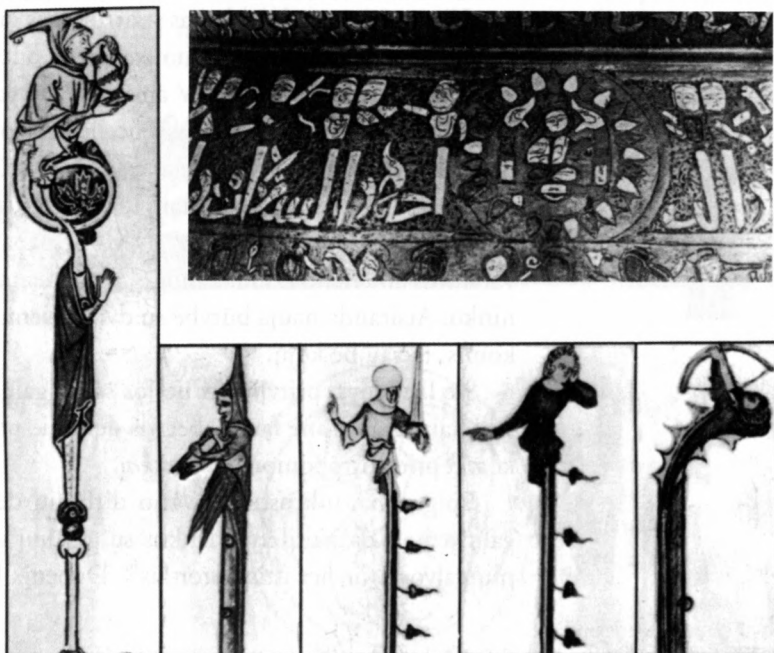
Herato dailininko, puošia ilga tokio tipo juosta⁸⁰. Joje tie patys torsai, gestikuluojantys ant savo karčių, kaip ir randami Vakaruose (79 pav.). Kufietiškas dekoras išlieka abstraktus, tuo tarpu *naskhī* įrašai atneša fauną ir žmogiškus monstrus.

79. ANTROPOMORFINIAI
NASKHĪ.

Viršuje: dubuo, Herato
dailininkas, 1163.

Apacioje, iš kairės į dešinę:
Fueros d'Aragon, XIII a.
pabaiga. Prancūziška
Biblija, XIII a. pabaiga.
Belleville'io brevijorius,
1330–1340.

Grafienės de Valois
Biblija, apie 1350.

⁸⁰ Ten pat. Pieš. 1308,
Ermitažo muziejuje
Sankt Peterburge.

IV. „VAKVAKAS“. *Hom su galvomis. Zoomorfiniai augalai ir kalbantys augalai islamo legendose ir paveiksluose.*

Vakarietiškos metamorfozės: Gyvybės medis su galvomis ir jo variantas prie Reino; Rytų mitai viduramžių botanikoje; Saulės ir Mėnulio medis; heraldinis Blogio medis; alchemijos medis; Jesės medis ir sielos konflikto medis.

Augalai su zoomorfiniais vaisiais priklauso dvigubai tradicijai: ornamentinei ir legendinei. Pradžioje buvo Gyvybės medis, gyvybės tokios veržlios ir pašėlusios, kad išsprogdino augalinius rėmus. Kai kurios mūsų jau minėtos kompozicijos (Mohendžo Daro, Mesopotamijos audinys iš Mastroichto, rytietiškos dvasios skulptūros iš lombardiškosios Italijos) jiems suteikia tą *hom* formą. Jos įsibrauna į bizantiškąją ikonografiją. Vienas toks pavyzdys yra Chloundofo psalmyne⁸¹, pasirodžiusiame ikonoklazmo laikotarpiu, kai ikonografija, atsiskiusi įprastinių normų, atgyja veikianti populiarių ir brutalių Rytų. Tikkaneno teigimu, Rojaus paveikslas, atitinkantis Psalmyno 118, 20: „Štai vartai pas Viešpatį; teisieji pro juos įeis“, vaizduoja žmonių galvomis pražydušį krūmą. Ši vizija, matyt, siejasi su arabų pasakomis, paplitusiomis nuo VIII amžiaus, apie medžius, ant kurių auga gyvos būtybės.

Šio pasakojimo buvo keletas versijų⁸². Pagal vienas ant šio stebuklingo medžio iš tolimos salos augą Adomo vaikų galvos. Rytui auštant ir vakare jis šaukiąs „vak vak“ ir giedąs himnus Kūrėjui. Pagal kitas jo vaisiai tai ištisi moterų kūnai ir tie „vak vak“ esąs blogas ženklas. Ši legenda pasakojama „Indijos stebuklų knygoje“ (X a.), kur sakoma, jog to medžio vaisiai panašūs į moliūgus ir primeną žmogaus veidą. Tačiau pirmasis žinomas jos paminėjimas priklauso kinui Tou Jeou, kuris, grįžęs iš nelaisvės, kur pateko Talaso mūšio lauke 751 m., ir kelionės į arabų šalis, aprašė visa tai savo pasakojime *T'ong-tien*. Tekste tiksliai nurodoma ir jos kilmė.

⁸¹ Tikkanen J. J. *Die Psalterillustration im Mittelalter*. Helsingfors, 1895. P. 33.

⁸² Žr. G. Ferrand'o straipsnį

Wakwak knygoje *Encyclopédie de l'Islam*, IV, 2, p. 1166, taip pat E. Chavannes'o pastabą leid. *Toung pao*, 1904, p. 484.

Ta-che (arabų) šalies karalius pasiuntė žmones, kurie, pasiėmę drabužių ir maisto, sėdo į laivą ir išplaukė jūron. Po aštuonerių metų jie išvydo keturkampę uolą. Ant tos uolos stovėjo medis raudonomis šakomis ir žaliais lapais. Ant to medžio augo daugybė mažų vaikelių; matydami žmones, jie nekalbėjo, bet galėjo juoktis ir judėti. Jų rankos, kojos ir galvos buvo prilipusios prie medžio šakų. Vos tik vyrai juos atskyrė nuo medžio ir paėmė į rankas, jie tuojau pat išdžiūvo ir pajuodo. Atgal plaukdami vyrai parsivežė vieną to medžio šaką, kuri dabar yra Ta-che karaliaus rūmuose.

Kitas variantas figūroja al Džahizo traktate *Kitāb al-haiyawān* (859), pagal kurį ant vakvakų auga gyvuliai ir moterys, pakabintos už plaukų. Pastarosios yra spalvotos ir be paliovos sako „vak vak“. Atskirtos nuo medžio, jos nutyla ir miršta. Kaip *Kāitb al-djaghraftya* rašo vienas anoniminis XII amžiaus geografas iš Almerijos, šie stebuklingi augalai auga Vakvako saloje, kuri esanti Kinijos jūroje. Jų lapai panašūs į figų lapus. Vaisiai ima bręsti kovo mėnesio pradžioje, kai pasirodo mergaičių kojos. Kūnai atsiranda balandžio mėnesį, o galvos – gegužį. Šios merginos yra puikios ir žavios. Kristi jos pradeda birželio pradžioje ir apie mėnesio vidurį jų nebelieka. Krisdamos jos rėkia „vak vak“.

XIII amžiuje šią legendą paskleidė Kazvinio „Kosmografija“. Vėliau ji tapo įpinta į daugybę arabiškų pasakojimų bei kelionių aprašymų⁸³, tačiau jau kuris laikas yra siejama su Aleksandro Didžiojo (Iskandero) epopėja, kaip ją interpretavo Firdousi (1010) ir Nizami (1191)⁸⁴. Valdovą prie Indijos vartų pasitinkantys Saulės ir Mėnulio medžiai, kurių vienas graikiškai pranašauja karaliui pasaulio nukariavimą, o antras indiškai – mirtį Babilone, musulmonų sąmonėje natūraliai susilieja su kalbančiais augalais. Vakvakai taip pat figūroja Baltojo Žirgo istorijoje, Karaliaus Demono šalyje⁸⁵.

Legendose yra ir daugiau keistenybių. Rytuose pilna augalų, sumišusių su fauna. Viename Indijos sode auga granatmedžiai, kurių žiedai pakyla spalvotais paukščiais⁸⁶. Yra taip pat ir medžių, kurių nukritusios šakos tampa gyvos ir šliaužia kaip gyvatės. Kitur – gyvuliai auginami kaip daržovės: „Jeigu jūs pasodinsite į žemę avies bambą ir laistysite ją vandeniu, užaugs ėriukas. Gyvulys auga, kai perkūnas griaudžia“. Tai

⁸³ Dimaskio (apie 1325), Ibn al Vardžio (apie 1340), Abshio (1388–1446) ir t. t., žr. Ferrand G. *Relations de voyages et textes géographiques arabes, persans et turcs, relatifs*

à l'Extrême-Orient. Paris, 1913–1914. P. 300, 334, 367, 470.

⁸⁴ Spiegel F. *Die Alexandersage bei den Orientalen*. Leipzig, 1851.

⁸⁵ Hendley T. H. *Indian*

Animals True and False // The Journal of Indian Art. 1909–1910. XIII. Pieš. 2.

⁸⁶ Gubernatis A. de. *La Mythologie des plantes*. Paris, 1878. P. 68.

totorių pasakojimas, atėjęs iš Kinijos, kur jis buvo žinomas jau Tangu „Metraščiuose“. Jeruzalės Talmudas pateikia kitokį jo variantą: rabino Simeono iš Sanso (1235) komentare sakoma, jog kalnuose augęs padaras – pusiau žmogus, pusiau monstras – vadinamas *Jadua* ir esąs per bambą pririštas prie šaknies. Jis ėdęs žolę aplink save ir puolęs visus, kurie tik prisiartina. Nutraukus stiebą, jungiantį jį su žeme, jis žūvąs⁸⁷. XII a. gale rabinas Petachija iš Rėgensburgo⁸⁸ mini *dudāims* žmonių veidais ir plačiais lapais. Sodus, kuriame jie auginami, esąs tarp Ninevijos ir Bagdado, vadinasi, tame regione ir toje epochoje, kur daugelyje inkrustuotų vario dirbinių matome augalų ir gyvų būtybių derinius. Apie kalbančius augalus rašo įvairūs autoriai: Maimonidas (1134–1204), rašydamas apie nabatiečių „Žemdirbystės knygą“⁸⁹, sako, jog Indijoje esą medžių su galva pačiame kamieno pašaknyje, o šaknys tai tos galvos plaukai, ir kalbanti ji, kaip ir antikinė mandragora, žmogaus balsu – tai, matyt, irgi lemia rytietiška kilmė⁹⁰. Ibn al Baitaras (1197–1248) savo „Botanikoje“ taip pat mini *sarrākha*, kuri šventės dieną surinkanti balsu. Kiekvienas, kas ją išgirstąs, tais pat metais mirštąs. Visokiausių rūšių augalai, ant kurių išsiskleidžia žmonės, keturkojai ar paukščiai, pasklindantys maždaug tuo pat metu ir tuose pačiuose civilizacijos židiniuose per ornamentus su galvomis, atsiduria tikėjimuose ir legendose. Tai tas pats hibridinis pasaulis kaip ir dekore.

Pradžioje ornamentų temos, be abejo, siejosi su legendomis, tačiau laisvesnės jų kombinacijos pagausino fantazijų, kurios savo ruožtu pasakui įkvėpė naujas pasakas.

Tokį dekoratyvinės ir legendinės tradicijos plitimą rodo persų miniatiūros meistrų vaizduojamas vakvakas. Seniausieji mus pasiekę jo pavyzdžiai yra daugiau nei šimtmečiu vėlesni už metalo inkrustacijose ar keramikos dirbiniuose paplitusias šakas su galvomis ir pamažu perima šias formas.

Viena Tabrizo mokyklos „Šachnamė“⁹¹ (XIV a. pradžia) vaizduoja Iskandero medį, kalbantį kaip vakvakas: ant jo šakų matyti augančių žmogaus galvų, tačiau yra ir gaidžių, ožių, lapių bei triušių galvų, lygiai tokių kaip ornamentuose (80 pav.). Apie 1460–1480 m.⁹² atvaizduotas augalas teaugina tik žvėrių narsus: liūto, leopardo, drakono. 1388 m.

⁸⁷ Lee H. *The Vegetable Lamb of Tartary*. London, 1888. P. 7.

⁸⁸ Carmoly E. *Tour du monde ou Voyage du rabbin Péthachia de Ratisbonne au XII siècle*.

Paris, 1831. P. 26.

⁸⁹ Chwolson D. *Die ssabier und der Ssabismus*.

Sankt Petersburg, 1856. II. P. 458.

⁹⁰ Laufer B. *La Mandragore*,

Toung pao. 1917. P. 1 ir toliau.

⁹¹ Vašingtonas, Freero galerija.

⁹² Oksfordas, Bodley bibl., Arnold Th. *Painting in Islam*. Oxford, 1928. Pieš. 38.

vienas anoniminis autorius, įkvėptas Kazvinio, sukūrė Achmed Chano, Dželairidų Bagdado valdovo, bibliotekai knygą „Gamtos stebuklai ir kūrinių keistenybės“⁹³, kurioje vakvakas „su lapais, panašiais į skydus, ir vaisiais – į žmonių galvas“ atvaizduotas vienoje kompozicijoje, labai

80. KALBANTIS MEDIS
IŠ ALEKSANDRO
LEGENDOS.
Firdousi *Šachname*,
XIV a. pradžia.
Vašingtonas, Freero
galerija.

⁹³ Paryžius, Nac. bibl., pers. priedas 332; Blochet E. *Inventaire et Description des miniatures des manuscrits orientaux de la Bibliothèque nationale*. Paris, 1900 ir

Martin F. R. Ten pat. Pav. 10; žinios apie rankraštį pateiktos iš Masse H. *Le Livre des Merveilles du Monde*. Paris, 1944.

81. KALBANTIS MEDIS.
Gamtos stebuklai, 1388.
 Paryžius, Nacionalinė
 biblioteka, prid. pers.
 rankr. 332.

menkai tesisiejančioje su tekstu. Jo šakos išskleistos simetriškai kaip ornamentai; tik trys moterų galvos ilgais plaukais atitinka komentarą, kitos – tai arklių, vilkų, beždžionių, ančių, avinų galvos. Jos ten atstoja ne tik vaisius: medžio kamienas ir šaknys taip pat yra iš suraizgytų galvų ir tikriausiai turi kalbėjimo dovaną (81 pav.). Paties Kazvinio knygoje „Kūrinių stebuklai“⁹⁴ (XV amžiaus ar XVI a. pradžios rankraštis) ant Vakvako salos medžio, iš kurio „sklinda keisti balsai“, kabo netikėčiausios galvos, tarp jų dramblio, elnio bei jaučio. Vaizdą visiškai pakeičia ir praturtina dekoru sistemos. Tai sintezė ir kompiliacija visų mitų, visų augalų zoologijos ornamentų, kurie vystėsi nuo pat seniausiųjų arabiškų versijų – tarp jų Chloudofo psalmynas, be abejonės, atspindi pirmąją formą.

⁹⁴ Coomaraswamy A. K. *Les Miniatures orientales dans la collection Golubew au Museum of Fine Arts de Boston*. Paris, 1929.

P. 22–23, pieš. XIII, pav. 24 a.

Pasakiškasis medis, perkeltas į Vakarus, patiria tokius pat pokyčius. Po ikiromaninių atvaizdų, susijusių su senosios Azijos zoomorfiniu *hom*, pasirodo musulmoniškas jo variantas su žmonių galvomis, vėliau dar praturtinamas naujų įnašų. Pirmoji grupė susidaro Pareinėje ir germaniškuose kultūros centruose XIII amžiuje. Herada Landsbergietė savo knygoje *Hortus Deliciarum*⁹⁵ (XII a. pabaiga–apie 1205), surinkusi Benevento provincijoje rankraščių fragmentų, bizantiškosios ikonografijos bei islamo kosmografinių samprotavimų, rojų vaizduoja kaip augalą su galvomis, kaip ir Chloudofo psalmynas. Viename iš šių piešinių (82 pav.) Adomas miega po vakvako medžio, kuris gali turėti tiesioginį

82. MEDIS SU
GALVOMIS
VAKARUOSE.

*Iš viršaus į apačią ir iš
kairės į dešinę:*

Gyvybės ir Mirties
medis, Henriko
Festingeniečio († 1286)
antkapis, Tryras.
Abraomas tarp dviejų
Gyvybės medžių,
Wolfenbüttelio
rankraštis, apie 1250.
Gyvybės medis ir levo
gimimas, *Hortus
Deliciarum*, XII a.
pabaiga, apie 1205.

⁹⁵ Straub A., Keller G.
Hortus Deliciarum.
Strasbourg, 1901. Pieš.
VII, VIII, 1205-osios
figūros data ant įrašo šalia
„Gimimo“ atvaizdo.

ryšį su viena iš jo rytietišku krikščioniškųjų transpozicijų. Tačiau Ieva Dievo Tėvo rankoje atrodo, lyg būtų paimta iš augalinio ornamento su žmogaus liemeniu be kojų, kaip kad esti antropomorfines arabeskose. Ji atrodo ne išimta iš vyro kūno, o nuskinta nuo medžio. Kūrėjas ją nuskina lyg šakelę su vaisiumi. Paveikslas atrodo iliustruojąs pasaką apie medį, auginantį moteris ir mergaites. Jis glaudžiau siejasi su arabų aprašymu negu su persų iliustracijomis, kuriose gyvūnų gausa keičia vaizdą.

Tokia keistenybė šiuose kraštuose vaizduojama dažnai. Ją matome Hermano Tiuringiečio († 1217) psalmyne⁹⁶ virš Abraomo, dalijančio amžinojo gyvenimo vaisius, figūros. Vieno rankraščio iš Wolfenbüttelelio⁹⁷ (apie 1250) „Rojuje“ patriarchas stovi tarp dviejų vakvako medžių; vaikai puola prisiskinti vaisių. Ant Hildesheimo lubų (apie 1230) augalas yra žalčio gundomų Adomo ir Ievos dešinėje⁹⁸. Ant Tryro arkivyskupo Henriko Festingeniečio⁹⁹ († 1286) kapo Gyvybės medis kartu yra ir Mirties medis. Iš vieno kamieno išaugusios dvi šakos su tankia lapija. Kaip Tabrizo mokyklos veikale „Šachname“ viskas galėtų atrodyti natūralu, jei vietoje vaisių būtų ne galvos: šypsančios angelų galvos tarp dviejų sparnų ir numirėlių galvos; vienos, kairėje, atrodo kylančios aukštyn, kitos, dešinėje, linkstančios prie žemės. Tai laikrodžio judėjimas: rytą gyvenimas pakyla, kad vakare nusileistų. Iš šio vaizdo, atrodo, aidų legenda apie augalą, ant kurio auga Adomo sūnų galvos, giedančios himnus Kūrėjui, kai aušta rytas ir kai leidžiasi sutemos. Ji, beje, puikiai tinka ir kitam tekstui. Pasak Sidžio Alio Čelebio, taip pat matyti, kaip žmonių kaukolės noksta. Galutinai prinokę, vaisiai atsiskiria nuo šakos ir krinta ant žemės suskildami ir šaukdami „vak vak“¹⁰⁰.

Rytų legendos, be abejo, buvo žinomos viduramžiais iš arabų ar žydų traktatų (Maimonidas iš Kordobos, rabinai Simeonas iš Sanso, Petachija iš Rėgensburgo), bet taip pat jos esti paimtos ir iš vakariečių keliautojų aprašymų. Odorikas Pordenonietis¹⁰¹ aprašo medį, vedantį ne vaisius, o vyrus ir moteris, didumo vos pusės metro. Prie medžio jie

⁹⁶ Swarzenski H. *Vorgotische Miniaturen*. Leipzig, 1927.

Pieš. 75.

⁹⁷ Haseloff A. *Eine Thüringisch-sächsische Malerschule des XIII. Jahrhunderts*. Strasbourg, 1897. Pieš. XXXIII, pav. 75.

⁹⁸ Borrmann R. Ten pat. II. Pieš. 30.

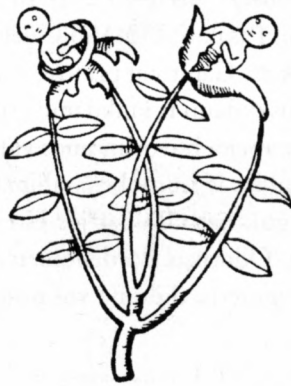
⁹⁹ Didron. *Iconographie des anges // Annales archéologiques*. 1852. XII. P. 168.

¹⁰⁰ Turų poeto ir jūrininko tekstas parašytas 1554 m., bet jis, be abejo, kaip ir visos kitos vėlesnės tos legendos versijos, tęsia seną arabų ar iranietiškių tradiciją. Ferrand G. *Relations de voyages*. P. 513.

¹⁰¹ Cordier H. *Odoric de Pordenone*. Paris, 1891.

P. 112. Legenda yra Florencijos rankraštyje, paskelbtame Yule H. *Cathay and the Way Thither*. London, 1866. Žr. taip pat Gubernatis A. de. Ten pat. P. 42.

laikosi apatinėmis galūnėmis. Kai pučia vėjas, jų kūnai gaivūs, o jam nurimus išdžiūva. Tokį pasakojimą vienuolis išgirdęs iš vieno mačiu-siojo lūpų. Kai kuriuose herbarijuose, pavyzdžiui, *Hortus Sanitatis* iš Liubeko (1492), Narcizas figūruoja kaip viena tokių keistenybių (83 pav.). Arabai pasakojimus apie vakvaką visuomet laikė atėjusiais iš Indijos ar Tolimųjų Rytų. Pranciškonas taip pat mini ir aviną-augalą, augantį Ca-dili šalyje. Avinas užaugęs moliūge, taigi iš karto ir mėsa, ir vaisius. „Daugelis žmonių nenori tuo tikėti, bet juk tai lygiai taip pat įtikima kaip ir antys, Airijoje augančios ant medžių“¹⁰². Būtent tenai, Anglijoje arba Flandrijoje, jau kuris laikas nurodoma augus tuos paukščių me-džius¹⁰³. Jeanas de Mandeville'is (apie 1360) taip pat rimtai žiūri į abi versijas¹⁰⁴. Vienoje „Stebuklų knygos“, kurią 1413 m. Jonas Bebaimis padovanojo kunigaikščiui de Berry¹⁰⁵, miniatiūroje matyti vakariečiai, laikantys šaką su ornitomorfinais vaisiais, o priešais juos rytiečiai – žydas ir arabas (?), rodantys jiems moliūgą su ėriuku viduje. Moliūgai auga ant medžio (84 ir 85 pav.). XV amžiaus graviūrose¹⁰⁶ šie raguoti gyvuliai laikosi tiesiogiai prie medžio kaip ir avinai ant vakvako. Vin-cento Boviečio pasakojimas labiau atitinka rabino Simeono iš Sanso ver-siją. *Agnus scythicus* jame apaugęs gelsva vilna ir su žeme jį sieja stiebas¹⁰⁷. Jį dar mini Herbersteinas, 1511–1526 m. buvęs pasiuntiniu Maskvoje¹⁰⁸,

83. NARCIZAS.
Hortus Sanitatis.
Liubekas, 1492.

¹⁰² Cordier H. Ten pat.
P. 425–426.

¹⁰³ Pierre'o de Picard'o
(1210–1215) ir Guillaume'o
le Clerc'o bestiarijai,
Vincenzo Boviečio *Speculum
naturale*, Gautier iš Metz'o
L'Image du Monde (1247).

¹⁰⁴ Warner G. *The Bucke of*

*John Maundeuill. The
Roxburghe Club*, 1899.

P. 130 ir pastabos p. 213.

¹⁰⁵ Paryžius, Nac. bibl.,
pranc. rānkr., Omont H. *Le
Livre des Merveilles*. Paris, be
datos. Pieš. 179.

¹⁰⁶ Mandeville Jean de. *Reise
nach Jerusalem*. Augsburg,

1481, plg. Schramm A. *Der
Bilderschmuck der*

Frühdrucke. Leipzig, 1921.

IV. Pieš. 98, pav. 682.

¹⁰⁷ Plg. Lacroix P. *Le Moyen
Age et la Renaissance*. Paris,
1851. IV. Sk. I, Bégün E.
Sciences naturelles, p. v.

84–85. MEDŽIAI SU
PAUKŠČIAIS IR
ĖRIUKAIS.

Viršuje: kunigaikščio de
Berry *Stebuklų knyga*,
XIV a. pabaiga.

Paryžius, Nacionalinė
biblioteka, pranc. rankr.
2810, lap. 210.

Apacioje: Jean de
Mandeville, Augsburgas,
1481.

ir priduria, jog iš Samarkando į Veneciją buvo gabenamos „kažkokio
tos šalies augalo odos, kuriomis daugelis musulmonų pamušdavo savo
kepurėles. Jie sako, jog tas augalas vadinamas *Smarcandeos* ir kad tai
esąs zoofitas arba augalas-gyvūnas“. Pagaliau Tucheris 1482 m. pristato

¹⁰⁸ Herberstein S. de. *Rerum
moscovitarum commentarii*.
Basel, 1549. Citatą
pateikiame pagal Duret Cl.
*Histoire admirable des plantes
et herbes esmerveilleables et
miraculeuses en nature:
mêmes d'aucunes qui sont*

*vrais zoophytes ou plantes
animales, plantes et animaux
tout ensemble, pour avoir vie
végétative, sensitive et
animale*. Paris, 1605. P. 328.
Šis keistas traktatas remiasi
viduramžių šaltiniais,
minimi rabinas Simeonas iš

Sanso, Mandeville'is ir kt.
Jame rašoma apie medžius,
ant kurių auga paukščiai,
kirminai, žuvys, apie saulės
medžius, medžius, kurių
nukritę lapai bėgioja kaip
gyvulėliai.

medį, gimdantį įvairius gyvūnus¹⁰⁹, taip pratęsdamas Mandeville'io¹¹⁰ tradiciją su keturkojais, užaugančiais ne moliūguose, o gėlėse. Tai gali būti iškraipymas ar nauja versija legendos, kurią autorius galėjo rasti Palestinoje, kur 1479 m. buvo nukeliavęs.

Gyvų šaknų, be mandragoros, kuri „skinama dejuoja ir rėkia, ir šaukia“, pasitaiko taip pat ir tarp gotikos augalų, išaugusių iš žmonių ar gyvulių galvų, kaip kad persų vakvakas. XIV amžiaus herbarijuose dažnai galima matyti gumbuotoje kuproje neryškius kaukės kontūrus¹¹¹. Viename audinyje iš Lukos yra motyvas medžių su žmonių galvomis pašaknyje, plaukais, jaugusiais į žemę, lygiai kaip Maimonido tekste¹¹². Vakaruose visi tokios augalijos variantai yra puikiausiai žinomi.

Kalbantis augalas vėl pasirodo su „Aleksandro romanu“, pirmiausia jo klasikinė versija su Tariamajo Kalistenio tradicija, kur nėra galvų: Saulės ir Mėnulio medžiai žodžius ištaria paslaptinai, be burnos. Istorija įsitvirtina Vincento Boviečio veikale *Speculum historiale* (IV, 56). Pradžioje iliustracija sutampa su tekstu. Eustachijaus Kentiečio¹¹³ „Visos riterijos romane“, angliškoje epopėjos transpozicijoje, medžių šakos neaugina vaisių, bet jos raizgo ornamentinius pynimus visiškai islamiška dvasia. Pranašiškų medžių vaizdavimas nuolat papildomas. Kunigaikščio de Berry „Stebuklų knygoje“¹¹⁴, kur jie figūruoja Jeano de Mandeville'io pasakojime apie Indiją, mėnulis ir saulė pasirodo pro tankią lapiją visai žmoniškų bruožų veidais. Autorius sako, jog tie medžiai tebestovi salos dykumoje, gyvenamoje tik laukinių žvėrių, milžiniškų sliubinų ir didžiulių gyvačių. Tie, kurie valgys jų vaisių ir „juose esančio balzamo“, gyvens tris šimtus ar penkis šimtus metų, tačiau tai neįmanoma, nes tektų keliauti toli ir labai pavojingomis vietomis¹¹⁵. Iliustracijų graviūrose¹¹⁶ astralinių veidų formos stebuklingųjų vaisių vis daugėja (86 pav.). Tačiau vakvakas, susietas su antikine legenda, Vakaruose niekada nebus su paukščio ar keturkojo galva.

¹⁰⁹ Tucher H. *Reise in das gelobte Land*. Augsburg, 1482.

¹¹⁰ Šis augalas auga taip pat ir Cadili šalyje, kurią autorius įkurdina ne Kaspijos regione (Odorikas Pordenonietis), bet ant kelio tarp Kinijos ir aukštutinės Indijos, kaip Jeanas de Mandeville'is.

¹¹¹ Battelli G. *Il prezioso*

erbario medioevale della Gambalunghiana di Rimini // La Bibliofilia. 1936. P. 49 ir toliau; Toesca E. *Un erbario del' 300 // La Bibliofilia*.

1937. P. 341 ir toliau, pav. 5 ir 6.

¹¹² Slomann V. *Bizarre Designs in Silks*. Copenhagen, 1953. P. 67–68, pav. 74.

¹¹³ Paryžius, Nac. bibl.,

pranc. rankr. 24364, f. 71, XIV a. pradžia.

¹¹⁴ Omont H. *Le Livre des Merveilles*. Pieš. 190.

¹¹⁵ Warner G. John *Maundeuill*. P. 147.

86. SAULĖS IR
MĖNULIO MEDŽIAI.Kairėje: Jean de
Mandeville,

Strasbūras, 1499.

Dešinėje: alchemijos
rankraštis, Reinlandas,
prieš 1420.

Viduramžiai, priimdami rytietiškas formas, dažnai pakeičia jų pobūdį ir išvaizdą. Jie taip pat priderina jas prie savo religinių ir simbolinių sistemų. Gyvūnus auginantis medis tampa heraldiniu Blogio medžiu. Augalas su žmonių galvomis be paliovos keičia savo reikšmę – nuo alchemijos ligi moralinių emblemų.

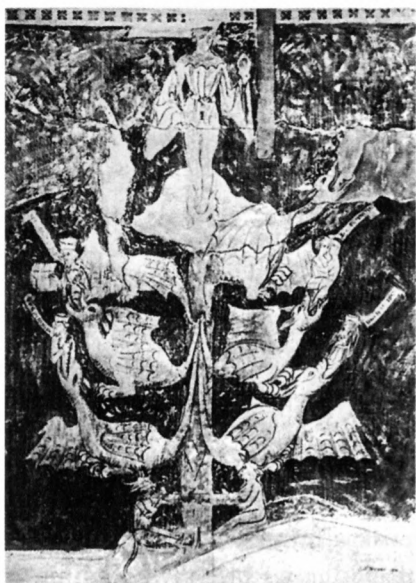
Heraldinis Blogio medis iš pradžių piešiamas schematiškai. Hugo no Viktoriško knygoje *De fructibus carnis et spiritus* šis medis, vadinamas Senojo Adomo medžiu, tėra abstrakti konstrukcija, septynių nuodėmių diagrama, kur kamieną sudaro Puikybė, o iš jo išeina septynios šakos: Pavydas, Tuštybė, Rūstumas, Liūdesys, Gobšumas, Nesaikingumas, Gašlumas, įrašyti medalionų tinkle. XIII amžiaus knygoje „Karaliaus našta“, dominikono brolio Lauryno sudarytoje Pilypui Narsiajam, panaudojama ši augalinė schema, tiktai septynias didžiąsias nuodėmes joje vaizduoja septynios Apokalipsės žvėries galvos¹¹⁷. Suffolko grafystėje XIV amžiaus freskoje Hoxne'e¹¹⁸ ši schema išsiskleidžia septyniais slibiniais. Medžio viršūnėje atsiveria pabaisų nasrai; šakos virsta žvėrimis, spjaudančiais personifikuotas ydas. Baisios konvulsijos purto augalą, ir, atrodo, girdėti jo staugimas. Gyvūnas pasikeičia visapusiškiau negu zoomorfinė Rytų flora, kurioje paprastai išlieka visai nepakitusių lapų bei šakų, tačiau principas panašus (87 ir 88 pav.).

¹¹⁶ Mandeville Jean de.
Strasbourg, 1499; plg.
Schramm A. Ten pat. XX.
Pieš. 260, pav. 2035.

¹¹⁷ Mâle E. *L'Art religieux du
XIII siècle en France*. Paris,

1923. P. 108.

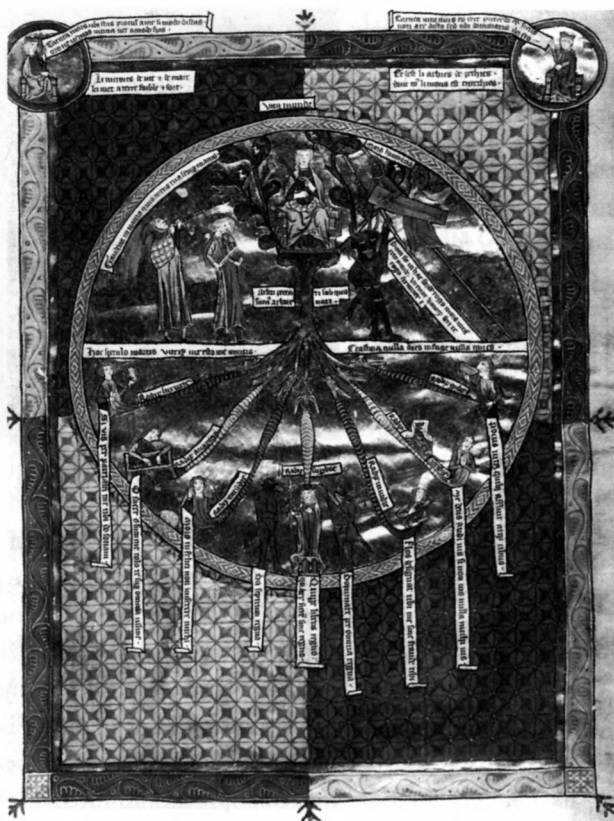
¹¹⁸ Long E. T. *Some Recently
Discovered English Wall
Paintings* // *The Burlington
Magazine*. 1930. Pieš. III a.

87–88. BLOGIO MEDIS.

Kairėje: Hoxne'o freska
(Suffolk, Didžioji
Britanija), XIV a.

Dešinėje: Sulos sodas,
XIV a. pradžia. Paryžius,
Nacionalinė biblioteka,
pranc. rankr. 9220,
lap. 10.

Robert'o de l'Omm'e'o 1266 m. parašytoje knygoje „Gyvenimo ir mirties veidrodis“, tapusioje prototipu vienai XV amžiaus valonų moralinei pjesei¹¹⁹, ne medžio šakos, o šaknys virsta gyvūnais:

*...šis medis tankiai susipynęs,
pagimdęs nuodėmes septynias,
gyvatėm septyniom sužėlęs,
į žemę leidos ir į dangų kėlės.**

Ši alegorija yra pakartota mokslinių ir poetinių tekstų rinkinyje, išleistame apie 1277 m. Prancūzijos šiaurėje¹²⁰, ir rankraštyje „Sulos

¹¹⁹ Langfors A. *Le Mirror de la Vie et de la Mort par Robert de l'Omm'e* (1266) // *Romania*. 1921. XLVII. P. 32 ir toliau. Pieš. I.

* Čia ir toliau eilėraščius vertė H. Bakanas.

¹²⁰ Boinet A. *Les Manuscrits à peintures de la bibliothèque Sainte-Geneviève* // *Bulletin de*

la S. F. R. M. P. 1921.

Pieš. XV; žr. taip pat Mâle E. *L'Art religieux du XIII siècle*. P. 109.

sodas¹²¹ (XIV a. pradžia). Viename Vatikano bibliotekos rankraštyje¹²² yra nebaigtas jo škicas ir paraštėje pastabos iliuminatoriui. To medžio, ant kurio matyti karalienė, Anti-Nekaltoji, apsupta muzikantų ir vieno demono, septynias šaknis pratęsia septyni slibinai, o jų uodegų galuose išnyra biustai, personifikuojantys ydas. Taigi Blogio medį vakvaką purto susibūrę monstrai. Tačiau tos gyvos šaknys (*radix luxuriae*, *radix avaritiae* ir kt., o ne laisvi žvėrys) išsiskleidžia lyg vėduoklė, lyg požeminis medis. Apvertę miniatiūrą, išvystame kitą augalą, ant kurio vietoje vaisių – žmonių torsai. Tokie pasibai-giantys stiebu personažai, kaip ir Ieva, „nuskinta“ iš *Hortus Deliciarum*, yra panašūs į persų augalinius ornamentus (89 pav.).

89. ŠAKOS SU ŽMONIŲ TORSAIS.

A. Ieva, *Hortus Deliciarum*, XII a. pabaiga–apie 1205.

B. Liustruotos persiškos plokštelės augalinis ornamentas, XIV a.

C. Blogio medžio *radix luxuriae*, XIII a. pabaiga. Paryžius, Sainte-Geneviève biblioteka.

Flora su antropomorfiniais vaisiais pergyvena viduramžius. Jos ap-tinkama Krevpanso saloje, pavaizduotos apie 1600 m. vienoje graviū-roje iš Liono (90 pav.), kartu su legendos tekstu:

90. MEDIS, VEISIANTIS ŽMONES.

Krevpanso sala.

Graviūra iš Liono, apie 1600.

*Jums visa tai atrodys dar keisčiau
(Čia nieko ne pridėjau nei keičiau),
Tai buvo visiškai nauja,
Dar neregėta medžių atmaina.
Jums jau minėtuose derlinguose kraštuose
Kabojo vietoj vaisių ant šakos
Tikrų žmonių galybės gyvos
Tarsi Tūre matytos stambios slyvos.*

Carlo Gozzi (1720–1806) savo knygoje „Meilė trimis apelsinams“ parodo, jog dar nėra pamiršęs pasakos apie vaisių (moliūgą) su gyvu padaru (ėriuku) viduje. Princas Tartalja dykumoje, pralupęs du pirmuosius apelsinus, randa dvi mažytes princeses, kurios tuojau pat miršta

¹²¹ Paryžius, Nac. bibl., pranc. rankr. 9220.

¹²² Langlois E. Notice du

manuscrit ottobonien 2523 // *Mélanges d'archéologie et d'histoire publiés par l'École*

française de Rome. 1885. V. P. 38 ir toliau.

nuo troškulio. Tačiau princesė, išimta iš trečiojo apelsino, bus išgelbėta ir taps princo išrinktąja. Azijos fauna, perkelta į Vakarus, visuomet pakeičia savo reikšmę. Iskandero medis tampa alcheminiu medžiu, dauginančiu savo vaisius. Viename Pareinės rankraštyje *Buch von der heiligen Dreifaltigkeit* (prieš 1420)¹²³ matome abipus *Rebis* dvilypiu antikizuotu veidu stovinčius du alcheminius medžius su galvomis – mėnuliais ir saulėmis žmogiškais bruožais. Mėnulio medis vaizduoja mažąjį magistrą, kurio filosofinis akmuo yra baltas ir metalus paverčia tik sidabru, tuo tarpu Saulės medis yra didysis darbas, kuriantis tikrąjį – raudonos spalvos – filosofinį akmenį, kuris gamina auksą (86 pav.). Šioje vizijoje, simbolizuojančioje slaptingąjį gyvenimą ir pasaulio turtus, atsispindi užkariautojo prisiminimai ir Indijos stebuklai. Auksas visados buvo saulė, o sidabras – mėnulis, tik dar niekados nebuvo kalbanti flora. Vienoje keleriais metais vėliau pasirodžiusioje olandiškoje Biblijoje¹²⁴ (apie 1425) matome augalą, išaugusį iš gulinčio žmogaus. Dvylika keistai gyvų galvų linoja ant laibų kotelių, kuriuos, atrodo, laiko nematoma pinučių sienelė. Visos jos su karališkomis karūnomis. Tai Jesės medis, ir nėra labiau jaudinančio reginio, kaip šie ant šakelių augantys ir tarpusavy besišnekučiuojantys Judo karaliai (91 pav.).

Dar keistesnis vaizdas, kurį galime matyti Petrarcos knygoje „Vaisiai nuo geros ir blogos Fortūnos“, iliustruotoje H. Burgkmairo ar kokio kito jo mokyklos dailininko apie 1515 m., ir kurio, deja, teturime tik vėlesnes publikacijas¹²⁵, galbūt jau priartintas prie šios kompozicijos. Joje taip pat matome augalą su gyvais vaisiais, augantį iš žmogiškos būtybės. Tačiau žmogus neguli; šįsyk jis stovi. Iš jo krūtinės kyšo šaka su galva, panašia į jį patį, su aureolės apgaubta žmogaus figūra ir širdimi. Žmogus tą šaką pjauna pjūkle (91 pav.). Tai vidiniai konfliktai, kur kas skaudesni už pilietinį karą, nes vyksta sielos viduje ir yra išreikšiami tokiu būdu. Filosofai šią sielą suskirstė į tris dalis: pirmajai paskyrė svarbią vietą – galvą; ji gyvenimo tvarkytoja, dangiška, rami ir visuomet arti Dievo; joje gyvena švelnūs ir kilnūs polinkiai. Vieną iš

¹²³ Hartlaub G. F. *Signa Hermetis // Zeitschrift des deutschen Vereins für Kunstwissenschaft*. 1937. P. 104. Pav. 1.

¹²⁴ Byvanck A. W., Hoogerwef G. J. Ten pat. I. Pieš. 108. Analogišką

kompoziciją konstatavo R. Bauerreissas (*Arbor Vitae // Abhandlungen der bayerischer benediktiner Akademie*. München, 1938. III. P. 130–132) vienoje XIII a. (?) freskoje Bergeno moterų vienuolyne.

¹²⁵ Seniausia žinoma reprodukcija yra leidinyje Petrarcha F. *Von der Artzney bayder Glück des Guttten und Widerwertigen*. Augsburg, 1532.

91. MEDŽIAI SU GALVOMIS.

Kairėje: Jesės medis,
olandiška Biblija,
apie 1425.

Dešinėje: Dvasios nerimo
ir blaškymosi medis,
Petrarca, Augsburgas,
1532.

kitų dviejų apgyvendino krūtinėje (širdis), kur įkaista ir kyla pyktis bei kiti žiaurūs jausmai (*Zorn, Sturm und Geschwindigkeit*); antrą – viduriuose, kur formuojasi geiduliai ir besaikis gašlumas (*Begyrlichkeit und Unreinigkeit*). Šioms prieštaringsioms jėgoms pavaizduoti autorius pasirenka jūrą, blaškomą dvejopos audros, o graveris jas įkūnija augalu, sulėidusiu šaknis į žmogų. Aureolės apgaubta figūrėlė patikslina prasmę viso medžio, kurio netyroji dalis slypi žemiau juostos. Pjūklas puola sielą. Gestas reiškia kovą su savim pačiu, kai „siela lekia šipuliais“, o pjūklas – ją lydintį baisų nerimą ir kančią¹²⁶.

¹²⁶ Apie vakvako temos gyvavimą ir transpozicijas ligi XIX a. žr. mūsų straipsnį *Une survivance médiévale, la plante à têtes // La Revue des arts*. 1954, Nr. 2. P. 81–92.

V. KITOS TEMOS. *Mėnuliški veidai. Kova su uodega. Raizgios kompozicijos: kiškiai, žuvys, arkliai, žmonės, beždžionės su įvairiomis sukeičiamomis kūno dalimis.*

Kitos trys temos – mėnuliški veidai, kova su uodega ir perstatinėjimo žaidimų figūros byloja apie Rytų indėlį į gotikinę ikonografiją. Mėnulis, traktuojamas kaip veidas, dažnai figūruoja musulmonų tapyboje¹²⁷. Nasyro ad Dino al Sivasio „Tiesų subtilybėse“ (1272), lygiai kaip ir „Gamtos stebukluose“ (1388), jį brangenybių dėžutėje neša sparnuotos dvasios¹²⁸. Viename 1396 m. Bagdade pasirašytame rankraštyje¹²⁹ mėnulis vaizduojamas pakabintas tarp dviejų angelų. Bet tai nėra tik dangaus kūnas. Po Firdousi visi persų poetai mėnulį laiko aukščiausiu moteriško žavesio įsikūnijimu: „Toji mėnuliaveidė gražuolė, vardu Gulnara, buvo tartum paveikslas iš brangakmenių, spalvų ir kvapų...“¹³⁰ „Šviesi kaip mėnulis... Mėnulio sesuo... Panaši į mėnulio pilnatį...“ Taip pat ir Armėnijoje tai yra grožio kanonas. Kaip toks, jis gali būti panaudojamas ir dekore. Simbolizuodami nakties šviesą ir graciją, mėnuliški veidai sudaro pačius gražiausius ornamentus.

Armėnų iliuminatoriai XIII ir XIV amžiuje juos nuolatos naudoja. Veidai inkrustuojami į statmenas raidžių dalis kaip kabošonai, įmaišomi į pynimus¹³¹. Viename maldyno frontispise, kurį 1331 m. išpuošė

¹²⁷ Sakisian A. *Thèmes et motifs d'enluminure*. P. 81. Vakarų tradicija mėnulį (ir saulę) paprastai vaizduoja kaip biustus arba galvas apskritime lyg medaliene. Vis dėlto veidai apskritimuose figūruoja ir Miunsterio Šv. Jono bažnyčios, ir Montoire'o Šv. Egidijaus koplyčios dekoratyviniuose frizuose: plg. Deschamps P.,

Thibout M. *La Peinture murale en France*. Paris, 1951. P. 153. Pav. 55 ir 59 ir Anthony E. W. *Romanesque Frescoes*. Princeton, 1951. Pav. 233. ¹²⁸ Paryžius, Nac. bibl., sen. pers. fond. 174 ir pers. pried. 332, Blochet E. *Les Enluminures des manuscrits orientaux, arabes, turcs et persans de la Bibliothèque*

nationale. Paris, 1926. Pieš. XIX.

¹²⁹ Martin F. R. Ten pat. Pieš. 48.

¹³⁰ Firdousi. *Le Livre des Rois*; vert. J. Mohl. Paris, 1878. V. P. 283.

¹³¹ Der Nersessian S. Ten pat. Pieš. XV, 1230 m. maldynas.

Sargisas Pidzakas¹³², jų yra po septynis, išrikiuotų daugiakampių viduje dviem eilėmis. Persijoje mėnulio skritulys dažnai atsiduria vidury augalinio ornamento, užsibaigiančio galvomis¹³³. Vienos knygos iš Herato viršeliuose (XV a. pabaiga)¹³⁴ susluoksniuota dešimt galvų stilizuotos lapijos audinyje. Balkšvai švytėdamos, jos atrodo lyg stambūs perlai brangiuose dailaus darbo apsoduose.

Tokiu pat būdu pateikiamas groteskinių kaukių vėrinys viename gotikiniame 1390 m. pontifikale¹³⁵. Tačiau apskrito veido grožį apdai- nuoja ne tik persai, bet ir vakariečiai:

Užgimęs mėnesienoje žmogus

Visiems naudingas bus;

O veidas jo žavus

Lyg mėnulėlis apvalus.

(*Piemenų kalendorius*, 1491)

Villard'o Honnecourt'o darbuose apskritas veidas priklauso serijai geometrinių variacijų su žmogaus veidu, bet tai ir mėnuliškas veidas jo albume, kuriame taip pat yra kitų islamiškų kompozicijų¹³⁶. Mende'o vyskupo Guillaume'o Durand'o pontifikale, itališkame rankraštyje (XIV a.?)¹³⁷, ši galva inkrustuota į lapų ir *rūmī* bordiūrus. Ji kartojasi – raudonos arba mėlynos spalvos – daugelyje puslapių. Viename piešinyje ji kombinuojama su gyvulinėmis formomis ir įgauna letenas bei uodegą. Bet apskritai ji į dekorą įtaisoma nelyginant brangakmenis. Visai panašiai kombinuojamos ir armėniškos raidės. Alfonso Išmintingojo lapidarijuje¹³⁸ (Eskorialis) matome diską, įterptą į augalinį ornamentą ir apjuostą monstro uodegos (92 pav.); tai ne fantazija: per mėnulio ar saulės užtemimą žvaigždes visuomet praryja slibinas. Ši scena dažnai vaizduojama islamo kompozicijose. Bagdade (Talismano vartai, 1180–1225) jauną mėnulį įkūnijančio vaiko iš visų pusių tyko ropliai. Alepe (Citadelės vartai, 1209)¹³⁹ saulės diską laiko apjuosusios uodegos, kaip ir mėnulio veidą Eskorialio rankraštyje.

¹³² Drazarko vienuolyne Kilikijoje, ten pat, pieš. LXVIII.

¹³³ Schulz Ph. W. Ten pat. Pieš. 35 ir Sakisian A. *La Miniature persane*. Pieš. LXVIII, pav. 118.

¹³⁴ Sakisian A. *La Reliure persane au XV siècle sous les Timourides* // *Revue de l'art*

ancien et moderne. 1934. Pav. 13.

¹³⁵ Yates Thompson H. Ten pat. VII. Pieš. XLIII.

¹³⁶ Hahnloser H. *Villard de Honnecourt*. Wien, 1935. Pieš. 36.

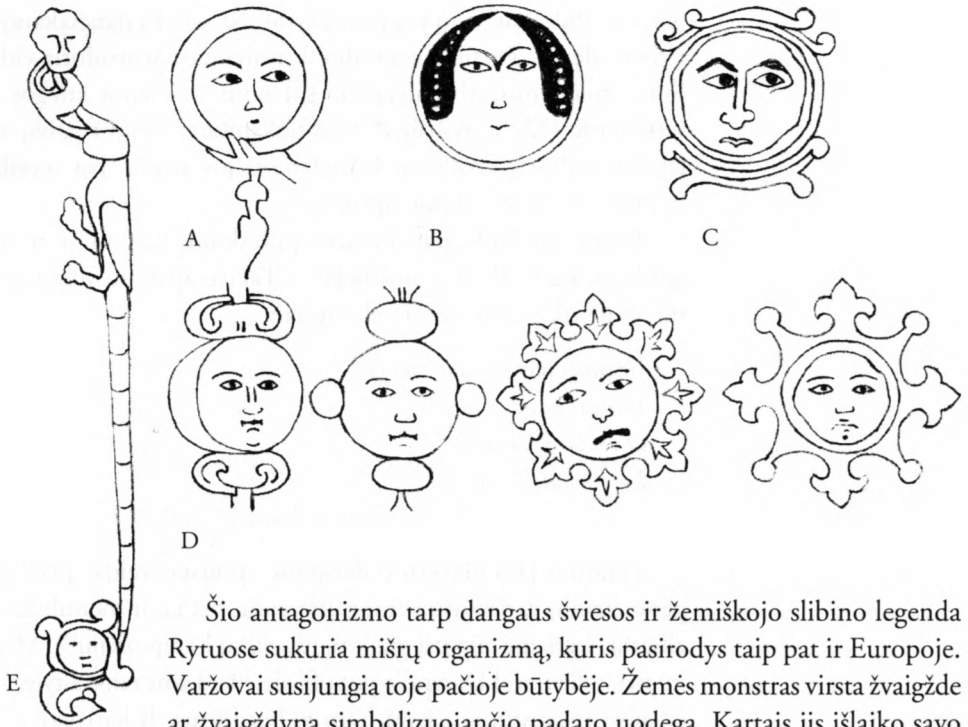
¹³⁷ Paryžius, Sainte-Geneviève bibl., rankr. 143, f. 1, 52, 53, 56, 92, 95,

140, 159, 165, 174, 247.

¹³⁸ Fernandez Montaña J.

Ten pat. Pieš. 7.

¹³⁹ Hartner W. Ten pat. Pav. 26 ir 29.

92. MĖNULIŠKOS GALVOS.

- A. Persiškas rankraštis, 1273.
 B. Rankraštis, pasirašytas Bagdade 1396.
 C. Armėniškas rankraštis, 1230.
 D. Guillaume'o Durand'o pontifikalas, XIV a.
 E. Alfonso Išmintingojo lapidarijus, 1276–1278: mėnulis, apjuostas slibino uodegos.

Šio antagonizmo tarp dangaus šviesos ir žemiškojo slibino legenda Rytuose sukuria mišrų organizmą, kuris pasirodys taip pat ir Europoje. Varžovai susijungia toje pačioje būtybėje. Žemės monstras virsta žvaigžde ar žvaigždyną simbolizuojančio padaro uodega. Kartais jis išlaiko savo liemenį su kojomis¹⁴⁰ nepakitusį, o kartais tai esti gyvatė su milžiniška galva. Uodega puola lankininką, kuris paleidžia į ją strėlę. Toks vaizdas ypač dažnas XII ir XIII amžiaus inkrustuoto vario dirbiniuose¹⁴¹ ir Ortokidų monetose¹⁴² (1185–1203). Kartais Zodiako ženklas yra ne keturkojis, o žmogus, suldytas į vieną kūną su slibinu, su kuriuo jis kaunasi¹⁴³.

Vakarai perima šią kovą su pačiu savim, tačiau kaip pokštą. Nuo XIII a. pabaigos ligi XV amžiaus prancūzų, flamandų, anglų rankraščiuose jų susidaro nemenkas būrys¹⁴⁴. Kentaurai bei personažai kovoja su savo pačių uodegomis, užsibaigiančiomis monstro galva. Paprastai jie ginkluoti ne lanku, o kardu ir ginasi skydu, tačiau tai esti kova su savim (93 pav.).

¹⁴⁰ Ten pat. Pav. 1.

¹⁴¹ *Survey of Persian Art*. Pieš. 1312, 1314, 1336.

¹⁴² Sarre F. *Islamische Tongefäße aus Mesopotamien // Jahrbuch der preuss. Kunstsammlungen*. 1905.

P. 78, pav. 11 a.

¹⁴³ *Survey of Persian Art*. Pieš. 713, iliustruotas

padėklas iš Kašano, XIII a.; Schulz P. W. Ten pat.

Pieš. M, persų miniatiūra, 1340.

¹⁴⁴ Millar E. *La Miniature anglaise*. II. Pieš. 52, Valterio Milemetiečio traktatas, rytinė Anglija, 1326; Durrieu P. *La Miniature flamande au temps*

de la cour de Bourgogne (1415–1520). Paris, 1921. Pieš. LXVI, XV a.

93. KOVA SU UODEGA.

A. Ortokidų moneta,
1185–1203.B. Valterio Milemetiečio
traktatas, rytinė Anglija,
1326.C. Prancūziškas
rankraštis,
XIII a. pabaiga.

A

B

C

Paskutinė serija, kurią nagrinėsime, dar keistesnė savo technika ir kompozicijos efektu. Joje daugelis figūrų sugrupuojamos taip, kad atskiros jų dalys atrodo priklausančios čia vienam, čia kitam individui. Viename keturskilčiame Liono katedros medalione (dešiniojo portalo pamatas, 1310–1320)¹⁴⁵ matyti keturi kiškiai, besisukantys kaip rate: atsistojantys, atvirstantys aukštiełninki ir vėl nukrintantys žemyn. Jie susisiekia ausimis, kurios viduryje sudaro kvadratą, ir nors jų tėra keturios, dėl regėjimo apgaulės kiekviena galva atrodo su dviem ausimis.

Toks piešinys turėjo didelę pasisekimą (94 pav.). Perkeltą į skulptūrą, XV amžiuje jį matome Šv. Mauricijaus bažnyčioje Vienoje¹⁴⁶, Cluny rūmų koplyčioje Paryžiuje, Saint-Benoît-le-Château (Luara). Gana dažnas

94. KIŠKIAI
BENDROMIS AUSIMIS.A. Liono katedra,
1310–1320.

B. Tuanhuangas, X a. (?).

C. Islamiška vaza,
XII–XIII a. SanktPeterburgas, Ermitažo
muziejus.

D. Paderborn, XV a.

A

B

C

D

¹⁴⁵ Bégule L. Ten pat.
P. 192, 2 serija, pieš. II,
pav. A 3.

¹⁴⁶ Bégule L. *L'Église Saint-Maurice de Vienne*. Paris,
1914. Pav. 172.

jis rytų Prancūzijoje (Thiérouse, Xertigny), Šveicarijoje (Muototalio vienuolynas) ir Vokietijoje (Münster in Westfalen, Paderborn)¹⁴⁷. Dažnai kiškiai esti tik trys, tuomet jų ausys sudaro lygiašonį trikampį. Norėta jame įžvelgti Trejybės simbolį¹⁴⁸. Tai tebuvo veikiau gryna užgaida, nes tos pačios kombinacijos yra daromos taip pat ir su keturkampiu bei kitokio kampų skaičiaus figūromis ir dažnai tai virsta grotesku. XVI a. pradžioje šią sistemą panaudojo spaustuvininkas Jacques'as Arnollet vienoje vinjetėje¹⁴⁹ ir vėliau iškaboje „Trijų triušių užėja“¹⁵⁰.

*...Vikriai sukitės ratu,
Sukimės ir mes kartu.
Tai nustebsit, kai sustosit
Ir ausis mūsų suskaičiuosit...*

skelbia tekstas, komentuojantis šias judančias figūras, dažnai randamas dar XVI ir XVII amžiuje (95 pav.).

Seniausias šio motyvo pavyzdys, be abejo, yra Kinijos Turkestane, vienoje iš Tuanhuango budistų vienuolyno grotų, iškastų ir išpuoštų laikotarpiu tarp VI ir XI amžių. Grotos lubose¹⁵¹, vidury apskritimo, sukasi tie patys trys kiškiai ant lygiašonio trikampio iš jų pačių ausų. Jie turėtų būti iš religinės kosmografijos emblemos repertuaro. Šią temą perima islamas. Ant vienos XII–XIII amžiaus sidabrinės vazos, rastos Permės¹⁵² krašte, tiksliai pakartotas tas pats piešinys su kufietiškuoju užrašu. Gotikos menininkai juos kopijavo nuo daiktų, pasklidusių ligi pat Uralo ir visoje Europoje. Ši kompozicija tikriausiai buvo mėgstama musulmonų menininkų. XVI–XVII amžiuje ji atkurta vienoje mongolų (Akbaro mokykla) miniatiūroje¹⁵³.

Trijų sukeičiamų figūrų tema turėjo ir savąjį ichtiomorfinį variantą: trys žuvis, sugrupuotos aplink trikampį, kuris ir yra jų bendra galva su viena akimi centre. Kiekviena žuvis, žiūrint atskirai, atrodo normali, ir

¹⁴⁷ Voulot F. *Note sur les sculptures du Moyen Age représentant des triquetres* // *Bulletin de la Société des antiquaires de France*. 1879. P. 248; Maxe-Worly L. *Études sur les carrelages du Moyen Age* // *Mémoires de la Société nationale des antiquaires*. 1892. P. 270.
¹⁴⁸ Künstle K. *Ikonographie der christlicher Kunst*.

Freiburg im B., 1928. P. 228.

¹⁴⁹ Symphorien Champier *Nef des Dames*, plg. Allut M. P. *Études sur Symphorien Champier*. Lyon, 1859.

¹⁵⁰ Blavignac J.-D. *Histoire des enseignes d'hostelleries, d'auberges et de cabarets*. Genève, 1879. Pav. p. 363; kalbėdamas apie Liono

kiškus, autorius sako matęs tokią pat kombinaciją su briedžiais.

¹⁵¹ *Les Fresques de Touen-houang*. (Pekinas?), 1953.

Pieš. 8.

¹⁵² Smirnov V. Ten pat.

Pieš. LXXIX. Nr. 142.

¹⁵³ Stchoukine I. *La Peinture indienne à l'époque des Grands Moghols*. Paris, 1929. Pieš. XIX a.

95. KIŠKIAI
BENDROMIS AUSIMIS.
Olandiška graviūra,
1576. Paryžius,
Nacionalinė biblioteka,
Estampai.

toji vienintelė galva visoms puikiausiai tinka. Sukant aplink akimi pažymėtą ašį, visą laiką atrodo, jog tai ta pati žuvis, ir vis dėlto tai trilypis gyvūnas. Ji atrandame dviejuose rytietiškų civilizacijų pakraščiuose: faraonų Egipte ant XVIII–XX dinastijų molinių indų¹⁵⁴ ir ant islamizuotos keramikos iš Italijos ir Ispanijos. Ant vienos lėkštės iš Paternos¹⁵⁵, netoli Valensijos (XIII–XIV a.), motyvas išlaikęs savo geometrinį pobūdį; tiktai egiptietiško lotoso vietą užėmę arabizuoti ornamentai

¹⁵⁴ Maspero G. *L'Archéologie égyptienne*. Paris, 1907.
Pav. 249 ir Schäfer H.
Ägyptische Fayencen // Amtliche Berichte aus den Kgl. Kunstsammlungen.

1913. XXXIV. P. 54.
Pav. 23.

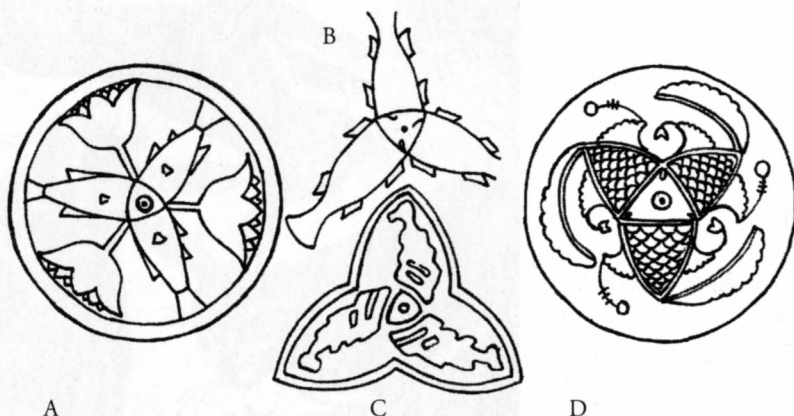
¹⁵⁵ Gonzalez Marti M.
*Ceramica del Levante
Español, siglos medievales.*
Barcelona, 1944. Pav. 197.

Nors Valensija buvo
atkariauta 1238 m., regiono
dirbtuvėse darbininkai buvo
arabai.

(96 pav.). Viena taurė iš Orvieto¹⁵⁶ (XIV a.), papuošta tunų žvaigžde, įdėta į tokius pat rėmus. Prancūzijoje trys žuvys su viena galva atkurtos Villard'o de Honnecourt'o¹⁵⁷, ant Hérivaux grindinio¹⁵⁸ (XIII a.), Luxeuil'yje ant vienos skliauto spynos¹⁵⁹. Anglijoje XIII a. pabaigos Peterbo-

96. ŽUVYS BENDROMIS
GALVOMIS.

- A. Egipto keramika,
XVIII–XX dinastijos.
B. Villard'o de
Honnecourt'o piešinys,
apie 1235.
C. Hérivaux grindinys,
XIII a.
D. Arabizuojanti
keramika iš Paternos,
XIII–XIV a.

rough psalmyne¹⁶⁰ jos sukasi priešais jas uostinėjantį šerną. Kombinacija su dviem arkliais yra porinė: vienas šuoliuoja stačias, antras aukštelininkas, o jų kanopos susisiečia: viršutinio arklio pasturgalis susijungia su apatinio arklio priešakine dalimi, ir atvirkščiai. Vietoje horizontaliai bėgančių arklių atsiranda kiti du arkliai, kurių vienas verčiasi per galvą, o antras stojasi piestu. Ši kombinacija iš dviejų gyvulių padaro keturis, nors nekeičiamas nė vienas brūkšnis – tikrai priklausomai nuo žiūrėjimo taško keičiasi jų padėtis. Atvaizdas įterptas į daugiaskiltį kvadratą kaip ir Fatimidų laikotarpio sijos. Lygiai tokį patį jį randame Persijoje¹⁶¹. Nors mus pasiekusios iranietiškos kompozicijos yra daug vėlesnės,

¹⁵⁶ Toesca P. *Storia dell'arte italiana*. Torino, 1927. P. 1080. Pav. 770, V.

¹⁵⁷ Hahnloser H. Ten pat. P. 99. Pieš. 38 b.

¹⁵⁸ Maxe-Worly L. Ten pat. 1892. P. 270.

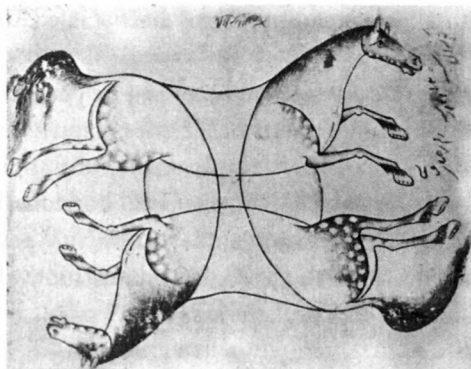
¹⁵⁹ Dolger F. G. *Die Fischdenkmäler in der frühchristlichen Malerei und Plastik*. Münster in Westfalen, 1927. Pieš. 291.

¹⁶⁰ Gheyn J. van den. Ten

pat. Pieš. XXI.

¹⁶¹ Piešinys, pasirašytas 1616 m. spalio 20 d. ir priskiriamas Rizai Abbasiui, Sarre F., Mittwoch E. *Zeichnungen von Riza Abbasi*. München, 1914. P. 27. Pieš. 11; A. Sakisianas (*La Miniature persane*. P. 138. Past. 7) reiškia abejonių dėl Sefevidų epochos meistro parašo autentiškumo; analogiškas piešinys yra

Bostono muziejuje, Coomaraswamy A. K. *La Collection Goloubew*. Pieš. XLII, pav. 89.

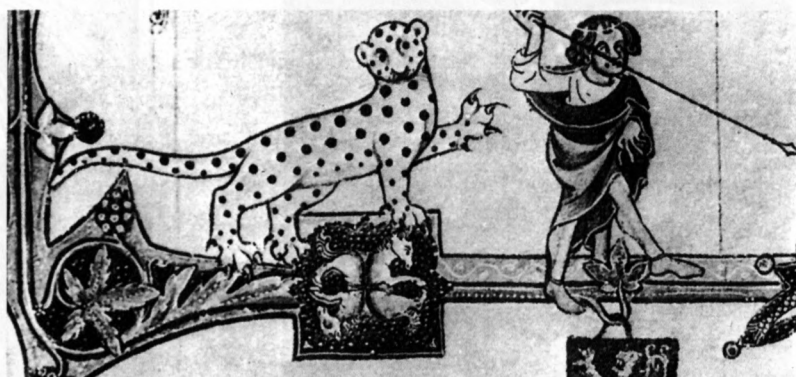

97. ŽUVYS IR ARKLIAI
SUKEIČIAMAIS
KŪNAIS.

Viršuje: Sefevidų
laikotarpio dailininko

piešinys,
XVII a. pradžia.

Apačioje: pirmasis
Peterborough
psalmynas,
XIII a. pabaiga.

jos, kaip teigia Coomaraswamy, priklauso labai senai tradicijai, o jų ir anglų miniatiūros identiškumas yra nepaneigiamas. Jeigu tiesioginių islamiškų formų įnašą į viduramžių ikonografiją gali kas patvirtinti, tai būtent šis pavyzdys (97 pav.).

Ta pati sukama sistema pritaikoma ir žmonėms. Ruane (Knyginių portalas, 1290–1300) vieno keturskilčio viduje atsiranda du personažai šalia vienas kito, kaip ir du arkliai to paties meto rankraštyje iš anapus Lamanšo. Guli jie – vieno galva, antro kojos, vienas ant pilvo, kitas ant nugaros, surietę kojas, o jų viršutinės ir apatinės kūno dalys gali jungtis ir statmenai, taip apversdamos siluetus. Tokių figūrų yra ant mizierikordijos vienoje katedros stalėje¹⁶², to paties miesto Teisingumo

¹⁶² Langlois E. H. *Stalles de la cathédrale de Rouen*.

Rouen, 1838. Pieš. VII, 35.

rūmuose¹⁶³. Jas matome Rosny bažnyčioje (Aube, XV a.), Vandome¹⁶⁴ ir Oksforde¹⁶⁵.

Daugelyje XV amžiaus graviūrų tie patys efektai panaudojami vaizduojant muzikuojančias beždžiones: papuostos kaip cirke, jos pasirodo raitos¹⁶⁶. Viena kartais atrodo sėdinti ant arklio, kartais gulinti ant jo, kita – kartais pakibusi ant skersinio horizontaliai, o kartais – galva žemyn. Centre pritvirtinta popieriaus skiautė pasisukdama gali kūnus sujungti arba atskirti. Paveikslas sukonstruotas kaip žaismas, kurį galima kaitalioti tiesiog pasukant ašį (98–99 pav.).

98–99. SUKEIČIAMOS
PORINĖS ŽMONIŲ
FIGŪROS.

Kairėje: Ruano katedra,
Knygininkų portalas,
1290–1300.

Dešinėje: šveicariška
graviūra.

¹⁶³ Adeline J. *Les Sculptures grotesques et symboliques*. Rouen, 1879. Pieš. XXXI; Spalikowski E. *La Palais de Justice de Rouen*. 1939. P. 120; Deonna W. (*Questions d'archéologie religieuse et symbolique*, VIII ir *Revue d'histoire des religions*. 1914. P. 136 ir toliau) sugretina šią grupę su paleolito reljefu iš Lausselio, neturinčiu su šia tema jokio ryšio.

¹⁶⁴ Katedros stalės.

¹⁶⁵ New College, Witkowski G. J. *L'Art profane a l'église*. Paris, 1908. I. Pav. 192 ir II. Pav. 523.

¹⁶⁶ Schreiber W. L. *Handbuch der Holz- und Metallschnitte des XV. Jahrh.* Leipzig, 1927. IV. Nr. 1985 m ir n, *Affen als Kunstreiter, Verwandlungsbild*; Major E. *Holz- und Metallschnitte aus*

Sammlungen in Aarau, Basel, Romont, St. Gallen, Zürich, Strasbourg, 1918. Pieš. 6; veikiausiai šveicariškos kilmės. Analogiškas kompozicijas XVI amžiuje graviravo Kornelijus Reenas (1560) ir Adrienas Hubert'as (1576). Jos tampa labai dažnos XVII amžiuje.

100. ALCHEMIJOS
SIMBOLIAI.
Siera ir Gyvsidabris.
Bazilijus Valentinas,
apie 1413.

Dvi sukamos figūros taip pat tampa ir alcheminiu simboliu. Raudonas vyras su varna ir feniksu vaizduoja Pastovumą ir Sierą, o balta moteris su gulbe ir povu – Skrajūnus ir Gyvsidabrij. Bazilijaus Valentino traktate¹⁶⁷ (apie 1413) šios figūros apvirsta ir atsидuria ant tų pačių – horizontalios ir vertikalios ašių – kaip rate (100 pav.). Vienoje Kornelijaus Reeno graviūroje (apie 1561) du cherubiniai su sukeičiamais torsais ir kojomis simbolizuoja Meilės nepastovumą ir įvairovę (101 pav.). Šiaip ar taip, šis motyvas paplito ypač kaip techninė gudrybė, bufonada, pokštas. Vienoje XVI amžiaus kompozicijoje (102 pav.) kiekvienam personažui, stovinčiam ar apvirtusiam, atitinkamai nupiešta žemė po kojomis.

Tokios pat figūros, tik rytietiškos ir bronzinės, yra laikomos Vašingtono Nacionalinėje galerijoje. Tiksliai jų kilmė nežinoma, ir data tik apytikrė, tačiau nėra abejonės, kad jų šaknys tos pačios kaip ir visų kompozicijų su sukeičiamais elementais – kiškiais, žuvimis, arkliais, – kurios viduramžiais paplito kartu su musulmoniškomis formomis.

Tarp visų įmantrybių ir stebuklų, kokių tikrai gotikinės sistemos priėmė islamui tarpininkaujant, jo dvasią užvis tiksliausiai atspindi tokie apskukumo pratimai, toks meno menui demokratiškumas, kai

101. NEPASTOVIOS
MEILĖS SIMBOLIS.
Kornelijus Reen,
apie 1561.
Paryžius, Nacionalinė
biblioteka, Estampai.

¹⁶⁷ B. Valentino *Les Sept Clefs de Sagesse*, apie 1413, žr. Poisson A. *Théories et symboles des alchimistes*. Paris, 1891. Pieš. XV.

technika pranoksta objektą. Ir visi jie kyla iš to paties azijinio šaltinio, kuriame viešpatauja simboliai ir ženklai. Argi krikščioninis asiriškas cilindras¹⁶⁸ (103 pav.) nerodo keturių sukamų personažų su su-raizgytomis kojomis centre, vaizduodamas, be abejo, kosmogoninę temą tikrąja to žodžio prasme?

102. BUFONADOS

SCENA.

Olandiška graviūra,

1576. Paryžius,

Nacionalinė biblioteka,

Estampai.

103. SUKAMI

PERSONAŽAI.

Asiriškas cilindras.

¹⁶⁸ Ward O. *Seal Cylinders in Western Asia*. Washington, 1910. Nr. 706 ir
Baltrušaitis J. *Cosmographie chrétienne dans l'art du Moyen Age*. Paris, 1939.
Pav. 34.

VI. MUDHAHHIB IR GOTIKOS LAIKŲ ILIUMINATORIUS

Gimimas naujų Vakarų, atgaivinančių žmogaus ir gyvenimo įvaizdį, nenukreipia viduramžių nuo fantastiškųjų Rytų, kurie smarkiai nulėmė buvusiųjų epochų vaizdą. Jų veikimas stiprėja netgi tuo metu, kai gotikos menas jau visai subrendęs ir įvaldęs visas savo galimybes. Galbūt susmulkėjimas ir stiliaus įmantrumas, atvedęs jį prie gliptikos, atveria kelią ir šiai įtakai. Būtent šiame skonio evoliucijos etape Rytų dirbtuvės pasislenka į Vakarus, suklesti imitavimo menas. O tai kaip tik pirmiausia ir pastūmėja virtuoziško bei kruopštumo linkme. Argi gotikinių figūrėlių įkurdinimas daugiaskiltėse arabiškose dėžutėse nerodo slapto siekio ir aiškios programos? Tačiau tuo pat metu Rytai grąžina dailininkus prie ornamentinės spekuliacijos ir monstrų; jie savo geometriniais sapnais, nerealiomis būtybėmis ir pasaulio stebuklais atjaunina viduramžius. Prisikelia jau ne vieną kartą užkariavę Europą pynimai ir bestiarijai. Į medalionus grįžta keturkojai ir besipešantys paukščiai, antitezinės grupės, hibridiniai gyvūnai ir padarai su daugeliu kūnų. Ornamentiniai rytinio Viduržemio pajūrio lobiai atgyja gotikos klestėjimo laikotarpiu, tačiau su jais dabar ateina ir naujos įmantrybės.

Pynė virsta daugiakampiu žvaigždynu bei rozetėmis su daugybe mazgų. Lapai ištįsta. Plonesnė, sausesnė rašysena šioms arabeskoms suteikia dirbtinumo atspalvį. Jose dažnai pastebimas raižinių tikslumas. Ornamentai taip pat virsta gyvūnais. *Rūmī* gimdo bekojus žvėris, pynimai – siūlo pavidalo būtybes. Ornamentinė stilistika, vyravusi romaniniame mene, atsikuria su šia gležna XIII ir XIV amžiaus rankraščių fauna. Ištrykšta nauji syvai. Augalinis ornamentas brandina šiurpius vaisius. Ant kotų išskyla sutrumpinti žmonės – *naskhī*. Gyvoji flora pasipuošia keistais žiedais. Į viduramžių vizijas ir alegorijas įskiepijamos arabų pasakos. Firdousi apdainuotieji mėnuliški veidai, kaukių vėriniai, monstrai, kovojantys su savo uodega, ištisa serija sukamų formų ir perstatinėjimo stebuklų paplinta kartu su kalbančiais augalais.

Šios temos dažnai esti atkuriamos su nuostabiu tikslumu; dažnai jos nuo kontakto su Vakarų pasauliu praturtėja. Šitokių įnašų atgaivintas, Vakarų ornamentinis genijus dar labiau sumaišo gyvas būtybes su augalija ir abstrakcija. Hibridinė gotikos fauna dar įvairesnė už musulmoniskąją, kuri buvo jos šaltinis, be to, čia viskas vystosi su nauju įkarščiu. *Rūmī* susimaišo su vijokliniais augalais. Ant augalinių ornamentų pri-nokę žmonių torsai atsiskiria nuo jų ir klaidžioja be užpakalinės dalies. Pynes išardo ir vėl supina ropliai, jose ir gimę, bei *cadeaux*. Tačiau visa tai priklauso dar nuo fejterijos ir prisideda prie gotikos mene vykstančio skilimo tarp paveikslų ir dekorų.

Toks reiškiny s gali būti konstatuojamas ir skulptūroje, kur jau nuo XIII a. pabaigos greta scenų ir figūrų, evoliucionuojančių realybės link, atsiranda fantazijų, kurios vis labiau tolsta nuo natūros. Jis ryškėja rankraščių tapyboje, kur apie tą patį laiką vis aiškesnis darosi stiliaus skirtumas tarp iliustracijos – miniatiūros tikraja to žodžio prasme – ir paraščių puošybos – iliuminacijos (*enluminure*). Durrieu, atkreipęs dėmesį į tokį skilimą, nurodo, kaip jį atspindi patys terminai, kurie buvo vartojami tuo laikotarpiu¹⁶⁹. Žodis *enluminé* pasirodo kaip tik tuomet, kai atsiranda nenumatytų pokyčių paraštėse, o miniatiūros vadinamos žodžiu *historié*. Ligi XIV a. vidurio šie terminai, atrodo, ypač atitiko dvi nepriklausomas programas, tačiau ilgainiui jie ėmė reikšti du skirtingo amato žmones: *enlumineur* (iliuminatorių) ir *historieur* (ilustratorių), dirbančius dažnai prie tos pačios knygos¹⁷⁰. Stilių ir technikų priešpriešą įtvirtino žodžių istorija ir dailininkų specializacija. Būtent šis išsiskyrimas sudarė palankią atmosferą ornamento meistriškumui augti tokioje artimoje paveikslėlių, kuriuose viskas eina į gyvąjį pasaulį, kaimynystėje ir tuo pat metu grynai vakarietiškoje dirvoje skiepyti svetimas formas. Ta proga atsiminkime, jog persų ir armėnų terminologija daro tokį pat skirtumą tarp siužetus piešančių dailininkų ir ornamentininkų.

¹⁶⁹ Durrieu P. *L'Enlumineur et le Miniaturiste // Comptes rendus des séances de l'Académie des inscriptions*. 1910. P. 330–345.

¹⁷⁰ Durrieu pažymi, kad iš pradžių ši terminologija nebuvo tiksliai apibrėžta ir kad labiau vertinamas darbas, o ne žmogus. Tas pats menininkas galėjo būti abiejų amatų meistras.

Tai įrodo Jeano Pucelle'io atvejis. Beje, kaip iliuminatorius jis dažnai nustelbia miniatiūrinių, net ir miniatiūroje. Vėliau buvo daromas skirtumas ir tarp menininkų.

Sakisianas¹⁷¹ apie Rytų knygos meną pareiškė tas pačias pastabas kaip ir Paulis Durrieu apie šią veiklą Vakaruose. Armėnijoje žodžio *enlumineur* atitikmuo yra terminas *dzaghgogh*, kurio šaknis reiškia „gėlė“, ir tai atitinka senųjų rankraščių ornamentuose vyraujančią florinį pobūdį. Musulmonų kalbose toksai žodis yra auksas, *mudhahhīb* (parai-džiui – auksuotojas), tiesiogiai primenantis persų ir apskritai islamo knygų puslapių auksą su ultramarinu. Puslapis, dekoruota paraštė arba vinjetė taip pat turi specialų terminą *tadhhib*, tad gali kilti klausimas, ar pabrėždami tokį žanrų skirstymą viduramžiai šia prasme nesekė islamo papročiais. Patsai auksas, daugelio rankraščių puslapiais srovenantis kaip Rytuose, dažnai neskiriamas nuo iliuminavimo meno, net ir technišk-uose aprašymuose. Antai Karolio V inventoriuje¹⁷² „storas šventojo Liudviko psalmynas“ pristatomas kaip „labai gausiai iliuminuotas auk-su (*enlumyné d'or*) ir iliustruotas (*ystorié*) senoviniais paveikslais“, „taip pat kitas mažesnis brevijorius dviejų tomų, abu išsiuvinėti, iliuminuoti auksu (*enluminez d'or*) ir iliustruoti (*ystoriez*) baltai ir juodai...“ Persas būtų išvertęs *mudhahhīb* – auksuotojo darbas. Šiaip ar taip, daugelis ornamentų gotikos bordiūruose, smailūs pusiaulapiai, žvaigždiniai py-nimai ir kutai, gali būti vadinami *tadhhib*.

Tačiau šie Rytai visko nepaaiškina. XIII amžiuje Vakarams atsisklei-džia ir įsibrauna į jų vizijas dar platesnis ir egzotiškesnis pasaulis. Šikš-nosparnių ir demonų sparnų tyrinėjimas leis mums nustatyti jų perda-vimo ypatybes ir būdus.

¹⁷¹ Sakisian A. *Esthétique et terminologie persanes* // *Journal asiatique*. 1935. P. 145 ir toliau, ir *Mahmūd Mudhahhib, miniaturiste, enlumineur et calligraphe persan* // *Ars Islamica*. 1937. P. 338 ir toliau. Žr. taip pat Ettinghausen R. *Manuscript Illumination* // *Survey of Persian Art*. P. 1937 ir toliau.

¹⁷² Labarte J. *Inventaire du mobilier de Charles V de France*. Paris, 1879. Nr. 3303 ir 3295.

Šikšnosparnių sparnai ir kiniški demonai

I. ŠIKŠNOSPARNIŲ SPARNAI IR SLIBINŲ SKIAUTERĖS
VIDURAMŽIAIS. *Romaniniai demonai be sparnų arba su
angelo sparnais. XIII amžiuje pasirodę chiropterų
sparnai ir dantytos skiauterės: žmonės, slibiniai,
monstrai, raiteliai. Leonardo da Vinci'o skraidantis žmogus.*

Ilgą laiką velnio atvaizdas buvo prieštaringas: išsiepta gyvūno kaukė, išdžiūvęs Mirusiųjų karalystės gyventojo liemuo, plaukuotos kojos su aštriais nagais, bet sparnai paukščio, vadinasi, panašūs į angelo. Ne kartą romaniniame mene buvo atvaizduoti šie demonai. Saulieu, Vézelay, taip pat Moissaco ir Souillaco miesteliuose ant kapitelių lavoniškus demonų pečius puošia angeliški sparnai. Dažnai buvo bandoma šiam Blogio genijui suteikti visišką šlykštumą, atimant tą paskutinę dievišką žymę, tačiau tuomet jis prarasdavo savo, kaip erdvių valdovo, didingumą, apie kurį kalba šventasis Paulius. Ant Autuno, Conques'o timpanų, daugelyje romaninių skulptūros ir tapybos darbų velniai yra neskraidantys ropliai, nebe priklausantys dvasių luomui. Ir tikrai įgijęs šikšnosparnių sparnus, jų atvaizdas fizine išore atitinka religinę koncepciją. Nakties paukščio sparnai su oda, ištempa ant iečių skeleto, nedaro rojaus įspūdžio, o skleidžia niaurių vietovių tamsą.

Keliose 1210–1255 m. miniatiūrose matyti pirmieji jų eskizai¹, tačiau plėvės dar negalutinai susiformavusios, be to, šen bei ten ant tų pačių kūnų dar pasitaiko lyg užmirštų paukščio sparnų. Atrodo, jog tai tėra atskiri atvejai (104 pav.). Nei pirmosios anglių-normandų Apokalipsės, nei angliški XIII a. pirmojo ketvirčio „Pragarai“ dar nenaudoja šio tipo, kuris įsitvirtina tik antroje XIII a. pusėje. Tuomet jis sutinkamas

¹ Kenterberio psalmynas su komentarais, Nac. bibl., lot. rankr. 8846, Leroquais V., abatas. *Les Psautiers manuscrits latins des bibliothèques publiques de France*. Mâcon, 1940–1941. Pieš. LX; Blanšos Kastilietės

psalmynas (apie 1223), Arsenalo bibl., rankr. 1186, Martin H. *Psautier de Saint Louis et de Blanche de Castille*. Paris, be datos. Pieš. XV ir XXVI.

104. DEMONAI SU ŠIKŠNOSPARNIŲ SPARNAIS.

Kairėje: vadinamasis
Blanšos Kastilietės
psalmynas, prieš 1223.
Dešinėje: Anžero kilimas,
apie 1378.

jau visur Anglijoje, Prancūzijoje, Ispanijoje². Visi Vakarai priima nak-
tinių sparnų madą. Nuo tol velniai gyvena ant stačių uolų ir sklendo
olose.

Toks pat pasikeitimas įvyksta Italijoje. Asyžiaus aukštutinėje bažny-
čioje Giotto tapyti demonai, kuriuos šventasis Pranciškus išvijo iš Areco,
pakyla virš miesto kaip tamsa (115 pav.). Duccio paveiksle „Maestà“ pre-
deloje Kristų gundo demonas šikšnosparnio sparnais. Campo Santo ka-
pinėse Pizoje jų debesis pakyla plakdamas tomis prakeiktomis burėmis
(105 pav.). Tas pačias plėves išskleidžia ir Dante's Triakaktis Liuciferis:

*Virš jų lyg burės kvėščiojo sparnai,
Tinką galingam ūgiui paukščio šito,
Kuriuo stebėtus netgi milžinai.*

*Beplunksniai buvo jie it nematyto
Šikšnosparnio; ir plazdindamas juos,
Tolydžio stingdė jis bangas Kocito...*

(Pragaras, XXXIV giesmė, 46–51³)

Baigiantis viduramžiams, jie jau apgyvendinę visą pasaulį. Jų ištisi
legionai maldaknygės *Très Riches Heures* iš Chantilly pragaruose, Engu-
errando Quarto, Schongauerio, Boutso, Stephano Lochnerio, Han-
so Friezo kūrinuose. Šikšnosparnių sparnai neduoda ramybės žmonėms,
be garso skraido aplink mirštantįjį, visur skleidžia tamsą.

² P vz., Alfonso Išmintingojo
knygoje *Cantigas*
(Dominguez Bordona J.
La miniatura española.
Barcelona, 1930. II.

Pieš. 89) arba Kenterberio
Apokalipsėje, apie 1290
(Yates Thompson H.
Illustrations of One Hundred
Manuscripts. London, 1914.

IV. Pieš. XXXVI).

³ Vertė A. Churginas. V.:
Vaga, 1968. (Vert. past.)

105. DEMONAI SU
ŠIKSNOSPARNIŲ SPARNAIS.
Mirties triumfo fragmentas.
Campo Santo Pizoje freska,
apie 1350–1360.

Tokią pat evoliuciją galima pastebėti vykus ir su slibinu – vienu iš velnio pavidalų. Romaniniame mene tai gyvatė be sparnų ir be kojų⁴ arba paukštis su driežo uodega⁵. Gotikos mene jis jau plėviasparnis padaras.

Kaip vieną pirmųjų jo atvaizdų tokiu pavidalu galima paminėti Edmont'o de Laci († 1259, Belvoir Castle) psalmyną⁶. Slibinas su šikšnosparnio sparnais antrojoje XIII a. pusėje randamas vis dažniau ir dažniau. Toks jis yra daugumoje rankraščių nuo Jeano Pucelle'io⁷ ligi Fouquet⁸. Reljefinius jo atvaizdus matome reljefinėje architektūros puošyboje⁹ ir stalėse¹⁰ (106 pav.).

106. PLĖVIASPARNIS
SLIBINAS.
Poitiers katedros stalės,
apie 1300.

Gotikinis slibinas taip pat įgyja skiauterę, lyg padarytą iš audinio, įtempto ant dyglių, kurie skleidžiasi drauge su sparnais¹¹ ir yra tokios pat dantytos formos¹².

⁴ Saint-Aignan, Moissac, Saint-Martin d'Ainay Lione.

⁵ Saint-Michel d'Entraigues.

⁶ *The New Paleographical Society*. London, 1905. Ser. I. D. III. Pieš. 64.

⁷ Leroquais V., abatas. *Les Bréviaires des bibliothèques de France*. Paris, 1933. Pieš. 28.

⁸ *Antiquités judaïques*, Cox T. *Jehan Fouquet*. London, 1931. Pieš. XLIX.

⁹ Elno vienuolynas, Šv. Ivo durys Barselonos katedroje, Troyes katedra, Beverley katedra.

¹⁰ Puatjė, Česterio, Mančesterio katedrų stalės, pano iš Hemingbourgh'o, Maillard E. *La Sculpture de la cathédrale de Poitiers*. Poitiers, 1921. Pieš. XXXVII; Bond F. *Wood Carving in English Churches. I. Misericordes*. London, 1910. Pav. p. 15 ir 23; *The Archeological Journal*. 1935. Pieš. XX.

¹¹ Vitzthum G. *Die Pariser Miniaturmalerei*. Leipzig, 1907. Pieš. VIII; Martin H. *La miniature française du XIII au XV siècle*. Paris, 1923. Pieš. 61, 66;

Leroquais V., abatas. *Les Pontificaux des bibliothèques de France*. Paris, 1937.

Pieš. XLV, XLVIII, LII.

¹² Skiauterės su kabliais, kokias kartais matome ant krokodilų nugarų XII a. pabaigos anglų bestiarijuose (Druce G. *The Medieval Bestiaries // Journal of the British Archeological Association*. 1919. Pieš. II, pav. 2, P. Morgano rankr. 81) ir Sankt Peterburgo bestiarijus priklauso visai skirtingam tipui.

Tokie yra tie padarai, besiblaškantys po šventojo Mykolo ar šventojo Jurgio ietimi¹³, vaizduojantys Apokalipsės pabaisas¹⁴, šventosios Margaritos slibiną¹⁵ ar gyvates, kurias Heraklis pasmaugė būdamas dar vaikas¹⁶.

Tuos pačius atributus turi ir pasakiška būtybė, XV amžiuje užmušta prie Bonos¹⁷, ir vaikais mintančios Etnos kalno gyvatės¹⁸.

Nuo slibino šikšnosparnio sparnai pereina ant grifonų¹⁹, basiliskų²⁰, sirenų-paukščių²¹ ir kentaurų²². Jie išauga mišrioms būtybėms, pusiau keturkojams ir pusiau paukščiams, pusiau žvėrimis ir pusiau žmonėms²³, gyvuliams dvigubu kūnu ir viena galva²⁴ ir netgi – dvigalviui ereliui²⁵. Gotikinių knygų parašėse gausu hibridinių padarų, šunų, arklių, sparnuotų ir dantytų jūros gyvūnų, kurie visi atrodo išnirę iš tamsių požemio gelmių. Pats šikšnosparnis pasirodo tik po kurio laiko²⁶. Romani-

¹³ D'Ancona. *La Miniature italienne du X au XV siècle*. Paris, 1925. Pieš. XXX, XXXVII, Milano Biblija ir vadinamasis Šventojo Jurgio mišiolas, abu XIV a.; *Bulletin de la S. F. R. M. P.* 1911. Pieš. IV, Nac. bibl., pranc. rankr. 14363, knygos *Statuts de l'Ordre de saint Michel* Karolio VIII egzempliorius.

¹⁴ Britų muz., Karal. rankr. 19 B, XV, Millar E. *La Miniature anglaise aus XIV et XV siècles*. Paris, 1928. Pieš. 43.

¹⁵ L. Bégule. *Monographie de la cathédrale de Lyon*. 1886. I serija. Pieš. IV.

¹⁶ Sevilijos stalės, apie 1478, *La Esculptura en Andalucia*. Sevilla, be datos. I. Pieš. 99 E.

¹⁷ Gould C. *Mythical Monsters*. London, 1886. P. 333.

¹⁸ Omont H. *Livre des Merveilles* (pranc. rankr. 2810, Nac. bibl.). Paris, 1907. Pieš. 128.

¹⁹ Ant italiskų ir ispaniskų XIV a. audinių, Cox R. *Les*

Soeries d'art. Paris, 1914.

Pieš. 44; Sevilijos stalės, *La Esculptura en Andalucia*. Pieš. 100.

²⁰ Puatjė stalės, Maillard E.

Ten pat. Pieš. XLIII.

²¹ Šv. Mykolo bažnyčia Tulūzoje, Bevette M. de. *La Sculpture à la fin de la période gothique dans la région de Toulouse*. Paris, 1936.

Pieš. III.

²² Kelno stalės,

Tieschowitz B. von.

Das Chorgestühl des Kölner Domes. Marburg, 1930.

Pieš. 59 ir Karolio Narsiojo maldaknygė, Durrieu P. *La Miniature flamande au temps de la Cour de Bourgogne*.

Paris, 1927. Pieš. XLIII.

²³ Petrus Comestor, apie

1283, Millar E. *La Miniature anglaise du X au XIII siècle*. Paris, 1926.

Pieš. 95; Dewick E. *The Metz Pontifical*. London, 1902. Pieš. 9, 11; Popiežių rūmų Avinjone cokolis, Labande L. *Le Palais des Papes et les Monuments d'Avignon au XIV siècle*.

Marseille, 1925. Pav. 87.

²⁴ Bezansono pontifikalas, XIV a., Leroquais V., abatas. *Les Pontificaux*. Pieš. XLV.

²⁵ Sevilijos stalės;

Belleville'io breviorius, Leroquais V., abatas. *Les Bréviaires*. Pieš. XXVIII.

²⁶ Karalienės Marijos psalmynas, rytų Anglija, XIV a. pradžia; Puatjė stalės, apie 1300; Aucho stalės, XIV a.

²⁷ Langlois Ch.-V. *La Connaissance de la Nature et du Monde*. Paris, 1927. P. 21.

niuose bestiarijuose (Philippe de Thaon, 1100–1135²⁷) ir Guillaume'o le Clerc'o kūriniuose nakties paukštis, *Nicticorax*, yra pelėda arba apuokas, o dabar šikšnosparnis, *cauve sorris*, simbolizuoja žydų tautą, kuri „nekenčia dienos šviesos ir mėgsta patamsi“²⁸.

Skiauterė, kuri, atrodytų, būdinga tik driežams, perkeliama ant kitų gyvūnų: roplių su žmogaus galva, dvikojų bei keturkojų²⁹. Ji puošia velnių nugarkaulį, rankas, kojas³⁰ (128 pav.). Matyti, kaip ji vingiuoja paprastais ornamentais. Smailios aštrios plokštelės, augančios paraščių augalijoje, dažnai esti panašesnės į gyvūno nugaros šarvą negu į augalo spyglius. Nuo jų stiebai atrodo gyvi lyg drakonai. Enlart'as pažymi analogišką evoliuciją vyskupo lazdos, kurios voliu-ta, vaizdavusi šventojo Mykolo nugalėtą pabaisą, išlaikė jos skiauterę ant išorinio lanksto, nors gyvūno ten ir nebėra³¹, ir kartais netgi šikš-nosparnių sparnai pritvirtinami prie grynai ornamentinių šakų ir plaka ant voliutų, lyg būtų gyvi³². Pagaliau žmonės irgi puošiasi tais velnio papuošalais (107 pav.).

XIV ir XV amžiuje ant riterių šarvų atsiranda dantytos ataugos. Antpečiai virsta gyslotomis plokštemis, dengiančiomis nugarą, antalkūniai – pelekais ar netgi tikrais sparnų galiukais³³. Šalmas kartais

107. DANTYTI ŠARVAI.

A. Šalmas, apie 1510.

B. Jokūbo Aragoniečio
šalmas,

antroji XIII a. pusė.

C. Žirgo šarvai, 1404.

²⁸ Nuo Pierre'o le Picard'o bestiarijaus (1210–1215), plg. Cahier, Martin.

Mélanges d'archéologie. 1851. II. P. 169.

²⁹ Martin H. *La Miniature française*. Pieš. 38; Toeca P. *La pittura e la miniatura nella Lombardia*. Milano, 1912.

Pav. 213; Dorez L. *Les Manuscrits de la bibliothèque de lord Leicester*. Paris, 1908. Pieš. XXXIX.

³⁰ Laborde A. de. *Les Miracles de Notre-Dame* // *Publication de la S. F. R. M. P* 1929.

Pieš. XXII, XXIII, Gautier de Coincy, po 1456, ir *La Cité de Dieu*. Paris, 1899.

Pieš. CXVII, Mâcon, 1480.

³¹ Enlart C. *Manuel d'archéologie française*, III, *Le Costume*. Paris, 1916. P. 353–364.

³² Viljamo Devoniečio Biblija (apie 1251–1274) ir

Margaritos iš Beaujeu „Valandos“ (XIV a.).

³³ Demmin A. *Guide des amateurs d'armes et armures anciennes*. Paris, 1879. P. 216 ir 348.

³⁴ Boenheim W. *Handbuch der Waffenkunde*. Leipzig, 1890. Pav. 30.

transformuojamas į groteskišką galvą su šikšnosparnio sparnais vietoje ausų³⁴. Skiauterė nusidriekia ir per visą žirgo kaktos šarvą ligi pat šnervių³⁵. Viename Gentile's Bellini'o piešinyje³⁶ žirgo išvaizda tiesiog neatpažįstamai pakeista: ant galvos kaukė išverstomis akimis, pražiota burna, su voliuta snukio gale; žirgo kaklas padengtas žvynais, skiauterė eina ligi pat uodegos; prie piršių pridėti du plėviški sparnai: kareivis joja ant šiurpiai puošnios pragaro pabaisos (108 pav.). Kai Leonardo da Vinci projektuos savo skraidančią mašiną, bus dar kartą panaudoti chiroptero sparnai. Jis, beje, ir pats tai pabrėžia³⁷: būtent šikšnosparnis „turi būti skraidančios mašinos modeliu, nes paukščio sparnuose oras praeina tarp plunksnų ir gyslos yra perskirtos, tuo tarpu šikšnosparnio sparnų plėvėse plyšių nėra ir jos visas dalis sujungia“, tačiau kartu atmintyje tūno ir sparnuoto žmogaus vizija iš religinės ir fantastinės ikonografijos, todėl kai kuriuose eskizuose Leonardo figūros atrodo kaip maištingosios dvasios, atėjusios tiesiai iš viduramžių.

108. SPARNUOTI
DRAKONAI.
Gentile Bellini,
raitelio piešinys.
Paryžius,
Luvro muziejus,
Piešinių kabinetas.

³⁵ Demay G. *Le Costume au Moyen Age d'après les sceaux*. Paris, 1880. Pav. 226, 228.

³⁶ Luvro piešinys, Leporini H. *Die Stilentwicklung der Handzeichnung, XIV bis XVIII. Jahrh.* Leipzig, 1925. Pieš. 10.

³⁷ Beltrami L. *Leonard de Vinci et l'aviation*. Milan, 1912. Pav. p. 13 ir 15; Herzfeld M. *Leonardo da Vinci, der Denker, Forscher und Poet*. Jena, 1926. P. 28, XLIX.

II. ŠIKŠNOSPARNIŲ SPARNAI IR TOLIMŲJŲ RYTŲ DEMONAI. *In Longai. Sparnuoti žmonės.*

*Li Longmiano pragaras. Dievas Griaustinis,
Lei Gongas. Vakarietiškos tapatybės: demonas su moters
krūtimis, medžio pavidalo demonas, demonas
su dramblio straubliu, vienaragis demonas ilgomis
ausimis, šungalvis demonas. Tangų laikotarpio šarvai.*

Iš kur ateina šie nauji velnio atributai? Islamas juos naudojo tuo pačiu metu, tik ne taip plačiai kaip Vakarai. Kamuračio nukautas drakonas persiškoje Ibn Bachtišu gyvulinių pasakėčių kopijoje, datuotoje 1291 m.³⁸, vienoje pirmųjų žinomų iliustracijų iš mongolų valdymo laikų, niekuo nesiskiria nuo gotikos šventojo Jurgio ar šventojo Mykolo persmeigto slibino. Taip pat ir nuo Feridūno sūnų puolančio drakono XIV a. pradžios „Šachnamė“ epopėjoje³⁹. Tačiau šių figūrų, priklausančių epochai, kur tokia sistema jau yra visuotinai priimta, nepakanka jų kilmei nustatyti. Vis dėlto jos nurodo kryptį ir padeda nuspėti savo prigimtį: Tolimieji Rytai, drakonų žemė, žvelgia iš kiekvieno linijos vingio⁴⁰.

Didysis kinų drakonas Long Vangas, lietaus ir gyvybės gimdytojas, tėra žvynuota gyvatė su dviem ar keturiomis kojomis. Dažnai iš jos pečių trykšta liepsnos. Tačiau Dangiškojoje imperijoje drakonai turi įvairiausių savybių bei pavidalų. Pradedant Hanų epocha, jie dažnai esti sparnuoti, o jų nugaros skiauterė – su spygliais ar net su pjūklo

³⁸ Martin F. R. *Miniature, Paintings and Painters of Persia, India and Turkey*. London, 1912. Pieš. 21, Pierponto Morgano bibl. Niujorke, rankr. 500.

³⁹ *Survey of Persian Art*. Oxford, 1938. Pieš. 842, sen. kol. Demotte.

⁴⁰ Kai kurių miniatiūrų iš Pierponto Morgano bibliotekos rankr. 500 kiniškumas toks ryškus, jog kyla klausimas, ar jų autorius

nebuvo kinas, dirbęs Gazano rūmuose, plg. Dimand M. S. *The Metropolitan Museum of Art, A Guide to an Exhibition of Islamic Miniature Painting and Book Illustration*. New York, 1933–1934. P. 18.

109. SPARNUOTI
DRAKONAI.
Kinų piešinys pagal Li
Longmianą, 1081.
Paryžius, Guimet
muziejus.

dantimis⁴¹. Tokie yra vadinami In Longais⁴². Viename piešinyje pagal U Daodzi⁴³ (VIII a.), kuris ištisas sienas padengė dangaus ir pragaro pavidalais, sparnai yra su plėvėmis, o viena jų buvusi per kautynes perplėšta. Panašiai drakonai atvaizduoti viename Songų laikotarpio nefrito dirbinyje⁴⁴ ir Li Longmiano⁴⁵ reprodukcijose (109 pav.).

Žmonės su šikšnosparnių sparnais gimę taip pat šiuose kraštuose. Leroi-Gourhanas⁴⁶, studijuodamas Džou laikotarpio bronzinius papuošimus (XI–III a. pr. Kr.), išskyrė grupę šikšnosparnių, ypač paplitusių antrajame registre. Tarp jų matome chiropterą schematizuotą, tačiau puikiausiai atpažįstamą, o drauge kombinuotą su žmogiškais

⁴¹ Segalen V., Voisins G. de, Lartigue J. *Mission archéologique en Chine*. Paris, 1924. II. Pieš. XXIII, Šeno ramstis, II a. pr. Kr.; Siren O. *Histoire des arts anciens de la Chine*. Paris, 1929. II. Pieš. 29, Činų arba Hanų bronzos, pieš. 99, spalvota Hanų stiliaus terakota, tiksliai kiek vėlesnė, apie 300–400; Ardenne de Tizac H. d'. *Les Animaux dans l'art chinois*. Paris,

be datos. Pieš. 27 A, Tangų bronzos.

⁴² Visser M. W. de. *The Dragon in China and Japan* // *Verhandelingen der Koninklijke Akademie van Westenschappen te Amsterdam*. XIII. Nr. 2. 1913. P. 73.

⁴³ Martin F. *Zeichnungen nach Wu-Tao-Tze aus Götter und Sagenwelt Chinas*. München, 1913. Pieš. 49.

⁴⁴ Ardenne de Tizac H. d'. *Ten pat*. Pieš. XL.

⁴⁵ *Annales du musée Guimet*. I. 1904.

⁴⁶ Leroi-Gourhan A. *Bestiaire du bronze chinois de style Tchou*. Paris, 1936. P. 20–22. Vieną šių figūrų, puošiančią bronzinę V–III a. pr. Kr. vazą, matome knygoje Cohn W. *Peinture chinoise*. Paris, 1948. Pieš. 1.

elementais. Esame metamorfozės liudytojai: chiropteras virsta žmogumi, o žmogus – chiropteru. Tokia yra ištisos dievų ir skraidančių demonų dinastijos kilmė (110 ir 111 pav.).

Viename Tangų epochai (618–916) priskiriamame tapinyje iš Tuhango, kurį publikavo Aurelas Steinas⁴⁷, tokia dvasia lydi Vaišravaną, lokapalį vadą ir šiaurės karalių-sargą, keliaujantį per jūrą. Kūnas jo kaip žmogaus, galva smaili kaip paukščio, sparnai aptempti lyg kokio šilko plėvelė ir sklendžia jie dangaus ūkuose tartum šešėlio atspindys. Džou Sičango ir Lin Tingui paveiksle (apie 1163–1180) šie demonai raguotų žmonių galvomis išnešioja Budos palaikus į visas keturias pasaulio šalis⁴⁸ (112 pav.). Viename japonų tapinyje, priskiriamame antrajai

110–111. SUŽMOGINTI ŠIKŠNOSPARNIAI.

Viršuje: Džou laikotarpio
bronzos, V–III a. pr. Kr.

Apacioje: demonas pagal
Li Longmianą, 1081.

Paryžius, Guimet
muziejus.

⁴⁷ Binyon L. *La Peinture chinoise dans les collections d'Angleterre* // *Ars Asiatica*. 1927. IX. Pav. V. Spalvota reprodukcija pateikta Stein A. M. *The Thousand*

Buddhas. London, 1921.

⁴⁸ Tomita K. *Portfolio of Chinese Paintings in the Museum of Boston*. Boston, 1933. Pieš. 81.

112. DEMONAI SU CHIROPTERŲ SPARNAIS.

Kairėje: demonas,
nešantis Budos palaikus,
Džou Sičangas ir Lin
Tingui,
apie 1163–1180.
Bostonas, Dailės
muziejus.
Dešinėje: arkangelo
nugalėtas demonas,
Rohano *Grandes Heures*,
apie 1430–1440.

XII a. pusei⁴⁹, sparnuoti žmonės šaudomi strėlėmis kaip paukščiai. Jie pasirodo viename antropomorfiniame Garudos⁵⁰ paveiksle ir Kartelio⁵¹ figūroje. Tačiau pilniausią jų kolekciją matome ant vieno ritinėlio Guimet muziejuje Paryžiuje⁵². Ant makimono yra keli įrašai: vienas jų pasirašytas XIII a. pabaigos erudito Ju Dzi, antras Džao Mengfu, žymiausio Juanų epochos tapytojo, – jie priskiria jį Li Longmianui ir datuoja 1081 m. Bet tai tėra Kinijoje labai žinomo kūrinio kopija, kurios tikslumą paliudija antroji replika, saugoma Anglijoje⁵³. Šių piešinių siužetą sudaro pragaro valdovo žmonos Guidzimu istorija. Ji turėjo dešimt tūkstančių savo vaikų, tačiau žudė svetimus ir maitinosi jais tol, kol vienąsyk jos jauniausias ir mylimiausias sūnus Pinsiaoluo buvo sugautas ir įkalintas stiklo vazoje. Iš ten jį išvadavo Buda, kai jam Guidzimu prižadėjo atsisakyti tokių savo puotų. Žmogėdra atvaizduota šaukianti kariuomenę gelbėti jos vaiko. Išsirikiuoja ir žengia visas pragaras. Tarp fantastinių būtybių chiropterų sparnais, dažnai žvynuotais, yra moteris paukščio nagais, vyras hienos galva, vampyras lapės uodega ir kiškio ausimis, galiausiai ore lekiantys penki vyrai ornitomorfinėmis galvomis, svaidantys ietis ir šaudantys iš lanko (113 pav.). Maspero juos identifikuoja kaip Griaustinius⁵⁴. Šios dievybės jau buvusios žinomos

⁴⁹ *Selected Relics of Japanese art*. Tokio, 1908. XV.

Pieš. 10.

⁵⁰ Grunwedel A. *Alt-Kutscha*. Berlin, 1920. Pav. 47.

⁵¹ *Divinités de la China*, albumas Guimet muziejuje, 16480.

⁵² *La Légende de Kouei-tseu-*

Mou Chen, Peinture de Li Long-mien // Annales du musée Guimet. Paris, 1904.

I; Golubev V. *Li Long-mien // Gazette des Beaux-Arts*. 1914. P. 286.

⁵³ Chavannes E. *La Légende de Kouei-tseu-Mou, peinture de Li Long-mien, T'oung Pao*. 1904. P. 490; Franks A. *On*

Some Chinese Rolls // Archeologia. 1892. P. 239.

⁵⁴ Maspero H. *Mythologie de la Chine // La Mythologie asiatique illustrée*. Paris, 1928. P. 250, pav. 11, žr. taip pat Ou-I-Tai. *Mythologie chinoise* knygoje Guirand F. *Mythologie générale*. Paris, 1935. P. 351.

Šango epochoje⁵⁵ ir beveik nesikeitė ligi pat nūdienio daoizmo. Jų valdovas Lei Gongas paprastai vaizduojamas su žmogaus liemeniu, beždžionės galva, grobuonies snapu, paukščio nagais ir šikšnosparnio sparnais. Jie yra taip pat ir baudžiantys dievai, apginkluoti, kad galėtų smogti didiesiems nusikaltėliams, kurių žmonių įstatymai nebegali pasiekti. Tokie jie ir išliks liaudies mene⁵⁶.

Visos šios figūros, viduramžiais atnaujinusios pragarą, yra surinktos šiuose repertuaruose, ir kai kurios iš jų stebina savo panašumu: antai keturkojis kiškio ausimis iš Guidzimu palydos vėl pasirodo tarp velnių Asyžiaus freskoje (114 ir 115 pav.), o Džou Sičango demonų

113. DEMONAI
GRIAUSTINIAI.

Pagal Li Longmianą,
1081. Paryžius, Guimet
muziejus.

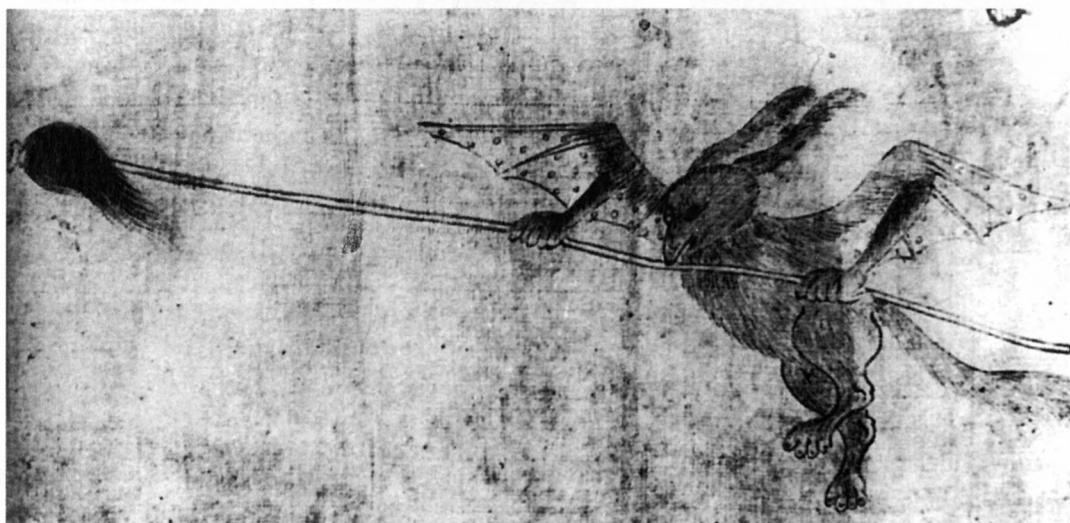
tikslią kopiją matome gotikinėje ikonografijoje, tarp kitų – Giraičių autoriaus (Maitre aux Boqueteaux) kūrinyje⁵⁷ (1378) (116 pav.). Šventojo Mykolo parblokštas demonas šventojo Sebastijono autoriaus paveiksle⁵⁸ (XV a.) tiksliai atkartoja griaustinio dievo anatomiją (117 ir 118 pav.).

⁵⁵ Werner E. T. C. *Chinese Composite Deities* // *Journal of the North China Branch of the Royal Asiatic Society*. 1923. LIV. P. 253.

⁵⁶ Maspero H. Ten pat. Pav. 12.

⁵⁷ Martin H. *Joyaux de l'enluminure de la Bibliothèque nationale*. Paris, 1928. Pieš. 50.

⁵⁸ Sterling H. *Les Peintures du Moyen Age*. Paris, 1941. Pieš. 110, Calvet muziejus Avinjone.

114–115. DEMONAS
KIŠKIO AUSIMIS.

Viršuje: pagal Li
Longmianą, 1081.
Paryžius, Guimet
muziejus.

Apačioje: Giotto,
aukštutinės Asyžiaus
bažnyčios freska
Šventasis Pranciškus
išvaiko demonus,
1296–1304.

116. KINŲ IR
GOTIKINIAI DEMONAI.

Kairėje: Džou Sičango ir
Lin Tingui tapyba, apie
1163–1180. Bostonas,
Dailės muziejus. *Dešinėje:*
Giraičių autorius, 1378.

117–118. DEMONAI SU
PAUKŠČIO SNAPU.

Viršuje: dievai
griaustiniai, pagal Li
Longmianą, 1081.

Paryžius, Guimet
muziejus.

Apačioje: Josse Lieferinxe,
dar vadinamas šventojo
Sebastijono autoriumi.

Šventasis Mykolas
parbloškia slibiną,
fragmentas. Avinjonas,
Petit-Palais muziejus.

Tokius sugretinimus gali papildyti čia bei ten randami ypatingo keistumo pavyzdžiai: demonai su moters krūtimis, demonai-medžiai, demonai su dramblio straubliu, vienaaragiai demonai didžiulėmis ausimis.

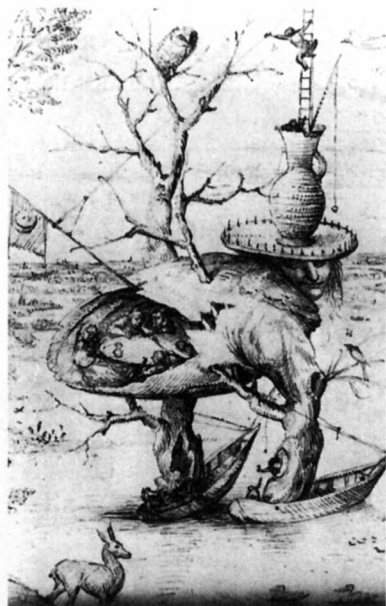
Demonai su moters krūtimis viduramžiais labai dažni. Ypač daug jų XV amžiaus graviūrose⁵⁹. „Piemenų kalendoriujė“ (1491) jų randame ištisą seriją su raguota galva, su žvėries galva ir net su visu keturkojo pasturgaliu. Misterijose velnio kostiumas paprastai būdavo su glebia krūtine⁶⁰. Taip ciūrichiečio dramaturgo Jacobo Ruofo (1539) piešiniuose atrodo Belzebubas, Šėtonas bei Liuciferis. Daugelis Guidzimu pakalikų irgi vaizduojami išdžiūvusiais kūnais, susiraukšlėjusia oda ir nukarusiomis krūtimis. Moteriškomis krūtinėmis taip pat apdovanotos ir tos dvasios, kurių kūnus dengia žievė su šakomis, ir būrys jų atrodo lyg žygiuojantis miškas.

Medžio pavidalo demonus perėmė Hieronymas Boschas. Lisabonos „Gundyme“ du tokie su nudžiūvusiais medžiais ant galvų maišosi pabaisų minioje⁶¹. Tai ne palikuonys antikos nimfų, paverstų

119 a. MEDŽIO PAVIDALO DEMONAI.

Kairėje: pagal Li Longmianą, 1081.
Paryžius, Guimet
muziejus.

Dešinėje: Hieronymo
Boscho piešinys (arba
pagal Hieronymą
Boschą). Viena,
Albertina.

⁵⁹ Mâle E. *L'Art religieux de la fin du Moyen Age en France*. Paris, 1922. Pav. 35, 213, 215, 216, 217.

⁶⁰ Hermann M. *Forschungen*

zur deutschen
*Theatergeschichte des
Mittelalters und der
Renaissance*. Berlin, 1914.
Pav. 122, 123, 124.

⁶¹ Tolnay Ch. de.
Hieronymus Bosch. Bâle,
1937. Pieš. 37 ir 41.

119 b. MEDŽIO
PAVIDALO DEMONAI.*Kairėje:* Karachodža,
grindų fragmentas.*Dešinėje:* Matthias
Grünwald, Izenheimo
retabulo fragmentas.
Kolmaras, Unterlinden
muziejus.

augalais ir jaugusių šaknimis giliai į žemę. Jie priklauso judrių velnių gaujai, kaip tie, kur žygiuoja Li Longmiano darbuose. O dešiniojoje „Linksmųjų sodo“ sąvaroje pačiame pragaro vidury stovi dar vienas žmogus iš gumbuotų medžio kamienų. Prado muziejuje esančiame paveiksle jo griaučiai beveik nuogi, tačiau vienas Albertinos piešinys jį parodo šiurkštų kaip tapytojo Songo darbuose (119 pav.). Ant karties iškelta plevėsuoja vėliava su „turkišku“ pusmėnuliu: atpažįstame erezijos ir Rytų emblemą. Be abejo, šie „drevėti medžiai“ irgi yra alcheminiai⁶² simboliai, tačiau jų virtimas žmogiškomis būtybėmis priskirtinas egzotiškai demonologijai. Beveik visi Grünwaldo (1516) tapyti Izenheimo retabulo demonai priklauso miškų karalių. Jų gaurai sutaršyti it sausi lapai, o iš galvų auga aštrūs augalai, tokie patys kaip ant grindų pabaisos Karachodžos⁶³ griuvėsiuose Centrinėje Azijoje (VIII–IX a.). Jie blaškosi, beje, mėnuliškame peizaže tarp stačių kalnų ir kabančių uolų, kur medžiai apkarę samanomis ir viskas dvelkia Tolimaisiais Rytai. Dar pažymėtinas tame pačiame ansamblyje angelas, matyt, Azijos ir jos rasių globėjas, plokščiaveidis, atsikišusiais skruostikauliais, priplota nosimi, siauromis ir ilgomis ausimis, su Budos „ušniša“ viršugalvyje⁶⁴.

Ataugų matyti ir aplink L. Cz.⁶⁵ tapyto demono skruostus, kaip ir Schongauerio ir Cranacho „Gundymuose“, kur taip pat pasirodo padaras su žmogaus rankomis ir dramblio straubliu, nuožulnia kakta ir

⁶² Combe J. *Jérôme Bosch*. Paris, 1946. P. 37. Pieš. 83, 96, 141.

⁶³ Lécocq A. von. *Die buddhistische Spätantike in Mittelasien, III, Die*

Wandmalereien. Berlin, 1924. P. 52 ir pieš. 25 (Chotscho); O. Sirénas (*Histoire de la peinture chinoise*. Paris, 1934. I. P. 32 ir pieš. 19) ši paveikslą

datuoja VII ar VIII a.

⁶⁴ Apie šią galvą žinių mums pateikė Ph. Verdier.

⁶⁵ Castelli E. *Il Demoniaci nell' arte*. Milano-Firenze, 1952. Pieš. 124.

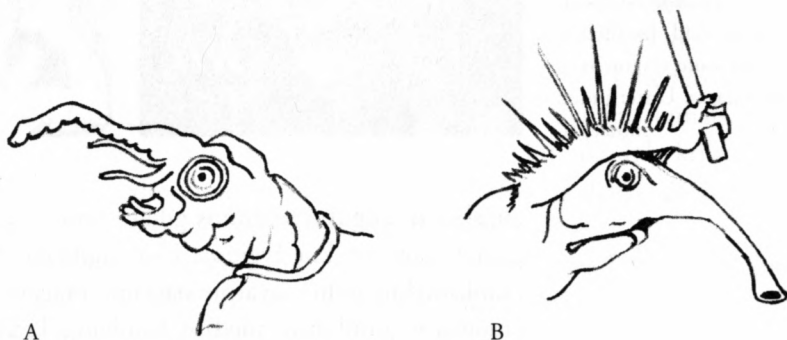
plačiai prakirpta burna⁶⁶. Tas pats profilis išnyra ir kinų demonų antplūdyje (120 pav.). Beje, vienas drambliagalvis genijus Ganešas, Šivos ir Parvatės sūnus, bramaniškoje Indijoje buvo viena populiariausių figūrų.

Vis dėlto labiausiai į akis krinta didžiaausės galvos panašumas. Tarp molinių statulėlių, saugančių Tangų dinastijos kapus, dažnai

120. DEMONAI SU STRAUBLIU.

A. Pagal Li Longmianą, 1081. Paryžius, Guimet muziejus.

B. Pagal Schongauerį, prieš 1473.

matome tupintį demoniško veido monstrą su ragu virš kaktos⁶⁷. Milžiniškos jo ausys atrodo lyg sparnai arba jūrų kriauklės, kur aidi pasaulio garsai. Lauferio nuomone, jis vaizduoja Jamą pereinamojoje stadijoje iš gyvulio į žmogų.

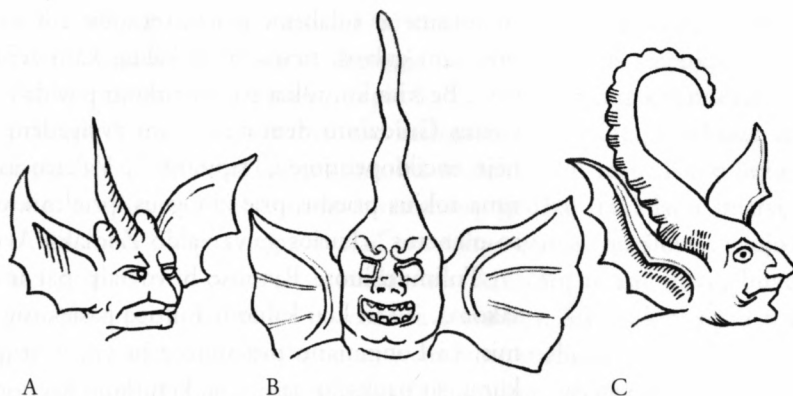
Vakaruose šios milžiniškos ausys įsitvirtina skulptūroje⁶⁸ ir graviūroje. Demonų, sklandančių ties mirstančiuoju, knygoje *Ars Moriendi*⁶⁹ (apie 1455) ausys yra karpytiniais kraštais ir laikomos gyslų. Panašumą iš dalies galėtų paaiškinti analogiškas procesas, bendras skirtingoms teratomorfinėms sistemoms, išdidinantis kai kurias kūno dalis. Tačiau gotikinės figūros turi ne tik Tangų epochos ausis, bet dažnai ir jų ragą (121 pav.). Viduramžių žmogų paskutinę jo gyvenimo akimirką kankina kinų mirties ir pragaro dievai.

⁶⁶ Tą patį demoną reprodukuoja Niklausas Manuelis Deuschas ir Hansas Friezas. Ten pat. Pieš. 84 ir 92.
⁶⁷ Laufer B. *Chinese Clay Figures*. Chicago, 1914. P. 295. Pieš. XLVI; Fuchs E. *Tang-Plastik, chinesische Grabkeramik des VII. bis X. Jahrh.* München, be datos. Pieš. 12, 14, 15; Henze C.

Les Figurines de la céramique funéraire. Dresde, 1927. Pieš. 111.
⁶⁸ Schmitt O. *Gotische Skulpturen des Freiburger Münsters*. Frankfurt am M., 1926. Pieš. 64.
⁶⁹ Rylands H. *The Ars Moriendi*. London, 1881; Blum A. *Les Origines de la gravure en France*. Paris, 1927. Pieš. LV. Apie

pagrindinių *Ars Moriendi* serijų klasifikacijas žr. Schreiber W. L. *Manuel*. V. P. 253–313. Šiuo klausimu ir apie santykius su Meistru E. S. žr. Saxl F. *A Spiritual Encyclopedia of the Later Middle Ages // Journal of the Warburg and Courtauld Institutes*. 1942. V. P. 124 ir toliau.

121. DEMONAI
ILGOMIS AUSIMIS IR
VIENU RAGU.
A. *Piemenų kalendorius*,
1491.
B. Tangų epochos
statulėlė.
C. *Ars moriendi*,
apie 1455.

Šis absoliutus formų identiškumas ir atitikimų įvairovė leidžia mums išvesti paralelę su šungalviais demonais, nors iš pirmo žvilgsnio ir ne tokią ryškią. Po Ktesijo veikalo apie Indiją pasirodymo žmonių su šuns galvomis gyvenamąją vietą paprastai jau laikomi Rytai⁷⁰. Viduramžių pradžioje buvo manoma tai esant kitur⁷¹, bet nuo XIII amžiaus beveik visi eruditai sutarė tą vietą laikyti Rytus⁷², pirmiausia remiantis klasikine indų tradicija⁷³, paskui totorių ir kinų legendomis. Šunų karalystė yra minima vienoje Džou „Istorijoje“, o „Penkių dinastijų metraščiai“⁷⁴ (907–960) plačiai aprašo tą Guo šalį ir jos gyventojus, kurių kalba yra lojimas. Tuose kraštuose labai paplitę mitai apie šunų tautas. Šunų palikuonys esą kirgizai, Javos gyventojai ir ainai. Mongolai save laiko vilkų sūnumis, Burte-Čine⁷⁵.

Šiandieną tyrinėtojų ir mokslininkų aprašyti *canophalez* priskiriami ne Ktesijui, o Rytų Azijos pasakoms. Jeanas du Plan Carpinas juos apgyvendina net už Totorijos, Marco Polo – Andamanų salose, Odorikas Pordenonietis ir Jeanas de Mandeville'is – Nychonerano arba Nicumeros saloje (Nikobarų salynas). Paprastai jie vaizduojami

⁷⁰ Cordier H. *Les Monstres dans la légende et dans la nature, les cynocéphales*. Paris, 1890.

⁷¹ Ratramo, Liudviko Geraširdžio laikų vienuolio iš Corbie, nuomone, žmonės su šuns galvomis gyvenę Šiaurėje (Mâle E. *L'Art religieux du XII siècle en France*. Paris, 1922. P. 330), pagal X a. pasaulio

žemėlapi – piečiausiame Afrikos gale.

⁷² Tikrai Herefordo pasaulio žemėlapyje, matyt, tęsiant Karolingų tradiciją, šungalviai įkurdinami Skandinavijoje. „Aleksandro romane“ jie gyvena esklavonų šalyje, Kroatijoje.

⁷³ Pierre le Picard, Gautier iš Metz, Brunetto Latini.

⁷⁴ Plath J. H. *Über die*

Sammlung chinesischer Werke aus der Zeit der Han und Wei. München, 1868. P. 6.

⁷⁵ Cordier H. *Les Monstres dans la légende et la nature*. P. 13 ir toliau.

su auksine ar sidabrine jaučio statulėle ant šuns galvos⁷⁶. Jautis statomas „ant galvos, tiesiai prieš kaktą, kaip ženklas, kad jis yra jų dievas“. Be kita ko, tokią pat keturkojo pavidalo puošmeną matome ant vienos Guidzimu demonės ir ant žvaigždžių personifikacijų budistinėje enciklopedijoje „Tripitaka“⁷⁷. Vakarų astronominės figūros perima tokius priedus prie žmogaus, prie mikrokosmoso⁷⁸ ir prie Marso planetos⁷⁹, kurios galvą valdo Zodiako Avinas (122 pav.).

Tolimuosiuose Rytuose buvo taip pat ir demonų šunų, kilusių, sakoma, iš Lin Lou kalno ir Europą pasiekusių kartu su šungalvių rasėmis. Li Longmiano piešiniuose jų yra įvairių: su normaliu žmogaus kūnu, su paukščio nagais, su keturkojo letenomis. Prie tokių priklauso ir griaustinio dievas Lei Gongas viename XIII amžiaus tapinyje⁸⁰. Vakaruose jų randame vienoje Joinville'o iliustracijoje⁸¹ (XIV a. vidurys)

122. GALVOS, PAPUOŠTOS GYVŪNAIS.

A. Jeano de Mandeville'o šungalvis.
B. Marso planeta, Johno Foxtono *Kosmografija*, 1408.

C. Zodiakinis žmogus, *Très Riches Heures du duc de Berry*, 1410–1416.

D. Demonas pagal Li Longmianą, 1081.
Paryžius, Guimet muziejus.
E ir F. Žvaigždžių personifikacijos *Tripitakoje*.

A

B

C

D

E

F

⁷⁶ Odoriko Pordenoniečio ir Jeano de Mandeville'o pasakojimuose, žr. Omont H. *Le Livre des Merveilles*. Pieš. 92, plg. Schramm A. *Der Bilderschmuck der Frühdrucke*. Leipzig, 1921. IV. Pieš. 97, pav. 665.
⁷⁷ *Tripitaka*. Tokio, 1934. VII. Nr. 6 ir 8.

⁷⁸ Durrieu P. *Les Très Riches Heures du duc de Berry*. Paris, 1904. Pieš. XIII.
⁷⁹ Johno Foxtono „Kosmografija“, 1408, *Burlington Fine Arts Club, Exhibition of Illuminated Manuscripts*. London, 1908. Pieš. 106.

⁸⁰ Siren O. *Les Peintures*

chinoises dans les collections américaines. Paris, 1927. Pieš. 97.

⁸¹ *Histoire de Saint Louis*, Paryžius, Nač. bibl., pranc. rankr. 13568, Martin H. *La Miniature française*. Pieš. 32.

ir Anžero gobelenuose (apie 1378) (104 pav.). Gausybė tokių demonų yra Gautier de Coincy⁸² knygoje „Dievo Motinos stebuklai“ (po 1456), taip pat *Ars Moriendi* (apie 1455) ir „Piemenų kalendoriaus“ pragare (1491), kurį minėjome kalbėdami apie Katajo velnius su moters krūtimis, didžiulėmis ausimis ir vieninteliu ragu. Iškišę liežuvius, jie uostinėja nešvarumus ir nuodėmę, godžiai traukdami smarvę.

Tai nėra tik pavieniai atvejai, bet tikras tvanas. Su šiomis gaujomis prisistato ir padarai su veidais ant krūtinių ir ant pilvų, buvę pradžioje priskirti graikų ir romėnų pasauliui. Šis reiškinys yra tos pačios kilmės: tam tikru momentu antikinė tradicija susiliejo su Rytų legendomis. Padermės, panašios į Herodoto *akephaloi* ir Plinijaus bei Pomponijaus Melos blemijus, minimos kinų traktatuose⁸³, be to, jomis remiasi Marco Polo ir Mandeville'is, aprašydami šiuos monsturus: vienas juos apgyvendina Sibire, antras – Indijos vandenyno salose. Tokių pat keistenybių esti ir tarp velnių. Viename II amžiaus reljefe iš Amaravačio⁸⁴ krūtingalvis kaunasi su Mara. Tokioje pat scenoje jį matome ant vienos Tuanhuango vėliavos⁸⁵ (apie X a.). Galiausiai pragaro valdovas Jama vilki sunkiais šarvais su galva ant pilvo⁸⁶. Tuo metu, kai Vakaruose šios fantastiškos būtybės ilgam pradingsta ir vėl pasirodo tik į XII a. pabaigą, jų azijinė šaka nuo pat pirmųjų savo generacijų gyvuoja nenutrūkstanti ir šėtoniška.

Šarvai daromi ne tik su veidais ant pilvų, bet taip pat su kaukėmis ant kelių, alkūnių ir pečių. Kiekvieną sąnarį gina plėšrūs nasrai, ir kario galūnės atrodo lyg drakono išspjautos. Tokius šarvus dėvi Jamos, VIII–IX amžių lokapalai, vienas Guidzimu⁸⁷ bendrininkas. Jie nepakitę ir šių dienų vartų dievų aprangoje⁸⁸.

Šie elementai, be abejo, buvo naudojami ir graikų bei romėnų antikos laikais. Apsauginis gorgonėjonas saugojo graikų figūrų kelius jau nuo VI–V amžiaus, o dievas Besas tose pačiose vietose turėjo liūtų galvas⁸⁹, be to, neatmestina, kad ir pats graikų ir budistų menas tuo sekė, tačiau visa sistema tuo laikotarpiu galutinai susiformavo Kinijoje ir Centrinėje Azijoje, įsiliedama į karo bei demonų pasaulį, ir Vakaruose paplito jau kaip azijinis elementas po XIII amžiaus.

⁸² Laborde A. *Les Miracles de Notre-Dame*.

⁸³ Mély F. de. *Le „De Monstris“ chinois et les Bestiaires occidentaux // Revue archéologique*. 1897. P. 353–373.

⁸⁴ Guimet muziejus, Grousset

R. *Les Grandes Périodes de l'art indien // Revue de l'art ancien et moderne*. 1927. Pav. p. 103.

⁸⁵ Hackin J. *Les Collections bouddhiques du musée Guimet*. Paris, 1923. Pieš. VII.

⁸⁶ Henze C. Ten pat. Pieš. 107.

⁸⁷ Fuchs E. Ten pat. Pieš. 7 ir 8.

⁸⁸ Maspero H. Ten pat. Pav. 33 ir 34.

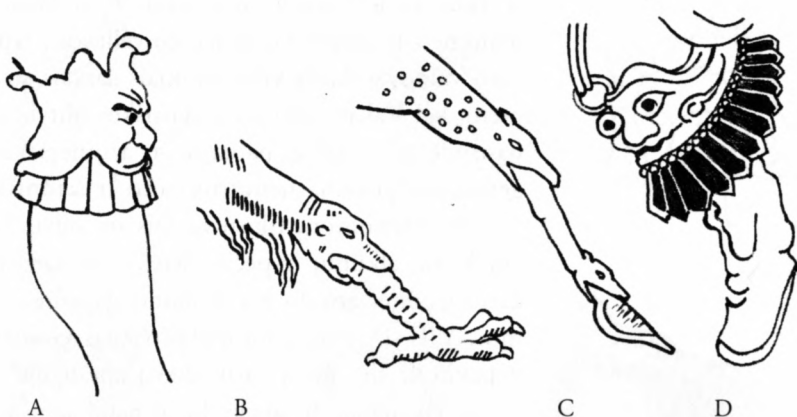
⁸⁹ Deonna W. *Le Genou, siège de force et de vie et sa protection magique // Revue archéologique*. 1939. P. 224 ir toliau.

Prie pilvalgių demonų, kilusių iš helenistinių šaknų, prisideda jų geltonieji broliai, atpažįstami iš daugybės galvų ant sąnarių⁹⁰. Kaip ir Tolimuosiuose Rytuose, jų galūnės yra baisių kaukių ryjamos, spjaudomos ar net tampa nariuotos. Kartais šios galvos pritaikomos vietoje Tangų laikotarpio antkelių ar antpečių: antai vienam Stephano Lochnerio demonui⁹¹ (Kelno „Paskutinis teismas“) jos sudaro tikrą odinį šarvą. Niurnbergo žaidimų kostiumuose atpažįstame net ir detales kutų, kuriais Kinijoje dažnai papuošiami jų nasrai⁹². Kartais galvos prijungiamos tiesiai prie šlaunų, lyg tai būtų kaklas⁹³; apatinės velnių galūnės tuomet virsta vilkais, dantyse laikančiais paukščių kojas (123 pav.). Sistema tiksliai perima induistinius žvėrių derinius, kurie buvo aiškinami kaip metempsychozės vaizdai⁹⁴. Identifikumas dar kartą pasitvirtina. Biečia sužinoti, kaip ir kokiais keliais šios formos galėjo pasiekti Vakarus.

123. GALVŲ PAVIDALO

KELIAI.

- A. Kalėdinių žaidimų kostiumas iš Niurnbergo, J. Ruof, 1539.
B. *Piemenų kalendorius*, 1491.
C. Induistinis gyvūnas.
D. Demonas pagal Li Longmianą, 1081. Paryžius, Guimet muziejus.

⁹⁰ Dorez L. Ten pat. Pieš. XXIV, angl. rankr., XIII a. pabaiga–XIV a. pradžia; Laborde A. de. *Les Miracles de Notre-Dame*; Wright Th. *Histoire de la caricature*. Paris, 1875. Pav. 91, Ludelowo stalės, XV a.

⁹¹ Castelli E. Ten pat. Pieš. 95.

⁹² Hermann M. Ten pat. Pav. 116, 117, 118.

⁹³ *Ars Moriendi* ir *Piemenų kalendorius*.

⁹⁴ Hendley T. H. *Indian*

Animals, True and False in Art, Religion, etc. // *Journal of Indian Art and Industry*.

1909. XIII. *Composite Animals*, p. 75 ir toliau, pieš. 1 ir 4; Zykan J. *Der Tierzauber* // *Artibus Asiae*.

1935. P. 203 ir toliau. XV a. armėnų piešinys (sudėtinis grifonas, plg. Zykan J. Ten pat. Pav. 5) ir viena XV a. Herato mokyklos miniatiūra (demono vedamas sudėtinis arklys, plg. Cott P. B. *Recent Accessions of Near Eastern*

Miniature Paintings // *Worcester Art Museum Ann.* 1935–1936. I. P. 41.

Pav. 11) parodo seniausias išlikusias tokias figūras, nukopijuotas nuo induistinių originalų.

III. TOLIMIEJI RYTAI IR VAKARAI. *Mongolų pergalės ir triukai. Pasiuntiniai ir tyrinėtojai.*

Pranciškonų amžius Kinijoje. Tartarica. Prekyba: audiniai, porcelianas. Mados: henenas su ragu ir piramidinis henenas. Kinai ir mongolai Vakarų ikonografijoje.

Berensono⁹⁵ iškeltas Tolimųjų Rytų įnašo klausimas buvo taikomas visų pirma Italijai⁹⁶. Kalbant apskritai apie viduramžius Vakaruose, po bandymų išvesti paraleles⁹⁷ turime būti dėkingi Sterlingui⁹⁸ už ryškiausiai pademonstruotą analogiją XV ir XVI amžiais fantastinio pasaulio srityje. Šių santykių išplėtimas į skirtingiausias sritis tikrai patvirtina jo ieškojimų rezultatus. Tebus mums leista keliais žodžiais nusakyti istorines aplinkybes, kuriomis šis vyksmas galėjo vykti⁹⁹.

⁹⁵ Berenson B. *Sassetta* // *Burlington Magazine*. 1903; *A Sienese Painter of the Franciscan Legend*. London, 1909. P. 17–18.

⁹⁶ Soulier G. *Les Influences orientales dans la peinture toscane*. Paris, 1924; Plenge L. *Die Chinarezeption des Trecento und die Franziskaner-Mission* // *Forschungen und Fortschritte*. 1929. P. 294–295; Pouzina J. *La Chine, l'Italie et les débuts de la Renaissance, XIII–XIV siècles*. Paris, 1935,

žr. L. Reidemeisterio ir O. Franklio kritiką *Ostasiatische Zeitschrift* ataskaitose, 1936 ir 1937; Goloubev V. Ten pat. P. 295; Olschki L. *Asiatic Exotism in the Italian Painting of the Early Renaissance* // *The Art Bulletin*. 1944. XXVI. P. 95–108.

⁹⁷ Gendronneau P. *De l'influence du bouddhisme sur la figuration des enfers médiévaux*. Nîmes. 1922; Mély F. de. *De Périgueux au fleuve Jaune*. Paris, 1927. Žr. taip pat Anthony E. W. *Early Christian Art and the Far East* // *Mediaeval Studies in Memory of A. Kingsley Porter*. Harvard University Press. 1939. I. P. 101–111; *Orient-Occident, rencontres et influences*, Cernuschi muziejus, Catalogue de l'Exposition. Paris, 1958–1959. P. 39 ir toliau; Frankl W. *China and the West*. Oxford, 1967; Pöchat G. *Der Exotismus während des Mittelalters und der Renaissance*. Upsal, 1970.

⁹⁸ Sterling Ch. *Le Paysage dans l'art européen de la Renaissance et dans l'art*

chinois // *L'Amour de l'Art*. 1931. P. 9 ir toliau, p. 101 ir toliau. Apie ryšį tarp Sienos ir kinų peizažų žr. Gengaro M. L. *Sogno e realtà nella primitiva arte senese* // *La Diana*. 1932.

⁹⁹ Hallberg I. *L'Extrême-Orient dans la littérature et la cartographie de l'Occident des XIII, XIV, XV siècles*. Göteborg, 1906; Cordier H. *Histoire de la Chine et de ses relations avec les pays étrangers*. Paris, 1920. II. Žr. taip pat sk. III, R. Grousset *L'Empire mongol*, leid. *L'Asie orientale, Histoire générale*, įkurtame G. Glotzo. Paris, 1941. T. X; Pinto O. *Viaggiatori veneti in Oriente dal secolo XIII al XVI* // *Venezia e Oriente*. 1966. P. 389–401.

Mes žinome, kokia buvo ta šurpioji Čingischano epopėja. Mongolų valdovas nukariauja Kiniją (1214), paskui atsigręžia į Vakarus, sugriauna Seldžiukidų imperiją, nusiaubia Iraną. Jo įpėdiniai šį žygį tęsia ligi germanų sienų. 1237 m. užima Kaukazą ir pietinį Volgos baseiną. Ordos traukia į Rusiją, nuniokoja Rostovą, Vladimirą, Jaroslavlį (1238), Kijevą (1240), įsiveržia į Lenkiją. Paimama Krokova, 1241 m. balandžio 9 d. Wahlstadte prie Leignitzo sumušamos jungtinės lenkų, čekų ir teutonų pajėgos. Tuo pat metu trys kariuomenės įsiveržia į Vengriją, sudegina Peštą ir artėja prie Vienos. Matydama tai, Europa ima drebėti. Sunerimsta Šventasis Liudvikas. Frydrichas II skelbia aliarmą. 1245 m. ekumeninis Liono susirinkimas, vyskupo Petro iš Rusijos informuotas apie totorius, numato keletą kovos būdų: raginti Europos valdovus vienytis, kurti karo fondus, siųsti misionierius. Šio pavojaus įspūdis ilgai gyvens žmonių atmintyje.

Tačiau žygis į Vakarus sustabdomas, ir nuo to laiko totorių charams rūpestį kelia musulmonai ir Songų imperija. Chulagu užkariauja Bagdadą (1258), grūmoja Egiptui, patiria daugelį nesėkmių Sirijoje, tačiau pavergia Persiją. Chulaguidų, arba ilchanų, dinastija, sujungusi Iraną, Iraką ir Turkestaną, išbus valdžioje ligi 1336 m. Songus pamažu ištums Chubilajus, kuris 1279 m. pradės Juanų dinastiją su sostine Pekinu (Chanbaliku). Didysis chanas ir Dangaus sūnus, Mongolijos ir Kinijos valdovas – galingiausias to meto monarchas. Jo dinastija valdys ligi 1368 m. Azija nuo Geltonosios jūros ligi Europos sienų yra suvienyta mongolų. Priešais islamo pasaulį iškyla nauja jėga, kuri užkerta kelią jo ekspansijai ir užtemdo jo spindesį. Tolimieji Rytai atsiduria prie Vakarų vartų.

Vakarai labai atidžiai stebi įvykius. Baimė jau atlėgusi. Svarstoma, kuo toks persigrupavimas galėtų būti naudingas europiečiams. Tarp abiejų pasaulių užsimezga ryšiai. Netikėtai įvyksta staigus posūkis: Rytų krikščionybės, kurios labiausiai buvo nukentėjusios, dabar pirmosios puola glaudinti santykius. Po musulmonų tironijos totorių jungas Kaukazo tautoms atrodo kaip išsigelbėjimas. Įtakingiems asmenims – nestorininkui Simeonui (1241) ir Hethumui I, Kilikijos armėnų karaliui, valdžiusiam Syse (1254–1255), – tarpininkaujant didieji chanai į krikščionis žiūri palankiai. „Šie totoriai ne tik nebuvo kryžiaus ir bažnyčių priešai, bet labai juos gerbė ir dovanojo dovanas, nes nejautė jiems priešiškumo“, – XIII amžiuje rašo armėnų istorikas Kirakosas¹⁰⁰.

¹⁰⁰ Brosset M. *Deux historiens arméniens*. Saint-Pétersbourg, 1870. P. 155.

Armėnai ir gruzinai dabar kariauja jų kariuomenėje. Gazanas pasiekia Egipto valstybės sieną (1300). Tačiau patys mongolai svajoja apie platesnę krikščionių pagalbą ir siunčia pasiuntinius pas Europos valdovus derėtis dėl jų dalyvavimo žygyje prieš mameliukus. Padėtis zonduojama Šventajam Liudvikui viešint Kipre (1248) ir Valensijoje pas Jokubą I. Argūnas tokią misiją paveda nestorininkui Rabanui Šaumi, ir šį 1287–1288 m. priima Eduardas I, Pilypas Gražusis ir popiežius Mikalojus IV. Genujietis Buscarelis 1289 m. su ilchano laiškais aplanko Romos, Londono ir Paryžiaus karalių rūmus¹⁰¹. 1303 m. Gazano misija vyksta į Romą pas Benediktą XI, ir šis išstudijuoja Jeruzalės išvadavimo su totorių pagalba planą¹⁰². Po dvejų metų Oldžaitu pasiuntinys šaukia į naują kryžiaus karą popiežių Klemeną V ir Prancūzijos bei Anglijos karalius. 1307 m. Puatjė mieste, diktuo-damas savo „Gražiausiųjų Rytų žemės istorijų knygą“, Hethumas, šito miesto premontriečių vienuolyno prioras, Kilikijos karaliaus sūnėnas, pirmosios santarvės su chanais kūrėjas, taip gina šią sąjungą: dabar atėjo tas laikas, kai „su totorių pagalba gali būti atgauta Šventoji Žemė ir lengvai be pavojų nukariauta Egipto karalystė“¹⁰³.

Po baimės eina suartėjimo laikotarpis. Europa pradeda atrasti pasaulį, kuris ligi tol buvo žinomas tik iš pasakų. Inocentas IV pasiunčia pirmuosius savo pionierius: Jeaną du Plan Carpiną (1245), Nicolas Asceliną (1246), Simoną de Saint-Quentiną, André de Longjumeau, Guy ir Jeaną de Carcassone'us (1247), o Šventasis Liudvikas – Rubroucką (1253)¹⁰⁴. Pastarasis viename imperatoriaus Munkės būste tarp daugelio europiečių rado vieną lotaringietę, vardu Paquette, ir vieną paryžietį auksakalį Guillaume'ą Boucher.

¹⁰¹ Rémusat A. *Mémoires sur les relations politiques des princes chrétiens et particulièrement des rois de France avec les empereurs mongols* // *Mémoires de l'Académie des inscriptions*. 1822. VI. P. 396 ir toliau; Ten pat. 1824. VII. P. 335 ir toliau, p. 428 ir toliau.

¹⁰² Apie santykius su popiežiais žr. Pelliot P. *Les Mongols et la Papauté* // *Revue de l'Orient chrétien*. 1923–1931; Soranzo G. *Il Papato, l'Europa cristiana ed*

I Tartari. Milano, 1930.

¹⁰³ Backer L. de. *L'Extrême-Orient au Moyen Age d'après les manuscrits d'un Flamand de Belgique et d'un prieur d'Arménie*. Paris, 1877. P. 237. *La Flore des estoires de la Terre d'Orient de Hethoum* buvo išspausdinta leid. *Recueil des historiens des Croisades* // *Documents arméniens*. Paris, 1906. II.

¹⁰⁴ Rubrouck, Plan Carpin. *Recueil de voyages et mémoires de la Société géographique de Paris*. 1838–1939;

Backer L. de. *Récit du voyage de Guillaume de Rubrouck*. Paris, 1877; Bradley J. W. *Plan Carpin and Rubruquis*. London, 1903; *Rubrouck. Itinerarium* // *Sinica Franciscana*. Firenze, 1929. I. P. 164–332.

Antrojoje XIII a. pusėje tokių kelionių daugėja. Ricoldas de Monte Croce¹⁰⁵ († 1309) lanko totorių ordas, keliaudamas per Armėniją ir Turkiją. Nicolo ir Maffeo Polo 1265–1266 m. nukeliauja į Kiniją su Chulagu jiems pavesta misija. Dar kartą tenai nuvyksta 1271 m. kartu su jaunučiu Marco. 1276 m. pasklidus žinia, kad Chubilajus perėjęs į krikščionybę, popiežius Mikalojus III (1277–1280) siunčia jam laiškus per misionierius. Giovanni da Montecorvino išvyksta 1289 m. Prieš pasiekdamas Chanbaliką, kur jį pasitiko Arnoldas Kelnietis, jis 1291 m. praleidžia tris mėnesius Indijoje su vienu italų pirkliu Petru iš Lucalongo.

XIV amžius Tolimuosiuose Rytuose yra pranciškonų amžius¹⁰⁶. Montecorvino pastatydina keletą bažnyčių (1299, 1305, 1318) ir paveda kinų dailininkams jas išpuošti¹⁰⁷. 1307 m. jis paskiriamas Pekino arkivyskupu. 1313 m. atvyksta trys vyskupai (Andriejus iš Perudžos, Gerardas ir Peregrino) ir labai iškilmingai jį įšventina. Paskui juos atkeliauja ir kiti Mažesnieji broliai¹⁰⁸. Įsteigiama vyskupija Čaiton'e (Čiuanžou), Fudziane, iš pradžių patikint ją Gerardui, paskui Peregrino ir Andriejui iš Perudžos. Centrinėje Azijoje pranciškonų misija įsitvirtina Ili teritorijoje su Ričardu Burgundu, paskirtu Ilibaliko vyskupu. 1333 m., po Montecorvino mirties, jo vietą Chanbalike užima Mikalojus, buvęs teologijos profesorius Paryžiaus universitete, paskui – kitas paryžietis Guillaume'as de Prato, kuris ten įsikuria 1370 m., paskirtas Urbono V.

Taip XIII ir XIV amžiuje intensyvėja ryšiai su Tolimaisiais Rytai. Ir tai jau nebe vienas kitas keliautojas, per atsitiktinumą ten atsidūręs, o sistemingas beveik visos Rytų Azijos tyrinėjimas. Tai nepaprastai gražus ir viliojantis nuotykis. Vakarai aistringai domisi juo.

Parvykęs namo Carpinas parašo memuarus, Rubrouckas įteikia ataskaitą savo karaliui. Paskui pasirodo aprašymai: Marco Polo¹⁰⁹ (1298),

¹⁰⁵ Monneret de Villard U. *Il Libro della Peregrinazione nelle parti d'Orienti del Frate Ricoldo de Montecroce*. Roma, 1948.

¹⁰⁶ P. A. van den Wyngaert, *Sinica Franciscana*. Firenze, 1929. I; Moule A. *Christians in China Before the Year 1550*. London, 1930.

¹⁰⁷ Apie krikščioniškąjį meną Kinijoje žr. Schüller S. *Die Geschichte der christlichen Kunst in China*. Berlin, 1940.

¹⁰⁸ Yule H., Cordier H.

Cathay and the Way Thither. London, 1915–1916; Pelliot P. *Chrétiens d'Asie centrale et extrême-orientale // T'oung pao*. 1914. P. 623–644.

¹⁰⁹ Yule H., Cordier H. *The Book of Ser Marco Polo*. London, 1903–1920; Moule A., Pelliot P. *Marco Polo*. Londres, 1938; Olschki L. *Marco Polo's Asia, Introduction to his Description of the World Called „il Milione“*. Los Angeles, 1960; Marco

Polo, Milione, pirmas kritinis leidimas, pasirodęs Valeria Bertolucci Pizzorusso rūpesčiu, Classici Adelphi. Milano, 1975; žr. taip pat Etiemble R. *La Philosophie, les Arts et les Religions de la China dans l'oeuvre de Marco Polo // Venezia e l'Oriente*. 1966. P. 375–488 ir Wittkower R. *Marco Polo and the Pictorial Tradition of the East dans Oriente Poliano*. Roma, 1957. P. 155–172.

Ricoldo de Monte Croce's (apie 1300), Odoriko Pordenoniečio¹¹⁰ (1330), Jeano de Mandeville'io¹¹¹ (apie 1360). *Tartarica* ištįsta kaip laikraštys spausdinamas romanas¹¹². Ją skaito visas pasaulis. Pirmuosius aprašymus išspausdina Vincentas Bovietis *Speculum historiale* (XXXII knyga). Mathew Parisas, Guillaume'as de Nangis, Jouinville'is pasinaudoja jais savo kronikose. Išleidžiami pilni rinkiniai. Jeanas le Long d'Ypres († 1383) išverčia Odoriką, Marco Polo, Monte Croce, arkivyskupo iš Sultanijos traktatą, perteikia savo Artua dialektu „Rytų gėlę“ bei Mandeville'io „Keliones“ ir viską sudeda į vieną „Stebuklų knygą“. Vieną šio veikalo kopijų su daugeliu Jacques'ui Coenė'ui priskiriamų miniatiūrų 1413 m. Jonas Bebaimis, Burgundijos kunigaikštis, padovanoja savo dėdei kunigaikščiui de Berry¹¹³. Šios literatūros įtaka ano meto žmonių vaizduotei buvo milžiniška. Tai ji paskatino Kristupą Kolumbą leistis ieškoti trumpesnio ir lengvesnio kelio į Indiją ir Kataliją (Cathay), apie kurį svajotojų laivų savininkai ir pirkliai. Jis buvo savo ranka pasidaręs tris šimtus šešiasdešimt šešis išrašus iš Antverpene išėjusios venecijiečio tyrinėtojo knygos¹¹⁴.

Staiga pasikeitė geografinės perspektyvos, o su jomis ir vertybių hierarchija. Šiuose pasakojimuose, kur tikrovė susilieja su pasaka, Rytai atsiskleidė kaip dar atšiauresni, dar labiau laukiniai, bet kartu ir rafinuotesni negu tie, kurie vyravo viduramžių vaizduotėje.

Tarp įvairiausių žinių apie tikėjimus, papročius bei mongolų žygius juose minimi svarbiausi maršrutai ligi Dangiškosios imperijos: per pietinės Rusijos chanatą, Centrinę Aziją (Rubrouckas, pirmoji brolių Polo kelionė); per Persijos mongolų chanatą, aukštutinę Aziją (antroji Polo šeimos kelionė); per Trapezundo imperiją, Armėniją, Tebrizą, Persijos įlanką ir Indiją (Odorikas). Marco Polo bendrais bruožais sudaro ekonominį Kinijos žemėlapi: Chanbalikas yra Katajo, Šiaurės Kinijos,

¹¹⁰ Cordier H. *Odoric de Pordenone*. Paris, 1891.

¹¹¹ Apie Jeano de Mandeville'io *Keliones*, kurios tėra kompiliacija iš įvairių šaltinių, žr. Warner G. *The Bukie of John Maundeill*. The Roxburghe Club, 1889 ir Letts M. *Sir John Mandeville, The Man and his Book*. London, 1949; Bennet J. W. *The Rediscovery of Sir John*

Mandeville. New York, 1954; Seymour M. *Mandeville's Travels*. Oxford, 1967.

¹¹² Jeano du Plan Carpino, Ascelino, Guillaume'o de Rubroucko, Marco Polo ir Jeano de Mandeville'io aprašymai kartu su Hethumo „Rytų istorija“ buvo P. Bergerono surinkti į vieną knygą *Voyages faits principalement en Asie*. La Haye, 1735.

¹¹³ Omont H. *Le Livre des Merveilles*; Backer L. de. *L'Extrême-Orient au Moyen Age*.

¹¹⁴ Marco Polo. *De consuetudinibus et conditionibus Orientalium regionum*. Antwerpen, 1485–1486, žr. Buron E. *Ymago Mundi de Pierre d'Ailly*. Paris, 1930. P. 738.

šilkų centras; Sindufu (Čengdu, Sičuanas) – prekybos su Centrine Azija. Aukso audiniai audžiami Sugiu (Sudžou, Dziangsu provincija). Čaitonas (Čiuandžou) – didžiulis uostas Indijai. „Vienam pipirų laivui, plaukiančiam iš Britų Indijos į Aleksandriją, tenka daugiau kaip šimtas laivų, atplaukiančių į Čaitoną“. Prekyba perlais, cukrumi, prieskoniais ir brangakmeniais vyksta Sugiu mieste. Quinsai (Hangdžou), Geltonosios jūros Venecija, „miestas vandenyje ir aplinkui juosiamas vandenų“, yra svarbus pramonės centras, kur „amatų meistrai gyvena taip turtingai ir elegantiškai kaip tikri karaliai“. „Stebuklų knyga“ – kartu ir vadovas pirkliams. Naujos rinkos atrastos kaip tik krizės metu, kai Europai reikia naujų bazių, kurios atstotų dėl Egipto grėsmės beveik prarastąsias Sirijoje. Prekyba užsimezga labai greitai¹¹⁵.

Mongolų imperija, Kinija aprūpina Vakarus prieskoniais ir vergais, bet svarbiausia – šilku ir audiniais. Rubrouckas parsiveža *nassite*, jam dovanoto paties didžiojo chano Munkės, kurį jo vertėjas parduoda Kipre. Marco Polo mini ir jo gaminimo vietą: į pietryčius nuo Karakorumo, prie Kinų sienos. Francesco Balducci Pegolotti, Bardių šeimos įgaliotinis, didelis keliautojas ir diplomatas, kurį matome Nyderlanduose (1315), Anglijoje (1317–1320), Kipre (1325), savo knygoje *Pratica della Mercatura* (1342), be kita ko, nurodymas kelius, kuriais reikia keliauti, sako, jog pirkliai važiuodavę jo parsigabenti su *camocato* net ligi Tolimųjų Rytų. Kiniškas audinys *canzo* Prancūzijoje naudojamas nuo pat XIII amžiaus¹¹⁶. Dabar šių įvežamų dalykų randama visur. Senuosiuose Sanso, Kelno ar Acheno išduose jų dar nėra, bet užtat po 1300 m. jų nebetrūksta nei Dancige, nei Perudžoje ar Rėgensburge¹¹⁷. Karolio V¹¹⁸ inventoriuose pilna *camocas* ir *tartaires*, *tartarici pani*, tų gražių dryžiais ar gyvūnų figūromis margintų audinių, – nors jų kilmė tiksliai nežinoma, juos dėvėjo taip pat ir kinai. Jie buvo naudojami altorių apdangalams, vyskupų mitroms, vėliavoms ir drabužiams. Šiais spindinčiais audeklais buvo išmušami ištisi kambariai, tarsi „auksinės, *camocas* ir *tartaires* palapinės“, kur vykdavo

¹¹⁵ Heyd W. *Histoire du commerce du Levant au Moyen Age*. Leipzig, 1885. P. 72, 92, 107, 215, 257.

¹¹⁶ Enlart C. *Manuel, III, Le Costume*. P. 10; Francisque-Michel. *Recherches sur le commerce et la fabrication des étoffes de soie d'or et d'argent*

au Moyen Age. Paris, 1852.

¹¹⁷ Falke O. von. *Kunstgeschichte des Seidenweberei*. Berlin, 1913. II. P. 51.

¹¹⁸ Labarte J. *Inventaire du mobilier de Charles V, roi de France*. Paris, 1879. Nr. 1029, 3322, 3536,

3539, 3552, 3556, 3563,

3568, 3570, 3574, 3593,

3827, 3829, 3843; kilę iš

Tolimųjų Rytų, šie audiniai

taip pat buvo gaminami

Persijoje, Kipre ir imituojami

Vakaruose.

„Kinijos imperatoriaus užmiesčio šventės“ (Mandeville). Pasak Dante's, tik pragaro pabaisa galėjo užtemdyti jų spindesio tviskėjimą:

*Nuo panagių lig pažastų – plaukuotas;
O ant kupros ir šonų jo plačių –
Neaiškus raštas, margas ir taškuotas.*

*Nei turkui, nei totoriui nēr vilčių
Pasiekti audejystėj tokį meną;
Arachnei neatskleist jo paslapčių!*

(Pragaras, XVII giesmė, 13–18¹¹⁹)

Benedikto XI¹²⁰ kūnas buvo apsiaustas kiniška Juanų epochos drobule, o „Salamandros audinio atraizą, vieno totorių karaliaus padovanoja didžiajam Pontifikui“, pasak Marco Polo, Romoje dengė Švenčiausiąją Drobule¹²¹. Atrodo, jog nebuvo labiau vertinamų medžiagų. O. von Falke's¹²² nuomone, nuo 1300 m. ligi XVI amžiaus visą vakarietišku šilkų stilių lėmė kiniško ir gotikinio stiliaus mišinys.

Keramika eina tuo pačiu keliu: Anžu kunigaikštis (1360) ir karalienė Joana Evrietė (1372) savo išduose turėjo „porcelianų“. 1447 m. Babilono sultonas¹²³ atsiuntė „Sinanto porcelianų“ Karoliui VII. Kiniškų modelių matyti sidabrinuose induose, atvaizduotuose prancūziškame piešinyje (apie 1400), ir ant vieno Pareinės seladono (apie 1435). Pagaliau Düreris nupiešė Songų ar Mingų laikotarpio vazą su drakonų formos ąsomis ir šikšnosparniu išskleistais sparnais¹²⁴ viršuje*.

Ar reikia stebėtis, kad kai kurios drabužių mados pasiekė Vakarus? De Mély ir Bratianu¹²⁵ po 1360 m. pasirodžiusius keturkampius ir smailiaviršūnius henenus sugretina su bauginančiomis superstruktūromis,

*Kiniška vaza. Dürerio piešinys, 1515. Londonas, Britų muziejus.

¹¹⁹ Vertė A. Churginas. V.: Vaga, 1968. (Vert. past.)

¹²⁰ Klein D. *Die Dalmatika Benedikt XI // Ostasiatische Zeitschrift*. 1934. P. 127 ir toliau.

¹²¹ Bergerono rinkinio XLVII skyrius, p. 41.

¹²² Falke O. von. Ten pat, žr. sk. VII, *Die Seidenweberei des späten Mittelalters von 1300–1500*. A. Die Entstehung des späten mittelalterlichen Seidenstils durch das Zusammenwirken

der Gotik und der chinesischen Kunst, p. 46 ir toliau. Apie indų budistinių įnašą į šilkų stilių XIV amžiuje žr. Slomann V. *Bizarre Designs in Silks*. Copenhagen, 1953. P. 72–81.

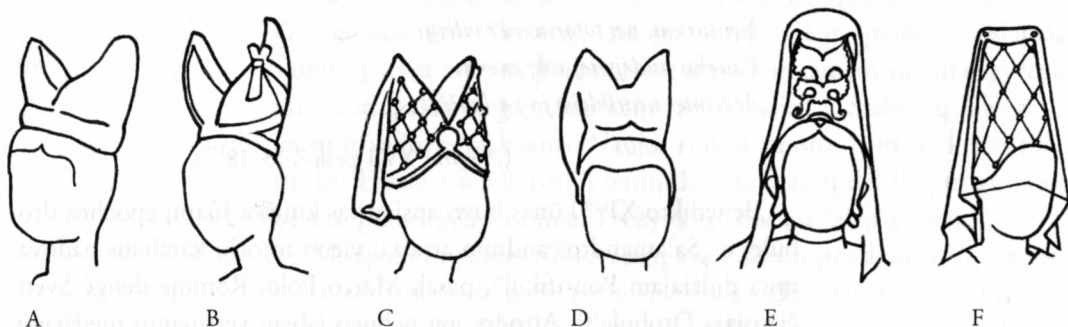
¹²³ Žr. Gay V. *Glossaire archéologique du Moyen Age et de la Renaissance*. Paris, 1928. II. P. 257, str. *Porcelaine de Chine*.

¹²⁴ Schmidt R. *China and Dürer // Zeitschrift des deutschen Vereins für*

Kunstwissenschaft. 1939. P. 103–108.

¹²⁵ Mély F. de. *De Périgueux au fleuve Jaune*. P. 48 ir pav. 31–34; Bratianu G. I. *Anciennes modes orientales à la fin du Moyen Age // Études byzantines d'histoire économique et sociale*. Paris, 1938. P. 269. Apie smailiaviršūnių henenu istoriją Vakaruose žr. Enlart C. *Manuel, III, Le Costume*. P. 204 ir toliau.

kurias pagal *hu* madą dėvi Vėjaus ir Tangų figūros¹²⁶. Panašumas tiesiog stebinantis (124 pav.). Šie „nuostabiai aukšti ir platūs ragai“ (Jouvenel des Ursins), pavadinti velniškais, sukėlė dvasininkijos pasipiktinimą. Buvo pažadėta dešimt dienų atleidų tiems, kurie sugė-

124. GOTIKINIAI IR KINIŠKI GALVOS APDANGALAI.

- A ir D. Tangų epochos statulėlės.
B. Aleksandro Beningo († 1519) miniatiūra.
C. Relikvinės biustas, Niurnbergas, apie 1400.
E. Bodhisatvas, XII a.
F. Meistras E. S., XV a. pabaiga.

dins taip pasipuošusias moteris sušukdami joms „heurte belin“. Bet nuo to tik augo jų populiarumas. Šie aukšti galvos apdangalai dėvimi Izabelės Bavarės rūmuose. Jų dar matyti pas kunigaikštienę de Lancaster 1525 m. Kartais jie kyšo ant sparnuotų sirenų¹²⁷ ir net ant relikvinių biustų¹²⁸. Piramidinis henenas, atsiradęs jau XV amžiuje, kilęs irgi iš ten pat. Drapiruoti ragai dažnai matyti ir and budistinių statulėlių galvų¹²⁹. Viename kinų tekste parašyta, jog moterys taip pat dėvėjo daugiau nei aštuonių pėdų aukščio smailią kepuraitę jau VI amžiuje¹³⁰. Ant vieno Dzinų epochos bodhisatvo¹³¹ (šiaurės Kinija, XII a.) ši nupjauta piramidė su vualiu, nuleistu užpakalyje, yra sudaryta taip pat kaip ir tokios piramidės, vėliau pasirodžiusios Europoje. Be abejonės, su šia mada susiję ir tie nuostabūs apdarai mongolų damų, kurios, Ricoldo de Monte Croce's žodžiais tariant, esančios „gražiausios ir aukščiausios damos pasaulyje“¹³². Rubrouckas¹³³ ir Plan Carpinas¹³⁴ taip rūpestingai aprašo galvos apdangalą, vadina-

¹²⁶ Henze C. Ten pat. Pieš.

46 A ir B, 48 C, 57 A ir B, 62.

¹²⁷ Jono Arasiečio *Mélusine*, Blum A. *Les Origines du livre à gravures en France*, pieš. LX.

¹²⁸ Enlart C. Ten pat. Pav. 209 ir 210.

¹²⁹ Henze C. Ten pat.

Pieš. 59 A; Fuchs E. Ten pat. Pieš. 39, VIII–IX a.

¹³⁰ Schlegel G. *Hennins or Conical Lady's Hats in Asia, China and Europe // T'oung pao*. 1892. P. 422–429.

¹³¹ Siren O. *Histoire des arts de la Chine*. Paris, 1930. III.

Pieš. 114.

¹³² Backer L. de. *L'Extrême-Orient au Moyen Age*. P. 281.

¹³³ Bergerono rinkinys, p. 15–16.

¹³⁴ Ten pat. P. 29.

125. KINAS SU KASA.
Narbonos altoriaus
apdangalas,
fragmentas,
1373–1378. Paryžius,
Luvro muziejus.

mą *bogtak*, iš karklo arba žievės, aptrauktą brangiu audeklu, kad galima būtų jį atkurti be modelio. Ilgos skeltos rankovės, siekiančios žemę, madingos nuo Karolio VI laikų¹³⁵, buvo damų mėgstamos dar Tangų epochoje.

Europa pamatė Tolimųjų Rytų tipus ir kostiumus. Tapyboje jie dažnai atvaizduoti su etnografinio dokumento tikslumu. Simptomiskas jau pats geltonosios rasės pasirodymas Vakarų ikonografijoje. Soulier tai pastebėjo Toskanos tapyboje¹³⁶, tačiau reiškinys yra bendras. Ant „Narbonos altoriaus apdangalo“ (1373–1378) tarp vyrų, susibūrusių priešais Nukryžiuotąjį, figūruoja vienas kinas su kasa (125 pav.). Ar tai atsitiktinumas, kad piešinys atliktas ant balto šilko ir grizailės technika, kaip lavis¹³⁷? Dangiškųjų taip pat yra ir prie Golgotos kalno mišiole iš Saint-Magloire'o, baigtame 1412 m.¹³⁸, ir Luvre esančiame „Kryžiaus atradime“, kuris priskiriamas vienam Simono Marmiono¹³⁹ mokiniui (apie 1480), figūruoja mongolai įkypomis akimis, atsikišusiais skruostikauliais, nukarusiais ūsais ir smailiomis kepurėmis. Egzotiškos detalės įsitvirtina knygų iliuminacijose. Antai viename rankraštyje, priklausiusiame Jonui Prancūzui, kunigaikščiui de Berry¹⁴⁰, iš vijoklinės augalijos, tartum burtų lazdele mostelėjus, išnyra kinė su vėduokle (126 pav.), o tuo tarpu „Valandų knygoje“ olandų kalba¹⁴¹ Centrinės Azijos tipo figūra sėdi ant gelės taurelės; prie šios kompozicijos mes dar grįšime. Vieno genujietčio XIV a. pabaigoje iliustruotame lotyniškame traktate apie Ydas¹⁴² totorių chanas įkūnija Rajumą*. Tokia alegorija suprantama žinant, kad keliautojai savo pasakojimuose su pasibjaurėjimu kalbėdavo apie mongolų

126. TOLIMŲJŲ RYTŲ FIGŪROS VAKARŲ MINIATIŪROJE.

Kinė paraštės dekore, Tito Livijaus *Dekados*, XIV a. pabaiga–XV a. pradžia. Ženevos biblioteka, pranc. rankr. 77.

* Totorių chanas, vaizduojantis rajumą, dailininkas genujietis, XIV a. pabaiga. Londonas, Britų muziejus, prid. rankr. 27695.

¹³⁵ Enlart C. *Manuel*, III, *Le Costume*. P. 72 ir 84.

¹³⁶ Soulier G. Ten pat. P. 164, 279, 350. Žr. taip pat Edgell G. H. *Le Martyre du Frère Pierre de Sienne et de ses compagnons de Trana, fresque d'Ambrogio Lorenzetti* // *Gazette des Beaux-Arts*. 1929. P. 307–311.

¹³⁷ Vienas piešinys ant vyskupo mitros, atliktas kinišku tušu ant šilko, yra Cluny muziejuje (apie 1375). 1379 metų Karolio V inventoriuje minimi keli rinkiniai „juodų

baltų piešinių ant brokato“, tarp kurių „Nukryžiuojimas, apsuptas keleto atvaizdų ir siužetų, tapytas Gerardo Orleaniečio“; plg. Sterling Ch. *Les Peintres du Moyen Age*, Nr. 2 iš *Répertoire*.
¹³⁸ Arsenalo bibl., rankr. 623, f. 213, Av, M. H. fotografijos archyvai, kolekc. BAP. 13233.

¹³⁹ Rëau L. *La Peinture française du XIV au XVI siècle*. Paris, 1939. Pieš. 53.

¹⁴⁰ Ženevos bibl., pranc. rankr. 77, f. 9, Martin H. *La Miniature française*. Pieš. 73,

pav. XCVIII, plg. su Tangų laikotarpio tapyba knygoje Sirèn O. *Collections américaines*. Pieš. 5.

¹⁴¹ Byvanck A. W., Hoogewerff G. J. *La Miniature hollandaise dans les manuscrits des XIV, XV et XVI siècles*.

La Haye, 1922. Pieš. 73.
¹⁴² Britų muz., prid. rankr. 27695, *The Paleographical Society*. 1873–1883. III. Pieš. 150.

ėdrumą: jie valgo viską, papjautų ir kritusių gyvūnų mėsą, arklieną, šunieną, atmatas, roplius, net žmogieną, uteles ir peles... Visų didžiausias rajūnas, be abejo, buvo chanas: jį matome sėdintį tarp dviejų kaulus graužiančių moterų su taure rankoje; šalia orkestras groja violomis, fleitomis, būgnais ir trimitais. Paveikslas imituoja persų miniatiūrą, iliustruodamas Marco Polo tekstą, kur šis aprašo šventę pas Chubilajų: „Kai imperatorius pakelia taurę gerti, visi instrumentai ir trimitai pradeda groti labai malonią muziką, o visi dvariškiei suklaupia“¹⁴³. Antikinė dviveidė Gula pakeista Chanbaliko valdovu. Kinai ir mongolai, atpažįstami iš ginklų (kinų policijos skydai mediniai, aptempti oda ir nudažyti) ir iš drabužių (totoriškos kepurės), atvaizduoti Meistro E. S. „Abécélėje“¹⁴⁴ (1499); jie sudaro „P“ raidę, kurios legenda apima žodžius „Pelz, Pfeil, Polynisien“ (127 pav.). Kai 1492 m. Kolumbas pasiekė Amerikos krantus (Kubą), prieš tai praplaukęs pro daugybę salų – Polineziją, jis pamanė atsidūręs pas didįjį chaną; po septynerių metų Rytų Azija dar kartą susikryžiuoja su Naujojo Pasaulio įvaizdžiu. Beje, ir pats Amerikos atradėjas ligi pat mirties (1506) tvirtino atradęs nežinomus Indijos kraštus.

Kalbant apie tokį rytietiškų figūrų pasirodymą abėcėlės graviūroje, reikia priminti, kad Kinijoje buvo ieškoma spausdinimo šaltinių, nes ten jis buvo žinomas daug anksčiau negu Europoje¹⁴⁵. Ksilografinių spausdinių su paveikslais ir tekstu, tarp kurių keletas IX amžiaus, ir net pačių lentų buvo rasta Tuanhuange. Viena Japonijoje spausdinta knyga sanskrito ir kiniškomis raidėmis yra datuota 770 m. Ir tai dar ne patys seniausi pavyzdžiai. Judančiosios raidės buvo žinomos jau nuo Songų epochos. Viename 1314 m. veikale aprašomos lydyto alavo raidės. Ir popieriniai pinigai, Džao arba Pao Džao, brangūs popieriniai pinigai (banknotai pažymėti chano antspaudu ir su drakonų bordiūru) buvo vieninteliai priimti Juanų imperijoje, kaip priemonė, naudota jau ir ankstesnėse epochose. Rubrouckas ir Marco Polo juos aprašo, ir tai pirmosios žinios Vakaruose apie spausdinimo meną, kurio metodai į

¹⁴³ Bergerono rinkinys, Marco Polo, p. 70.

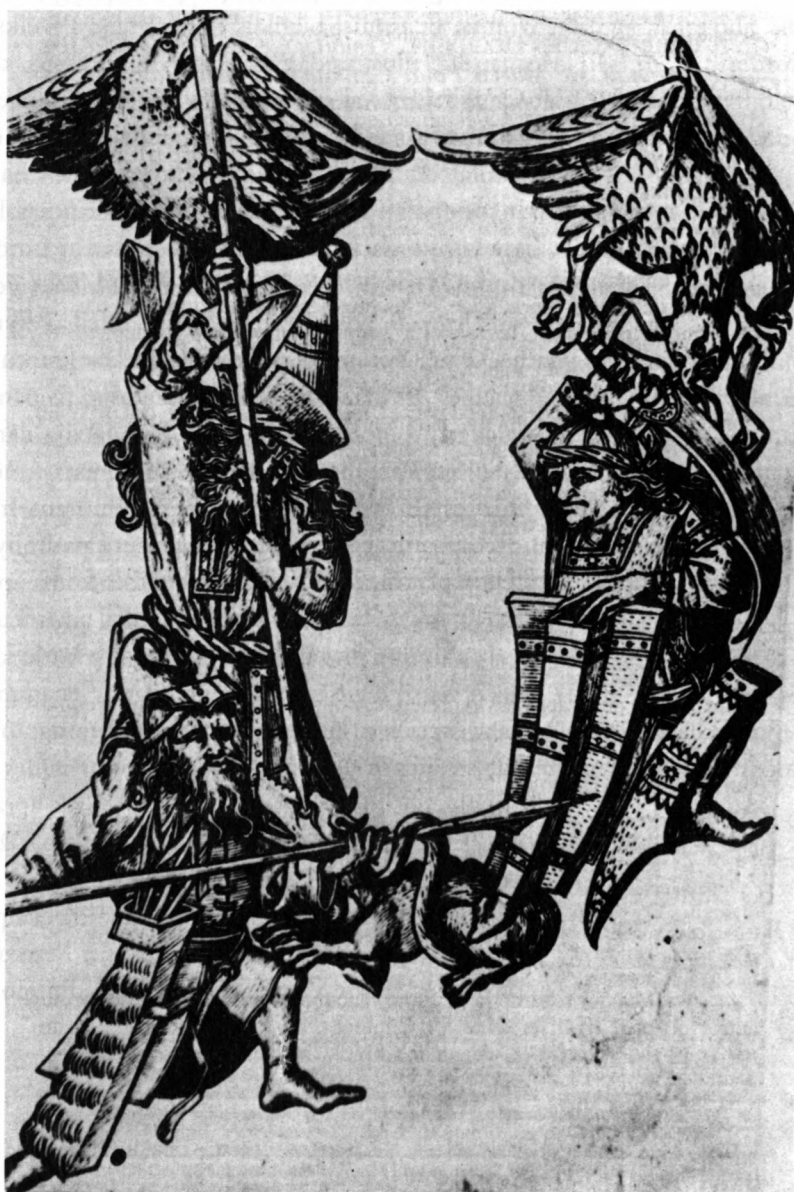
¹⁴⁴ Büchler W. *Kupferstichalphabet des Meisters E. S., neuste illustrierte Weltchronik für 1490*. Strasbourg, 1934. P. 18–19. Pieš. XV.

¹⁴⁵ Carter Th F. *The Invention*

of Printing in China and its Spread Westwards. New York, 1925 et 1931, P. Pelliot papildytas ir pataisytas veikalas *Les Débuts de l'imprimerie en Chine*. Paris, 1953 (pomirtinis leidinys). Žr. taip pat Blum A. *Gutenberg est-il le premier inventeur de*

l'imprimerie? // La France graphique. 1953. Sausis. P. 4–13.

Vakarus galėjo būti perduoti su popieriumi, kortų žaidimais¹⁴⁶, populiariais paveikslais, knygomis. Ši pramonė, išvystyta šalyje, suvaidino svarbų vaidmenį platinant formas ir motyvus.

127. MONGOLIŠKI

ŠARVAI.

Gotikinė Meistro E. S.
abécélė. Raidė P, 1499.

¹⁴⁶ Wilkinson W. H. *Chinese
Origin of Playing Cards* //
American Antropologist. 1895.

IV. TOLIMŲJŲ RYTŲ TAPYBOS IR PRAGARO LEGENDA

VAKARUOSE. *Hethumo, Ibn Batutos, Marco Polo liudijimai. Drakonų auksakalys Guillaume'as Boucher. Mongolijos Antikristo mitas, Armėnijoje – Kirakoso „Kronikoje“; Vakaruose – Ricoldas de Monte Croce, Rogeris Baconas. Tiesioginiai kontaktai ir atitikimas.*

Viduramžiams pamažu vėrėsi tolimas pasaulis. Po pavienių kontaktų ir pirmųjų viešnagių užtvaros staiga buvo sugriautos. Panaikinus uždarumą ir pastūmėjus valstybės sienas į Vakarus, ligi Europos ribų, prasideda nauja era – mainų tarp Tolimųjų Rytų ir Vakarų era. Visa Azija atvira, tačiau keliautojams ypač pataukli atrodo Kinija. Ilchanų sostinės tėra tarpinės stotys. Nė Indijos stebuklų nebeužtenka jiems sulaikyti. Kinai užima pirmą vietą tarp Rytų Azijos tautų dar ir dėl importuojamų gaminių. Be abejo, kartu su prekėmis bei chanų dovanomis Vakarų valdovams galėjo patekti į Vakarus taip pat ir meno kūrinių. Tai buvo jų visuotinio pripažinimo metas.

Kai Saadis „Gulistano“ pratarmėje¹⁴⁷ (1258) tapybos kolekcijai apibūdinti panaudoja terminą *nighar-khané-i-Tchin* – Kinijos tapybos galerija, – jis nori pabrėžti jos aukštą lygį. Ibn al Vardis¹⁴⁸, pirmosios XIV a. pusės geografas, beje, papasakojęs apie vakvakus, teigia, jog bet kurio kinų dailininko tapyba ir piešiniai yra geresni už visa, kas padaroma kitų tautų. Hethumas¹⁴⁹ pradžioje savo veikalo, kurį jis 1307 m. parašė Puatjė vienuolyne, pareiškia, kad Katajo karalystė laikoma kilniausia ir turtingiausia pasaulyje...

Ir sakoma, kad Katajo gyventojai mato dviem akimis, o romanai viena... Ir tikrai visi daiktai iš tos šalies yra tokie keisti, nuostabūs ir tokio dailaus darbo, jog tie, kurie juos padarė, atrodo esą subtiliausi meno ir rankų darbo žmonės...

¹⁴⁷ Sakisian A. *La Miniature persane du XII au XVII siècle*. Paris, 1929. P. 11.

¹⁴⁸ Ten pat. P. 25.

¹⁴⁹ *Récueil des historiens des Croisades // Documents arméniens*. II. P. 121.

„Tapyboje nė viena tauta, ar būtų ji krikščioniška, ar kokia kito-
kia, negali prilygti kinams“, – rašo Ibn Batuta¹⁵⁰, 1349 m. grįžęs iš
Kinijos į Tanžerą. Tai tapytojų tauta:

*Kiekvieną sykį, kai aš atvykdavau į kurį nors jų miestą ar po kiek laiko
tekdamo tenai sugrįžti, visuomet rasdavau savo ir savo bendrakeleivių portretus,
nutapytus ant sienų ar namų viduje ant popieriaus.*

Nėra jokio pagrindo manyti, kad vakariečiai ne tokie jautrūs menui.
Marco Polo¹⁵¹, aprašydamas Chubilajaus rūmus Chanbalike, paminė-
jęs brangias vazas, karališkus papuošalus, kalba ir apie puikią tapybą:

*Kiemų bei aptvaro sienos spindi auksu ir sidabru, jos ištautos įvairiai, bet
ypač daug matyti karo vaizdų, tapytų ryškiomis spalvomis, ir viskas žvilga auksu.*

Venecijietis, be abejo, tuo gėrėjosi mėgėjiškai, tačiau tokiam meni-
ninkui kaip paryžietis auksakalys Guillaume'as Boucher, kurį Rubrouc-
kas 1254 m. sutiko Munkės būstinėje, tie šedevrai turėjo padaryti mil-
žinišką įspūdį. Įdomų paliudijimą apie jo veiklą Karakorumo mieste
mums paliko pats Šventojo Liudviko pasiuntinys¹⁵². Prancūzas jame
didžiajam chanui priešais jo rūmus, „panašius į bažnyčią“¹⁵³, pastatė
sidabrinį medį, dalijantį įvairius gėrimus. Jo viršūnėje pasirodydavo tri-
mituojantis „angelas“. Po medžiu didelėje skylėje užmaskuotos dum-
plės turėjo pūsti ir net judinti trimitą, „bet vėjo nebuvo pakankamai“,
tad į pagalbą reikėjo šauktis žmogų. Postamentą sudarė keturi liūtai „ir
kiekviename buvo po kanalą, iš kurio tekėjo kumelės pienas“. Viršuje
keturios „paukuotos gyvatės“, apsivijusios apie kamieną, spjaudė vy-
ną, midų, *caracosmos* ir ryžių degtinę. Galimas daiktas, kad zoomorfinis
medžio pavidalo automato cokolis pratęsė vakarietiškos žvakidės ar piu-
pitro temą, tačiau Tolimuosiuose Rytuose gyvatės yra drakonai, ir daž-
nai sparnuoti. Ar ne Indijos gyvatės, ryjančios elnius, Gautier iš Metzo
„Pasaulio vaizde“ (1246), tokiu pavidalu atvaizduotos vienoje 1277 m.

¹⁵⁰ Defremery Fr. C.,
Songuinetti B. R. *Voyage
d'Ibn Batoutah*. Paris,
1853–1858. IV. P. 262.

¹⁵¹ Bergerono rinkinys,
p. 65–66.

¹⁵² Sk. XLI. *De l'ouvrage de
Guillaume l'Orfèvre et du
palais du Cham à Caracorum*,
p. 95–97, Bergerono
rinkinyje; Olschki L.

*Guillaume Boucher: a French
artist at the court of the
Khans*. London, 1947.

¹⁵³ „Jie panašūs į bažnyčią su
nava viduryje ir dviem
eilėmis kolonų, arba piliorių,
ir trejomis didelėmis durimis
į pietų pusę“.

ilustracijoje?¹⁵⁴ Šis aprašymas turi būti gretinamas su tuo, kuriame Odorikas pasakoja apie baseiną didelėje Chanbaliko rūmų salėje. „Kiekviename šio dubens kampe gyvatė, šnypščianti ir smarkiai plakanti sparnais [žinoma, šikšnosparnio], o tam tikri vamzdžiai iš karaliaus kiemo aprūpina šią gyvatę gėrimu“¹⁵⁵.

Pekino rūmų pasakiškas grožis išsklaido abejones dėl Munkės būstinės monstrų kilmės ir išvaizdos. Analogiškas medis, beje, su keturiais susivijusiais drakonais, pavaizduotas viename Bezekliko tapinyje (VI–VIII a.) Kinijos Turkestane¹⁵⁶. Ansamblyje, virš kurio stūkso didelė figūra (vietoje „angelo“ – Padmapani), kartojasi visi pagrindiniai Boucher kūrinio bruožai. Beveik nėra abejonės, kad Paryžiaus auksakaliui įtakos darė vietinis menas. O kadangi tuo laikotarpiu gotikinė tapyba turėjo daug bendro su auksakalyste, tai šis reiškinys jau pats savaime yra pirmieji svarbos. Kita vertus, automatų epizodas mums tiesiogiai paliudija, jog vakariečiai drakonus matė XIII ir XIV amžiuje. Juanų dinastijos rūmų Chanbalike aprašymas, kurį mums paliko Siao Siunas¹⁵⁷, vienas Mingų dinastijos tarnautojas ir narys komisijos, įpareigotos sugriauti juos, kai įsikurs naujas valdovas, suteikia apie juos ir kitų tikslų žinių. Kalbama apie keletą automatų su tigrais, dangaus demonus, šonkančius terasoje, apie drakonus, skleidžiančius malonaus kvapo dūmus, apie drakonų formos laivus, kurie pražioja nasrus ir vėl užčiaupia. Drakonai pasirodydavo visur, įvairiausiais pavidalais, reljefuose, puošiančiuose marmuro tiltus ir spindinčiuose nefrito šviesa, baliustradose bei karališkųjų rūmų ramsčiuose. Jie būdavo matomi išnyrant iš vandens. Long Fu rūmuose sienos buvo išmuštos tamsiu šilku, ištapytu skraidančiais drakonais. Tai tokiam pasaulyje ir tarp tokių puošmenų viešojo pranciškonai¹⁵⁸.

¹⁵⁴ Boinet A. *Les manuscrits à peinture de la bibliothèque Sainte-Geneviève // Bulletin de la S. F. R. M. P.* 1921. Nr. 2200. F. 71. Beje, piupitro piešinį lydinčioje legendoje Villard'as de Honnecourt'as daro tą pačią klaidą: drakonus zoomorfiniame pjedestale pavadina gyvatėmis (Hahnloser H. *Villard de Honnecourt*. Wien, 1935. P. 36). L. Olschki taip pat Guillaume'o Boucher gyvates

vadina drakonais.

¹⁵⁵ Cordier H. *Odoric de Pordenone*. P. 368. Bergerono pateikta Guillaume'o Boucher medžio iliustracija, šiaip ar taip, gana fantastiška, jo gyvatės atrodo kaip plėviasparniai drakonai.

¹⁵⁶ Grünwedel A. *Alt buddhistische Kultstätten in chinesischem Turkestan*. Berlin, 1912. Pav. 590, p. 284.

¹⁵⁷ Hsiao's *Record of the Imperial Palaces at Khanbaliq*, vieta nei data nenurodyta

(printed in China, Nac. bibl., 8° imp. or., 2703). Tekstas turėjo būti parašytas apie 1370 m.

¹⁵⁸ Odorikas (Cordier H. *Odoric de Pordenone*. P. 208) aprašo taip pat ir kitus automatus, kuriuos jis matė vienuose Chanbaliko rūmuose: „Šiuose rūmuose daugybė povų, padarytų iš puikiausio aukso... Šie povai išskleidžia sparnus ir plasnoja... padaryti šie povai žmogaus proto ir velnio meno“.

Nuo XIII a. vidurio kiniškos formos Azijoje ir Europoje sklinda intensyviau. Apie 1256 m. Chulagu parsikviečia į Persiją keletą menininkų ir inžinierių¹⁵⁹. Yra žinoma, kaip chanų valdymas paveikė persų miniatiūrą. Tolimųjų Rytų temos į Vakarų meną, kaip jau matėme, irgi pradeda skverbtis apie tą patį laiką, o jų banga, įsitvirtinant Juanų dinastijai, vis auga. Susikūrus mongolų valstybėms tam tikra prasme atsivėrė kelias jų ekspansijai į Vakarus.

Keistas paradoksas, kad nuo šiol tamsuolių gaujos neš pasauliui išsilavinimo subtilybes, o brutali jėga padės aukštesnio lygio tautoms skleisti savo įtaką.

Ryškiausias tokio vyksmo bruožas yra jo įnašų įvairovė. Irane Kinija pasireiškia tapyboje, praturtindama ją pustoniais, įnešdama drėgmės atmosferą ir fluidiškas formas, taip pat į rafinuotų išraitymų kaligrafiją įliedama *ti* stiliaus, atskleisdama erdvius mėnuliškus peizažus ir išpopuliarindama kai kurias temas, tokias kaip klasikinis drakonas, lietaus valdovas ir feniksas. Tas pats mongolų veiksnys Europai pirmiausia perduoda šikšnosparnių sparnus ir velnių padermę. Šių formų paliestuose židiniuose ne visuomet lieka tie patys ženklai. Jų įtaka keičiasi priklausomai nuo vietos ir laiko, ir tik retas aplinkybių sutapimas nulemia ypatingą šio veikimo pobūdį.

Apie XIII a. vidurį Vakaruose gimė naujas mitas. Jis radosi iš vardų sąskambio ir iš to siaubo, kurį pasaulis jautė bijodamas mongolų antpuolio: užkariautojai buvo laikomi demonais ar bent jau jų pakalikais, skelbiančiais pasaulio pabaigą, ir tūkstantmečių košmarai sugrįžo. Legendą paskleidė Rytų krikščionybės, kurios pirmos buvo patyrusios geltonąją rykštę. Visą XIII amžiaus armėnų istoriko Kirakoso „Kronika“¹⁶⁰, to paties Kirakoso, kuris tvirtino, jog mongolai kryžių gerbia, dabar ištiesai persunkta siaubo idėjos. Antikristo valanda artėja. Tauta jau kyla prieš tautą ir karalystė prieš karalystę (Mt 24, 7). Dieviškoji pranašystė, kad „atėjus pabaigos laikui, rasis netikrų Kristų ir netikrų pranašų, rodančių ženklus ir velniškas suktybes“, žodis žodin pildosi. Štai nedorėlis, vardu Dovydas, siautėja demoniškos dvasios bei kitų pragaištingų jėgų kurstomas: Chačeno krašte užėjo kruša ir kartu su ledais ant žemės nukrito daug žuvų. Geghamo jūros pakrantėje rastas negyvas milžinas, pusiau užkastas, o vietoje širdies – skylė, iš kurios tryško kraujas. Be to,

¹⁵⁹ Bushell S. W. *L'Art chinois*. Paris, 1910. P. 22.

¹⁶⁰ Brosset M. *Ten pat*. P. 114–115, 118–119 ir 160.

argi Nersesas, Dievo žmogus († 383), nesakė, kad Armėniją sugriaus lankininkų tauta? „Taigi dėl to ir totoriai išėjo“. Gaivalinės nelaimės aprašymas kas akimirką primena Apokalipsę:

Totoriai pasklido ant lygumų, kalnų ir slėnių kaip milijonai skėrių, kaip liūtis, apsemianti žemę... Trauktis nebuvo kur... Visi matė, kaip kalavijas be gailėsčio šienauja vyrus ir moteris, jaunuolius ir vaikus... Pasaulį apsiautė tamsos debesys, nes dieviškos rūstybės taurė išsiliejo ant pasaulio...

Europa, be abejo, dar labai toli, bet ją jau pasiekė šių pasakojimų aidas, o žodžių painiava legendai suteikė naują jėgą: vardas *tatar*¹⁶¹ virto *tartar*, *Tartaros*. Iš pradžių tai tebuvo minties žaismas. Kalambūras, kurį Matthew Parisas, kronikininkas ir Šv. Albano vienuolyno skriptoriumo vyriausiasis, priskyrė Šventajam Liudvikui, dar neturėjo antrosios prasmės: „Jie ateina į mus, mes pasiūsime tuos tartarus į tą patį Tartarą, iš kur jie ateina“¹⁶². Tačiau Frydrichas II savo 1241 m. liepos 3 d. atsišaukime¹⁶³ kalba rimtai ir iškilmingai:

Mes tikimės, kad totoriai, kurie atėjo iš Tartaro, bus nustumti atgal į Tartarą (tai yra pragarą). Juos pastūmėjo pats Šėtonas. Ir kai visos tautos Vakarų pusėje pageidaus gera valia pasiūsti kareivių, jiems reikės kautis ne su žmonėmis, o su demonais.

XIII amžiaus keliautojai patvirtina šiuos samprotavimus. Rubrouckui¹⁶⁴ totoriai atrodo „kvaila tauta“ iš Šventojo Rašto (Įst 32, 21). Per jo ekspediciją pragaras kišasi visur. Demonai patarinėja chanui. Slėnyje su bauginančiomis uolomis jie puldinėja karavanus. „Vieną sykį jie pagrobė arklį, o žmogų paliko; kitąsyk žmonėms ištraukė vidurius, o tuščius kūnus paliko ant arklių...“ Vienas vienuolis, ištrūkęs iš totorių genties, prisipažino jaučiąs, lyg būtų išsilaisvinęs iš velnių rankų.

Ricoldas de Monte Croce¹⁶⁵ apie „šlykščią ir nuostabią tartarų gentį“ kalba kaip apie Blogio dvasias:

Jie panašūs į pragaro velnius, kurie turi draugų, gerai dirba savo darbą, ruošia amžiną mirtį, kančias pragare, kuris iš tikrųjų lotyniškai vadinamas Tartarus.

¹⁶¹ Žodis *tatar* pirmą kartą pasirodė IX a. „Kinijos metraščiuose“; kilęs jis, be abejo, iš vardo *tata* genties, gyvenančios Kinijos šiaurėje, ir išlaikęs tokią formą Rytų bei slavų šalyse.

¹⁶² Cordier H. *Histoire de la*

Chine. II. P. 250.

¹⁶³ Bergerono rinkinys, *Relation de Matthieu Paris*. P. 27–32.

¹⁶⁴ Bergerono rinkinys, p. 47–48, 62, 127.

¹⁶⁵ Backer L. de. *L'Extrême-Orient au Moyen Age*. P. 288–291.

Ištisa teorija apie geltonosios tautos kilmę ir jos misiją išdėstyta jo knygoje *Itinerarium*. Galbūt ten kalbama apie palikuonis dešimties Izraelio linijų, kurias už Kaspio kalno uždarė Aleksandro stebuklas¹⁶⁶, kaip rašo *Scolastica historia*.

Taigi Juozapas ir Metodijus sako, kad šių dešimties linijų palikuonys, artėjant pasaulio pabaigai, išeis iš ten ir naikins viską: ir žmones, ir kraštus. Dėl to daugelis tvirtina, jog tų dešimties linijų palikuonys yra totoriai, staiga nusileidę iš kalnų ir pradėję nuo Rytų griauti pasaulį...

Jų neapykanta Azijos nukariautojui ir jų rašmenų panašumas į chaldėjų raides, iš kurių kilusios žydų raidės, leistų taip manyti, tačiau, šiaip ar taip, jie nežino Biblijos ir savo veido forma skiriasi nuo visų kitų tautų. Todėl labiau tikėtina, jog tai Gogo ir Magogo žmonės, kuriuos karalius uždarė kartu su hebrajų tautomis¹⁶⁷:

O patys totoriai sako, jog jie esą Gogo ir Magogo palikuonys, ir tai liudiją jų vardas. Nes totoriai kilę iš Mongalo žemės, kurios totoriai kadaise toje šaly buvo vadinami ne magoglais pagal jų protėvį Magogą, bet monglais.

Kaip tokie, jie privalo nusiaubti pasaulį. Taigi jų ordų siautėjimu pildėsi Ezechielio (Ez 38, 16) ir Apokalipsės (Apr 20, 7–8) pranašystės apie Gogo ir Magogo su Šėtonu atėjimą.

Tačiau didysis Mongolijos Antikristo pranašas yra Rogeris Baconas¹⁶⁸. Taip pat kaip Kirakosas, jis surenka visus reikšmingus ženklus, pranašaujančius kataklizmą: tai moralinis žmonių giminės nuosmukis, vaikų pardavinėjimas saracėnams Prancūzijos karalystėje (Vaikų kryžiaus žygis, 1212), netikras pranašas, kuris savo krašte yra „Vengrijos šeiminkas“ (1251), sukilėlis prieš Bažnyčią ir dvasininkus. Argi ir pati karalienė Blanša nebuvo suvedžiota to vyro, kuris visą laiką nepaleisdamas turėjo rankoje Švenčiausiosios Mergelės laišką? „Nuostabusis daktaras“ remiasi Ethicus „Kosmografija“ (sk. 32, 39), kaip senovės pranašyste, pagal kurią tautos, gyvenančios tarp Kaspijos vartų, užgrius pasaulį ir

¹⁶⁶ Dešimties Izraelio linijų palikuonys, uždaryti Kaspio kalne, figūruoja taip pat ir Vincento Boviečio knygoje *Speculum historiale* (IV, 43). Apie šią legendą žr. Anderson A. R. *Alexander's Gate, Gog and Magog and the Inclosed Nations* //

Monographs of the Medieval Academy of America. Cambridge, 1932. 5.

¹⁶⁷ Jacques'as de Vitry taip pat sako, jog Aleksandras prie dešimties Izraelio genčių dar pridėjo Gogo ir Magogo kanibalų gentis, kurių „skaičius kaip pajūrio

smiltys“ (Apr 20, 8).

¹⁶⁸ Landry B. *L'Idée de chrétienté chez les scolastiques du XIII siècle*. Paris, 1929. P. 63–65. Šios teorijos plačiausiai išdėstytos veikaluose *Opus Majus* (1267) ir *Compendium philosophiae* (1271).

entuziastingai sveikins Antikristą Dievo vardu. Ir štai šios tautos jau peržengė vartus. Šventojo Liudviko pasiųsti pas totorius Mažesnieji broliai tai patvirtina, ir žvaigždžių išsidėstymas rodo būsimą niekšingą mėnulio amžių. Be to, Šventasis Raštas, Sibilės, Merlino, Joakimo Floriečio pranašystės¹⁶⁹ ir filosofai vieningai sutaria, jog Nedorėlio atėjimas neišvengiamas. Jis, be jokios abejonės, bus kilęs iš Tartarijos. Bet jeigu jis net ir nebūtų mongolas, – gotai ir vandalai jau yra atėję iš šių kraštų, – jis turės magiškų galių. Pasak Rubroucko, kaip ir totoriai, jis naudosis žvaigždžių įtaka ir mokės valdyti gamtos jėgas. Visos mokslo galimybės bus jo žinioje.

Su erudicijos, siaubo ir retorinių figūrų pagalba sukurama artėjančios pasaulio pabaigos teorija, beveik dogma. Įsitikinimas pasklinda visur: istorikai, tokie kaip Joinville'is¹⁷⁰ arba Guillaume'as de Nangis, irgi kartoja, kad totoriai esą Gogo ir Magogo palikuonys ir kad Bausmės valandą jie ateis. Geografai atsižvelgia į tai, sudarydami žemėlapius: Geležiniai vartai pagal klasikinę tradiciją paprastai lieka Kaukaze, o *inclusi Judaei* ir *inclusi Tartari* yra metodiškai pastumiami į Centrinės ir Rytų Azijos regionus¹⁷¹. Ir net kai realios baimės bus jau aprimusios ir po mongolų įsiveržimo bus praėję daug laiko, legenda, atrodo, tebebus išlaikiusi savo pirmykštę jėgą. Karolio V bibliotekos „Kataloniškame atlase“¹⁷² (1375) dar pateikiami tie patys patikslinimai, kurias vietas užplūs niokojančios gaujos. Kaspio kalnas jame nurodytas Himalajų ir Altajaus sistemos šiaurės rytuose. Ši legenda jame lydi kai kurias figūras:

Kaspio kalnuose Aleksandras matė tokių aukštų medžių, kad viršūnės jų siekė debesis, ir ten jis vos nenumirė. Bet Šėtonas savo gudrumu jį iš pavojaus ištraukė ir tuo pačiu gudrumu ten įstūmė totorius Gogą ir Magogą.

Ir greta to:

Didysis ponas Gogo ir Magogo valdovas. Antikristo laikais jis ateis su gausinga palyda.

¹⁶⁹ Pasak Joakimo Floriečio, XII a. gale pietinėje Italijoje gyvenusio pranašo,

Antikristas karaliauti ateisias kaip tik apie XIII a. vidurį.

¹⁷⁰ Jean, sire de Joinville. *Histoire de Saint Louis* / éd. M. Natalis de Wailly. Paris, 1868. P. 168.

¹⁷¹ Anderson A. R.

Ten pat. P. 101.

¹⁷² Buchon J. A. C. *Notice d'un Atlas en langue catalane, ms. de l'an 1375 conservé sous le Nr. 0816* // *Notices et extraits des manuscrits de la Bibliothèque du Roi*. 1841.

XIV. P. 145 ir Cordier H. *L'Extrême-Orient dans l'Atlas catalan de Charles V* //

Bulletin de Géographie historique et descriptive. 1895.

Mitas pergyveno savo epochą ir tebesklinda toliau, nors sukrėtimai, su kuriais jis siejasi¹⁷³, jau praėję. Įvykis atidėtas, tačiau duomenys apie jį išlieka. Jie tebeskamba varduose, kurie ir toliau nesiliauja jaudinę viduramžius. Žodžiai *tartare*, *mongol* primena Tartarą ir pasakutinę pasaulio konvulsiją.

Taigi tampa suprantama, kodėl Vakarai tiek sėmėsi iš Rytų Azijos meno. Atradę jo platų repertuarą, jie pirmiausia natūraliai siekė kuo daugiau sužinoti apie galybes, kurių vardu jo skleidėjai vadinosi. Šėtono tautai tarpininkaujant¹⁷⁴, pakoreguojamas ir praturtinamas velnio įvaizdis. Be to, tokių įnašų pagausėja tuo metu, kai senieji pragariai, kurį laiką ramiai tūnoję, atgyja ir tartum išsilieja atgimusiomis vizijomis bei legendomis¹⁷⁵. Demonai, atlėkę tiesiai iš Tartaro, pasklinda palankioje dirvoje.

Srautai dideli ir plūsta jie įvairiais keliais, tačiau kai kurios kryžkelės pasirodo esančios ypač svarbios: toks buvo mongolų valdovo dvaras. Guidzimu legenda, Džao Mengfu¹⁷⁶ trumpai išdėstyta ant tokio kaip Li Longmiano tipo ritinėlio, kur matyti orda velnių, panašių į Vakaruose populiarias pragarų būtybes. Beje, Džao Mengfu buvo mėgstamiausias Chubilajaus aplinkos ir jo įpėdinių, kurie priėmė pranciškonus, dailininkas. Galima įsivaizduoti, kaip nusiteikę misionieriai apžiūrinėjo šiuos kūrinius, turėdami galvoje kito Mažesniojo brolio Rogerio Bacono teorijas.

¹⁷³ Apie įvairias pranašystes Antikristo atėjimo XIII–XIV amžiuje tema žr. Wadstein E. *Die eschatologische Ideengruppe: Antichrist, Wertsabbat, Weltende und Weltgericht*. Leipzig, 1896; Preuss H. *Die Vorstellungen von Antichrist in der konfessionellen Polemik*. Leipzig, 1906; Saxl F. A. *Spiritual Eyclopedia of the Later Middle Ages // Journal of the Warburg and Courtauld Institutes*. 1942. V. P. 84–95; Chastel A. *L'Antéchrist à la Renaissance // Atti Congresso Internazionale di Studi Umanistici*. Roma, 1952. P. 177–186. Antikristas taip

pat buvo tapatinamas su Mahometu (Inocentas III), su didžiuoju Turku, su popiežiumi (reformatai) ir net su Žygimantu, Vengrijos (1382), Vokietijos (1410) karaliumi (husitai). Tarp numatytų jo atėjimo datų Saxlis (ten pat, p. 85, Nr. 5) paminėję 1250, 1258, 1260, 1290, 1300, 1325, 1335, 1340, 1365, 1369, 1403, 1415 metus.

¹⁷⁴ Atskiri ne visai susiformavusių plėviasparnių demonų pavyzdžiai, ankstesni kaip 1240 m., be abejo, kilę iš to paties šaltinio. Dėl piešinio netikslumo, matyt, kaltas netiesioginis perdavimas.

¹⁷⁵ Žr. Māle E. *L'Art religieux*

de la fin du Moyen Age.

P. 461 ir toliau.

¹⁷⁶ Ginčydamas Džao Mengfu parašo autentiškumą ant ritinėlio Guimet muziejuje, E. Chavannes'as daro išvadą, remdamasis kitu tekstu (ten pat, p. 492), jog menininkas bus veikiausiai 1297 m. anotavęs analogišką ritinį. Šiuo klausimu pažymėsime, jog būtent ši data figūruoja minimame trumpame tekste apie piešinį, esantį Guimet muziejuje, priskirtą Li Longmianui.

Tarp šių skirtingų rūšių dvasių, kurios gotikos mene išliko panašios į save pačias, yra toks Lei Gongas, įvedantis dar vieną abiem pasauliams bendrą elementą. Vieniame XV ar XVI amžiaus tapybos vadove¹⁷⁷ (jame, be kita ko, labai tiksliai pristatomos Apokalipsės scenos, kaip jos yra nutapytos Dürerio ir Holbeino), kalbant apie angelų nuopuolį, Kristus pavaizduotas kaip karalius, sėdintis soste ir laikantis Evangeliją, atverstą ties žodžiais: „Aš mačiau Šėtoną, krintantį iš dangaus *kaip žaibą*“. Apačioje, vidur aukštų kalnų, žiojinti skylė ir užrašas: *Tartarus*. Taigi krikščionių pragare, galima sakyti, buvo paruošta vietos audros ir griaustinio dievui. Atrodo, jog dažnai pats Lei Gongas su šikšnosparnio sparnais, nagais ir paukščio snapu pasirodo žlungant angelų luomui (128 pav.). Baudžiančio dievo legenda galėjo ir pati pasiekti Vakarų. Juk Rubroucką, išvykstantį iš Karakorumo, Guillaume'as Boucher paprašė perduoti savo karaliui dovaną: „Diržą su brangakmeniu, koks juos čia apsaugo nuo griaustinio“¹⁷⁸. De Mély ištyrė šį amuletą¹⁷⁹: vienos „Kinų enciklopedijos“ duomenimis, jis esąs

128. ANGELŲ
NUOPUOLIS.

Dievo miestas, 1480.

Makonas.

¹⁷⁷ Didron. *Manuel d'iconographie chrétienne grecque et latine*. Paris, 1845. P. 75 ir toliau. Traktatas bizantiškas, tačiau daugelis aprašymų jame sutampa su Vakarų viduramžių

ikonografija. Pirmoji jo redakcija, beje, atrodo daug senesnė.

¹⁷⁸ Bergerono rinkinys, *Rubriques en Tartarie*. P. 133–134.

¹⁷⁹ Mély F. de. *Les Pierres de*

foudre chez les Chinois et les Japonais // Revue archéologique. 1895. P. 326–333.

dviašmenio kirvio formos ir randamas po to, kai trenkia žaibas. Taigi talismanas, saugantis nuo Lei Gongo, kaip ir dievybė patraukė Vakarių link. Jis saugos Prancūzijos karalių nuo Lei Gongo siautėjimo. Ar tai buvo sutapimas, ar tikros naudos paliudijimas, šio fakto nereikėtų ignoruoti. Šiaip ar taip, demonas žaibas turėjo savo vietą velnių hierarchijoje ir pergyveno viduramžius. Pasak Kornelijaus Agripo¹⁸⁰ (1530) ir jo mokinio Jeano Wiero¹⁸¹ (1560), teologai jį priskyrė prie šeštosios kategorijos piktųjų dvasių: „Erdvės galiūnų, bendraujančių su griaustiniais, žaibais ir perkūnais“. Tuo remiasi ir de Lancre'as¹⁸², kuris 1609 m. Bordo krašte vadovavo raganų teismams, o jo traktate yra labai įdomi žinia apie „demonus ir piktąsias dvasias, kurios buvo išvytos iš Indijos ir iš Japonijos“, ir pridėtas toks patikslinimas:

*Gausybė jų puolė krikščioniją, o pajutę, jog žmonės čia palankūs ir vieta patogi, pavertė ją savo pagrindine buveine ir pamažu tapo visiški šalies šeimininkai*¹⁸³.

Anglų ir škotų keliautojai matė juos lekiančius į Prancūziją: skrido jie didžiuliais šiurpių žmonių pulkais. Tai, be abejo, tiktai pasaka, viena iš daugybės lenktyniaujančių išmoningumu, bet joje atsispindi azijinės velnio epopėjos prisiminimas.

Šie tolimų kraštų įnašai Vakarų pragarams įspaudė gilią, šiurkščią, neišdildomą žymę. Ligi pat mūsų dienų demonai išlaikė tuos pavidalus, kuriuos jie įgavo dėl viduramžių persmelkusių kančių ir sukrėtimų. Jų išvaizda keičiasi ir turtėja priklausomai nuo laikotarpio bei aplinkos, tačiau visuomet grįžta prie tų pačių formų. Šikšnosparnio sparnai tampa neatskiriamu jų ženklu. Ir vis dėlto jie byloja apie egzotiškąjį pasaulį, kuris Vakaruose galutinai nulėmė demoniškosios ikonografijos pagrindą.

¹⁸⁰ Agrippa C. *La Philosophie occulte*. La Haye, 1727. Kn. 3. P. 79.

¹⁸¹ J. Wier. *Histoires, disputes et discours des illusions et impostures des diables...* Paris, 1885. P. 135.

¹⁸² Lancre P. de. *Tableau de l'inconstance des mauvais anges et démons*. Paris, 1612. P. 14, „Šventajame Rašte pasakyta, kad Šėtonas krito iš dangaus lyg žaibas ar perkūno kirtis, *videbam Sathanam sicut fulgur de coelo*

cadentem“. Tai kaip tik atitinka jo būdą, „nes ar yra kas lengvesnis už žaibą, kuris lekia čia į vieną, čia į kitą pusę, bet niekada tiesiai, ir visados pataiko ten, kur reikia...“
¹⁸³ Ten pat. P. 39.

VI SKYRIUS

Tolimųjų Rytų stebuklai

I. TOLIMŲJŲ RYTŲ DIEVAI, JŲ SIMBOLIAI, JŲ AUREOLĖS.

Daugiarankės dievybės ir Nagas. Jesės medis su personažais, sėdinčiais žiedų taurelėse. Krištolo aureolės. Perregimas kosmosas. Žmogus vazoje.

Tolimieji Rytai labai smarkiai paveikė gotikinį pragarą, apgaubdami jį nakties atmosfera, pagausindami fantastines jo formas bei atgaivindami jo grėsmę legendoje apie artėjančią pasaulio pabaigą. Tačiau jų veikimas tuo neapsiriboja. Budizmo dievai ir genijai traukia tuo pačiu keliu kaip ir demonai. Jų aureolės ir simboliai išnyra tarp religinių figūrų. Žmogiškas ir gyvuliškas gyvenimas persikelia į gamtą ir daiktus. Šiuos egzotizmus dažnai atspindi pasikeitęs pasaulis, kuris viduramžiams baigiantis demonstruoja savo prabangą ir keistenybes.

Tipiškiausios iš tokių figūrų – būtybės su daugeliu rankų ir gyvačių plaukais. Izidorius Sevilietis, remdamasis antikiniaiis šaltiniais, rašo apie daugiarankius žmones, tačiau apie juos nekalba nei Philippe'as de Thaonas, nei klasikiniai XIII amžiaus bestiarijai (Guillaume'o le Clerc'o, Pierre'o le Picard'o, Guillaume'o de Metz'o), nei Brunetto Latini. Pirmasis tuo laikotarpiu juos pamini Marco Polo¹ (1272): kai kurie Zipangri salos stabai esą daugiaveidžiai ir daugiarankiai, „kiti rankų turi keturias, dvidešimt ir net ligi šimto. Daugiausia jų turintys yra laikomi tikraisiais“. Vakariečiai vėl atranda monstrus, tik nebe senovinių tekstų, o keliautojų paliudijimų dėka. Vis dėlto jie dažnai priskiriami nenormalių genčių kategorijai. Megenbergo knygoje *Buch der Natur*² (Augsburgas, 1475), bestiarijuje iš Gento³ (1479), parengtame nesantuokiniam Pilypo Gerojo sūnui Raphaëliui de Mercatelles'iui, jie minimi tarp išsigimusių žmonių, Schedelio „Niurnbergo kronikoje“⁴ (1493) – tarp priestvaninių būtybių. Visais šiais atvejais

¹ Bergerono rinkinys, knyga III, sk. VII, p. 128.

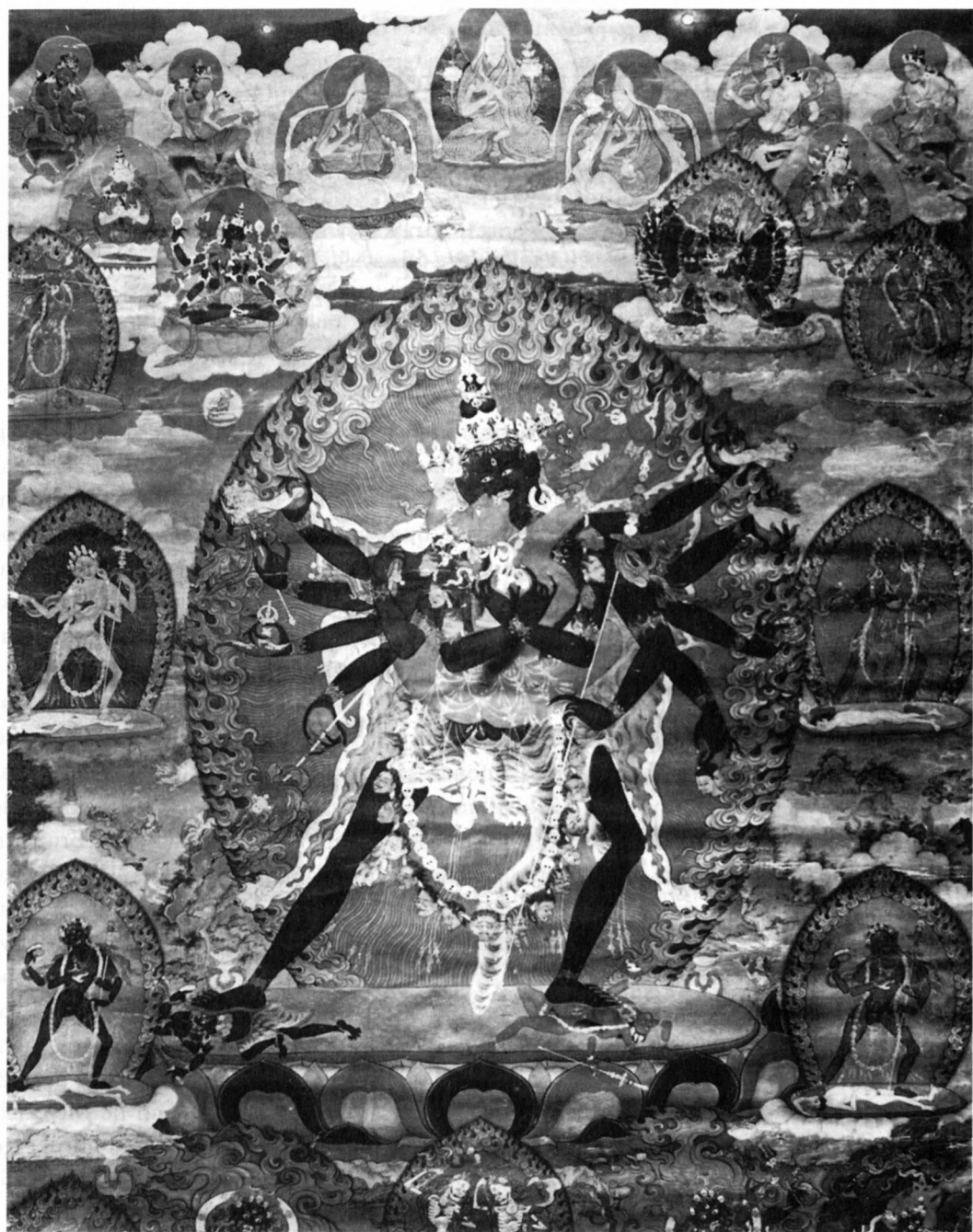
² Schramm A. *Der Biderschmuck der*

Frühdrucke. Leipzig, 1921. III. Pieš. 465.

³ Maeterlinck L. *Le Genre satirique dans la peinture*

flamande. Paris, 1907. Pav. 157.

⁴ Schramm A. Ten pat. XVII. Pieš. 165, pav. 420.

129. DAUGIARANKĖ
DIEVYBĖ.

Tapinys ant audinio, Tibetas.
Paryžius, Guimet muziejus.

jie yra šešiarankiai. Viename rankraštyje iš Briugės – dešimtrankiai⁵. Su savo judriomis, besisukančiomis it malūno sparnai galūnėmis šios figūros išlaiko budizmo ir brahmanizmo dievų šokio vaizdą ir net ritmą.

Dėl savo rytietiškos kilmės šios figūros patenka ir į viduramžių alegorijas. Net ir Tomo iš Cantimpré knygos *De naturis rerum* prancūziško moralizuoto perpasakojimo antraštėje „Rytuose ir ypač Indijoje gyvenančių išsigimėlišių žmonių būdas ir darbai“⁶ (1290–1315) pabrėžiama jų indiška kilmė. Knygoje šešiarankis žmogus simboli-zuoja pagausintas dovanas, kuriomis išperkamos kaltės su žodžių žaismu „*pardon* (atleidimas) – *par dons* (dovanomis)“:

*Šešiarankis gali gausiai
Savo dovanas pagausinti.
Tas, kurs dovanas dalina,
Savo nuodėmes naikina.
Dėl menkiausios dovanos
Dievas kaltę dovanos.*

Šį įvaizdį Boccaccio pakartoja „Dekamerone“ (1322). „Fortūna, kuri yra bjauri pabaisa“, jam pasirodo kaip Zipangri salos stabas, su „šimtu rankų, kad galėtų žmonėms duoti ir atimti iš jų pasaulio turtus ir nustumti žemyn arba iškelti aukštyn šio pasaulio žmones“. Jono Bebaimio rankraštyje⁷ (1409–1419) ji pavaizduota su dvylika rankų, vilkinti dryžuotu ryškių spalvų drabužiu (130 pav.). Boccaccio knygoje iš Miuncheno⁸ (1458) ir iš Londono⁹ (1479–1484) ji parodyta šešiarankė. Toks pat stebuklas Ruano meistro¹⁰ pakartotas Petrarco knygoje „Apie priemones apsisaugoti nuo Fortūnos“ (1503–1518), padovanotoje Liudvikui XII. Ji dešimtrankė, dalijanti pasauliui laimingas dovanas (Džiaugsmą, Viltį, Gerovę) ir nelaimingas (Skausmą, Baime, Nesėkmę). Šia proga

⁵ Rankr. 411, XV a. pabaiga.
⁶ Paryžius, Nac. bibl., pranc. rankr. 15106, XIV a. Tekstą publikavo ir komentavo Hilka A. *Eine altfranzösische moralisierende Bearbeitung des Liber de monstruosis hominibus Orientis aus Thomas von Cantimpré „De naturis rerum“ // Abhandlungen der Gesellschaft der Wissenschaften zu Göttingen.*

Berlin, 1933. III. 7.
⁷ Paryžius, Arsenalo bibl., rankr. 5193, kilęs iš Burgundijos kunigaikščio bibliotekos. Martin H. *Le Boccace de Jean sans Peur.* Bruxelles, 1911.
Pieš. XCIV.
⁸ Durrieu P. *Le Boccace de Munich.* Munich, 1909.
Pieš. XVIII.
⁹ Britų muz., Karal. rankr. 14E. V., Saxl F., Meier H.,

Bober H. *Verzeichnis astrologischer und mythologischer illustrierter Handschriften in englischen Bibliotheken.* London, 1953.
Pieš. IX, 25.
¹⁰ Paryžius, Nac. bibl., pranc. rankr. 225, f. 1, apie 1503–1518, Ritter G., Lafond J. *Manuscripts peints de l'école de Rouen.* Paris, 1913. P. 38. Pieš. XVI.

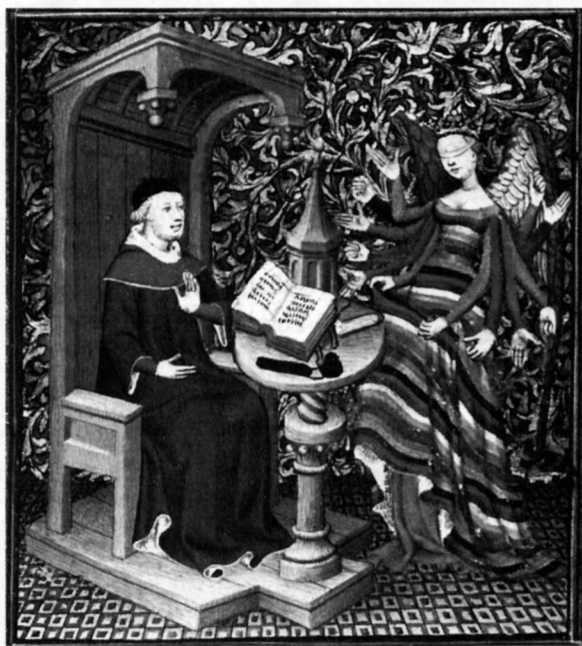

130. DAUGIARANKĖS
DIEVYBĖS.

*Iš viršaus į apačią ir iš
kairės į dešinę:*

Maros antpuolio
demonas. Tuanhuangas,
apie X a. Paryžius,
Guimet muziejus.
Stebuklas iš *Niurnbergo
kronikos*, Wolgemut,
1493.

Fortūna, Jono Bebamio
Boccacio knyga,
1409–1419. Paryžius,
Arsenalo biblioteka,
rankr. 5193, lap. 229.

prisiminkime, jog Centrinę ir Rytų Aziją globojančios deivės irgi laiko daugybėje savo rankų „gėrybes, galinčias patenkinti visus troškimus“.

Kita šiems Rytams būdinga figūra Nagas, dievas gyvatė, gyvenantis vandenų dugne, turintis tenai rūmus, pilnus pasakiškų turtų, taip pat atsiduria Vakarų ikonografijoje. Apokalipsės ištvirtėlė XV amžiaus

rankraštyje iš Eskorialio¹¹ ant galvos dėvi gobtuvą su penkiomis kobromis, kurį dievybė užsideda pasirodydama žmogišku pavidalu. Babilono moterį, išsipuošusią perlais, brangakmeniais ir auksu, su taure, kupina šlykštybių ir nešvarumų, įkūnija genijus, susijęs su prabanga ir nuodais.

Nors šie pavyzdžiai ir garsūs, jie ypač vertintini dėl savo grynumo. Net ir daug svarbesnės sistemos priklauso nuo tų pačių tolimų reper-tuarų, kaip antai paskutinė Izaijo medžio forma. Jau pati tema buvo susieta su vienu azijiniu mitu. Eilutėse: „Iš Jesės kelmo išaugs atžala, iš jo šaknies prazys pumpuras. Ant jo ilsėsis Viešpaties dvasia...“ (Iz 11, 1–2), nėra Judo karalių heraldinio medžio, išaugusio iš gulinčio personažo: todėl ištisa serija senovinių figūrų vaizduoja patriarchą stačią su medžiu rankoje arba ant galvos, kartais net šone¹². Klasikinė situacija, kai Jesė medžiui išdygti atiduoda savo šoną, įsitvirtinusi XI–XII amžiuje¹³, jaudinamai panaši į sceną, kurioje matome Brahma, sėdin-tį ant lotoso, angančio iš Višnaus vidurių, o šis guli ant gyvatės, kaip ir pasakyta Vedų tekstuose. Nuo VI amžiaus šis siužetas dažnai vaizduo-jamas ne tik Indijoje, bet taip pat ir Birmoje bei Kambodžoje. Kartais augalas, išaugęs iš bambos, šakojasi ir ant šakų laiko tris dievybes.

Identiškumas kai kurioms vakarietiškoms kompozicijoms, ypač skulptūrinėms, yra absoliutus, kaip antai ant sakyklos San Leonardo in Arcetri bažnyčioje (Florencija) ar Siloso vienuolyne. Skiriasi tik viena detalė: romaniniame mene personažai įsitaisto tiesiai ant šakų, o ne ant žiedų taurėlapių. Ši keista kitame pasaulio gale atkurtų elementų analo-gija toje epochoje atrodo mažų mažiausiai netikėta, ir nesiryžtama joje įžvelgti ką nors kita, o tik atitikimą ir paralelizmą¹⁴.

Jesės medis išlieka nepakitęs ilgiau kaip du šimtmečius, išskyrus keletą atvejų, kai jis įgauna vakvako formą su galvomis vietoje vaisių, bet paskui staiga pasikeičia ir iš karto vėl tampa populiarus.

¹¹ Mély F. de. *De Périgueux au fleuve Jaune*. Paris, 1927. Pav. 28 ir 29.

¹² Mâle E. *L'Art religieux du XII siècle en France*. Paris, 1922. P. 168 ir toliau; Watson A. *The Early Iconography of the Tree of Jesse*. London, 1934. Pieš. I, Prahos universiteto rankr., XI a., pieš. IV, Puatje Didžiosios Dievo Motinos bažnyčios reljefas, pieš. VI,

Citeaux legendų rinkinys, pieš. VIII, *Antiphonaire de Salzburg*, pieš. XII, Chemillé-sur-Indrois freska, pieš. XXXII, *Hortus Deliciarum*.

¹³ Watson A. Ten pat. Pieš. III, Saint-Bénigne Biblija, Dižonas, rankr. 2, pieš. V, Dižonas, rankr. 129, prieš 1125 m.

¹⁴ Coomaraswamy A. K. *The Tree of Jesse and Indian*

Parallels in Sources // The Art Bulletin. 1929. P. 216–220; Watson A. Ten pat. Sk. V, *Parallels in Oriental art*. Temas sugretino jau Portal F. *Des couleurs symboliques*. Paris, 1837. P. 270–273. A. Kingsley Porteris (*Spain or Toulouse and Other Questions // The Art Bulletin*. 1924. P. 15) Jesės medžio prototipą mato Bezekliko tapyboje Kinijos Turkestane.

Beveik visur, kur tik jis vaizduojamas – rankraščių iliustracijose¹⁵, graviūrose¹⁶, monumentaliojoje tapyboje¹⁷, vitražuose¹⁸ ar skulptūroje, Mergelė Marija ir Karaliai įkurdinami jau nebe ant šakų, bet ant žiedų. Heraldinis medis išsiskleidžia ant timpanų, archivoltų, ant ištisių sienų. Jo platūs ir gerai sukonstruoti lankai, plačiai užden-giantys architektūrinius paviršius, atgaivina ilgą laiką buvusias už-mirštas senąsias ornamentines sistemas. Jį galima pamatyti Worm-se¹⁹, Issoudune²⁰, Ruane²¹, Saint-Riquier²², Sanse²³.

Helenistiniame mene kartais buvo naudojami postamentai su pa-minomis²⁴. Vitruvijus²⁵ rašo apie „šakas, užsibaigiančias žiedais, iš kurių išlenda nuogos pusfigūrės, vienos su žmonių veidais, kitos su gyvūnų galvomis“, ir priskiria jas blogo skonio ornamentų kategorijai. Tačiau ne prie šių antikinių kombinacijų – be abejo, taip pat rytietiškos kilmės – priskirtini Kristaus pirmtakų pjedestalai. Gėlių taurėlapiai po figūro-mis atkartoja budizmo ir brahmanizmo dievų sostus, šventovę, kur saulė naktį pasislepia apmąstyti naujo gyvenimo, lotosą, kuris užgimsta po Buda. Kinijoje visur daugybė personažų, stovinčių ant tokio pamato, laikomo heraldinio medžio šakos.

Vieną tokį, iškaltą šalia didžiojo bodhisatvo, galima matyti Sičua-ne, vienoje Dziadziangsiano grotų nišoje²⁶. Jis laiko septynis Budas, sėdinčius ant lotosų, tikriausiai tai istorinis Buda, Šakjamunis, su še-šiais savo pirmtakais. Reljefas yra Tangų laikotarpio. Panašumas į te-mą – taip kaip ji traktuojama Vakaruose – gali suklaidinti (131 pav.).

¹⁵ Ritter G., Lafond J. Ten pat. Pieš. LXIX, Arsenalo bibl., rankr. 416, *Heures à usage de Rouen*.

¹⁶ Blum A. *Les Origines de la gravure en France*. Paris, 1928. I. Pieš. LXII; Schramm A. Ten pat. V. Pav. 329.

¹⁷ Pujol (L. ir G.), negatyvas 96300 iš M. H. fotografijos archyvų, Saint-Seine-l'Abbaye (Côte-d'Or), negat. 117994, Saint-Bris (Yonne).

¹⁸ Andréšy (S. ir O.), Beauvais, Groslay (S. ir O.), Richebourg (S. ir O.), Sens, Villy-en-Auxois (Côte-d'Or).

¹⁹ 1483, Hamann R. *Deutsches Ornament*. Marburg, 1924. Pav. 34–35.

²⁰ XVI a. pradžia, Ligoninės koplyčia, du simetriški medžiai iš abiejų lango pusių.

²¹ 1511–1532, Des Aubeaux su Nicolas Queneliu ir Richard'u Leroux, Loisel A. *La Cathédrale de Rouen*. Paris, be datos. P. 64.

²² Nuo Thibaut de Bayencourt'o laikų, 1511–1536, Durand G. *L'Église de Saint-Riquier*. Paris, 1933.

²³ Chartraire E. *La*

Cathédrale de Sens. Paris, be datos. P. 9, leidykla, vad. Abraham.

²⁴ Mau A. *Scavi di Pompei, 1888–1890* // *Mitteilungen des deutschen archäologischen Instituts*. Roma, 1890.

Pav. p. 128; Reinach S. *Répertoire de la statuaire grecque et romaine*. Paris, 1910. IV. P. 236. Pav. 2.

²⁵ Perrault C. *Les Dix Livres d'architecture de Vitruve*. Paris, 1684. P. 242.

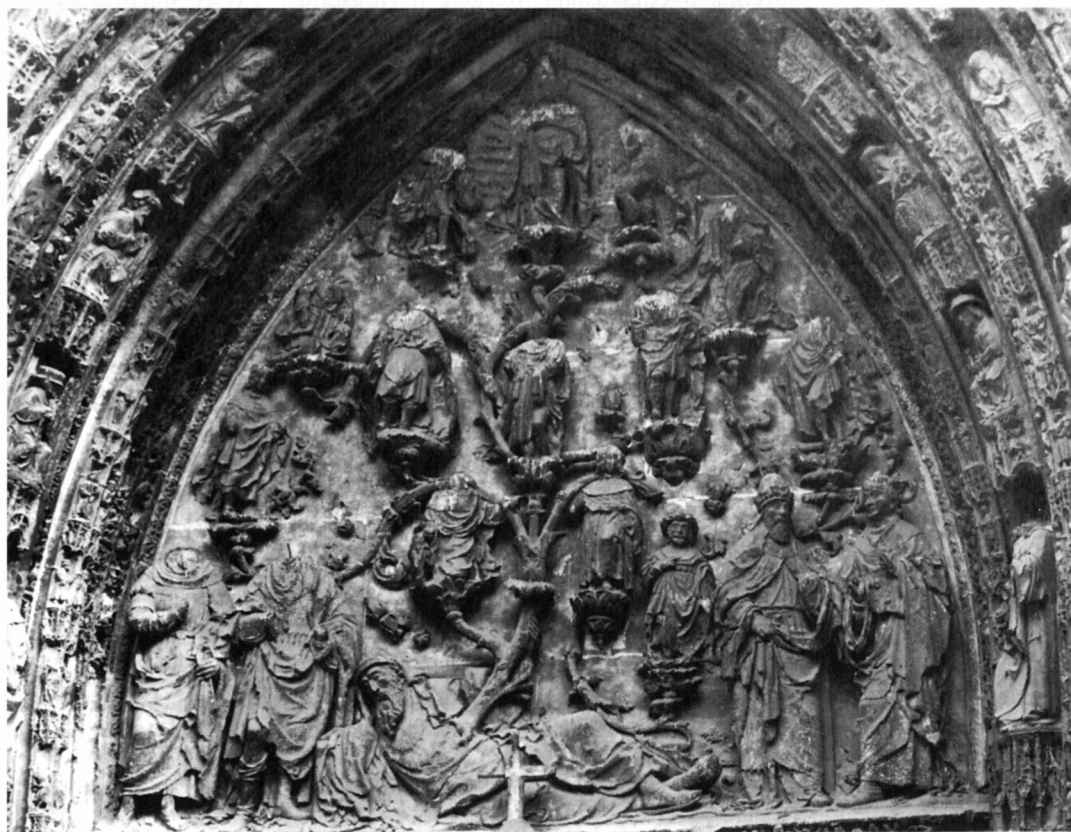
²⁶ Segalen V., Voisin G. de., Lartigue J. *Mission archéologique en Chine*. Paris, 1924. II. Pieš. CXXXIX.

131. MEDŽIAI SU
PERSONAŽAIS,
SĖDINČIAIS ANT
GĖLIŲ TAURELIŲ.

*Iš viršaus į apačią ir iš
kairės į dešinę:* Višnaus
medis, Tatonas, Birma.

Istorinio Budos ir jo
pirmtakų medis,
Dziadziangsiango grota
Sičiuane, Tangu
laikotarpis.

Jesės medis, Ruano
katedra, 1511–1532.

Europiečiams keliautojams, išvydusiems šiose tolimose šalyse stūkstantį ant uolos Pranašų medį, atrodė, jog regi antrąjį biblinio sapno apreiškimą, ir būtent šiuo paslaptingu pavidalu, su gėlėmis, išsiskleidusiomis po Karaliais kaip po Palaimintojo žingsniais, ši kompozicija atgijo viduramžiais.

Tas pats tinklėlis tinka ir kitiems genealoginiams medžiams. Gerardas Davidas sudaro šventosios Onos protėvių medį²⁷; Simonas Beningas – Aragono karalių²⁸; Bovė²⁹ mieste (1510–1537), panašiai kaip ir Saint-Riquier ar Ruane, šis augalas ant taurėlapių laiko paprastus herbų. Karališkosios giminės³⁰ ar net ir vienuolių ordinais savo pirmtakus vaizduoja sėdinčius ant tų pačių postamentų. Vienoje 1484 m. graviūroje iš Niurnbergo³¹ ant žiedlapių sūpuojasi, tartum Budos panirę į laimingą amžinybę, visi misionierių ordino Kinijoje palikuonys.

Tokia sistema naudojama ir auksakalyboje; vienoje relikvinių serijoje jau nuo XIV a. vidurio angelai ir šventųjų figūros įkurdinami ant žydinčių šakų³². Stebuklingasis San Giovanni kryžius iš Venecijos (1369), vėliau atkartotas daugelyje darbų³³, aplink Nukryžiuotąjį sutelkia Švenčiausiąją Mergelę ir Apaštalus. Tačiau dažniausiai tai esti ne tiek angelai tikrąja to žodžio prasme, kiek tam tikri sietynai, kur figūros stovi ant gėlių taurelių nelyginant žvakės žvakidėse. Budistinis menas tokį išdėstymą naudojo ne tik auksakalyboje, bet taip pat ir votinių stelių reljefuose³⁴.

Vakarai su šiomis kombinacijomis elgiasi laisviau, nes tenai jos nelaikomos šventomis. Gėlių žiedai pasiskleidžia net ir paraštėse, ant vijoklinių augalų. Šventųjų, angelų ir riterių figūros švelniai supasi

²⁷ Verlant E. *La Peinture ancienne à l'exposition d'art belge à Paris, en 1923*. Paris, 1924. Pieš. XLIV, Liono muziejus.

²⁸ Durrieu P. *La Miniature flamande au temps de la cour de Bourgogne, 1415–1539*. Paris, 1921. Pieš. XCI, Britų muz., prid. rankr. 12331, 1530.

²⁹ Leblond V. *La Cathédrale de Beauvais*. Paris, 1926. P. 58.

³⁰ Schmidt H. *Bilder Katalog zu M. Geisberg, Der deutsche Einblatt-Holzchnitt in der*

ersten Hälfte des XVI. Jahrh. München, 1930. Nr. 1299 ir 1300, Wittelsbachų giminės genealoginis medis; Schramm A. Ten pat. I.

Pav. 699, Austrijos valdovų giminės genealoginis medis.

³¹ Haberditzl F. M. *Die Einblattdrucke des XV. Jahrh. der Hofbibliothek zu Wien*.

Wien, 1920. Pav. 161; Schreiber L. W. *Handbuch*. IV. Nr. 1777.

³² Braun J. *Die Reliquaire des christlichen Kultes und ihr Entwicklung*. Freiburg im B., 1940. Pieš. 54 ir 58.

³³ Pouncey Ph. *The Miraculous Cross Titian Vendramin Family // Journal of the Warburg Institute*. 1938–1939. II. P. 191–193. Kryžius buvo nutapytas Perugino paveiksle (1494) ir Gentile's Bellini'o ir Tiziano nukopijuotas graviūroje 1590 m.

³⁴ Chavannes E. *Six monuments de la sculpture chinoise // Ars Asiatica*. 1914. II. Pieš. XII. Stela, datuota 543 m.

ant lengvų ir kvapių atramų. Kartais žiedas, tartum vėjo pūstelėtas, pakyla kartu su savo gyventoju ir be koto sklendžia sau tolyn³⁵. Toliemieji Rytai jiems perteikia ir savo poeziją. Olandiška „Valandų knyga“³⁶ (1468) turi išpaustą tą žymę. Visos jos paraštės išmargintos ant

132. MONGOLAI,
SĖDINTYS ANT GĖLIŲ
TAURELIŲ.

Kairėje: manicheistų
rankraštis iš
Karachodžos.

Dešinėje: olandiška
Valandų knyga, 1468.

žiedlapių sėdinčiais personažais. Vienas jų plokščiaveidis, su barzdele, cilindriška skrybėle ir mongolišku apdaru ties riešais suveržtomis rankovėmis (132 pav.). Tai ant gėlės žiedo sėdinčio azijiečio portretas, apie kurį jau esame kalbėję kaip apie panašų į portretą iš manicheistų³⁷ rankraščio. Gotikinis iliuminatorius, matyt, turėjo po ranka kinišką-indišką arba kurios nors artimos mokyklos miniatiūrą.

Renesansas dažnai panaudoja šiuos gėlių sostus, bet juos pritaiko prie helenistinių fantazijų, kurias Vitruvijus atmetė.

Vakaruose, priėmus budų postamentus, prašmatniau pateikiamos ir žmonių figūros, taip pat ir jų nimbai. Ligi pat viduramžių pabaigos šventųjų aureolės yra nepermatomos – iš aukso arba paauksuoto medžio; jas puošia auksakalių dirbiniai su ornamentais, įrašais,

³⁵ Durrieu P. *Les Très Riches Heures du duc de Berry*. Jean de France. Paris, 1904.

Pieš. XIX et *Heures de Turin*. Paris, 1902. Pieš. XLII.

³⁶ Byvanck A. W., Hoogewerff G. J. *La Miniature hollandaise dans les manuscrits des XIV, XV et*

XVI siècles. La Haye, 1922.

I. Pieš. 73, Krokuvą, Czartoryskių muziejus, Nr. 3091.

³⁷ Le Coq A. von. *Die buddhistische Spätantike in Mittelasien, II, Die manichäischen Miniaturen*. Berlin, 1923. Pieš. 7, p. 46,

autorius nuomone, IX a.; E. Blochet nuomone (*La Peinture des manuscrits orientaux de la B. N.* Paris, 1914–1920. P. 212, pastaba I), miniatiūra yra galbūt 1220–1260 m.

perlais. Brangiųjų akmenų žvaigždynai kartais spindi kaip Karolingų brangenybės. Viskas neperregima³⁸. Prieš šiuos apskritus skydus galėjo nublankti visas dangus.

Budistiniame mene aureolė buvo nepralaidi spinduliams, tačiau tuo pat metu ten matome ir kitą nimbo tipą: vietoje masyvaus disko – vaiskūs apskritimai ore. Galvą apsiaučia šviečiantis šešėlis, kuris neuždengia fono. Peizažai ir daiktai jame matyti lyg pro miglą, bet aiškūs, lygūs, nesutrūkinę. Pats ratilas piešiamas kartais tinkleliu, o kartais šviesia linija. Nimbai su tonais ir atspindžiais, sutelktais lanke, tampa panašūs į krištolinį rutulį.

Tokios aureolės randamos jau U Daodži tapyboje ir Li Longmiano mokyklai³⁹ priskiriamuose darbuose. Jos labai populiarios Juanų epochoje ir ligi pat naujųjų laikų. Milžiniški rutuliai uždedami šventiesiems ant pečių. Uolos, upės ir bambukai, kurie matyti juose, atrodo taip pat ten uždaryti. Tarytum ištisa gamtos dalis būtų kažkaip atsidūrusi po gaubtu. Net ir žmonės esti uždaryti į krištolą. Ant vieno Lu Sinčongo⁴⁰ (XIII a.) ritinėlio taip įkalintas arhats kartu su jį apsvijusia pabaisa. Viename tibetiečių tapinyje⁴¹, vaizduojančiame vienuolio bSod-namso (1439–1505) sapną, yra vaikas su aureole, einantis ilgu, dviejų jaunų dangaus moterų laikomu audeklu, lyg kokiame rutulyje (138 pav.). Ir nors rutulys permatomas, justai, kad jo sienelių paviršius kietas.

Rytų Azijos mitologijoje taip pat yra žinomas stebuklingas kristalas, kurio šviesioje gelmėje matyti Buda, jojantis ant balto dramblio⁴².

³⁸ Permatomas nimbas pasirodo išimtinai ant Santa Maria Maggiore bazilikos triumfo arkos ir Laterano baptisterijos Šv. Venancijos koplyčioje. Šių senovinių mandorlų, simbolizuojančių dieviškosios šviesos ir galybės emanaciją, idėjai kilti lemiamą reikšmę irgi turėjo rytietiški motyvai, plg. Stephani L. *Nimbus und Strahlenkranz in den Werken der alten Kunst // Mémoire de l'Académie des sciences de Saint-Petersbourg*. IX. 1859. P. 22 ir toliau ir Brendel O. *Origin and Meaning of the*

Mandorla // Gazette des Beaux-Arts. 1944. P. 13 ir pav. 4.

³⁹ Tajima S. *Masterpieces Selected from the Fine Arts in the Far East*. Tokio, 1920. VIII. Pieš. V ir XXIV; Visser M. W. de. *The Arhats in China and Japan*. Berlin, 1923. Pav. 15 ir 20.

⁴⁰ Tomita K. *Portfolio of Chinese Painting in the Museum of Boston*. Harvard University Press, 1933. Pieš. 112.

⁴¹ Rousseau P. *L'Art du Tibet // Revue des arts asiatiques*. 1917. Pieš. VII, p. 21 ir

toliau; Hackin J. *Guide du musée Guimet, Les Collections bouddhiques*. Paris, 1923. P. 111.

⁴² Hadland Davis F. *Myths and Legends of Japan*. London, 1912. P. 89 ir 357.

Vakaruose permatomi nimbai pasirodo Rogiero van der Weydeno⁴³, Petro Christo⁴⁴ ir „Apreiškimo“ iš Aix⁴⁵ meistro darbuose. Daugiau jų imta tapyti apie XV a. vidurį. Nuo Flandrijos ligi Italijos sunkūs spindintys diskai, pritvirtinti už šventųjų galvų, dažnai už-

133–134. KRIŠTOLINIAI
NIMBAI.

Kairėje: Matthias
Grünewald. *Stuppacho
Madona*. Stuppacho
(Vokietija) parapinė
bažnyčia.

Dešinėje: medituojantis
arhatas, Džou Dzičangas
ir Lin Tingui,
apie 1160. Bostonas,
Dailės muziejus.

leidžia vietą besvoriams nespindintiems apskritimams. Iš pradžių tai visiškai skaidrios plokštelės, pakraščiu apvestos viena ar dviem siaurutėm linijom. Peizažai ir daiktai juose matyti kaip lange. Apjuosti žiedu, jie atsiskiria nuo fono ir tampa nepriklausomu medalionu. Kartais nepermatomų aureolių ornamentai ant tų apskritimų perkeliami kaip ant stiklo. „Dangun žengimo“ triptike⁴⁶ (apie 1480, Provanso mokykla) medžiai, namai, gėlės ir Kristaus mokinių veidai

⁴³ „Nuleidimas į kapą“, Uficių galerija.

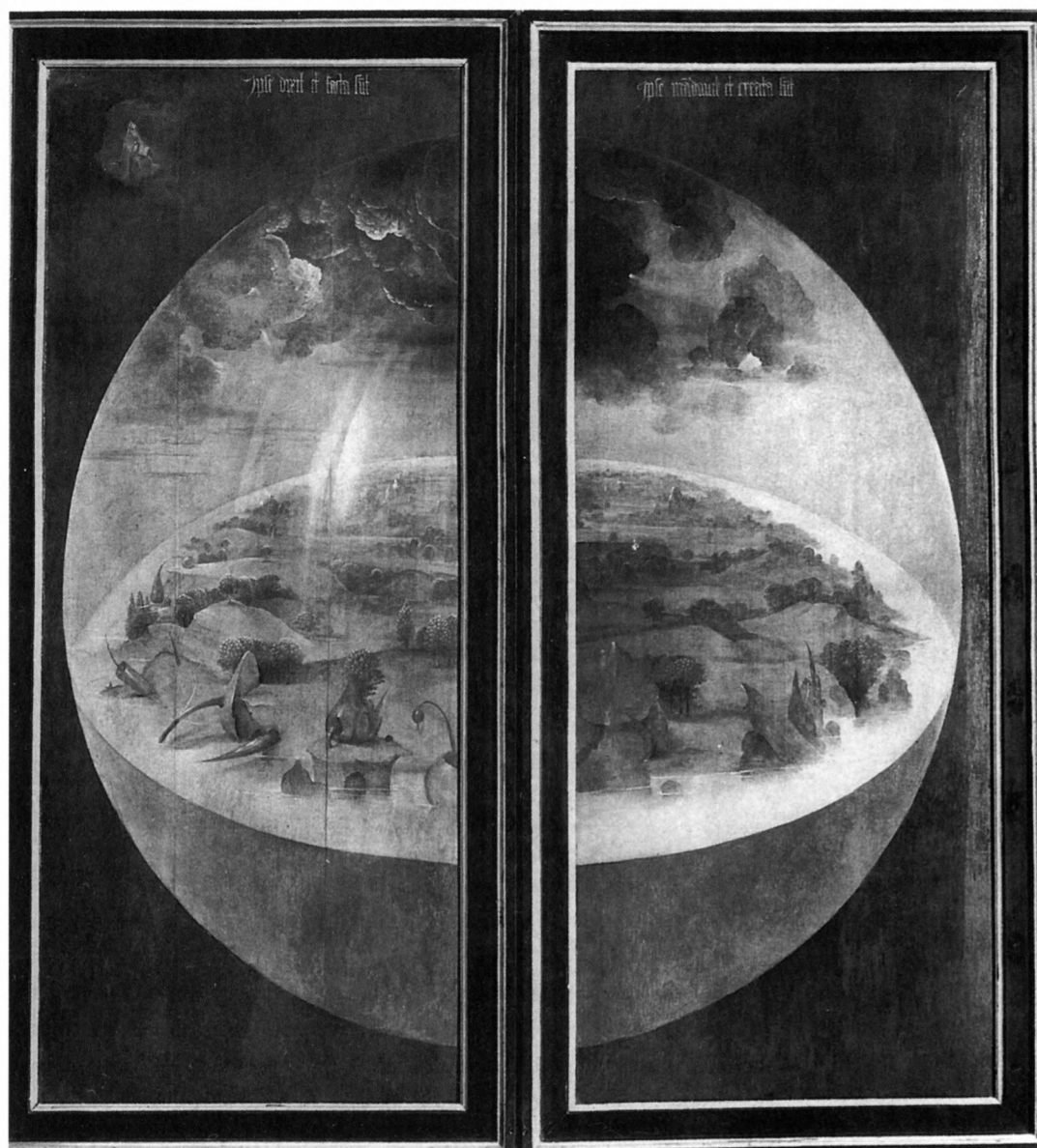
⁴⁴ Puyvelde L. van. *Les Primitifs flamands*. Paris, 1941. Pieš. 37, „Šv.

Eligijaus legenda“, 1446, Niujorkas.

⁴⁵ Sterling Ch. *Les Peintres du Moyen Age*. Paris, 1941. Pieš. 82, „Šv. Magdalena“,

Richemondas, Cooko kol., 1443.

⁴⁶ Sterling Ch. *Les Peintres du Moyen Age*. Pieš. 101.

135. PERREGIMAS
RUTULYS.
Hieronymus Bosch.
Linksmųjų sodo reversas,
apie 1500. Madridas,
Prado muziejus.

regimi pro auksinius pinučius. Galbūt visišką nimbo skaidrumą sąlygojo vaiki atmosfera, aukšta spalvos kokybė ir visai skulptūriškas šios tapybos masės kietumas. Netrukus jį pagyvens atspindžiai ir tuo pat metu plokštuma virs rutuliu.

Miglotas rutulys gaubia Mattiaso Grünewaldo (1508–1512) „Stuppacho Madoną“. Jis susilieja su vaivorykste ir tarytum uždaro

Švenčiausiąją Mergele ir kartu dalelę pasaulio (133 pav.). Šventosios Brigitos iš Švedijos (1302–1372) apreiškimas, kai Dievo Motinos balsas vienoje vizijoje sklinda iš šviesaus apskritimo ir kai Marija taip pat lyginama su „vaivorykste, abiem galais liečiančia žemę“⁴⁷, paaiškinamas naujoviška nimbo traktuote. Memlingas Šventosios Dvasios baltą patalpina jo šviesoje nelyginant stiklo narvelyje⁴⁸. Pieteriui Huyssui priskiriamas šventasis Kristoforas, tęsdamas Boscho⁴⁹ tradiciją, neša ant pečių Kristų, kuris, lyg tas Budos sapno berniukas, yra rutulio viduje (143 pav.). Tas rutulys nėra tikrai aureolė. Jis taip pat ir kosminis rutulys. Atsimename legendą: šventasis, perbridęs upę ir pastatęs berniuką ant kranto, sužino, jog pečius jam slėgė visas pasaulis ir jo Kūrėjas. Pasaulis sklinda iš Kristaus kaip spinduliai, bet jo svoris gniuždo.

Taigi Hieronymas Boschas kaip tik tokia skaidriame rutulyje ir įkurdina „Pasaulio sukūrimą“⁵⁰. Apvalioje aureolėje su spindinčiomis ir lygiomis sienelėmis plyti žemė, visai plokščia, apjuosta Upės – Vandenyso iš Ptolemajo žemėlapių. Rutulys, išpūstas iš tos pačios masės, atrodo milžiniškas (135 pav.). Memlingo⁵¹ ir van Cleve's Kristus irgi laiko stiklinį pasaulį. Mokslinė poezija grįžta prie šios minties. Josephas Du Chesne'as daro aliuziją dar į dangų tvirtumą ir į krikščionius jų skliautus⁵²:

...Tai krikštolas nežemiško tvirtumo

Ar kitas kūnas tobulo skaidrumo...

Šios eilutės gali būti tiesiogiai taikomos šioms figūroms. Skambios ir šviesios medžiagos sąvoka nuolat siejama su dangaus skliauto vaizdu. Kietas, taisyklingų formų kosmosas darosi vis panašesnis ir panašesnis į daiktą (136 pav.).

Toks apvalus pasaulis nėra tikrai Dievo emanacija. Jis yra žmonių su jų vergyste ir skurdu buveinė. Viename Patiniro (?)⁵³ paveiksle (apie 1520) jį matome su medžiais, uolomis, vandeniu, nameliais ir kartuvėmis. Abiejuose pusėse matyti du už jį didesni personažai.

⁴⁷ *Les Révélations de sainte Brigitte de Suède*. Paris, 1724. P. 223, 402, 501.

⁴⁸ Friedländer M. J. *Memling und Gerard David*. Berlin, 1928. Pieš. XXIV, „Apreiškimas“, Niujorke, 1482.

⁴⁹ Pfister K. *Hieronymus*

Bosch. Potsdam, 1929. Pieš. 15, Reinhardto kolekcija, Winterthur. Priskyrimą Boschui ginčijo Tolnay Ch. de. *Hieronymus Bosch*. Bäle, 1937. P. 105.

⁵⁰ Apie „Linksmybių sodo“ antrąją pusę žr. Tolnay Ch. de. *Hieronymus Bosch*.

P. 34. Pieš. 69.

⁵¹ Marlier G. *Memline*.

Bruxelles, 1934. Pav. 32.

⁵² Joseph Du Chesne.

Le Grand Miroir de monde. Lyon, 1587: P. 113.

⁵³ Maeterlinck L. Ten pat. Pav. 196.

136. KRIŠTOLINIS
RUTULYS.

Joos van Cleve. *Salvator
mundi*, fragmentas,
XVI a. pradžia. Paryžius,
Luvro muziejus.

137. KRIŠTOLINIS
KOSMOSAS.

Piniginės vagis, Pieterio
Bruegelio Vyresniojo
Mizantropo fragmentas,
1568. Neapolis,
Nacionalinis muziejus.

Vienas bando patekti vidun pro išmuštą sienoje skylę, bet užkliūva jo tiesi lazda; antrasis jau išlenda kitoje pusėje susirietęs ir su nulaužta lazda, aiškindamas, kaip reikia elgtis norint pereiti per pasaulį. Bruegelio „Flamandų patarlėse“⁵⁴ (1559) pasaulis balionas yra dar mažesnis ir be sodo. Žmogus stengiasi į jį patekti šikart net atsiklaupęs, bet veltui. „Mizantropo“⁵⁵ (1568) stiklinis rutulys uždaro vagį, ką tik pavogusį piniginę (137 pav.). Auka juodais drabužiais nueina, o komentaras paaiškina:

*Kai šitiek sukybių, viena man paguoda –
Nešioti per amžių šį gedulą juodą.*

Pasaulis kosmosas tampa pasauliu žmogaus būstu su visomis jo ydomis ir nuopuoliais, tačiau išlaikydamas Žemės rutulio kryžių. Negandų sukrėstas objektas, atrodo, subyrės į tūkstančius skeveldrų. Stiklinis pasaulis perša mintį apie daiktų trapumą. Ši tema Goethe'io įkvėpė vieną „Fausto“ sceną; beždžionės, žaidžiančios raganų virtuvėje sviediniu, patvirtina šią koncepciją:

*Das ist die Welt;
Sie steigt und fällt
Und rollt beständig,
Sie klingt wie Glas;
Wie bald bricht das...⁵⁶*

⁵⁴ Tolnay Ch. de. *Pierre Bruegel l'Ancien*. Bruxelles, 1935. Pieš. X-16, XI-18.

⁵⁵ Ten pat. Pieš. XLXV-128.

⁵⁶ „Tai pasaulis, jis kyla ir krinta, ir nuolatos rieda, jis

skamba kaip stiklas; kaip greitai jis dūžta...“

138–139. STIKLINĖS
AUREOLĖS.

Viršuje: vienuolio bSod-
namso (1439–1505)
regėjimas, tibetiečių
tapinys. Paryžius,
Guimet muziejus.

Apačioje: groteskiniai
personazai mandorloje.

Pieter Bruegel. *Dulle*
Griet, fragmentas, 1564.

Antverpenas,
Karališkasis dailės
muziejus.

Flamandų mene šie rutuliai turi taip pat ir šėtoniškų figūrų. Bruegelio „Padūkėlėje Margo“ (*Dulle Griet*) viena mandorla, panaši į muilo burbulą, nusileidžia ant laivo. Joje matyti trys besiskeryčiojantys personažai, kurių vienas laiko balioną (139 pav.). Kitur tamė pačiame

paveiksle matyti tikras apvalus indas, pilnas žmogiškų būtybių, kabantis ant ilgo koto kaip žibintas. To paties dailininko paveiksle „Gašlumas“⁵⁷ (1557) stiklinis rutulys pučiasi prasivėrusios kriauklės viduje nelyginant milžiniškas perlas. Boscho „Linksmųjų sode“⁵⁸ tokiu rutuliu apgaubtas augalas, tarsi kokia pienės galvutė; išimylėlių poros myluojasi už stiklo pertvarų. Tolnay tai paaiškina senovine patarle:

*Glück und Glas,
Wie bald bricht das...*⁵⁹

Ta pati patarlė su savo rimu perkurta atsiduria Goethe's beždžionių dainelėje.

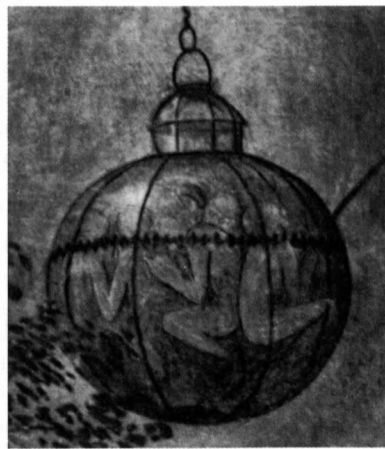
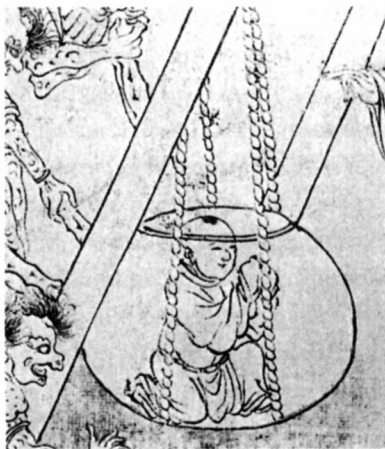
Personažų apvaliuose induose tema kilo išsigimstant krikščiniam kosmosui ir prie jo prisijungiant pragaro mitui. Atsiminkime, jog Buda buvo įkalinęs Guidzimu, dešimties tūkstančių demonų motinos, jauniausiąjį sūnų išmaldai skirtoje vazoje. Tai buvo stiklinė rutulio formos vaza (140 pav.). Li Longmianui priskiriamame makimone

140. PERSONAŽAI, UŽDARYTI STIKLO INDUOSE.

Kairėje: demonų motinos
sūnus, Budos įkalintas
išmaldai skirtoje vazoje.

Pagal Li Longmianą,
1081. Paryžius, Guimet
muziejus. *Dešinėje:* žmonės
krikščiniame rutulyje.

Pieter Bruegel. *Dulle
Griet*, 1564, fragmentas.
Antverpenas, Karališkasis
dailės muziejus.

⁵⁷ Tas pats motyvas
pasikartoja „Gundyme“,
kuris priskiriamas
L. Cranacho mokyklai
(Roma, Colonnos galerija),
plg. Lafond P. *Hieronymus
Bosch*. Bruxelles, 1914.

Pieš. p. 56.

⁵⁸ Tolnay Ch. de.
Hieronymus Bosch. Pieš. 70.

⁵⁹ „Laimė ir stiklas, kaip
greitai jie dužta...“

jis vaizduojamas pakabintas ant pastolių, tarp aplinkui besigrumiančių jo sėbrų. Vaikas aiškiai matomas⁶⁰. Viskas išdėstyta taip pat kaip ir flamandų fantazijose, kur jis irgi parodytas tarp įsisiautėjusių monstrų. Legenda apie buteliuose uždarytus velnius buvo taip pat paplitusi viduramžiais⁶¹, tačiau seniausias mus pasiekęs ir artimiausias šioms vizijoms piešinys yra ant kiniško ritinėlio, vaizduojančio ordą lyg iš gotikinio Tartaro.

⁶⁰ Apvali indo forma aptinkama ir Tibeto tapyboje, žr. R. Linossier. *La Peinture tibétaine, Mélanges Linossier*. Bruxelles, 1932. Pieš. I.

⁶¹ Pasak popiežiaus Jono XXII (*Bulle Super illius specula*, 1326, *Bullarum collectio, opera et studio Caroli Cocquelines*. Roma, 1743. III. D. II. P. 194–195), demonas gali būti įvartytas į butelį. Daugelis autorių rašo apie Italijoje ir Prancūzijoje pardavinėjamus butelius su velniais. Ši legenda, perkelta į gyvūnų karaliją, pateikiama knygoje *Speculum Humanae Salvationis*, parašytoje 1324 m., kur karalius Saliamonas į vazą uždaro stručiuką. Strutei pavyksta savo paukštuką išgelbėti pasitelkus stebuklingą kirminą. Šis rytietiškas padavimas paimtas iš Petro Comestoro „Scholastinės istorijos“ (kn. III, sk. VIII). Ją pakartoja Gervazas iš Tilbury (*Otia Imperialia*, II, 104) ir Vincentas Bovietis (*Speculum naturale*, XX, 170). Žr. Lutz J., Perdrietz P. *Speculum Humanae Salvationis*. Mulhouse, 1907. Pieš. 56, p. 220 ir Baring-Gould G. *Curious Myths of the Middle Ages*. London, 1874. P. 386–416.

II. SUGYVINTA GAMTA. *Zoomorfiniai kalnai ir uolos.*

Kinų geomantija: Feng Šui, žydrasis drakonas ir žemės plutoje gyvenantis baltasis tigras. Antropomorfiniai ir zoomorfiniai peizažai kinų tapybos traktatuose.

Šeimininkas ir svečiai. Persijos zoomorfinės uolos.

Feng Šui sistema gotikiniam herbarijui. Gyvoji gamta Vakaruose. Kaip sienų dėmes interpretavo Leonardo da Vinci ir kaip Song Di.

Gausėdama gyvybę – ar tai būtų žmonės, ar gyvūnai – pamažu užplūsta visą pasaulį. Ją galima pamatyti netgi kalnuose ir uolose. Tolnay⁶² kai kurias kalvas Bruegelio paveiksluose laiko snaudžiančiomis pabaisomis: „Ant jų nugarų medžiai ir krūmai auga kaip vilna, jie tankesni ten, kur kūnas įlinkęs, ir retesni iškilumose“. Vienos pabaisos riebios, kitos kaulėtos. Kiekvienos jų kitoks snukis ir kitoks gyvenimas. Mikalojaus Kuziečio ir Marsilio Ficino suformuluota zoomorfinės gamtos idėja dailininko darbuose įgauna plastinę formą. XV amžiaus humanistai jos pradmenis per tarpininkę Graikiją gavo iš senovės Egipto, tačiau minties šaltiniai siekia ir Tolimuosius Rytus.

Sterlingas⁶³ nustatė ištisą tinklą analogijų tarp Vakarų ir kinų fantastiškojo peizažo: tos pačios vandens ir kalnų vizijos, tas pats fluidiškumas, tos pačios keistenybės, kabančios uolos ir akmenys geizeriai, dažnai su identiškomis detalėmis. Šias analogijas papildė zoomorfinis peizažas. Pagaliau niekur kitur, be Kinijos, nėra tokios aiškios teorijos.

Feng Šui⁶⁴ topografinė sistema – vėjas ir vanduo – „tokia pat nesurandama kaip vėjas, tokia pat nesugaunama kaip vanduo“, visiškai remiasi peizažo principu. Ji priklauso prie astrologinių dogmų, tačiau dangaus įtakas perduoda žemei. Jos nelygumų piešinys savo verte prilygsta žvaigždynamams ir skaitomas kaip jie.

Žemės platai gyvybę teikia paslaptingos jėgos. Jas sudaro dvi srovės: vyriška ir moteriška, teigiama ir neigiama, žydrasis drakonas ir baltasis

⁶² Tolnay Ch. de. *Pierre Bruegel*. P. 7, 12, 15, 60. Past. 2.

⁶³ Sterling Ch. *Le Paysage dans l'art européen de la Renaissance et dans l'art*

chinois // L'Amour de l'Art. 1931. P. 9 ir toliau. Žr. taip pat Baltrušaitis J. *Le Paysage fantastique au Moyen Age // L'Oeil*. 1955. Spalis. P. 18–25.

⁶⁴ Eitel E. J. *Feng Shui ou Principe de sciences naturelles en Chine // Annales du musée Guimet*. Paris, 1880. I. P. 203–253.

tigras. Gamta alsuoja ir gyvena per šiuos žvėris, kurių kontūrus nubrėžia žemės paviršiaus linija. Drakono liemenį ir galūnes išryškina kalnai ir kalvos. Juose matyti jo venos bei arterijos. Tačiau drakonas niekad nebūna vienas. Prie jo visuomet glūdi tigras. Pabaisų kūnai neįnertiški. Jie juda, o judėdami skleidžia dvasinę energiją, panašią į kvapą. Tai tarytum žemės alsavimas, gaivinantis slaptąsias jos jėgas. Alsavimas esti pražūtingas ir esti palaimingas, intensyvėjantis gyvūno kūno centre, o galūnėse silpstantis. Toks žvėries kvėpavimas jaučiamas kiekvienoje vietoje. Jo stiprumą išmatuoti galima nustačius tiksliai tikrojo drakono ir tikrojo tigro padėtį. Kiti elementai irgi svarbūs kiekvienas savaip: antai kai kurios viršukalnės atitinka planetas (smaili viršukalnė – Marsą, labai aukšta, bet apvali – Venerą) ir atmuša jų spinduliavimą. Varpo formos kalnas, kurio viršūnė turi Veneros bruožų, skleidžia mirtiną Didžiųjų Grįžulo Ratų žvaigždyno šviesą. Labai pragaistingos tos kalvos, kurios panašios į arklio akį, į vėžlį ar į pintinę. Landšafto topografijoje svarbu viskas: kiekvienas žemės nelygumas daro įtaką tenai gyvenančių žmonių likimui.

Šios geomantijos atsiradimas susijęs su mirusiųjų, kurie diktavo savo valią iš kapų, kultu ir siekia žilą senovę. Praktikuojama ji buvo dar Hanų laikais, tačiau tik Songams valdant įgijo apibrėžtumą ir metodiskumą, kuriuos išlaikė iki mūsų dienų. Feng Šui principas dar padėjo rasti pražūtingo dvelksmo zoną europiečių koncesijoms.

Taip į pasaulio doktriną įtraukiama ištisa serija metodų gyviems organizmams aptikti negyvų masių viduje. Tai metafizinė mintis, tačiau joje yra tam tikras stilius, meninė koncepcija. Ji padeda suvokti šiuos nepaprastus kinų tapybos peizažus, kur kalnai ir uolos pakyla ir kaunasi žvėrių ir milžinų mūšyje arba nurimsta ir snaudžia su garuojančia ketera it koks priešistorinis gyvūnas. Laukinių žvėrių ir žmonių siluetus galima įžvelgti stačiose uolose, atvaizduotose tikriausiai dar Tangų⁶⁵ laikotarpiu. Viename Li Šanui⁶⁶ priskiriamame peizaže (XIII a. pradžia) kabančios uolos atrodo lyg puokštė, kurioje visur matyti ryškejantios žmonių ir gyvūnų galvos, palinkusios ties didžiule lyguma (141 pav.). Jos pasirodo it slenkanti migla ar sutirštėję šešėliai, tačiau akylesnį žvilgsnį tame akmeniniame chaose prikausto gyvų būtybių vizija.

⁶⁵ Pekino nacionalinis muziejus. Bachhofer L. *Chinese Landscape Painting in the Eighth Century // The Burlington Magazine*. 1935. LXVII. P. 189 ir toliau.

⁶⁶ Freero galerija, Vašingtonas, Sirėn O. *Histoire de la peinture chinoise*. Paris, 1935. II. Pieš. 73, reproduko Sterling Ch. *Le Paysage*. Pav. p. 18.

141.

ANTROPOMORFINĖS
IR ZOOMORFINĖS
UOLOS.

Li Šanas, XIII a. pradžia.
Vašingtonas, Freero
galerija.

Upelio pakrantėje, tarp povandeninių rifų, atsiveria monstrus ryjantys nasrai. Tapybos traktatuose dažnai minimos tokios interpretacijos. Songų epochos teoretikas Jao Dzijanas kalba kaip geomantas: „Kalnuose turi plakti pulsas, kad jie būtų kaip gyvi kūnai, o ne kaip negyvi daiktai“⁶⁷. Ši dviguba reikšmė kas kartą minima techniniuose posakiuose. Džang Janjuanas⁶⁸ (X a.) smailias Vėjaus tapytas kalnų viršūnes lygina su išskėstais rankos pirštais. Tarp Tangų epochoje išgalvotų bruožų kalnų struktūrai apibūdinti figūruoja kalnas, klostytas kaip demono veidas ar žmogaus skeletas, kalnas, klostytas kaip arklio dantis, ir kalnas, klostytas kaip jaučio plaukas⁶⁹. Han Dže teigia, kad ten, kur yra kelios kalnų viršūnės, viena visuomet privalo būti „šeimininkas“ – aukštesnė už savo „svečius“⁷⁰. Net jei ilgainiui vaizdingi terminai tampa gryna nomenklatūra, juose išlieka filosofinės interpretacijos prisiminimas.

Šitas gyvulines formas islamas perima savo sąlyginėms ir fantastiškomis uolų – kiniškų uolų transpozicijoms. Vienoje „Šachname“ (1393)⁷¹ du tigras įkomponuoti į kalvos viršūnę (142 pav.), tartum kilimas nusėta gėlėmis. Paryškintos kontūrų linijos sutvirtina siluetus, ir tigras atrodo pasiruošęs atsiplešti nuo žemės ir pulti grobį. Iš gintarinio kalno, pavaizduoto „Pasaulio stebukuose“ (1388)⁷², išnyra žmogaus veidas. Su korėtomis Timūridų epochos dailininkų uolomis padaugėja mineralinių būtybių, gimstančių štrichais perteikiant šešėlius ir spalvų sodrumą. Šitaip interpretuojamas rūkas ir fluidiškumas išsikristalيزuoja į porėtus kyšulius, ir uolos tampa panašios į polipus, tarp kurių dažnai galima įžiūrėti ir gyvų būtybių. Brūkšniai bei taškai⁷³, pabirę ant tų ataugų, sudaro burnas ir galybę akių⁷⁴. Iš tos jų gausos ir puošmenų⁷⁵

⁶⁷ Petrucci R. *La Philosophie de la nature dans l'art d'Extrême-Orient*. Paris, 1910. P. 130; H. A. Gilesas (*An Introduction to the History of Chinese Pictorial Art*. Changhai, 1905. P. 147) Jao Dzijaną priskiria Juanų epochai.

⁶⁸ Wou Ti-fen. *Le Développement de la peinture de paysage en Chine à l'époque Yuan*. Paris, 1932. P. 21.

⁶⁹ Petrucci R. Ten pat. P. 122 ir toliau, XI.

⁷⁰ Ten pat. P. 130, Juanų epocha.

⁷¹ Egipto biblioteka Kaire, Binyon L., Wilkinson J. V. S., Gray B. *Persian Miniature Painting*. London, 1933. P. 62 ir pieš. XXIX, A, 32.

⁷² Paryžius, Nac. bibl., persiškas priedas 322, f. 220, Masse H. *Le Livre des Merveilles du Monde*. Paris, 1944. Pieš. XVIII.

⁷³ A. Sakisianas (*La Peinture persane du XII au XVII siècle*. Paris, 1929. P. 44) nurodo šį punktyrinį kūrinių esant kiniškos kilmės.

⁷⁴ Binyon L., Wilkinson J. V. S.,

Gray B. Ten pat. Pieš. XXXVI, B. 44, 1410–1420 ir *Survey of Persian Art*. Oxford, 1938. Pieš. 868.

⁷⁵ Binyon L., Wilkinson J. S. V., Gray B. Ten pat.

Pieš. XXXVII, B. 45, Širazas, 1420, pieš. LXXIV, B. 91, priskiriamas Behzadui; A. Sakisian.

Ten pat. Pieš. XXXVI, pav. 56, Herato mokykla, 1431, pieš. LII, pav. 90, Kassimas Ali, 1494.

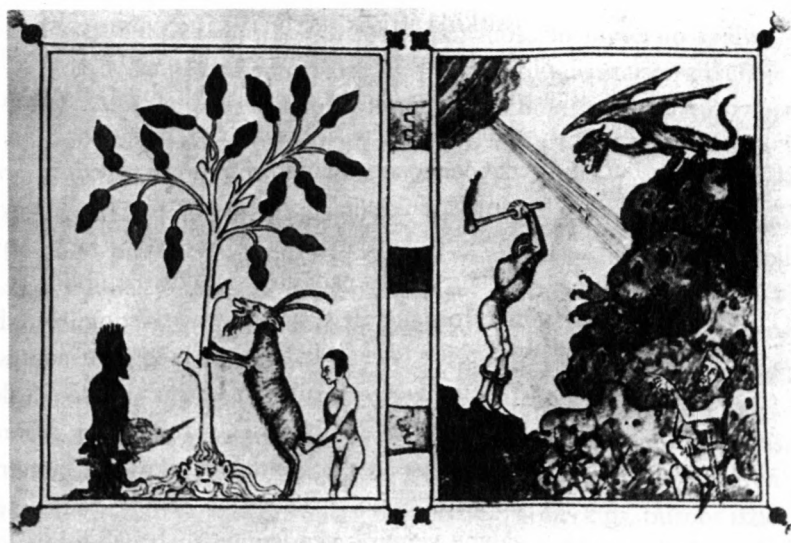
142. TIGRAS IR
DRAKONAS
KALNUOSE.

*Iš viršaus į apačią ir iš
kairės į dešinę:*

Šachnamė, Širazas, 1393.

*Gamtos traktatas, Italija,
XIV a.*

Athanasius Kircher,
China illustrata, 1667:
uola tigras ir uola
drakonas.

išsiskiria ištisos personažų ir gyvūnų galvos. Viename uolėtame medžioklės peizaže (Heratas, apie 1460)⁷⁶ tiesiog knibždėte knibžda laukinių žvėrių kaukės ir pabaisiški veidai. Po žemu sunkių kiniškų debesų dangumi jodinėjantys raiteliai, regis, puola ne tiek tigrus ir ožius, kiek akmenis. Kalvos, nutapytos rausvai violetiniais, raudonais ir šviesiai kaštoniniais vingiuotais potėpiais ir sudarančios gyvūnus, tarp kita ko yra aprašytos viename Širazo⁷⁷ mokyklos rankraštyje (1539). Tokie kalnai kartais atrodo panašūs į Indijos dramblius ar kupranugarius, kuriuos sudaro daugelis susiraižgiusių skirtingų būtybių. Šioje zoomorfinėje gamtoje viskas juda. Iš visur kyšo bauginantys nasrai, veidai, snapai.

Europiečiai Brunetto Latini⁷⁸ ir Leonardo da Vinci⁷⁹ irgi mato inertiškos pasaulio masės viduje gyvus organizmus, bet juos lygina visų pirma su žmogumi, mikrokosmu, kuriame kaulai, laikantys mėsą, atitinka uolas, laikančias žemę, kraujo ežeras, išsišakojantis į begalybę venų, – vandenyną su begale upių ir upelių, o alsavimas – potvynius ir atoslūgius. Mikalojus Kuzietis⁸⁰ (1400–1464) žemę lygina su gyvūnu, jos miškus – su gyvūno kailiu. Bet tai veikiau samprotavimai ir palyginimai, o ne tiesioginės vizijos kaip kad Rytų topografijoje.

Vakaruose Feng Šui sistemą atspindi ne šie filosofiniai raštai, o lazurito iliustracija viename XIV amžiaus gotikiniame herbarijuje⁸¹. Prie akmens tenai matyti tigras ir drakonas – du Kinijos žvėrys, visuomet esantys kartu. Kačių šeimos atstovas išnyra tiesiog iš uolos masyvo. Aiškūs jo dėmėtos galvos ir letenų su nagais kontūrai (142 pav.). Priešais juos žmogus, užsimojęs kirtikliu. Nežinia, ar tai skulptorius, kalandantis statulą, ar žmogus, pasiruošęs gintis. Šiaip ar taip, gyvūnas iš tikrųjų gyvas. Jį apšviečia dangaus kūno spindulys, pabrėžiantis jo ryšį

⁷⁶ Martin F. R. *The Miniature Painting and Painters of Persia, India and Turkey*. London, 1912. Pieš. 60–61.

⁷⁷ Marteau G., Vever H. *Miniatures persanes au musée des Arts décoratifs*. Paris, 1913. Pieš. LXXXI, pav. 101.

⁷⁸ Latin Brunet. *Li Livres dou Tresor*/ed. P. Chabaille. Paris, 1863. P. 115 ir toliau, p. 172. Vandenynė dukart

per parą vyksta potvyniai ir atoslūgiai, ypač Indijoje. Yra teigiančių, jog žemė turi sielą, kurios buveinė jūros gelmėse, o potvyniai ir atoslūgiai – didelio gyvo kūno alsavimas.

⁷⁹ Bilancioni G. *Leonardo da Vinci e la dottrina del macro e del microcosmo* // *Miscellanea di Studi Lombardi in onore di E. Verga*. 1931. P. 1–17, žr. taip pat Herzfeld M. *Leonardo da Vinci, der*

Denker, Forscher und Poet. Jena, 1926. P. 53, XXVII, 54, XXIX, 56, XXXIV ir Chastel A. *Leonard de Vinci par lui-même*. Paris, 1952. P. 147–148.

⁸⁰ N. de Cusa. *Opera*. Bäle, 1563. P. 42.

⁸¹ Toesca E. B. *Un Erbolario del '300* // *La Bibliofilia*. 1937. P. 341 ir toliau, pav. 6, Florencija, Nac. bibl., Cod. pal., rankr. 586.

su žvaigždėmis. Tigras spindi jo simbolizuojamo mineralo spalva – įstabiuoju dangaus mėliu. Roplys irgi šalia, tiktai įsitaisęs viršūnėje. Šioje kompozicijoje sutalpinta visa Feng Šui doktrina, ir čia ji byloja kur kas įtaigiau negu islamo peizažuose.

Iliustraciją reikėtų gretinti su XVII amžiaus piešiniu ta pačia geomantijos tema. Athanasijaus Kircherio⁸² reprodukcijoje „Vienas Dziangsi provincijos kalnas su dviem viršūnėmis, kurių aukštesnioji simbolizuoja Drakoną, o žemesnioji Tigrą, regis, kovojančius tarpusavy“, parodomi du gyvūnai uolos paviršiuje, nors teoriškai jie yra jos viduje. Bendri abiejų figūrų elementai išplaukia, be abejo, iš analogiško modelio (142 pav.).

Tačiau drakonas tuo tarpu irgi bus įterptas į žemės konfigūracijas. Kalvos, esančios už Winterthuro⁸³ šventojo Kristoforo ir Dižono šventojo Kristoforo nugarų, atrodo gyvos: jų akys atmerktos, burnos išžiotos, lyg būtų pasirengusios šventąjį praryti (143 ir 144 pav.). Bruegelio „Puikybėje“ (1557) viena kalva irgi su atvertais nasrais, o ant jos kupros auga ne tik medis, bet dar ir dantyta skiauterė. Gyvulinės pasaulio formos ypač stipriai jautė Boschas. Jo žemė ištisai juda. Būdama pilna joje gyvenančių pabaisų, ji ir pati milžiniška pabaisa. Visą jos paviršių tapo lyg ir koks mėšlungis. Kauburiai primena raumenis, įdubos – randus. „Linksmųjų sode“ ugnį spjaudantys vulkanai pražiodo Leviatano nasrus. Laukas viename Boscho eskize iš Berlyno⁸⁴ yra taškuotas lyg Apokalipsės žvėries šonai ar Timūridų uolos, o iš miško kyšo dvi žmogaus ausys. Piešinyje, perimant tą pačią idėją iš demoniško peizažo, iliustruojama flamandų patarlė: „Miškas ausylas, laukas akylas“. Šiuose kraštuose dvelkia pragaištingas alsavimas. Tolimųjų Rytų tapyba daugiausia veikia sugestyviai, o Vakarų – dažnai tokį gyvulišką gyvenimą pripažįsta atvirai. Sistema skirtingai moduluota: Kinijoje uolos lengvos, perregimos, Persijoje – kietos, kaligrafiškos ir padengtos emaliu, Flandrijoje – beveik materialaus realumo.

⁸² Kircher A. *China illustrata*. Amsterdam, 1667. P. 170–174. Autorius, remdamasis tėvu Martini'u, išdėsto visą Feng Šui teoriją – „oreomantiją“, kuri padeda kinams įžvelgti gyvulinių formų kalnų konfigūracijose tai, ką astrologai įžvelgia danguje. Štai ką šia tema rašo tėvas Martini (*Novus*

Atlas Sinensis. La Haye, 1655. P. 17): „Kinai įdėmiai stebi kalnų išvaizdą, randa ir išmatuoja jų gyslas bei vidurius, negailėdami nei pastangų, nei lėšų, kad surastų laimingąją žemę, sužinotų, kur drakono galva, kur jo uodega ar širdis...“
⁸³ Pfister K. Ten pat. Pieš. 15.

⁸⁴ Benesch O. *Der Wald der sieht und hort, zur Erklärung einer Zeichnung von Bosch // Jahrbuch der preuss. Kunstsammlungen*. 1937. P. 258–266.

143–144.

ZOOMORFINIAI

KALNAI.

Viršuje: Pieter Huys.

Šventasis Kristoforas.

Winterthur,

Reinharto kol.

Apacioje: Hieronymo

Boscho mokykla.

Šventasis Kristoforas.

Dižonas, Dailės

muziejus.

145. UOLA SU
ŽMOGAUS VEIDU.

Marco Polo. *Le Livre du
Grand Caam*, apie 1400,
fragmentas. Oksfordas,
Bodley biblioteka.

Vakarų tapyba išryškina taip pat ir žmonių siluetus uolose, kurios nėra vien tiktai gamtos kaulai. Ar tai atsitiktinumas? Bet juk viena pirmųjų tokių figūrų pasirodė Marco Polo⁸⁵ pasakojime, kur viena Azijos uola įgauna barzdoto vyro su medžiu ant galvos bruožų, kaip ir viena iš galvų Li Šano povandeninėje uoloje (145 pav.). Viename Bruegelio mokyklos „Gundyme“⁸⁶ matyti dvi kalne iškaltos galvos, kurių viena su aukšta smailia kiniškos mados kepure. Flemalio meistro⁸⁷ darbuose dvi įspūdingos uolos palinkusios virš

⁸⁵ Oksfordas, Bodley bibl., rankr. Bodl. 264, *The New Palaeographical Society*. London, 1905. Ser. I. D. III. Pieš. 69, XIV a. pabaigos–XV a. pradžios pranc. rankr.; žr. taip pat

Lavedan P. *Représentations des villes dans l'art du Moyen Age*. Paris, 1954. Pieš. 8.

⁸⁶ Balbi galerija Genujoje, Castelli E. *Il Demoniaco nell'arte*. Milano-Firenze, 1952. Pieš. 45 ir 46.

⁸⁷ Tolnay Ch. de. *Le Maître de Flémalle et les Frères Van Eyck*. Bruxelles, 1939. Pieš. 19.

146. ŽMOGUS,
NUSTUMTAS NUO
UOLOS.

Kairėje: Avalokitešvaro
stebuklas, Tuanhuango
vėliava, X a. Paryžius,
Guimet muziejus.

Dešinėje: Dieric Bouts.
Prakeiktųjų kritimas,
fragmentas, apie 1470.

Paryžius, Luvro
muziejus, saugoma Lilio
muziejuje.

miesto lyg du milžinai. Jie vėl pasirodo Dierico Boutso „Pragare“ (Luvras), niaurūs jų veidai išsiskiria blyškiame dangaus fone. Aiškiai matyti kakta, nosis, burna, smakras. Nuo jų viršūnės velnias numeta prakeiktuosius į bedugnę, o akmeniniai veidai, atrodo, lydi akimis juos krįstančius. Nuo uolos nustumiamas personažas figūruoja ir vienoje Tuanhuango⁸⁸ vėliavoje (apie X a.): kai žmogų plėšikas nustumia nuo Dzingango kalno viršūnės, jį sulaiko Avalokitešvaro stebuklas, ir jis lieka kyboti ore žemyn galva, kaip kad matome kompozicijoje (146 pav.). Simono Marmiono kūrinyje abu milžinai dalyvauja kuriant žmogaus sielą⁸⁹, tuo tarpu Boschas Ievą sukuria stebint paslaptį milžinui, kuris dunkso miško pakraštyje. Tai status kalnas su kuokštu plaukų ir plunksnuota skrybėlaitė ant galvos. Abejinga jo akis seka Kūrimo sceną. Ir tie uolų luitai nėra vien dekoracija, o dalyvauja dramoje kaip nebylūs aktoriai.

Kinijoje sužmoginta uola turi beveik tuos pačius bruožus. Li Čengas⁹⁰ (X a.) ją vaizduoja apsnigtą, vienišą, ramiai sėdinčią slėnyje. Ji atrodo beužmieganti. Žiemos tylą kur kas labiau pajusti leidžia ši figūra, o

⁸⁸ Hackin J. *Les Collections bouddhiques*. P. 42. Apie ikonografiją bei kitas šios scenos pavyzdžius žr. taip pat Leroy Davidson J. *The Lotus Sutra in Chinese art*. Yale

University Press, 1954. P. 81–83. Pieš. 26.

⁸⁹ Durrieu P. *La Miniature flamande au temps de la cour de Bourgogne*. Pieš. XXXII.

⁹⁰ Siren O. *Histoire de la*

peinture chinoise. Paris, 1934. I. Pieš. 91. Li Čengą kopijavo jo mokinys Siu Daoningas.

ne baltas sniego kilimas. X a. pradžios dailininko Guan Tongo, labai vertinto Juanų epochoje, žmogus uola išdidžiai stūkso apaugusių stačių šlaitų chaos⁹¹. Jis visų aukščiausiai iškėlęs galvą taisyklingu profiliu, sučiaupta burna ir niūriu žvilgsniu. Tai „šeimininkas“, priimantis akmeninius svečius. Savo stotu bei vieta peizaže jis labai artimas Boscho uolai (147 ir 148 pav.).

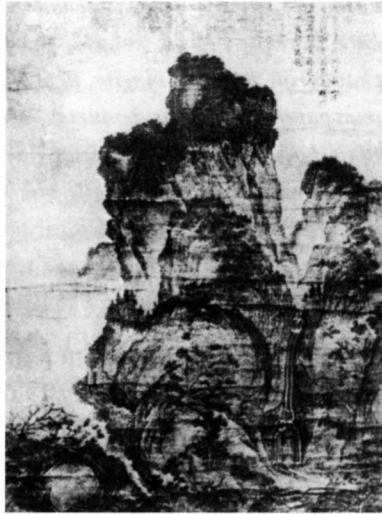
147–148.

ANTROPOMORFINĖS
UOLOS.

Kairėje: Guan Tong, X a.
pradžia. Pekinas, Rūmų
muziejus.

Dešinėje: Hieronymus
Bosch. *Žemės rojus*.

Šieno vežimo sparnas,
fragmentas. Madridas,
Prado muziejus.

Tolimieji Rytai ir Vakarai – tų pačių metamorfozių arena. Atsiradusios dėl mineralų nukrypimo nuo normos ar dėl atsitiktinumų, organinės būtybės ir toliau susidaro tokiu pat būdu. Atskirais atvejais tokie atitikimai gali būti paaiškinami analogišku interpretavimu. Tokie pat atvaizdai yra įkvėpti tų pačių formų, ir argi uolose neslypi visur tie patys panašumai? Kad išryškėtų jų bruožai, tereikia pasinaudoti Leonardo da Vinci'o metodu, kurį jis aprašo savo knygos garsiajame fragmente, kaip stebėti dėmes sienų paviršiuje, taip pat ir gamtoje ant akmenų:

Atidžiai stebėdamas, tu padarysi nuostabiausių atradimų, kuriuos tapytojo talentas gali sėkmingai panaudoti komponuojant gyvūnų ir žmonių kautynes, peizažus arba pabaisas, velnius bei kitus fantastinius padarus, kurie išgarsins tave. Šie neaiškūs kontūrai pažadina tapytojo dvasią naujiems atradimams, bet

⁹¹ Ten pat. Pieš. 89 bis.

*reikia mokėti gerai piešti visas galūnes, taip pat atskiras gyvūnų kūno dalis ir visokį peizažą – uolas ir augaliją*⁹².

Technika ir netgi šių kompozicijų temos bei vaizdų žaismas už neorganinio ekrano trumpai nusakomi keliais žodžiais. Tai tikslus Vakaruose nuo XIV amžiaus naudojamos procedūros aprašymas. Tačiau šį tekstą Petrucci⁹³ palygino su tapybos receptu, kurį XI amžiuje pateikė Song Di:

Pasirinkite seną apgriuvusią sieną, uždenkite ją balto šilko skiaute. Paskui kas rytą ir vakarą žiūrėkite į ją tol, kol galų gale jau galėsite pro šilką matyti griuvėsius – jų kauburius, lygumas, vingius, jų plyšius ir įtvirtinti juos savo prote ir akyse. Iškilumas paverskite kalnais, žemumas – vandenimis, įdubas – slėniais, plyšius – kriokliais, labiausiai apšviestas vietas – artimiausiomis vietomis, tamsiausias vietas – tolimiausiomis. Įtvirtinkite visa tai giliai savyje ir netrukus išvysite žmones, paukščius, augalus ir medžius ir tarp jų skraidančias ar judančias figūras. Tuomet jau galėsite atiduoti savo teptuką vedžioti fantazijai. Ir rezultatas priklausys nebe nuo žmogaus, o nuo dangaus.

Manyti, kad genijai buvo susitikę, mes negalime. Tačiau jų ne tik idėja, bet ir jos išdėstymas visai tokie patys. Tikrai Leonardo tekste nėra šilko, užtiesto ant akmenų, bet galbūt Vakarų žmogus nė negali matyti šešėlių ir bruožų, uždengtų audiniu, jei netgi pats Dangiškosios imperijos gyventojas juos įžiūri tik po ilgos kontempliacijos. Argi Hethumas nėra pasakęs, kad „katajiečiai yra tie, kurie mato abiem akimis“, tuo tarpu romėnai esą vienaakiai?

⁹² Leonard de Vinci. *Traité de la peinture* / éd. Péladan. Paris, 1928. P. 66 ir 67.

⁹³ Petrucci R. Ten pat. P. 117.

III. GYVI DAIKTAI. *Daiktų maištas Boscho ir Bruegelio paveiksluose. Sužmoginti daiktai ir sugyvinti įrankiai Tolimuosiuose Rytuose.*

Mintis apie gyvų kūnų ir negyvos medžiagos lydinį ima persekioti visus – jos neišvengia nė patys daiktai. Jie įgyja aštrius nagus, dantis, gyvulio judrumą ir plėšrumą. Matome juos susijungusius su keturkojais ir net žmonėmis. Geležis, molis, medis susimaišo su kūnu. Tarp *Hortus Sanitatis* iš Mainco (1491) gyvūnų figūruoja žuvis švilpynė⁹⁴ (149 pav.), o apie 1340 m. Louterellio psalmyne⁹⁵ pasirodo Rytų pabaisa – drakonas su ratais*. Kelno Biblijoje⁹⁶ (apie 1478) Apokalipsės angelas su kolonų pavidalo kojomis ir garbanotu kiniško tipo debesėliu, dengiančiu torsą ir rankas (150 pav.), duoda knygą dėkingai į jį žvelgiančiam šventajam Jonui. Be abejo, taip yra paraidžiui perteiktas Biblijos tekstas.

* DRAKONAS SU
RATAIS.

Louterellio psalmynas,
apie 1340. Londonas,
Britų muziejus.

149. ŽUVIS ŠVILPYNĖ.
Hortus Sanitatis,
Maincas, 1491.

Aš išvydau dar vieną galingą angelą, nužengiantį iš dangaus, apsisiautusių debesimi... Jo... kojos – tarsi ugnies stulpai (Apr 10, 1–4).

Šiaip ar taip, tai naujovė. Niekados ligi to laiko nebuvo šioje scenoje vaizduojamas tokių skirtingų stilių angelas. Dürerio palaiminta (1498), ši figūra ilgą laiką lydės šventojo Jono regėjimus.

⁹⁴ Baltrušaitis J. *Réveils et prodiges, Le Gothique fantastique*. Paris, 1960.

P. 263. Pav. 23.

⁹⁵ Ten pat. P. 293. Pav. 22.

⁹⁶ Ten pat. P. 273–274.

150. ANGELAS SU
KOLONŲ PAVIDALO
KOJOMIS.
Kelno Biblija, apie
1478.

Flamandų teratologija neturi sau lygių kombinuodama daiktus su gyvomis būtybėmis, o visų gražiausią tokią kolekciją sukūrė Boschas. Prado „Gundyme“ šventasis Antanas tarp jį apstojusių monstrų mato neorganinius daiktus su galūnėmis ir akimis. Iš upelio įdėmiai į jį žiūri akmenukas. Mosuodama plaktuku, prie jo artinasi bokšto formos dėžutė. „Paskutiniame teisme“, kurio graviūrą mums paliko Alartas iš Hameelio⁹⁷, putliomis kojomis bėga pintinė. Lisabonos „Gundyme“⁹⁸ yra ašotis arklio kojomis. Velniui iš „Šieno vežimo“⁹⁹ vietoje nosies – trimitas. Dar niekad nebuvo tiek dekoratyvinės faunos. Ji išplito ne tik paveiksluose, bet ir knygų paraštėse. Viena Pieterio Huyso¹⁰⁰ paveiksle ašotis paverstas žmogumi: jis su galva, rankomis, tačiau be kojų. Viena XVI amžiaus rankraštyje iš Cambrai¹⁰¹ yra paukščių, padarytų iš puodų, vazų su moters biustu ir asilo galva bei ilgu trimitu nosies vietoje, kaip Boscho demono (151 pav.).

Bruegelis¹⁰² be paliovos daugina tokius derinius kaip ašotis su ranka, statinė su keturiomis letenomis, pastatai ir malūnas su žmogaus bruožais, seifai, kovojantys su taupyklėmis. Viena po kitos griūva sienos, kurios skyrė pasaulius. Paskui neorganinius gamtos kūnus į priešišką stovyklą taip pat pereina žmogaus rankų sukurti ir gyvais padarais tapę daiktai. Dabar jie tykoja, persekioja ir puldinėja žmones, kurie juos pagamino. Maištas tampa visuotinis.

Kai kurie šio bestiarijaus egzemplioriai primena skulptūrines graikų ir romėnų vazas, kurių tradiciją XIII ir XIV amžiuje tęsė islamas. Pieterio Huyso indas – kanopa. Tačiau dauguma sugyventų daiktų kandesni, įžulesni, fantastiškesni už keraminius hibridus. Čia irgi pirmenybė priklauso Tolimiesiems Rytams – jie pirmieji sugebėjo įrankiui, susijungusiam su gyvūnu, įkvėpti tiek gyvybingumo ir aistros. Būtent tenai,

151. GYVI DAIKTAI.
Cambrai, rankraštis 124,
XVI a.

⁹⁷ Tolnay Ch. de. *Hieronymus Bosch*. Pieš. 112.

⁹⁸ Ten pat. Pieš. 42.

⁹⁹ Ten pat. Pieš. 32.

¹⁰⁰ Castelli E. Ten pat. Pieš. 70, „Pragariškos fantazijos“

Prado muziejuje.

¹⁰¹ Durieux A. *Les Miniatures des manuscrits de la bibliothèque de Cambrai*. Cambrai.

Pieš. 17, rankr. 124.

¹⁰² Tolnay Ch. de. *Pierre*

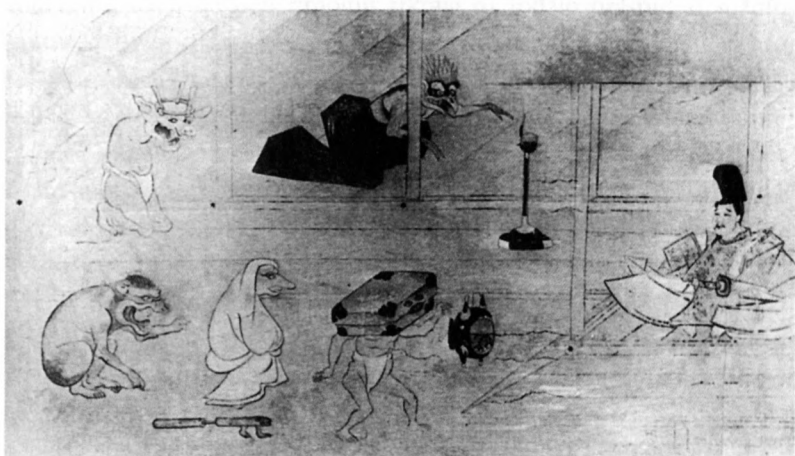
Bruegel. Pieš. XXXIV, CX; Bastelaer R. van. *Les Estampes de Peter Bruegel l'Ancien*. Bruxelles, 1908. Pav. 119, 129, 130, 137.

152–153. GYVI DAIKTAI.

Viršuje: Hieronymus Bosch. Fragmentas iš *Šventojo Antano gundymo*. Madridas, Prado muziejus.

Apačioje: Tosa Mitsuakis, *šmėklų užpultas Jorimitsu*, XIV a. vidurys.

ir tik tenai, matome šiuos junginius prieš tai atvaizduotus tapyboje. Jie įsiveržia į ją, beje, taip pat netikėtai, kaip kokie sukilėliai ir velnio bendrininkai.

Seniausios išlikusios jų figūros mus pasiekė ne iš Kinijos, o iš Japonijos. Demonų užpulto Jorimitsu atvaizdas, priskiriamas Tosai Mitsuakiui (XIV a. vidurys)¹⁰³ (153 pav.), mums parodo jį su keturiais

¹⁰³ Graf O. ir C. *Japonisches Gespensterbuch*. Leipzig, 1925. Pieš. I, p. 10.

154–155–156.

SUŽMOGINTI

DAIKTAI.

Viršuje kairėje: Tosa Mitsunobu, šimto demonų palyda, XV a. pradžia. *Viršuje dešinėje:* Hieronymus Cock, pagal

Hieronymo Boscho

Paskutinį teismą.

Apačioje: Alartas iš

Hameelio, pagal

Hieronymo Boscho

Paskutinį teismą.

savo draugais kovojusį prieš monstrus ir dabar sėdintį audringą naktį kažkokio namo kambario kampe, kur jį atvedė numirėlio galva. Jis taikus ir ramus kaip vienuolis. Tačiau aplinkui kyla paslaptingas sujudimas. Nubunda dvasios, vaiduokliai ir slenka prie jo. Iš nakties gelmių išnyra demonai, žvėrys, o su jais ir ištisa vilkstinė daiktų: dubenėlis apvirsta ir bėga trumpomis rankelėmis; raitas ant žmogiško padaro atvyksta lagaminas su akimis ir burna vietoj užrakto; peilis makštyje laksto dviem kojom. Tai yra „Gundymo“ paveikslas, tačiau daugiau kaip šimtmečiu ankstesnis už didžiąsias Vakarų dailininkų kompozicijas. Tolimųjų Rytų dailėje šis siužetas dar buvo dažnas ir XVIII amžiuje¹⁰⁴. Be daugybės gyvų daiktų variantų – kai tas pats daiktas kiek pakeičiamas, kai daiktui pridedamos galūnės, kai daiktas įskiepijamas į kitos būtybės organizmą, – yra dar vienas, regis, būdingiausias šiam bestiariui – tai personifikuotas daiktas. Pats daiktas nesikeičia, bet jį pratęsia kokio nors personažo figūra, ir jos dėka jis juda. Žiūrint atrodo, jog tai žmogaus su puodu ar dėže ant galvos siluetas. Tačiau tai nėra žmogus tikrąja to žodžio prasme, o sužmogintas virtuvės indas arba dėžė su pridėtu žmogaus pavidalu ir protu. Šimto demonų palyda, priskiriama Tosai Mitsunobu († 1525)¹⁰⁵, paleidžia jį ištisą pulką. Cimbolai, ąsočiai, puodai ir lėkštės šuoliuoja, įsitaisę velniams ant pečių ir galvos. Panašūs padarai zuja ir Bosch, japonų tapytojo amžininko, paveiksluose: viename jo piešinyje iš Oksfordo skrybėlė, „Paskutiniame teisme“ iš Vienos varpas, kitur karklo pintinė vaikšto užsimovę ant žmonių figūrų (154, 155, 156 pav.). Visi jie galėtų įsimaišyti į Tolimųjų Rytų panašių personažų minią ir jaustųsi kuo puikiausiai. Beje, daugelį vakarietišku „Gundymų“, kur įsibrauna visi šie mišrūs monstrai, persmelkia Budos sapnas.

¹⁰⁴ Graf O. ir C. Ten pat.

Pieš. 12, p. 30;

Anderson W. *A Collection of Japanese and Chinese Paintings in the British Museum.*

London, 1886.

P. 109.

¹⁰⁵ *Selected Relics of Japanese*

Art. Tokio, 1906. XIII.

Pieš. 25 ir 27. S. Tajimos

nuomone, šis darbas

veikiausiai nutapytas anksčiau,

nei gyveno dailininkas.

VII SKYRIUS

Didžiosios budistinės temos

I. BUDISTINIAI „GUNDYMAI“ IR „GUNDYMAI“ VAKARIETIŠKI.

Rytų Azijos „Gundymai“ ir „Budos gundymas“.

Rytietiškos šventojo Antano legendos. Vietoj atskirų išbandymų – visuotinis šventojo Antano puolimas.

Monstrų apsupto Jorimitsu vaizdas yra lyg ir „Gundymas“, kur keisčiausi padarai ir piktosios dvasios apspinta jį iš visų pusių. Guidzimu kariaunos veržimasis ir Šimto demonų palyda prilygsta gamtos stichijos siautėjimui. Tai tas pats masinis maištas, milžiniškas šturmas visų priešiškų jėgų, kuriomis Vakarai apsupa šventą atsiskyrėlį. Tačiau Tolimuosiuose Rytuose po Budos legendos „Gundymų“ ima daugėti. Prieš tapdamas Šakjamuniu, Išminčiumi, Visagaliu, Gautama pats turėjo atsispirti velniui.

Keliais žodžiais priminsime jo praregėjimo fazes. Bodhisatvas atsisėda bodi medžio paunksmėje ir pasineria į meditaciją. Jis pasieks tobulą išmintį ir taps pasaulio gelbėtoju. Kaip tik tą akimirką Papijanas (Mara) ir numato jam pulti. Pirmiausia jis paleidžia ant Pasirinktojo „keturis savo kariuomenės būrius, siaubingus, kokių nei dievai, nei žmonės ligi tol nebuvo matę nei girdėję apie juos pasakojant“. Knygoje *Lalita-Vistara*¹ rašoma apie šiuos kareivius. Matyt, jog tai padarai, „turintys galią įvairiausiai kaitalioti savo veidus ir šimtais milijonų būdų visiškai pasikeisti... turintys šlykščius pilvus, kojas bei rankas... veidus, spindinčius šiurpia šviesa, bjaurius veidus ir dantis... kai kurių kūnai liepsnojo... kai kurie nešė degančius kalnus, išdidžiai prisiartindavo raiti ant kitų degančių kalnų... kai kurie buvo drambliausiai, nukarusiomis ausimis. Vienų pilvai buvo kaip kalnai... kitų kaip ąsočiai... Kūnai kai kurių buvo geibūs – vieni kaulai...“ Į šį mūsų sulekia visi pragaro monstrai, „užtemdydami dangų, dieną paversdami juoda naktimi, keldami triukšmą“. Jie laido strėles, mėto akmenis, svaiddo kirvius, tačiau viskas pavirsta

¹ Foucaux Ph.-Ed. *Le Lalita-Vistara // Annales du musée Guimet*. Paris, 1884. VI.

Sk. XXI. P. 261 ir toliau.
Knyga į kinų kalbą buvo išversta 65 m.

gėlėmis. Tuomet Mara sukelia liūtis, kad Palaimintąjį užlietų tvanas, tačiau prinčą apsaugo gyvatė Mucilinda, kuri paslepia jį savo ringėse, ir velniui nebelieka nieko daugiau, kaip išbandyti paskutinę galimybę, viliones. Jis pasiunčia savo merginas, kurios bando jį sujaudinti begale moteriškų apžavų, čia apsinuogindamos, čia vėl prisidengdamos, rodydamos krūtis, žvangindamos kojų žiedais ar atidengdamos šlaunis, panašias į dramblio straublį. Tačiau kūno grožybės rodomos veltui. Palaimintasis ir čia triumfuoja, nes mato, kad jos nepadorios ir nešvankios, o „jų trapūs kūnai nyksta skausmuose“. Todėl dažnai tarp gundytojų parodoma sena ir bjauri moteris arba visos Maros merginos paverčiamos iškaršusiomis senėmis². Jis vėl paskęsta savo mintyse ir pagaliau perpranta slapą daiktų koncepciją, pakyla ligi paskutinės šventumo būsenos: bodhisatvas tampa Buda.

157. BUDOS
GUNDYMAS, MAROS
ANTPUOLIS.
Fragmentas,
Tuanhuangas, apie X a.
Paryžius, Guimet
muziejus.

² Hackin J. *Guide-catalogue du musée Guimet // Les Collections bouddhiques.*

Paris, 1923. P. 73 ir *Les Scènes figurées de la vie de Bouddha // Mémoires*

concernant l'Asie orientale. 1916. II. Pieš. IV.

Dažnai ši scena vaizduojama skulptūroje ir tapyboje. Vienoje Tuanhuango vėliavoje (apie X a.) (157 pav.) jos laukinis didingumas atrodo pasakiškas. Tibete labiau išlaikomas archajiškumas, bet nuo teksto niekur nenutolstama. Juo dažnai remiasi demonų tapytojai. Antai velniai, nešiojantys uolas ir laipiojantys ant akmenų luitų Guidzimu palydoje, Li Longmianui priskiriamame ritinėlyje atitinka tikslų fragmentą. Iš šios vizijos daugiau ar mažiau įkvėpimo semiasi visi Tolimųjų Rytų „Gundymai“, ir apie sėkmingą jos paplitimą taip pat byloja paskutinės šventojo Antano figūracijos.

Sukurta koptų Egipte, atvira didžiosioms Rytų srovėms, pati krikščionių vienuolių tėvo legenda, tokia, kokia ji pasirodo jo amžininkui, šventajam Atanazui, buvo priartinta prie budistinės mitologijos. Daugelio eruditų nuomone³, atsiskyrėlis esąs labiau indiškos, o ne palestinietiškos prigimties. Viena versija, kilusi iš arabiškų šaltinių, kuriuos 1342 m. išvertęs dominikonas Alphonsus Hispanus⁴, įveda dar vieną Rytų pasaką su karaliene, kuri atsiskyrėlį viliojusi į savo rūmus.

Pagal tradicijas vienuolis turėdavo atlaikyti keletą išbandymų: demonų puolimą kapo rūsyje, demonų, pasivertusių žvėrimis (vilkais, leopardais, lokiais, liūtais, gyvatėmis ir skorpionais) šturmą, angelų ir demonų kovą aplink šventąjį, jo paties ekstazės iškeltą į erdves, sidabrinio skritulio ir aukso luoto gundymą, viziją pasaulio, spendžiančio pinkles dideliu tinklu, pagaliau velnio pasirodymą moters, fauno, kentaurų, juodaodžio berniuko ir statulos pavidalu. Istorija smarkiai skiriasi nuo paskutinių jos flamandiškų atvaizdų, kur nėra atskirų frazių, o tik išisas puolimas ir kur demoniški monstrai neturi tiesioginio ryšio su literatūriniais šaltiniais. Miniatiūros iš Valetos (1426) ir Florencijos⁵ (1435), Miuncheno „Šventosios giminytės“ autoriaus pano⁶ (apie 1500) nuo pasakojimo nė kiek nenutolsta: jų siužeto centre – atsiskyrėlių susitikimas. „Gundymai“ išsibarsto, palikdami paveikslėlių seriją.

³ Laufer B. *Neue Materialien und Studien zur buddhistischen Kunst* // *Globus*. 1898. 73. P. 27; Gubernatis A. de. *Le Bouddhisme en Occident, avant et après le Christianisme* // *Rivista degli studi orientali*. 1908–1909. II. P. 210 ir toliau; Günter H. *Buddha in der abendländischen Legende*.

Leipzig, 1922. P. 259–262.

⁴ Damrich J. *Antonius der Einsiedler, eine legendarisch-ikonographische Studie* // *Archiv für christliche Kunst*. 1901. P. 81 ir toliau; List J. *Das Antoniusleben des Hl. Athanasius des Grossen*. Atėnai, 1930.

⁵ Graham R. *A Picture-Book of Saint Anthony the Abbot, Executed for the Monastery of*

Saint Antoine de Viennois // *Archaeologia*. 1933. P. 1 ir toliau ir Castelli E. *Il demoniaco nell' arte*. Milano-Firenze, 1952. P. 115 ir toliau.

⁶ Reiners H. *Die kölnische Malerschule*. Leipzig, 1925. Pav. 212.

Blogio jėgos įsisiautėja aplink šventąjį Schongauerio graviūroje (prieš 1473), kuri, kaip manoma, vaizduoja epizodą, kai šventasis Antanas, savo ekstazės iškeltas, susikauna su velniais, o angelai padeda jam nusi-leisti ant žemės. Bet iš tikrųjų jį veikiau neša šlykščių padarų spiečius, o ne sielos pakilimas, ir nėra nė vieno angelo.

Paveikslas buvo sugretintas su šventojo Gutlako atvaizdu viename pirmosios XIII a. pusės anglų piešinyje, kur jis visiškai atitinka IX am-žiaus aprašymo tekstą: demonai Crowlando salos atsiskyrėlių pakelia į orą, o paskui nuneša į pragarus⁷. Pašėlę sūkuriai, būtybės, švaistymasis lazdomis – viskas analogiška. Atrodo, jog Schongaueris, sujungdamas abi legendas, naujai panaudojo senovinę medžiagą⁸. Taigi „Gundymų“ atgimimas XV amžiuje prasideda skolinimusi ir susimaišymu⁹, taip pa-gausinant įvairiausias kilmės fantazijų ir pabaisų, kurių vizija nuosta-biai išsiskleis Boscho, Mandyno, Huyso, Met de Bleso, Bruegelio bei jų mokinių darbuose.

Šventasis vaizduojamas nesilaikant hagiografinės tradicijos. Atsisky-rėlis tėra dingstis, traukos centras, aplink kurį spiečiasi visos pasaulio fantasmagorijos bei haliucinacijos. Niekados atsiskyrėlis nebuvo taip puolamas. Čia negalima neprisiminti legendos apie Šėtoną, stojusį ko-von su Dievu. Vakarietiški „Gundymai“ savo įžūlumu, spalvingumu bei šlykštumu yra artimesni *Lalita-Vistara* tekstui negu krikščionių is-toriografų pasakojimams. Juose dalyvaujančios pragariškos ir grotes-kiškos būtybės paimtos iš viduramžių repertuarų, bet praturtintos ir sugrupuotos pagal naują dvasią. Vienuolis dažniausiai sėdi kaip Gauta-ma medžio paunksmėje¹⁰, o jį puolančios šmėklos beturi tik labai menką

⁷ Goldschmit A. *English Influence on Medieval Art // Medieval Studies in Memory of A. Kingsley Porter*. Harvard, 1939. II. P. 721. Šventojo Gutlako ritinys, dar romaninis, datuojamas 1230–1240 m.

⁸ Tas pats velniškas kūrybos aplink žmogaus figūrą atsiranda „Sulos sodo“ (Nac. bibl., pranc. rankr. 9220) ir Stephano Lochnerio (Kelno muziejus) pragaruose.

⁹ Schongauerio kompozicija pakartojama L. Cranacho paveiksle (1506), Cocko

graviūroje, galbūt darytoje pagal Boschą, ir vienoje „Šventosios giminystės“ autoriaus pano scenoje. Ji įkvėpė ištisą seriją kompozicijų. Apie „Gundymų“ istoriją žr. Chastel A. *La Tentation de saint Antoine // Gazette des Beaux-Arts*. 1936. P. 217 ir toliau; Roger-Marx Cl. *Les Tentations de saint Antoine // La Renaissance*. 1936. Kovas–balandis; Castelli E. Ten pat; Baltrušaitis J. *Réveils et prodiges, Le Gothique fantastique*. Paris,

1960. P. 291 ir toliau.

¹⁰ Hieronymas Boschas, Prado ir Lisabonos „Gundymai“, Venecijos „Atsiskyrėlių retabulas“; Janas Mandynas, Romos ir Harlemo „Gundymai“; Pieteris Huysas, Luvro, Antverpeno ir Niujorko „Gundymai“; tariamasis Met de Blesas, Venecijos „Gundymas“; Niklauso Manuelio Deutscho piešinys Bazelyje ir Bruegelio Oksforde; Luco van Leydeno graviūra.

ryšį su jo paties nuotykiiais. Skritulys ir aukso luitas, tinklas su savo spąstais, statula ir kentauras dingsta, o jų vietoje išnyra kariauna, „gebanti keistis šimtais milijonų būdų“. Pati gamta, atrodo, prie to prisideda, kaip kad Tvanas aplink Palaimintąjį. Čia taip pat ugnis apima žemę ir kalnus. Argi reikia prieš kuklų atsiskyrėlį paleisti šitoki uraganą? Prado muziejuje esantis Boscho „Gundymas“ su savo demoniškais objektais daug mažiau siejasi su krikščionių legenda negu su budistine demonų ąsočių vizija. Ant vieno retabulo iš Marienfeldo (XVI a. pradžia)¹¹ šventąjį po medžiu puola skeletas, apie kurį nekalbama jo išbandymuose, bet kuris figūruoja tarp Maros ordų. Pagaliau viliojimo scenos turi keistą bruožą. Kaip ir puolant Papijanui, moteris užima pirmąjį planą. Kurtizanės bei karalienės visai stengiasi savo žavesiu atsiskyrėlį sujaudinti. Jan de Cocko „Gundyme“ jau nebe pabaisos, o keturios šėtoniškos merginos, apsisiautusias permatomais vualiais, su diademomis ant galvų, išsiričiuoja priešais šventąjį¹². Viename tariaimojo Met de Bleso „Gundyme“¹³ elniaragė sąvadautoja pristato dvi jaunas moteris milžiniškomis krūtimis, su sunkiais vėriniais ant kaklų ir keistomis kepurėmis, tarsi sakydama: „Pažvelk į šias mėnuliaveides ir jų lūpas, panašias į gaivų lotosą, įsiklausyk į švelnų ir žavingą jų balsą, įsižiūrėk į baltus it sniegas ir sidabras dantis“, – tuo tarpu šventojo povyza byloja: „Regiu aš nešvankybų bei kirminų padermės kupiną kūną, kuriame tuojau prasidės irimas ir negalia...“ (*Lalita-Vistara*, 1253). Lisabonoje, Boscho tapytame pano, tarp egzotiškų figūrų yra ir viena juodaodė; Pieterio Huyso paveiksle (Luvras) stovi nusidėjėlė ištapytomis šlaunimis ir pilvu, moteris rytietiškai uždengtu veidu, kuprota senė (158 pav.). Pastaroji natūraliai įsimašo į tą egzotišką grupę, bet šalia jaunos gašlios gražuolės. „Gundyme“, priskiriamame Patinirui arba Matsysui¹⁴ (Prado muziejus), taip pat pavaizduota sena ragana tarp merginų, tiesiančių obuolį šventajam Antanui. Raukšlėta ir bedantė, apnuoginta plokščia krūtine, ji atrodo lyg tuštybės simbolis. Sena moteris Maros kariaunoje reiškia ne ką kita.

Paskutiniu savo įsikūnijimu vizija grįžta prie šaltinių, kurie maitino ją gimstančią, vėl atsigaišina juose ir pasipildo. Tai nėra tiesioginis atkartojimas ar perkėlimas, bet priminimas, pavieniai skoliniai, migloti

¹¹ Geisberg M., Meier B.
Das Landsmuseum des
Provinz Westfalen in Münster.
Berlin, 1914. I. Nr. 75.
P. 35. Pieš. XVI.

¹² Castelli E. Ten pat. Pieš. 88,

Lugano, Thysseno kol.

¹³ Ten pat. Pieš. VII,
Venecija, Correrio muziejus.

¹⁴ Friedlander M. J. *Quentin*
Matsys. Berlin, 1929.

Pav. 31, pieš. XXX.

atgarsiai, sąmoningi ar spontaniški atitikmenys. Viskas vyksta toje pačioje dramatiškoje sferoje, ir visi „Gundymai“, kartoję jos temas, galų gale susilieja. Visi jie būtų galėję patekti tarp šių demoniškos apgulties figūracijų, tačiau lieka tik vienas su šia didinga orkestruote. Šventojo gyvenimą užgožia tolimos ir paslaptingos dievybės istorija. Pradžioje kartkarčiais jį dar gaivina senieji viduramžių pragariai, tačiau netrukus „Šventojo Antano gundymas“ pajunta Rytų srovių įtaką ir, veikiamas platesnio masto mito nei paprasto atsiskyrėlio gyvenimas, įgauna kosminį mastą.

158. PIETER HUYS.
Šventojo Antano gundymas.
Paryžius, Luvro muziejus.

II. MIRTIES ŠOKIAI IR DŪLANTYS LAVONAI. *Susitikimas viduriniais amžiais su numirėliais: gulintys numirėliai, stati numirėliai, šokantys numirėliai. Senovės šmėklos. Trečiasis ir ketvirtasis bodhisatvo susitikimas. Mirties stadijos Vakaruose. Kapinių skulptūra. Stati numirėliai: skeleto ir vienuolio pokalbis Kizile ir italų freskose. Demonizuoti skeletai, vetalai ir čitipačiai. Lamaistiniai mirties šokiai. Pekinas – lamaistų ir pranciškonų centras. Wolgemuto čitipatis.*

Antrasis šio viduramžių nuosmukio sapnas – mirties šokis – yra giminin-gas rytietiškiems ciklams. Nedaugelis siužetų tapo gausių tyrinėjimų objektais¹⁵. Prisiminkime, kad veiksmas prasidėjo „Padavimu apie tris numirėlius ir tris gyvuosius“¹⁶, kur trys jaunuoliai sutinka tris lavonus,

¹⁵ Štai pagrindiniai veikalai: Langlois E. H. *Essai sur les Danses des Morts*. Rouen, 1851; Montaiglon A. de. *L'Alphabet de la Mort de Hans Holbein*. Paris, 1856; Vigo P. *Le Danze Macabre in Italia*. Bergamo, 1901; Mâle E. *L'Idée de la mort et la danse macabre // Revue des Deux Mondes*. 1906. Balandis; Fehse W. *Die Ursprung der Totentänze*. Halle, 1907; Künstle H. *Die Legende der drei Lebenden und drei Toten und der Totentanz*. Frieberg im B., 1908; Bégule L. *La Chapelle de Kermaria-nisquit et sa danse des morts*. Paris, 1909; Storck W. F. *Die Legende von drei Lebenden und den drei Toten und das Problem*

des Totentänzes. Tübingen, 1910; Dürrwächter A. *Die Totentanzforschung*. München, 1914; Vicard A. *Les Fantômes d'une danse macabre*. Le Puy, 1918; Mâle E. *L'Art religieux de la fin du Moyen Age en France*. Paris, 1922. P. 247–389; Stammer W. *Die Totentänze*. Leipzig, 1926; Döring-Hirsch E. *Tod und Jenseits im Spätmittelalter*. Marburg, 1927; Helm R. *Skelett und Todesdarstellungen bis zum Auftreten des Totentänze*. Strasbourg, 1928; Warren F. *The Dance of Death*. London, 1931; Marle R. van. *Iconographie de l'art profane*. La Haye, 1931. II. P. 372 ir toliau; Kozaky St.

Geschichte der Totentänze. Budapest, 1936. Žr. taip pat Meiss M. *La Mort et l'office des morts à l'époque du Maître de Boucicault et des Limbourg // Revue de l'Art*. 1968. Nr. 1–2. P. 17 ir toliau.
¹⁶ Glixelli S. *Les Cinq Poèmes des trois morts et des trois vifs*. Paris, 1914; Kunstle K. Ten pat; Servières G. *Les Formes artistiques du „Dict des trois morts et des trois vifs“ // Gazette des Beaux-Arts*. 1926; Ligtenberg R. *Over de legende drie levenden en drie dooden // Cool. Francis, Neerl*. 1934. III. 4; Guerry L. *Le Thème du Triomphe de la Mort dans la peinture italienne*. Paris, 1950. P. 38–57.

kurie jiems byloja apie pasaulio tuštybę. Ši tema pirmiausia panaudojama Italijoje, kur nutapoma ištisa serija darbų, pradedant Santa Margarita prie Melfi'o bei Atri'o katedros freskomis (apie 1260) ir baigiant Subiaco (1335), Pizos (1350–1360), Kremonos (1419) ir Kluzono (XV a.) kompozicijomis. Numirėliai vaizduojami vienur stati, kitur gulintys atviruose karstuose. Dažnai ten esti ir atsiskyrėlis.

Bet seniausias poemas šia tema vis dėlto turime Prancūzijoje, sukurtas Baudoino de Condé (apie 1275) ir Nicolas de Margivalio (prieš 1310). XII amžiaus angliški (Gauthier Map) ir itališki tekstai, kurie buvo visur cituojami kaip pirminiai šaltiniai, dabar atmesti kaip neautentiški. Iliustracijų jau esama poezijos rinkinyje, parengtame Marijai Brabantietei, antrajai Pilypo Narsiojo žmonai¹⁷ (XIII a. pabaiga), ir vienoje Metz freskoje (Sainte-Ségolène, XIII a. pabaiga–XIV a. pradžia). Vėliau jų matyti sieninėje tapyboje – Kermarijoje, Jouet (Vienne), La Ferte-Loupière, Villiers-Saint Benoît (Yonne) ir Ennezat, kunigaikščio de Berry „Valandose“ ir spausdintose knygose (Jeano du Pré „Valandos“). Belgijoje, Halėje ir Briuselyje (Sablono bažnyčia) ši scena atvaizduota reljefuose ant arkatūrų sujungimo. Apie tą patį laiką skeletas pasirodo Adomo kape, po Kristaus kryžiumi¹⁸, tačiau gyvuosius į savo puotą pradeda įtraukti tik XV amžiuje. Paryžiaus Nekaltųjų vaikelių kapinėse buvo viena pirmųjų tokių figūracijų (1424), deja, vėliau sunaikinta. Paskui ėjo tapiniai Londone (apie 1440), Kermarijoje (1450–1460), Liubeke (1468), La Chaise-Dieu (1460–1470), Bazelyje (XV a. vidurys). Antrojoje XV a. pusėje tokių paveikslų ima vis gausėti. 1485 m. Guyot Marchant'as išspausdina savo pirmąjį „Mirties šokį“. Po metų pasirodo antras leidimas ir tuo pat metu „Moterų mirties šokis“. Vėrdard'as, pavydėdamas tokios sėkmės, 1492 m. išleidžia plagiatą. Jo pavyzdžiu paseka Liono ir Trua knygų leidėjai. Kas akimirka žmonių ir skeletų paradas primena, jog mirties akivaizdoje visi esame lygūs. Kūnste ir Mâlė'is nustatė, kad tarp pirmųjų statišku atvaizdų ir judrių atvaizdų įsiterpė tikri teatriniai spektakliai.

Taigi numirėliai pasirodo dviem etapais: pirmiausia kalbantys, judantys ir netgi stovintys, tačiau dar neįsimaišę į patį gyvenimą, paskui – jau daug vėliau – užplūstantys pasaulį ir verčiantys jį šokti. Dabar lavonas

¹⁷ Arsenalo bibl., rankr. 3142. Analogiška miniatiūra yra viename šiuolaikiniame anglų rankraštyje, Britų muz., Arund., rankr. 83 (Storck W. F. *Bemerkungen*

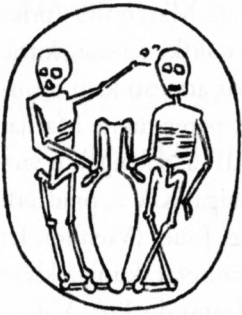
zur französischenglischen Miniaturmalerei um die Wende des XIV. Jahrh. // *Monatshefte für Kunstwissenschaft*. 1911. IV. Pieš. 36) ir Nac. bibl.,

pranc. rankr. 378.

¹⁸ Strasbūro katedros vakarinio fasado timpanas, Helm R. Ten pat. Pav. 1. *Hortus Deliciarum* Adomo griaučiai kape vos matomi.

yra visur, netgi ant kapo. Jauni ir gražūs mirusieji, miegantys ant sunkių plokščių, antroje XIV a. pusėje pradeda keistis. Visu savo šurpumu pirmieji pasirodo išdžiūvę François de la Sarrazas († 1362, La Sarras), Charles'is de Hangest († 1388, Davenescourt), Guillaume'as de Hargigny († 1393, Laon), kardinolas Lagrange'as (1402, Avinjonas). Prancūzijoje tokių mumijų ima daugėti nuo XV a. pradžios, Vokietijoje – po 1470 m. Helmas¹⁹ sudarė jų sąrašą. Netikrų karstų, primenančių žmonėms, kas jų laukia, yra Gisors'e (1525), Clermont d'Oise, Boissrogue'e, Moulins'o katedroje (1557). Viduramžiams baigiantis tokios dūlėjančių kūnų ir skeletų vizijos plačiai paplinta. Visur girdėti pašaipus kaukolių juokas ir kaulų barškėjimas.

Kai kurias šių kompozicijų nepaneigiamas panašumas sieja su antikos temomis. Kumų bareljefe vienoje pusėje matyti rojus gyventojai, kitoje – trys šokantys skeletai²⁰. Panašūs atvaizdai puošia laidojimo lempas²¹. Ant Boscovale's taurės (Luvro muziejus)²² numirėliai šoka rateilius: vieni jų vaizduoja Pavydą ir Malonumus, kiti – Sofoklį, Moschą, Menandrą, Epikūrą. Skeletai visą laiką dalyvauja kūniškų malonumų bei linksmybių scenose. Ir jie patys linksmi ir juokingi. Juos matome šalia Sileno. Jie laiko rankose lyras ir amforas²³. Galantišku gestu lavonai kviečia naudotis gyvenimu, kol dar laikas. „Satyrikone“ pasakojama, kaip puotos metu pas Trimalchioną atnešamas ant stalo sidabrinis numirėlis lanksčiais sąnariais, kuris visaip juokingai raitosi skatindamas ir svečius kartu su juo džiaugtis gyvenimu. Tačiau netgi tokios – stačių ir besielgiančių visai kaip gyvieji – numirėlių figūros, sukurtos epikūrizmo dvasia, priešinga krikščioniškai minčiai, galėjo sukresti viduramžius²⁴, kurie jas išvydo tikriausiai gliptikoje²⁵ (159 pav.). Bet vis

159. ANTIKINIAI
SKELETAI RAIŽYTUOSE
AKMENYSE.

¹⁹ Helm R. Ten pat. P. 67–69.

²⁰ Jorio A. de. *Scheletri Cumani dilucidati*. Napoli, 1810.

²¹ Le Blanc E. *De quelques objets antiques représentant des squelettes // Mélanges d'archéologie et d'histoire, École française de Rome*. 1887. P. 251. Pieš. VII.

²² Heron de Villefosse A. *leid. les Monuments et Mémoires Prot.* 1899. V. P. 58. Pieš. VII ir VIII.

²³ Witte J. *Note sur un vase de terre // Mémoires des antiquaires de France*. 1869.

P. 160 ir toliau; Dubois J. *Description des pierres gravées // Revue archéologique*. 1845. P. 487. Nr. 39; Reinach S. *Pierres gravées*. Paris, 1895. Pieš. 43, pav. 91–3.

²⁴ Šie pasakojimai buvo nuspėti jau C. Wundererio (*Ein antiker Totentanz // Illustriertes Universum*, 1897–1898. P. 555 ir toliau) ir F. X. Krauso (*Geschichte des christlichen Kunst*. Freiburg. II. 1897. P. 448–451), pastarasis remiasi lotyniška ir graikiška mirties epigrafika.

²⁵ Tölken E. *Erklärendes Verzeichniss des antiken vertieft geschnittenen Steine*. Berlin, 1835. VI; Winckelmann J. *Description des pierres gravées du feu baron Stosch*. Florence, 1760. P. 517. Nr. 241; Furtwängler A. *Beschreibung der geschnittenen Steine im Antiquarium zu Berlin*. Berlin, 1896. Nr. 6518 ir 6519; Babelon E. *Intailles et camées donnés à la Bibliothèque nationale*. Paris, 1899. Pieš. IX, 160.

dėlto Centrinėje ir Rytų Azijoje randamos temos ir figūracijos yra labiausiai giminingos gotikos meno mirties ciklams: tas pats rimto ir įsakmaus perspėjimo ženklas čia žymi visas mizanscenas, kur dūlėjantys numirėliai guli, stovi, šoka.

Jau Kūnstle kalba apie gyvųjų ir mirusiųjų susitikimą arabų poeto Adi (apie 580) kūryboje: jodamas per kapines su Hiros karaliumi No-manu, jis prakalbina mirusiuosius: „Mes buvome tuo, kas jūs esate, o jūs būsite tuo, kas mes esam“. Tačiau siužetas iš esmės budistinis, o pagrindinis epizodas – pati Palaimintojo legenda. Atsiminkime, jog prieš Didįjį iškeliavimą bodhisatvas paeiliui susitinka su seneliu, ligoniu, numirėliu ir atsiskyrėliu, kuriuos dievai pastato jam ant kelio. Šie keturi susitikimai atskleidžia jam pasaulio tuštybę ir nulemia jo pasiryžimą atsisakyti žemiškųjų malonumų. Jį ypač persekioja lavonas. Kai kartą naktį, nemigos kamuojamas, jis ėjo pro miegančias savo žmonas ir jų tarnaites, išvydo jas be gyvybės ženklų ir pamanė atsidūręs kapinėse. Numirėlis ir vienuolis priešais sutrikusį princą – toks yra vakarietiško padavimo pirmavaizdis, turintis tą pačią pamokomą prasmę. Atsiskyrėlis, įsiterpiantis į prancūziškas ir itališkas kompozicijas²⁶, atitinka ketvirtąjį susitikimą ir apramina bei parodo išeitį iš tragiško apreiškimo. Beje, azijietiškoje ikonografijoje šios atskiros scenos dažnai sujungiamos. Nei dramatinės kompozicijos, nei religinės doktrinos atžvilgiu negali būti nieko artimesnio.

*Lalita-Vistara*²⁷ parodo bodhisatvą, kaip jis žengia „malonumų sodo žemės link labai iškilmingai“ ir mato numirėlį, nešamą palankinu, o tapyboje ir reljefuose²⁸ velionis guldomas ant žemės skersai kelio. Jo kūnas sukapotas vanagų: prašmatni procesija su spalvinga minia, o greita – lavonas jau be mėsos. Pizos freskoje irgi tas pat. Grünwedelis²⁹ rašo apie šiuos atitikmenis, iškeldamas kitą budistinę temą: Mirties demonas, puolamas medžiotojo. Ta proga priminsime, kad Campo Santo tapyba yra pilna kinų demonų. Visos kompozicijos su gulinčiais numirėliais, tokios, kaip jos plėtojamos Subiaco freskose (apie 1335),

²⁶ Paprastai tai esti šventasis Makarijus, Egipto atsiskyrėlis, kuris prakalbino kaukolę, palietęs ją palme; prancūziškoje serijoje – paprastas komentuatoras, plg. Guerry L. Ten pat. P. 51–52.

²⁷ Foucaux Ph.-Ed. *Le Lalita-Vistara*. Sk. XIV.

P. 167 ir toliau.

²⁸ Hackin J. *Les Scènes figurées de la vie de Bouddha // Mémoires concernant l'Asie orientale*. 1916. II. P. 15. Pieš. 2; Chavannes E. *Mission archéologique dans la Chine septentrionale*. Paris, 1909. Pieš. CIX, Nr. 209; Pleyte C. M. *Die*

Buddhalegende in den Skulpturen des Temples von Boro-Budur. Amsterdam, 1901. Pav. 58.

²⁹ Grünwedel A. *Mythologie de Bouddhisme au Tibet et en Mongolie*. Leipzig, 1900. P. 3 ir 238.

Bernardo Daddi'o (apie 1340) ir Jacopo del Casentino (1320–1349) paveiksluose, Blanšos Savojietės brevijoriuje (apie 1350) arba Kremonoje (apie 1419), primena tą patį „Susitikimą“³⁰.

Ši scena figūruoja, beje, vienos krikščionių legendos apie Palaimintąjį versijoje – „Barlaamo ir Juozapato romane“³¹, kuris buvo labai populiarius viduramžiais. Iš pradžių buvęs žinomas tik pehlevi kalba, šis romanas išverčiamas į visas kalbas ir jį galima perskaityti Vincento Boviečio *Speculum historiale* XVI knygoje. Juozapas irgi yra Indijos karaliaus sūnus, turintis asketo pašaukimą. Jį irgi gundė piktosios dvasios, ir jis sutinka lavoną. Kaip ir Sidharta, jis palieka sukrėstas ir susimąsto apie gyvenimo prasmę. Viename serbų XIV amžiaus rankraštyje³² jis atvaizduotas stovintis priešais kūną atvirame kape ir vienuolį.

Vakarietiškoje šios vizijos transpozicijose mirusiųjų yra daugiau, tačiau toji gausa taip pat turi tolimą paralelę. Kiekvienas iš trijų lavonų nėra tiek pat suiręs, tačiau byloja apie smarkėjantį puvimą, kaip kad budistiniame traktate, kuris išskiria devynias būkles. Rytai formas apibrėžia tiksliau ir detaliau.

Buvo daugelis „Devynių kūno po jo mirties būklių“ aprašymo ir vaizdų versijų, kurių viena priklauso XI amžiaus kinų poetui, kitos – japonams³³.

Štai kaip atrodo tos stadijos:

Pirmoji stadija: *Veidas išblyškęs. Grožis vysta kaip gelė.*

Antroji stadija: *Kūnas išpūstas. Kadaise buvęs toks gražus, dabar apgailėtinas.*

Trečioji stadija: *Kūnas sutinęs. Koks gyvenimas trapus!*

Ketvirtoji stadija: *Kūnas pūva. Išsikiša galvos ir krūtinių kaulai. Ar neištiks ir mūsų šio kūno likimas?*

Penktoji stadija: *Kūnas jau žvėrių grobis. Viduriai jo atsiveria. Jokia mūsų kūnų dalis neišvengs irimo.*

Šeštoji stadija: *Kūnas supuvęs ir pažaliavęs. Griaučiai jau be mėsos, tačiau dar kraujo spalvos. Kaip mums negalvoti, kad mūsų kūną draskys šunys?*

³⁰ Arti (apie 1260), Vezzolano (apie 1280), Montefiascone (1302) ir Jeano du Pré „Valandose“ atsiskyrėlis pasirodo net ir šalia stovinčių numirėlių.
³¹ Liebrecht F. *Die Quellen des Barlaam und Josaphat // Jahrbuch für romanische und englische Literatur*. 1860. II.

P. 314–335; Yule H. *Buddha and St. Josaphat // Academy*. 1883. I. Rugsėjis; Jacobs J. *Barlaam und Josaphat, English lives of Buddha*. London, 1896.
³² Strzygowski J. *Die Miniaturen des serbischen Psalters der Kgl. Hof- und Staatsbibliothek in München*.

Wien, 1906. P. 11–12. Pav. 8.
³³ Anderson W. *A Collection of Japanese and Chinese Paintings in the British Museum*. London, 1886. P. 87, Nr. 77 (9) ir p. 121, Nr. 205; Deshayes E. *Makémonos Japonais illustrés du musée Guimet*, be datos (polikopija).

Septintoji stadija: *Iš kūno belikę griaučiai, kurių nariai dar tebėra susiję. Vyro griaučius nuo moters griaučių skiria tik mėsa. Jų griaučiai vienodi.*

Aštuntoji stadija: *Griaučių kaulai tapo palaidi ir pabiros. Visa, kas labiau-siai traukia mūsų akį, supūva ir virsta dulkėmis.*

Devintoji stadija: *Senas kapas tarp vešlios augalijos. Kai panūdę aplankyti kapą, užkopiame ant Toribės kalno, ar beišvystame dar ką nors, be rasos lašų ant to kapo?*

Ir tas vargšas kūnas, iš kurio nebelikę nieko, buvo kūnas kokio nors garbaus žmogaus: kartais tai esti imperatorė, gyvenusi IX amžiuje (Dandin), kartais Ono no Komači, moteriškos gracijos ir rašytojos pavyzdys, kurios eilės išgelbėjo pasaulį nuo bado, sukeldamos audrą didžiosios 866-ųjų sausros metu.

Vakaruose šis žengimas į nebūtį pereina irgi panašias stadijas. Pirmasis iš trijų Subiaco³⁴ lavonų dar beveik nepasikeitęs. Jei ne sustingimas, irimo nebūtų nė ženklų. Jis atitinka tai, kas Tolimuosiuose Rytuose laikoma pirmuoju etapu. Antrasis lavonas pradeda gesti, o trečiasis jau visiškai pūva. Čia labai tiksliai reiškiasi ketvirtojo etapo požymiai: ant visų kūno dalių tebėra mėsa, bet jau matyti „krūtinės ir galvos kaulai“. Trims gyviesiems metodškai paaiškinamos nykimo fazės. Jacopo del Casentino tapytame pano ir Pizoje (160 pav.) evoliucija prasideda antroju etapu: pirmasis kūnas išpūstas it balionas, žandai taip pat išsipūtę, pilvas siaubingai iškilęs; antrajam numirėliui yra ketvirtoji stadija, trečiajam – šeštoji ar septintoji. Nebegalima suprasti, ar griaučiai kraujuoti, ar ne. Kremonoje³⁵ ir diptike, kuris priskiriamas Bernardo Daddi'ui (apie 1340, Florencija), trys lavonai guli bendroje kapo duobėje. Kiekvienas jų yra ne tiek žymus personažas (karalius, prelatas, riteris ir t. t.), kiek nauja dūlėjimo stadija. Poggio Mirteto³⁶ mieste, priešais vainikuotą karalių ant žirgo, suguldyti trys karalių lavonai, kurie, atrodo, vaizduoja smukimo seką. „Padavimas apie tris numirėlius“ virsta „Padavimu apie tris stadijas“. Budistinis rutuliojimas čia sutrumpintas, bet išreiškia tą pačią mintį tais pačiais terminais.

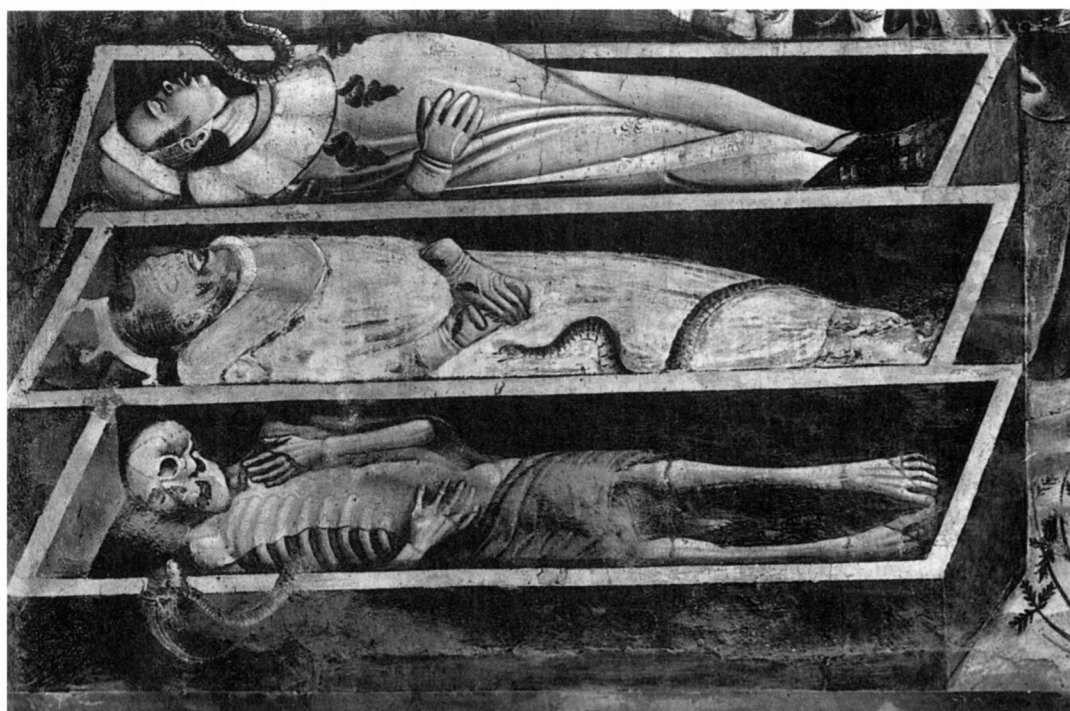
Tai pūvantys kūnai savo karstuose, tikrai atsidūrę ant kapo plokštės. Atviras kapas, rodantis visą savo turinį, argi tai nėra „Padavimas“, perkeltas į tikrovę? Drama tęsiasi su tikrais gyvaisiais ir tikrais mirusiais, sukrėsdama šventąją tradiciją: krikščionims niekas nepražūva – nei siela, nei jos apvalkalas, sukurtas pagal Dievo atvaizdą. Gotikinės gulinčios antkapių figūros ilsisi atmerktomis akimis, laukdamos, kol

³⁴ Servières G. Ten pat.
Pav. p. 27.

³⁵ Künstle K. Ten pat.
Pieš. IV ir Guerry L.

Ten pat. Pav. 19.

³⁶ Guerry L. Ten pat. Pav. 17.

160. TRYS KŪNO PO
MIRTIES STADIJOS.

Mirties triumfo
fragmentas. Campo
Santo Pizoje freska,
1350–1360.

pašauks jas trimitai. Ir jokia kančia jų nebekeičia. Jie jau priklauso amžinajai tvarkai. Mirtis nuvalo visus trūkumus ir atjaunina. Ilgą laiką visi mirusieji būdavo prisikėlimo amžiaus – kaip buvo nustatę teologai, Kristaus amžiaus, trisdešimtys–trisdešimt trejų metų. Sutartyje dėl savo kapo Liudvikas XI dar patikslins, jog norėtų, kad jo „veidas būtų kaip galima gražesnis ir jaunas, ir lygus... ir nebūtų jis nė kiek praplikęs“³⁷. Suteikdamas mirusiesiems ramybę ir nevystantį grožį, menininkas išreiškia pačią savo tikėjimo tiesą.

Mintis atvaizduoti pūvantį kūną priklauso atšiauresnei religijai. Ji sutampa su asketiškąja krikščionybė, bijančia gyvenimo, priešiška grožiui ir laimei, apie kurios nepaprastą panašumą į budistines koncepcijas rašo Huizinga³⁸ savo knygoje „Viduramžių ruduo“. Skulptūriniai kapai, pateikiantys apmąstymui lavono vaizdą, kyla tiesiogiai iš tapybos, kuri jau ištisą šimtmetį vaizdavo pūvančius numirėlius. Beje, seniausias pavyzdys, datuotas 1362 m., yra Italijos prieigose, La Sarraze, Šveicarijoje,

³⁷ Mâle E. *L'Art religieux de la fin du Moyen Age*. P. 401; Courajod L. *Leçons*

professées à l'École du Louvre. Paris, 1901. P. 453 ir 454.

Moyen Age. Paris, 1932. P. 167.

³⁸ Huizinga J. *Le Déclin du*

kur jis tęsia transalpinių freskų temą. Prancūzijoje vienas pirmųjų, panorėjęs matyti savo pūvančio kūno atvaizdą ant savo kapo, Guillaume'as de Harcigny³⁹ iš Laono († 1393), apsilankė Rytuose ir grįždamas Italijon galėjo pats matyti Pizoje grandioziną „Susitikimo“ vaizdą.

Tokius bareljefus dažnai lydintys įrašai kartais atkartoja senų padavimų žodžius, kurie įkvėpdavo gotikos meistrus:

Tokie, kokie jūs esate, mes buvom,

Tokie, kokie mes esame, jūs būsit...

skelbia viename XIII amžiaus pasakojime numirėliai, tarp kurių vienas yra kardinolas. „Netrukus tu būsi toks kaip aš, dvokiantis lavonas, kirminių penas“, primena užrašas virš kardinolo Lagrange'o, mirusio 1402 m. Avinjone, palaikų, atvaizduotų tos pačios stadijos kaip trečiasis Pizos freskos lavonas (161 pav.). Tačiau ši sentencija sutampa ir su rytietiškomis eilėmis: „Kaip mums negalvoti, kad mūsų kūną draskys šunys?“ Tame pačiame mieste⁴⁰ buvo nutapytas ir sutrešęs moters kūnas atvirame karste – vakarietiška Ono no Komači – su epitafija:

Buvau kadaise moteris graži,

Padarė šitokią Mirtis žiauri...

161. TREČIOJI KŪNO
PO MIRTIES STADIJA.
Kardinolo Lagrange'o
antkapis. Avinjonas,
Petit-Palais muziejus.

³⁹ Fleury E. *Antiquités et monuments de l'Aisne*. Paris, 1882. IV. Pav. 668 ir p. 241.

⁴⁰ Tradicija šį paveikslą, kuris buvo Avinjono Celestinų vienuolyne, priskyrė karaliui René Anžujiečiui,

plg. De Quatrebarbes. *Oeuvres du roi René*. Angers, 1845. P. CL.

Moulins'o mieste, ant netikro kapo akmens, vaizduojančio numirėlį pratrūkusių pilvu (penktoji stadija), yra užrašas: „Iš mano kūno, kitados gražaus, belikę vien puvėsiai“, primenantis „Devynių stadijų“ eilutę: „Kūnas, kadaise buvęs toks gražus, dabar apgailėtinas“. Šiais žodžiais, skambančiais taip pat, mokoma krikščioniško nusižeminimo. Panašios sentencijos jau buvo rašomos ant kapo plokščių, tačiau tai buvo daroma glaustu stiliumi⁴¹ ir be jokios plastinės transpozicijos, tuo tarpu viduramžiams baigiantis šie tekstai, jau platesni, susijungia su šiurpiomis iliustracijomis, kurias jie komentuoja. Budistinė „Susitikimo“ scena spontaniškai atkuriamą Vakaruose, ir Sidhartos vietą užima lankytojas arba praeivis.

Šio susitikimo variantas su stovinčiais numirėliais, kaip jie matomi ištisoje serijoje tokių atvaizdų, išsidėsčiusių nuo Santa Margarita prie Melfi'o, Atri'o katedros, Montefiascone's San Flaviano ligi prancūziškų poemų ir figūracijų, atitinka taip pat vieną tikslią tos pačios misterijos versiją: Centrinėje Azijoje, Kizile⁴², viename tapinyje Marino grotoje (prieš IX a.), skeletas ne guli, o stovi priešais vienuolį. Kaukolė, pasigręžusi į vienuolį, kažką jam sako. Visiškai panašus atvaizdas yra pranciškono, matyt, paties šventojo Pranciškaus, ranka rodančio į numirėlį žemutinėje Asyžiaus bažnyčioje⁴³ (apie 1325) (162 pav.). Toks veikėjų skaičiaus sumažinimas ligi dviejų nėra išimtis. Panašių pavyzdžių esama Padujėje (Šv. Antano kapitulos salė), Como mieste (Broletto freska), Neapolyje (skulptūrinė plokštė San Pietro Martire bažnyčioje, 1361⁴⁴), viename prancūziškame XV amžiaus rankraštyje⁴⁵. Galima būtų netgi svarstyti, ar ši eliptinė formulė nebuvo tokia pačioje pradžioje, ir gal tik vėliau figūrų skaičius patrigubėjo siekiant didesnio pamokymų įtaigumo ar laikantis Trejybės simbolikos⁴⁶.

Šiose vizijose pabrėžtinai vienas naujas elementas: gulintys žmonės, su nepaliamajai dūlėjančiais kūnais priversti nejudėti ir tylėti, įžūliai liudija tikrovę ir neišvengiamus gamtos dėsnius, tuo tarpu stati skeletai, kalbantys ir veikiantys, sulaužo tuos dėsnius ir įžengia į antgamtinę

⁴¹ P vz., šventojo Petro Damiano, Ostijos vyskupo, mirusio 1072 m., epitafija: *Quod nunc es fuimus, es quod sumus, ipse futurus* ir Overnės kapo (1270): *Tals co tu iest e ieu si fui, e tu seras tals co ieu sui*, plg. Guerry L. Ten pat. P. 46–47.

⁴² Grünwedel A. *Alt-Kutscha*. Berlin, 1920. Pieš. XVIII, pav. 4.

⁴³ Kleinschmidt B. *Die Basilika San Francesco in Assisi*. Berlin, 1926. II. P. 210. Pav. 143.

⁴⁴ Schulz H. *Denkmäler der Kunst des Mittelalters in*

Unteritalien. Dresden, 1860. III. P. 53. Pav. 135.

⁴⁵ Paryžius, Nac. bibl., pranc. rankr. 1023.

⁴⁶ Servières G. Ten pat. P. 24.

162. VIENUOLIS IR SKELETAS.

Kairėje: Kizilas, Centrinė Azija, prieš IX a.
Dešinėje: žemutinės Asyžiaus bazilikos freskos fragmentas.

sferą. „Visų mokslų šaltinyje“⁴⁷ Sidrachas, paklaustas: „Ar mirusieji grįžta į šį laiką?“, atsako: „Tik vienai akimirkai, atėjus tikrajam pranašui (Jėzui Kristui) ir per Paskutinį teismą“. Numirėliai, stovintys greta žmonių, nėra tikri numirėliai, o tik dvasios, įgavusios lavonų, artimų velnio karalijai, pavidalą. Pragaras susijungia su fiziniu irimu ir suteikia jam daug jėgos. Dėl to matysime išsirutuliojant mirties šokį, kurio šiurpus demonstravimas lydi „Padavimą apie susitikimą“.

Lauferis įžvelgė jo kilmę esant azijietiška⁴⁸. Budistinėje mitologijoje, kur gyvų lavonų ypač daug, jie dažnai prisideda prie demonų pasaulio. Kai kurie Papijano sėbrai pasipuošę mirties ženklais. Kaip jau matėme, *Lalita-Vistara* tekste minimi tokie, kurių „kūnai geibūs, tiesiog kaulų krūva... kitų oda, mėsa ir kraujas sudžiūvę“, o vienas toks su kaukole

⁴⁷ Sidrachas „Visų mokslų šaltinis“ buvo sukurtas paskutiniajame XIII a. ketvirtyje, plg. Langlois Ch.-V.

La Connaissance de la nature et du monde au Moyen Age. Paris, 1911. P. 250.

⁴⁸ Laufer B. *Origin of our*

Dances of Death. Ištrauka iš *The Open Court*, p. 597–604, be nurodytos datos, Doucet bibliotekoje.

vietoje kaukės iškaltas Gandharo reljefe⁴⁹. Vienoje Tuanhuango vėliavoje (maždaug X a.) per Maros antpuolį pasirodo du skeletai: vienas mosuoja nukirsta galva, kitas, šokinėdamas ant liepsnojančio padėklo ir šaudydamas iš lanko, jau mėgina šokio žingsnį (163 pav.). Viena Songų laikotarpio dailininko Kong Kai⁵⁰ ritinėlyje gauja velnių skeletų artinasi visai vaipydami ir mostaguodami išnarintais kaulais (164 pav.).

Taip pat atrodo ir kapų dvasios, tokios kaip vetalai ir čitipačiai. Vetalai – tai tokios dvasios, kurios lanko kapines, įsikverbia į numirėlius ir suteikia jiems magiškų galių. Mirusieji atgyja ir vėl gyvena. Juda, kalba. Knygoje *Vetalapančavimčati* yra dvidešimt penkios istorijos apie

163. DEMONAI
SKELETAI.

Tuanhuangas, apie X a.
Paryžius, Guimet
muziejus.

164. DEMONAS
SKELETAS.

Kong Kai ritinėlis,
XIII a., fragmentas.
Vašingtonas, Freero
galerija.

⁴⁹ Grünwedel A., Burgess J.
Buddhist Art in India.
London, 1901. P. 99.
⁵⁰ XIII a., Vašingtonas,
Freero galerija.

vetalus, papasakotos vieno lavono. Kai kurie vetalai tampa žmonių bendrininkais įvairiuose jų nuotykiuose. Jų mitai, žinomi Indijoje, paplinta po Tibetą, didžiųjų burtininkų šalį; šie sukuria specialų ritualą jiems užkeikti. Dvasios atvaizduotos tapyboje. Vieno medaliono bordiūre⁵¹ atgaivintos ištisos kapinės. Vetalų galia mirusieji atsikelia ir, vilkėdami savo kūniškąją apvalkalą, šoka mirties šokį. O čitipačiai, kapinių saugotojai, tėra tik skeletai. Du iš jų užima vietą įprastinėje Jamos, pragaro ir mirties dievo⁵², aplinkoje. Pora šoka ant palaikų. Kaip ir Tuanhuango demoną skeletą, juos siaučia liepsnos. Atrodo, girdėti skubrus ir sausas jų kaulų barškėjimas. Ir vis dėlto įnirtingame pabaisų ir dievybių siautuly smarkiausiai trypia numirėliai.

Taip pat kaip ir Vakaruose, mirties šokiai įvedami į teatrinius spektaklius, vaidinamus per budistines apeigas. Prieš keletą metų Pekino lamaistų šventykloje dar buvo kaukolės pavidalo kaukių ir drabužių su išpieštais skeletais. Vienas Tuanhuango vėliavos demonas atrodo pats taip persirengęs, ir tai liudija, jog tokie drabužiai tuo laikotarpiu jau buvo dėvimi. Tibete du čitipačiai įsiveržia į žaidimą Tsam⁵³ ir užpuola varną vagilę. Kitame žaidime mirties demonai pasirodo irgi su juodais ir baltais skeletais ant drabužių ir bando kaip viduramžių vaidinimuose pagrobti žmogų.

Visi keliautojai kalba apie Centrinės Azijos baletus su atgijusiais numirėliais, kurie sustingusiame liūdname peizaže kartoja gestus bei judesius, nesikeičiančius jau ištisą tūkstantmetį⁵⁴. Vyrauja nuomonė, kad jiems pradžią VIII amžiuje davė Padmasambhavas, kai, atėjęs iš paslaptinių Odijanios kraštų vienuolis raganius, budizmo Tibete apaštalas, pastatė Samjaso vienuolyną ir per jo pašventinimo iškilmes buvo suvaidintas

⁵¹ Grünwedel A. *Mythologie du bouddhisme*. P. 194. Pav. 163.

⁵² Grünwedel A. *Mythologie du bouddhisme*. Pav. 144; Pander E., Grünwedel A. *Das Pantheon des Tschangtscha Hutuktu // Veröffentlichungen aus dem Kgl. Museum für Völkerkunde*. Berlin, 1890. I. P. 98. Nr. 253; Linossier R. *Les Peintures tibétaines // Mélanges Linossier*. Paris, 1932. Nr. 41; Cernuschi muziejus, *Quatrième*

Exposition des arts de l'Asie // Art bouddhique. 1913. Nr. 313; Getty A. *The Gods of Northern Buddhism*. Oxford, 1914. Pieš. LII, pav. 6 ir pieš. LV.

⁵³ Grünwedel A. *Mythologie du bouddhisme*. P. 170. Pav. 143.

⁵⁴ Knight E. F. *Where Three Empires Meet*. London, 1987. P. 208 ir toliau. Šių lamaistinių misterijų aprašymas ir atvaizdas pateikti Waddell L. A. *The Lamaism of Central Tibet*.

London, 1895. P. 525 ir p. 528; Posdnayef A. *Croquis de la vie des monastères bouddhiques en Mongolie*. Saint-Petersbourg, 1887. P. 396–397.

pantomimos spektaklis, vaizduojantis fundatoriaus gyvenimą⁵⁵. Visas šis gyvenimas neatskiriama susijęs su šokiais bei lavonais ir drauge apimantis Palaimintojo istorijos elementus. Jis, kaip ir Buda, yra karališkos kilmės ir gimęs ant lotoso, taip pat pasirinkęs tremtį, bet ją pradėjęs žmogžudystėmis ir šokiais su „kapinių apdaru, išpuoštu griaučiais“. Jis, kaip ir Buda, buvo gundomas, tačiau kapinėse, ir būtent tenai dakinės, vampyrai su numirėlių galvomis, ir lavonai jam atidavė savo egzorcizmų knygas. Tuomet šiuose kraštuose paplito barbariškas kultas, griežtai priešingas švelniam Šakjamunio mokymo misticizmui. Prie jo iškilmingų spektaklių bei raganavimo ritualų su jų, kaip kokioje liturgijoje, įsitvirtinusiomis nerašytomis taisyklėmis nuolat prijungiamos niūrios temos. Pagal *rGyalrabs*, vienas Tsam šokis jau buvo šokamas pirmojo budistų karaliaus Srongdzangambo valdymo laikotarpiu (apie 630). „Tibeto metraščiai“, 1327 m. sukompiliuoti iš senovinių šaltinių pačiame Samjase, rašo apie panašius vaidinimus, užiant miniai aikštėse, pilnose žmonių juodomis galvomis, ir griaudėjant muzikos instrumentams⁵⁶. Kai Rubrouckas⁵⁷ ir Odorikas Pardenonietis⁵⁸ kalba apie tibetiečius, jie pristato juos makabriškoje šviesoje, darančius iš savo tėvų kaukolių puodus ir dubenis. Taip pat ir jų šalies legendose minimos kaukolės, iš kurių geriamas kraujas⁵⁹.

Lamaizmo ekspansija vyksta kaip tik XIII ir XIV amžiuje. Mongolų sostinė, 1264 m. perkelta į Chanbaliką, tam sudaro ypač palankias sąlygas. Lamą Pags-Pa, kuris išrado tibetiečių alfabetu paremtą raštą, palengvinantį transkripciją iš kinų kalbos, Chubilajus paskelbia budistų bažnyčios galva. Didžiajam raganiui rDo-rje-dpal (1284–1376) buvo pavesta prižiūrėti ritualus. Ligi Juanų dinastijos valdymo pabaigos

⁵⁵ Hackin J. *Mythologie du lamaïsme // Mythologie asiatique illustrée*. Paris, 1928. P. 151; Toussaint G. Ch. *La Padma Than yig // Bulletin de l'École française d'Extrême-Orient*. 1920. XX. P. 13 ir toliau.
⁵⁶ Laufer B. *Die Bru-ze Sprache und die historische Stellung des Padmasambhava // T'oung pao*. 1908. P. 38.
⁵⁷ Rubrouck Guillaume de. *Récit de son voyage // traduit par Louis de Backer*. Paris, 1877. P. 121. Vienuolis

Baconas, vyresnysis Rogerio Bacono brolis, rašydamas apie Rytus, irgi mini tibetiečių paprotį pasilikti savo tėvų kaukoles ir paskui iš jų gerti. Žr. Bergerono rinkinys, p. 20.
⁵⁸ H. Cordier (*Odoric de Pardenone*. Paris, 1981. P. 449) rašo, kad Odorikas, grįždamas atgal, keliavo per Tibetą ir tikriausiai matė Lasą 1328 m., B. Lauferis (*Was Odoric of Pordenone ever in Tibet? // T'oung pao*. 1914. P. 405–418) šiai

hipotezei prieštarauja.
⁵⁹ Toussaint G. Ch. *Le Padma Than yig // Journal asiatique*. 1923. P. 282; žr. taip pat Rockhill W. W. *On the Use of Skulls in Lamaist Ceremonies // Proceedings of the American Oriental Society*. Philadelphia, 1888 ir Collin V. *Les Crânes humains dans l'art lamaïque // Bulletin de l'Association franco-chinoise*. 1913. V. P. 167.

Pekinas tampa lamaizmo centru⁶⁰. Jis taip pat ir pranciškonų centras su savo vyskupija ir misijomis, akredituotomis toje pačioje sostinėje. Mažesnieji broliai turėjo galimybę susipažinti su tomis misterijomis. Beje, kaip rašo Mâle'is⁶¹, būtent pranciškonai sugalvoję mirties šokius Europoje.

Manoma, kad šis baletas gimęs iš pamokslo su mimikos elementais. Vienas elgetaujantis vienuolis, kalbėdamas apie mirtį ir norėdamas pailiustruoti savo žodžius, juos palydėjęs gyvomis scenomis. Statistus, aprengtus karaliais, dvasininkais, kareiviais, artojais, einančius pro jo sakyklą, staiga sučiupdavo aktoriai, apsisiautę baltomis drobulėmis. Tiesioginė šių dramatiškų pantomimų tąsa buvo didžiulės kompozicijos, kur daugybė personažų šokdavo su numirėliais. Argi tokios genezės mums nepatvirtina Asyžiaus freska, kur pats šventasis Pranciškus oratoriaus poza rodo į skeletą?

Šiame paveiksle užvis daugiausia analogijų su Kinijos Turkestano freska, kuri daugeliu šimtmečių už jį senesnė. Toks pat glaudus ryšys, atrodo, sieja ir bažnyčiose vaidinamas misterijas su lamaistų šokiais. Pamokslininkas, kuris gyvą atiduoda pagrobti vaiduokliams, yra raganius, ir jo veiksmas – ne tiek pamaldi alegorija, kiek egzorcizmas⁶².

165. ČITIPAČIAI.
Kairėje: tibetiečių
tapinys.
Dešinėje: Niurnbergo
kronika, Wolgemut,
1493.

⁶⁰ Grünwedel A. *Mythologie du bouddhisme*. P. 48 ir toliau.

⁶¹ Mâle E. *L'Art religieux en France à la Fin du Moyen Age*. P. 362.

⁶² B. Lauferis (*Origin of our Dances of Death*. P. 602) pabrėžia kitą elementą – Mirties juokdary, kuris taps

„Death's fool“ Shakespeare'o komedijoje „Akis už akį“, – bendrą visiems mirties šokiams Vakaruose (žr. Langlois E. H. Ten pat. I. P. 139 ir 253), taip pat ir šamanų mirties šokiams.

Šokančių numirėlių atvaizdus taip pat tiesiogiai perdavė piešiniai: Wolgemuto ir jo dirbtuvės iliustruotoje Schedelio *Liber Chronicarum*⁶³ (1493) parodyti du skeletai, ne šokantys su gyvais žmonėmis, o strak-sintys ant lavono, kuris irgi pradeda judėti. Pora čitipačių vienoje Niurn-bergo graviūroje beveik be pakeitimų (165 pav.).

Mirties temų suklestėjimui viduramžių gale labai palankus buvo pats jų plėtojimosi pobūdis. Naujasis Kančios kultas, Apokalipsės ir Praga-ro atgaivinimas, polinkis į melodramą ir alegorijas skatino plėsti šių vizijų apimtį. Bet visos jų formos, gulintys kūnai su jų dūlėjimo stadi-jomis, stovintys bei šokantys kūnai atspindi visą mirties spektrą, kuris įkyriai persekiojo budistinę Aziją. Aktorių šokiai šiuos ryšius papildė dar vienu elementu, ir nė kiek ne mažiau šokiruojančiu.

⁶³ Stadler F. I. *Michael Wolgemut und der nürnberg-er Holzschnitt im letzten Drittel des XV. Jahrh.* Strasbourg, 1913. P. 264. Pieš. 15.
Piešinį kopijavo vienas Dürerio mokinių.

III. MANDALOS. *Budistinė mandala. Gotikinė mandala. Transmigracijos ratas ir jo vakarietiškos metamorfozės.*

Klasikinėje antikoje su jos vaiduokliais ir gestikuliuojančiais skeletais glūdi būsimasis Mirties ciklo, – tokio, koks išsiskleis viduramžiais, – gemalas, tačiau visose jo fazėse ir su ta pačia mokymo dvasia tiesiogiai prieky jo žengia Centrinė ir Rytų Azija, įtvirtindama savo pirmumą konvergencijų tinkle.

Šis svarbus reiškinys apibūdina ištisą aspektą tos epochos, kur staiga ėmė veikti ir susidūrė tiek skirtingų jėgų, dažnai paskleisdamos panašias sistemas. Apie daugelį tokių atvejų jau kalbėjome.

Krūtingalviai genijai, pirmiausia įvesti graikiškų-romėniškų srovių, vėliau azijinių pragarų vėl perduodami su daugybe kaukių ant visų sąnarių. Gyvas objektas sugražinamas kaip antikinė kanopa, bet paplinta flamandiškuose bestiarijuose demonizuotas, įgijęs ištisus žvėrių ir žmonių kūnus, kaip kad Tolimųjų Rytų „Gundymuose“. Gėlės taurėlapiai Vakaruose išsiskleidžia kaip budizmo ir brahmanizmo dievų sostai, o ne kaip helenistinis įgeidis, prie kurio bus grįžtama jau tik Renesanso laikotarpiu.

Temos, susiformavusios toje pačioje Viduržemio jūros šalių ir Azijos dirvoje, Rytų temos, turėjusios įtakos helenizmui, helenistinės temos, perėjusios į Rytų civilizacijas, išlikusios bei gyvavusios tolimuose jų židiniuose, nepalietos viduramžių sukrėtimų, vėl ima cirkuliuoti tarp abiejų pasaulių. Sąlygojami graikiškojo ir budistinio komplekso, šie atitikmenys ir elementų tapatumai dabar palengvina naują migraciją į Vakarus. Keistai susiklosto likimas: ištisa fantastinių formų grupė išsikelia į tolimas šalis ir po ilgos viešnagės stabiliose kultūrose grįžta atgal. Perėjusios per Indiją, aukštutinę Aziją, Kiniją, jos grįžta pasikeitusios, apaugusios reikšmėmis ir legendomis, pasirengusios vėl įsilieti į Vakarų epopėją.

Nuostabios krikščioniškojo dangaus figūracijos, kur Evangelijos ir Biblijos vaizdai randa sau vietą vėjų rožių bei planetų viduryje, ir Zodiako⁶⁴ vainikai, įsitvirtinę nuo Karolingų laikotarpio, taip pat jaučia nuolatinę šių sutelktų srovių įtaką. Atgaivindami Babilonijos astrologiją,

166. KOSMOGRAFINĖ
ŠIMTO BUDŲ
KOMPOZICIJA.
Kakrakas,
pirmoji V a. pusė.

jie priklauso ne tik nuo helenizmo. Tų pačių šaltinių maitinamos budistinės temos tam tikru metu atnauja kai kuriuos aspektus. Seniausios kompozicijos, žinomos iš plataus tinklo medalionų, reguliuojančių religinių figūrų tvarką, buvo kombinuojamos, beje, su šiomis rytietiškėmis spekuliacijomis. Jos pasirodo tuose židiniuose, kur susitinka budizmo bei Irano civilizacijos ir keliai, jungiantys Kiniją ir Indiją su artimąja Azija – Afganistanu.

Kakrake⁶⁵ visas šventovės kupolas išdekoruotas daugybe ratų: vienas centre, skliauto viduryje, kiti septyni išdėlioti aplink jį. Tačiau kiekvienas jų savo ruožtu suformuoja tokį pat apskritimų vainiką (166 pav.). Ir atrodo, lyg būtum laikrodžių dirbtuvėje, kur begalinė daugybė skritulių, įtalpintų vienas į kitą. Tokie skrituliai sudaro Šimto Budų aureoles.

⁶⁴ Baltrušaitis J. *Cosmographie chrétienne dans l'art du Moyen Age*. Paris, 1939; Beer E. J. *Die Rose der Kathedrale von Lausanne und der kosmologische*

Bilderkreis des Mittelalters. Bern, 1952. P. 33–47; Grabar A. *Les Voies de la création en iconographie chrétienne*. Paris, 1979. P. 167 ir toliau.

⁶⁵ Hackin J. *Nouvelles recherches archéologiques à Bâmiyân*. Paris, 1933. P. 42 ir toliau, p. 79, pav. XI, pieš. LIV, LV, LXIX, LXXI.

Viduryje – bodhisatvas Maitrėjas, giminingas iranėčių Mitrai, apsuptas šešiolikos sėdinčių figūrų. Besiliečiančiuose apskritimuose aplink centrinį Budą – vienuolika mažesnių Budų. Visas paveikslas sukonstruotas pagal dieviškuosius spindulius, kur mandorlos išplaukia vienos iš kitų ir susigrupuoja priklausomai nuo skaičiaus ir šventųjų lankų. Žiūrintįjį apsvaigina nenusakomas žavesys. Analogiškos kompozicijos rastos Bamijane, grotose J ir K⁶⁶. Kušanų ir Sasanidų laikotarpio diadema su trigubu pusmėnuliu, kurią dėvėjo vienas karaliaus medžiotojas, nurodo iš karto ir šių kombinacijų datą – pirmoji V a. pusė – ir kilmę – Persija, tiesiogiai atsigręžusi į astrologinės minties lopšį. Rutulių ir šviesos tinklas aplink religinius vaizdus priklauso nuo geometrijos ir kosminio figūrų išsidėstymo.

Tibete ir Japonijoje šios grafinės konstrukcijos įsilieja į kulto ritualus ir apeigas. Jos vadinamos *mandalas*, o Tibete – *mandaras*. Visa dievų ir nesugriaunamų simbolių hierarchija išrikiuojama aplink pagrindinę galybę jos valdose, rojuje. Aštuonios figūros, tarp kurių yra ir Buda Šakjamunis, spinduliuoja aplink Amoghapašą, bodhisatvo Avalokitešvaro⁶⁷ formą. Aštuoni *Bucchōs*, aštuoni dideli bodhisatvai ir aštuoni Mokslo karaliai paeiliui ištrykšta iš sinkretinio *Bucchō Shoissaibucchō* kaip tiesioginė jo emanacija⁶⁸. Šešiolika bodhisatvų, trisdešimt du bodhisatvai, lydimi daugelio dievų ir genijų ratelių, išrašo koncentrinis apskritimus⁶⁹. Kartais personažai kaitaliojasi su Zodiaku⁷⁰. Spinduliuojanti meilė ir išmintis, išmintis, kuri nušviečia tiesą ir sutramdo nedorybę, meilė, kuri apima visas egzistencijas gailiaširdėje kosminės valdžios geradarystėje, taip pat pavaizduota šiose kompozicijose⁷¹. Daugėja rutulių, jie gausina ženklus ir didina figūros galią. Jų judesiai gimsta ir susijungia į grandinę. Dar niekad pusiau abstrakčios dvasinio pasaulio diagramos nebuvo tokios grynios, taip protingai sudarytos. Ar tai ne jų kontempliavimas leido pažinti didžiąsias paslaptis ir net nirvaną? Tai abstraktus geometrų mąstymas, bet taip pat magija ir dvasių iššaukimas. Ne tik Indija, bet ir visas pasaulis su savo žemynais, dangumi ir visais gyventojais, septyni brangūs objektai ir turtai kas dieną aukojami Palaimintajam, apsupti trisdešimt dviejų sustumtų skritulių tinklo.

⁶⁶ Plg. Monod-Bruhl O. *Guide-catalogue du musée Guimet*. Paris, 1939. P. 111.

⁶⁷ Roerich G. *Tibetan Paintings*. Paris, 1925. P. 59. Pieš. 14, Lasos šventyklos lubos.

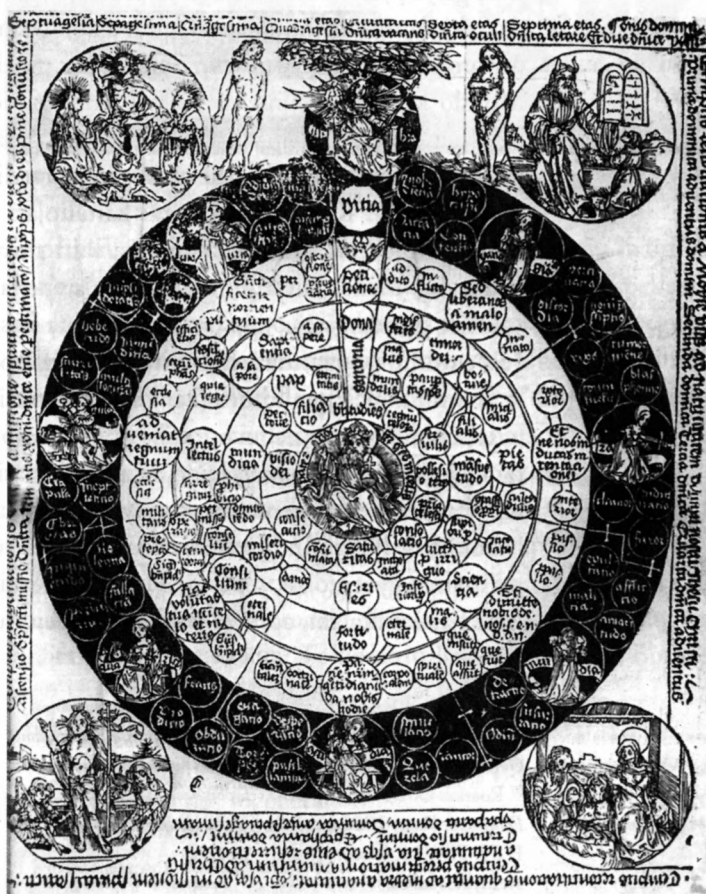
⁶⁸ Hôbôgirin. *Dictionnaire encyclopédique du bouddhisme d'après les sources chinoises et japonaises*. Tokio et Paris, 1930. P. 149, sklt. 2, pieš. XI.

⁶⁹ Anderson W. Ten pat.

P. 81. Nr. 59.

⁷⁰ *Tripitaka* / ed. de Tokio. 1934. VII. Nr. 10–13.

⁷¹ Anesaki M. *Quelques pages de l'histoire religieuse du Japon*. Paris, 1921. P. 43 ir toliau.

167. MANDALOS.

*Iš viršaus į apačią ir
iš kairės į dešinę:*

*Tripitaka, budistinė
enciklopedija.*

Švč. Mergelės

*Džiaugsmas ir Triumfai,
W. Traut, apie 1510.*

*Ydos ir Dorybės,
Niurnbergas,
apie 1490.*

Vakarietiškos kompozicijos, jau spėjusios patirti arabų astronomų įtaką, atkurdamos senąją rytietišką paveldą, kuris, palyginti su helenizuotomis sistemomis, buvo daug griežtesnis ir laukinis, galų gale priėmė šią abstrakcijų ir simbolių gausybę. Nuo XV amžiaus daugelis rate esančių figūrų tampa tikromis mandalomis (167 pav.). Vienoje Trauto graviūroje penkiolika skritulių yra susieti koncentriniais apskritimais. Jie sudaro trigubą rožę ar veikiau medalionų grandinę, kur atvaizduotos Evangelijos fazės. Centre – „rojuje“ – patalpinta Trejybė. Švenčiausioji Mergelė su šventąja Ona taip pat savo valdose. Vainikuose paeiliui eina penki jos Džiaugsmas, penki Skausmai, penki Triumfai, kurie pasirodo kaip dieviškosios galybės emanacija su aureole. Kaip ir Azijoje, paslėptus daiktų ryšius atskleidžia visa serija rotacijų.

Vienoje baviškoje graviūroje (apie 1490)⁷² panaši mašinerija suka Ydas ir Dorybes: devyniasdešimt skritulių su įrašais slenka keturių koncentriškų ratų viduje; centre – Visagalis. Penkiasdešimt septyni skrituliai su didžiosiomis nuodėmėmis ir jų palydovais, kur dominuoja Superbia ir Nuopuolio scena, išsiskleidžia penktajame juodame žiede. Čia taip pat perduodami sukamieji judesiai nurodo ryšius tarp jėgų. Sentencijos, žodžiai, pritaikyti atskiroms Dorybėms, trykšta iš Kūrėjo kaip ratilų debesėlis ir atsimuša į aplinkui susibūrusias atitinkamas Ydas: Atlaidumas, Pamaldumas atsiduria priešais Rūstumą, Piktinimąsi, Piktžodžiavimą. Šviesiosios zonos spindesys pastumia tamsiąją zoną į šalį. Taip pavaizduotas moralinis pasaulis tampa suprantamas, tačiau toks supažindinimas su juo, taip pat kaip ir mandalos atveju, įgauna magišką pobūdį. Tikslinant mechanizmą ir santykius tarp Ydų ir jas nugalinančių Dorybių, šifruojant bei sukiojant jų vardą ir jų figūras, ratų žaidimas, trumpai tariant, padeda užkirsti kelią blogiui⁷³.

Kompozicijose atsiranda naujas elementas: ratai įgyja pertvaras – stipinai juos suskirsto į septynis lygius skyrius, susigrupavusius aplink centrą. Bet ir pati sistema taip pat yra budistinė ir siejasi su transmigracijos (bhavačakro) ratais. Pagal *Vinaya*, „Discipliną“, budistų Šventųjų Raštų antrąją pintinę, ir pats Šakjamunis įsakęs jos vaizdus nutapyti virš kai kurių vienuolyno dalių tokiu būdu:

⁷² Major E. *Holzschnitte des XV. Jahrh. in der öffentl. Kunstsammlung zu Basel*. Strasbourg, 1908. Pieš. 17. Graviūros aprašymą žr. Schreiber W. L. *Handbuch*. IV. Nr. 1862.

⁷³ Paveikslai su įrašais ir simboliais, išskirstyti ratų ir bordiūrų viduje, dažni taip pat ir liaudies graviūrose Centrinėje ir Rytų Azijoje. Dalis jų rasta Tuanhuange, kai kurios jų priskiriamos X a.,

žr. Stein A. M. *Serindia: Detailed Report of Explorations in Central Asia and Westernmost China*. Oxford, 1921. Pieš. CIX ir CII.

Reikia nubrėžti apskritimus, kurie sudarytų ratą, viduryje įstatyti ašį. Paskui penkiais stipiniais atskirkite penkis kelius: žemiau ašies ir iš abiejų pusių – alkani demonai ir gyvūnai; viršuje reikia tapyti žmones ir dievus⁷⁴.

Sansaro, begalinio Gyvybės ciklo rato, viduje sukasi penki atgimimo – pragariško, demoniško, žvėriško, žmogiško, dieviško – keliai, priklausomai nuo būtybės kalčių ir nuopelnų. Ašyje Budos atvaizdas ir dar trys pavidalai: balandis, simbolizuojantis Geismą, gyvatė, simbolizuojanti Pyktį, kiaulė, simbolizuojanti Nemokšišumą.

Ši kompozicija, VI amžiuje⁷⁵ pakartota Adžantoje, nepakinta nei Tibete, nei šiuolaikinėse kinų šventyklose. Tik šeštasis, atgimimo tarp asurų, kelias paprastai pridedamas prie kitų, tuo tarpu ašyje dar atsiranda žmonių, kurie kyla prie dievybių ir leidžiasi į pragarus. Visi atitvarai sudaryti ne tiek kaip lygios plokštumos, kiek kaip langai, atverti į pasaulio vaizdus.

Du šio paveikslo elementai sutampa su Bavarijos mandala: Ydų ir Dorybių, sluoksniuojamų su gyvenimų skirtingose sferose eilėmis, moralinė tema ir pertvarų, skiriančių gimimų kelius, priklausomus nuo klaidų ir nuopelnų, forma. Boscho „Septynių nuodėmių“⁷⁶ figūracijos panašumas dar akivaizdesnis. Ji yra tokiam pat rate su tokio pat būdu išdėstytais stipiniais ir be medalionų. Be to, tai nėra ženklai ir abstrakčios alegorijos. Viskas vyksta gamtos aplinkoje, namuose, lyg kokiuose mažyčiuose nepriklausomuose pasauliuose. Ratas čia taip pat yra nelyginant langas rožė. Tai tas pats magiškas žaidimas kaip Adžantoje.

Bhavačakras lemia ir „Išminties veidrodžio“ su jo Gyvenimo ir Mirties ciklu kompoziciją vienoje vokiečių graviūroje, rodančioje skirtingus perėjimo per pasaulį būdus ir kaip už juos atlyginama (168 pav.). Ašis čia platesnė, joje, kaip ir budistiniuose ratuose, matyti keleivis, kopiantis laiptais, kuriais jis paskui leisis, o abiejuose laiptų galuose jo tykoja viename demonas, kitame Mirtis. Atitikimai tarp gyvenimų sekos transmigracijos rate ir sielų likimo pagal krikščioniškąją dogmą atrodo netikėti. Randame tuos pačius šešis atgimimo kelius. Gimimo zonoje tarp pragarų, apačioje, yra Leviatano nasrai; gimimo zonoje tarp

⁷⁴ Maspero H. *Mythologie de la Chine* // *Mythologie asiatique illustrée*. Paris, 1928. P. 346.

⁷⁵ Waddel L. A. *Buddha's Secret from a Sixth Century Pictorial Commentary and*

Tibetan tradition // *Journal of the Royal Asiatic Society*. 1894. Balandis. P. 367 ir toliau.

⁷⁶ Madridas, Prado muziejus (prieš tai – Eskorialis). Tolnay Ch. de. *Hieronymus*

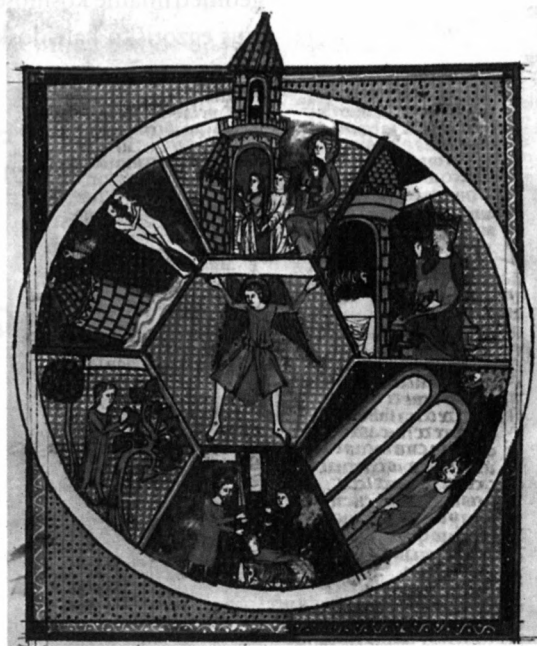
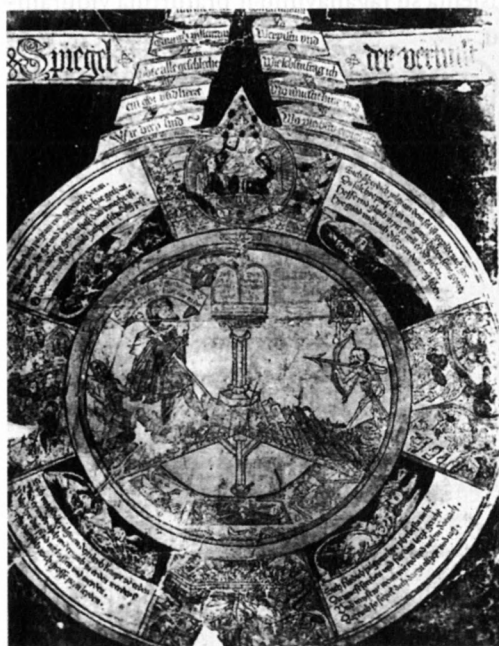
Bosch. Bâle, 1937. Pieš. 3 ir Combe J. *Jérôme Bosch*. Paris, 1946. P. 9 ir pieš. 2–8.

168.
TRANSMIGRACIJOS
RATAS.

Viršuje: tibetiečių
tapinys. Hamburgo
muziejus.

Apačioje kairėje:
Išminties veidrodis,
Niurnbergas, 1448.

Apačioje dešinėje:
Šeši pasaulio amžiai,
Meilės brevijorius,
Meistras Ermengau,
XIV a. Paryžius,
Nacionalinė biblioteka,
pranc. rankr. 857,
lap. 56 v.

dievų, viršuje, – Trejybė su Švenčiausiąja Mergele ir Išrinktaisiais. Kairėje, gimimų tarp gyvulių sferoje, vyksta gyvenimas nuodėmėje, pavaizduotas kaip linksma puota, o gimimo tarp žmonių – doras gyvenimas koplyčios su kryžiumi šešėlyje. Priešais – mirusiųjų prisikėlimo ir Pasakutinio teismo vaizdai, išskirstyti į dvi sferas. Išrinktieji yra gimimo tarp asurų zonoje, o pasmerktieji – tarp išalkusių demonų. Vaizdai kaitaliojasi su angelų figūromis ir įrašais, bet jų išdėstymas dera su budizmo įstatymais, pagal kuriuos naujieji gyvenimai duodami kaip atlyginimas už ankstesnius. Graviūra, be abejo, buvo pagaminta apie 1488 m.⁷⁷ Niurnberge, kur Wolgemutas dar po kelerių metų išgraviravo du šonkančius čitipačius.

Meistro Ermengau „Meilės brevijoriuje“⁷⁸ (XIV a.) vienas ratas su šešiais atitvarais apima ne vieno žmogaus, o viso pasaulio gyvenimą: bibliniai medžiai, atitinkantys jo vaikystę, paauglystę, jaunystę, brandą, ir Kristaus amžius, kuris juos atnaujina, išdėstyti skritulio viduje nelyginant transmigracijos rate.

Šios budistinės formos, uždėtos ant ratu judančių tinklų, įamžinančių islamizuotos antikos tradicijas, juos vėl iš naujo sudarinėja dauginamos ir greitindamos apsisukimus. Taip jos priartina naują vystymosi etapą, dar griežtesnį ir sudėtingesnį, ir įveda apibrėžtas kerėjimo ir švento apreiškimo temas. Taip pat kaip ir mirusiųjų iššaukimas, diagramos su rožėmis ir apskritimų vainikais, sukančiais vaizdus, vardus ir simbolius geometriniame kosmose, susieina su raganavimu ir praturtina viduramžius egzotišku kaleidoskopu.

⁷⁷ Schreiber W. L.
*Holzschnitte aus dem letzten
Drittel des XV. Jahrh. in der
Kgl. Graph. Sammlung zu
München.* Strasbourg, 1912.

Pieš. 140. Apie ikonografiją
žr. Schreiber W. L.
Handbuch. IV. Nr. 1861;
tas pats paveikslas yra leid.
Speculum rationis,
reprodukuotas G. Naglerio,
Die Monogrammisten.
München, 1858–1879.
III. Nr. 2335.

⁷⁸ Paryžius, Nac. bibl.,
pranc. rankr. 857. Pasaulio
amžių padalijimas egzistuoja
Brunetto Latini veikaluose;

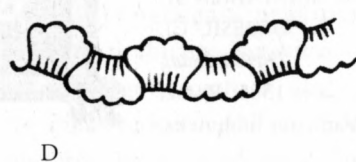
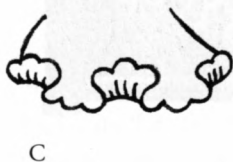
apie ikonografiją žr. Didron.
Symbolique chrétienne //
Annales archéologiques.
1844. I. P. 435–436.

IV. GOTIKINIS ČI

Vakaruose kosmografinius ratus ir netgi paprastas aureoles dažnai juosia banguotas kaspinas (169 ir 170 pav.). Tai gana plačiai paplitęs sąlyginis kinų debesis, či. Persijoje, kur jis tapo vienu pagrindinių puošybos motyvų, dangaus hieroglifas kartais siejamas su legenda apie debesėlį, kuriam Dievas liepia sekti pranašą su globojančiu ir draugišku jo šešėliu. Tačiau labiausiai jis pasklido kaip puošybinė linija, banguojanti ant audinių bei kilimų, aplink gėles, ir užliejanti jas savo gaivumu⁷⁹. Gotikos menas, priešingai, išlaiko savo primityvų simbolizmą. Beje, či piešinys atsiranda labai anksti. Pirmieji debesis „à la chinoise“ pasirodo jau anglų-normandų Apokalipsėse ir XIII a. vidurio psalmyne⁸⁰. Jų festonai

169. SĄLYGINIAI DEBESYS.

- A. Kinų či.
- B. Gotikinis či.
- C. Kiniško gobtuvo kraštas, pagal Li Longmianą.
- D. Gotikinės aureolės debesis, XV a. graviūra.

⁷⁹ Pope A. U. *Carpet Making, Cloud Forms // Survey of Persian Art*. Oxford, 1938. III. P. 2421–2426; Cox R. *Les Soieries d'art*. Paris, 1914. P. 87 ir pieš. 34.

⁸⁰ Martin H., Lauer P. *Les Principaux Manuscrits à peintures de la bibliothèque de l' Arsenal*. Paris, 1929. P. 21.

su giliomis įkarpomis, iš pradžių archajiškai stori ir standūs, vėliau atgauna savo grakštumą ir nervingumą Jeano Pucelle'io⁸¹ iliuminacijose bei daugelyje to meto rankraščių. Rūkas tampa nelyginant plonas, bet tankus nepermatomas audinys, apvyniotas aplink mandorlą arba pakabintas danguje kaip uždanga su painiais ženklais.

Būtent tokiu pavidalu sąlyginis debesėlis ir yra nuolatos naudojamas. Jį matome aplink Dievą Tėvą, Trejybę, Kristų⁸², matome susipynusį su angelų apskritimais, juosiantį pasaulio ratus⁸³. Kalbėdamas apie vingiuotą juostą, kuri tokia svarbi angelų ir šventųjų vizijoms aprėminti, Cloquet⁸⁴ faktiškai aprašo čia. Kartais tai esti tikri kaspiniai, nukopijuoti nuo persų kilimų ir Europos šilkų⁸⁵ – raukšlėti, susirangę, vingiuojantys aplink miniatiūras. Per XV amžių (170 pav.) jų braižas sutvirtėja. Lankstai tampa taisyklingesni ir griežtai simetriški. Debesėlis jau nebe ore besiplaikstanti banderolė. Tai sunkus audinys, kurio geldutės susiklosto iš abiejų pusių, vis kartodamos tą pačią liniją. Naujoji tendencija taip pat tiesiogiai priklauso nuo Tolimųjų Rytų formų ir simbolių, kur debesys virsta drakono skraiste bei dangiškuoju apvalkalu, pridengiančiu žmogaus kūną, kaip pasaulį laikančią koloną, savo medžiaga. Dievybių ir žmonių dėvimi apsiaustai ir vėriniai buvo

170. MANDORLA SU
DEBESIU ČI.
Dievo miestas,
apie 1385. Roma,
Vatikano biblioteka.

⁸¹ Belleville'io breviorius, Leroquais V., abatas. *Les Bréviaires des bibliothèques de France*. Paris, 1934. Pieš. XXXV.

⁸² Durrieu P. *La Miniature flamande au temps de la cour*

de Bourgogne, 1415–1539. Paris, 1924. Pieš. III ir VII, ir *Heures de Turin*. Paris, 1902. Pieš. XIV, XXXIV.

⁸³ Baltrušaitis J. *Cosmographie chrétienne*. Pav. 56.

⁸⁴ Cloquet L. *Éléments d'iconographie chrétienne*. Lille, 1891. P. 296.

⁸⁵ Slomann V. *Bizarre Designs in Silks*. Copenhagen, 1953. P. 70 ir toliau.

171. DEBESIS ČI.

Izidė, prižiūrinti
medžius, Nekaltojo
pradėjimo alegorija.

Christine de Pisan,
XV a. pradžia. Paryžius,
Nacionalinė biblioteka,
pranc. rankr. 606,
lap. 13 v.

aiškinami remiantis kosminėmis sistemomis⁸⁶. Debesis, iš pradžių tik vaizduojamas audiniu, galiausiai su juo susilieja, tvirtėja ir nubėga per apykakles, gobtuvus, sijonų padurkus bei rauktinukus kaip puošmena su vienodomis klostėmis. Li Longmianui priskiriamame ritinėlyje kai kurių Guidzimu demonų drabužiai išsiuvinėti pagal šią madą, o siuvinėjimų piešinys tapatus gotikiniam či (169 pav.). Krikščionių dangus pasirodo besąs apkraštuotas lygiai taip pat kaip ir kiniška suknelė. Kelno Biblijoje (apie 1478) Apokalipsės angelas vilki tokiais pat debesėlių vingiais nusėtu drabužiu (sk. VI, 150 pav.).

⁸⁶ Cammann S. *The Symbolism of the Cloud Collar Motif* // *The Art Bulletin*. 1951. P. 1–9.

Rytietiška pleištinė arka

I. RYTIETIŠKAS PRIEŠINIS LANKAS. *Pleištinė arka – skulptūrinė arka. Indų ir kinų šventyklos uolose. Priešinių lankų variantai. Islamiška ir armėniška pleištinė arka.*

Budistinė Azija, perdavusi Vakarams ištisą seriją fantastinių ciklų, taip pat įsibrauna į architektūrą, įnešdama tos pačios dvasios, ir prisideda prie jos perėjimo į vizijų poveikio sritį.

Paskutinysis gotikos stilius, formavęsis skirtingoje aplinkoje – Anglijoje ir žemyne, atitinka tą evoliucijos etapą, kuriame pastato struktūrą ima atakuoti puošyba, savo ruožtu priklausanti nuo labai daugelio veiksnių ir sudėtingų sistemų. Tarp jų priešinis lankas jau nuo labai senų laikų metodiškai buvo naudojamas pradinuose židiniuose, iš kurių pasklido šikšnosparnių sparnai, gėlės taurėlapių postamentai, Mirties spektakliai, či.

Indijoje jis pasirodo pleištinės arkos pavidalu dar akmenyje iškaltose olose tarp III amžiaus pr. Kr. ir I amžiaus (Lomas Riši, Bhadža, Bedsa, Nasikas, Karli), iškilęs virš milžiniškų čaitjų vartų, virš durų, baliustradų ir netikrų langų. Pleištinį skliauto lanką matome ir V–VI amžių fasaduose Adžantoje¹. Pagal Vedų tekstus jis buvo aiškinamas kaip giedrame danguje patekančios saulės hieroglifas². Techniniu požiūriu – tai į akmenį perkelti medinio pastato griaučiai. Stupų reljefuose atvaizduoti nameliai (Sančis, III a. pr. Kr., Barhutas, II a. pr. Kr., Amaravatit, II a.) dažnai esti su pleištais ant stogų ir pakraigės langelių³. Ši linija gimė iš lentų piešinio ir net perkelta į akmenį išlaikė pradinės

¹ Fergusson J. *History of Indian and Eastern Architecture*. London, 1910. Pieš. 55, 60, 65, 69, 74; Jouveau-Dubreuil G. *Archéologie du sud de l'Inde // Annales du musée Guimet*. Paris, 1914. Pieš. I;

Fischer O. *Die Kunst Indiens, Chinas und Japans*. Berlin, 1928. Pieš. 158, 160.

² Havell E. B. *The Ancient and Medieval Architecture of India*. London, 1915. P. 55.

³ Marchal H. *L'Architecture comparée dans l'Inde et*

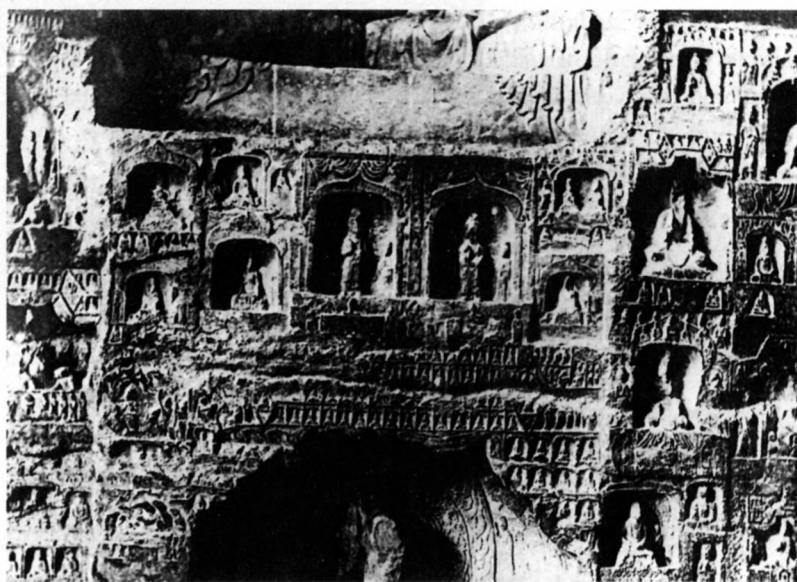
l'Extrême-Orient. Paris, 1944. Pav. 2 ir 3. Žr. taip pat Brown P. *Indian Architecture (Buddhist and Hindu Periods)*. Bombay, be datos. Sk. II, *Wooden origin*. P. 6–8.

konstrukcijos elementus, tarp kurių galima išvelgti net ir sijų galus, prie kurių ji kadaise buvo tvirtinama. Šios arkos, beje, niekadės galutinai nepraras panašumo su tašyta mediena.

Pradėjus kurti didžiulius fasadus, šis motyvas tampa grynai budistinis. Statomi skulptūriniai pastatai, sudarantys geriausias sąlygas priešiniam lankui akmeninėje architektūroje, nes leidžia nepaisyti konstrukcinių reikalavimų, tokių kaip mūrinyms ar apkrovos. Su jais ši formulė įsitvirtina ir paplinta tame krašte, kur vėliau bus įskiepyta į musulmoniškus monumentus.

Pasklinda ji visomis kryptimis. Randama uolose iškalto šventyklų puošyboje Bamižane⁴ (V a.), Irano prieigose ir Kinijos vienuolynuose.

Ji labai dažnai naudojama grotose, kurių begalės iškalta Vėjaus, Sujų, Tangų laikotarpiais nuo V ligi VIII amžiaus (Jungangas, Longmenas, Junmenšanas, Tianlongšanas⁵) (172 pav.). Pleištinė arka visur: virš

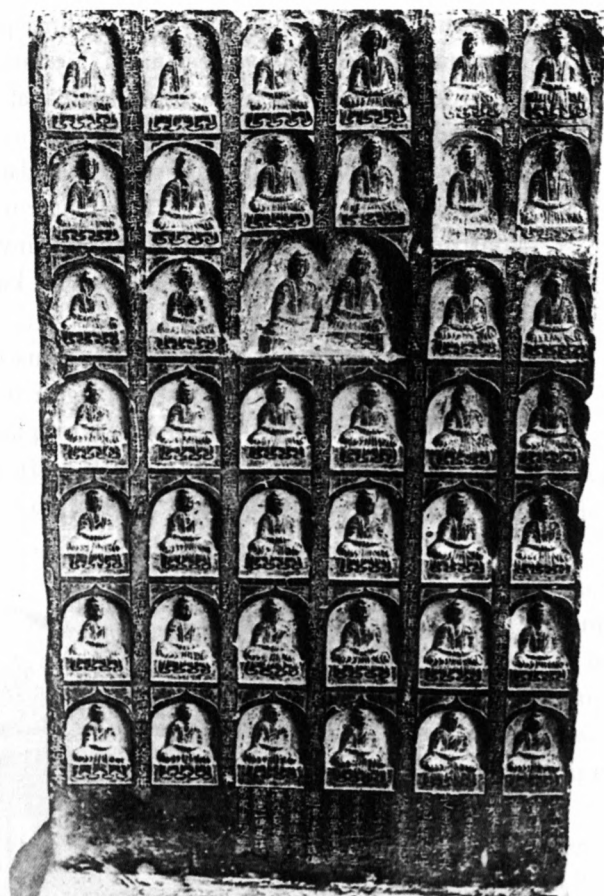
172. KINIŠKA
PLEIŠTINĖ ARKA.
Longmenas, X grota,
VI a. pirmasis trečdalis.

⁴ Hackin J. *Nouvelles recherches à Bâmiyân*. Paris, 1933. Pieš. IX, XXIX, XXX, XXXII, XXIV, XXXV, XXXVIII, XL.

⁵ Chavannes E. *Mission archéologique dans la Chine septentrionale*. Paris, 1909.

Pieš. CXXIX, CXXXII, CXXXIII, CXLIX, CLIII, CLIV, CLV, CC, CCI, CCXXXIII, CCXXXVI; Taketaro Shinkai, Nakagawa Tadayori. *Rock carvings in the Yün Kang Caves*. Peking, 1921. Pieš. 136; Sirén O.

La Sculpture chinoise du V au XIV siècle. Paris-Bruxelles, 1925–1926. Pieš. 27, 28, 46, 50, 81, 82, 83, 84, 101, 345, 346, 347, 348, 349, 485, 497.

173. KINIŠKAS
PLEIŠTAS.

Votinė stela, 535.
Šao Lin šventykla, Tong
Fenghianas.

durų, virš nišų su šventaisiais, virš labirintų galerijose su dešimt tūkstančių Budų, stūksančių ant uolų. Milžiniškas sienas puošia uždėtinės arkatūros, nueinančios į begalybę. Stabas, kurį Rubrouckas rašo matęs Katajo šalyje⁶, „tokį didelį ir taip aukštai stovintį, kad matyti jį galima dviejų dienų kelio atstumu“, buvo, be abejo, vienas tų kolosų, iškaltų uoloje, kur arka pasikartoja ant šimtų nišų. Jos priešinis lankas naudojamas pagodose⁷ ir ant stelių. Šao Lin šventyklos Tong Fenghiane steloje, datuojamoje 535 m., jis yra virš kiekvienos iš keturiasdešimt dviejų jos nišų, išdėstytų septyniomis eilėmis⁸ (173 pav.). Tokia skliauto linija eina ir virš pačių stelių bei aureolių⁹. Pleištas kyla iš Palaimintojo.

⁶ *Voyage de Rubrouquis*
Bergerono rinkinyje, p. 54.

⁷ Sirèn O. *La Sculpture*
chinoise. Pieš. 536, Fang

Šanhiano pagoda, VIII a.
pradžia.

⁸ Chavannes E. Ten pat.
Pieš. CCLXXIX.

⁹ Sirèn O. *La Sculpture*
chinoise. Pieš. 118, 120,
147, 149, 391, 392, 398,
399, 400, 401.

Kiniškas pleištą lengvesnis, elegantiškesnis už jo pirmuosius indiškų eskizus, bet piešinys toks pat tvirtas ir platus. Pašalintos visos tiesioginės medinio pastato imitacijos, gegnės ir sijos, o tai byloja apie naują šios integracijos į naujas sistemas fazę ir suteikia daugiau laisvės vystymuisi. Todėl pleišto formos įvairuoja nuo gana aštraus profilio ligi vos juntamo lengvo bangavimo. Jis keičiasi, jungiasi su daugiaskiltėmis arkomis, sudaro naujus sudėtingus junginius. Dažnai jis esti uždedamas ant pusapskritės ar ant pasaginės arkos ir sudaro lyg ir kokią kreivų linijų frontoną.

Kartais jis nulemia vidinių plokštumų vingiuotumą¹⁰. Longhuta pagodos Šen Tongsi, pastatytos prieš 1367 m.¹¹, arka baigiasi zoomorfinių kryžiažiedžių ir remiasi į dvi skulptūrines konsolas (181 pav.).

Ši linija taip pat prigyja iraniečių žemėse. Ant vienos tvirtovės, atvaizduotos Berlyne¹² saugomame postsasanidų epochos padėkle, ji matoma virš pagrindinio įėjimo kaip virš kokios čaitjos fasado¹³. Čia buvo išvelgta indų įtaka ir bandyta paminklą atkurti. Islamas priešinį lanką paskleidė plačioje teritorijoje nuo Najino¹⁴ (mihrabas, 960) ligi Monastyrio¹⁵ (Saidos mihrabas, apie 1000). Tačiau architektūroje tikrąja šio žodžio prasme jam prigyti neleido plytos prigimtis, kuri priešinasi bet kokiems išlinkiams. Todėl jis bus naudojamas daugiausia puošyboje ir dantytuose lambrekenuose, kur kontūras pradingsta ornamentų ir festonų raizginyje¹⁶.

Vis dėlto pleištinę arką atgijus aiškiai liudija ištisa serija skulptūrinių antkapių Persijoje¹⁷, o jau nuo XIII amžiaus ji metodiškai diegiama musulmoniškoje Indijos architektūroje, kuri pradeda naują jos plitimo tarpsnį. Visi Delio mameliukų paminklai ją priima kaip vietinių formų

¹⁰ Ten pat. Pieš. 15 B, 534.

¹¹ Ten pat. Pieš. 618.

¹² Pope A. U. A Sasanian Garden Palace // *The Art Bulletin*. 1933. XV. Pav. 1 ir 2.

¹³ Pope A. U. Some Interrelations between Persian and Indian Architecture // *Indian Art and Letters*. 1935. IX. Nr. 2. P. 8 atsk. tiražo, ir Reuther O. Sasanian architecture // *Survey of Persian Art*. Oxford. 1938. P. 556, pav. 161. Padėklo chronologija

svyravo tarp IV ir VIII amžių. J. Sauvaget (*Remarques sur les monuments Ommeyyades, II, Argenterie „sasanide“ // Mélanges asiatiques*. 1940–1941. P. 19 ir toliau), lygindamas pastatą su vieno Samanidų sultono antkapio iš Bucharos, teigia jį esant X a. pradžios.

¹⁴ *Survey of Persian Art*. Pieš. 267 ir 269.

¹⁵ Marçais G. *Manuel d'art musulman*. Paris, 1926. I. Pav. 57.

¹⁶ Tlemsenas (1135), Tinmalis (1153), Kutubijos minaretas Marakeše (apie 1196), Udžda (1296); plg. Terrasse H. *L'Art hispano-mauresque des origines au XIII siècle*. Paris, 1932. Pav. 38, pieš. XLIV, LIV; Marçais G. Ten pat. II. Pav. 256.

¹⁷ *Survey of Persian Art*. Pieš. 519 c, antkapio akmuo Jezde, 1141; pieš. 520, marmurinis antkapis, 1138, Bostono muziejus.

174–175–176.
RYTIETIŠKI IR
GOTIKINIAI PLEIŠTAI.

Viršuje: Enlidžos
bažnyčios langas,
Armėnija, XIII a.
Apačioje kairėje: budistinė
stela, 678, Tokijas.
Apačioje dešinėje: Herly
(Somme) bažnyčios
portalas, XV a.

rašą. Delyje pleištinė arka puošia Kutbo mečetės fasadą¹⁸ (apie 1200). Ant sultono Iltutmišo kapo (1230) ji kombinuojama su daugiaskiltėmis arkomis; tokia pat kompozicija panaudota ir to paties valdovo¹⁹ statytoje Adžmerio mečetėje (apie 1225). Pleištinės arkos tema aiškiai atgimsta ir tampa perspektyvi. Vėliau prie jos nuolat grįžtama. Tai liudija XIV ir XV amžiaus pavyzdžiai²⁰ – Gauro, Kulbarkos, Ahmadabado, Mandu mečetės. Ji nepakitusi ir Delio Didžiojoje mečetėje (1644–1651). Jau minėjome, jog sistema visuomet išlaiko savo budistinės kilmės žymę²¹, net ir labai tolimuose pavyzdžiuose ir kombinacijose, kurios ją tiesiog paskandina.

Už Indijos ribų pleištinė arka dabar nuolatos vaizduojama islamo miniatiūristų architektūriniuose piešiniuose. Mongolų ir Mesopotamijos mokyklos (177 pav.) rodo ją nuo pat XV a. pradžios, kartais durų bei langų angose, kartais virš frontonų²². Tačiau neatmestina ir prielaida, kad ši naujoji serija susijusi su kinų įtakomis, kurios taip stipriai veikė to laikotarpio tapybą. Įtakos tam tikra prasme eina viena kryptimi. Kaip tik apie tą laiką pleištinė arka pasirodo Armėnijoje, kur ji kartais aprėmina langus (Enlidža, XIII a.) (174 pav.) ir timpanus (Aisasi, XIII a. pabaiga)²³. Antkapiniai akmenys – chačkarai – (Džulfā, XIV–XV a., Ganli, XV a.)²⁴ dažnai kartuoja priešinį lanką artimu liepsnojančiam architektūrai pavidalu, nors ši jokių atveju negalėjo turėti įtakos. Motyvas pasklinda kartu su ta pačia banga, kuri dabar nueina per visus Rytus.

¹⁸ Chaghtai M. A. *Le Tadj Mahal d'Agra (The Islamic Period)*. Bombay, be datos. Pieš. VI, pav. 1 ir pieš. VIII.

²⁰ Havell E. B. *Indian Architecture*. London, 1913. Pieš. XVIII ir XXXIII; Brown P. Ten pat. Pieš. IV, pav. 8, pieš. XXV, XXVIII, pav. 2 ir pieš. XLIII, pav. 2.

²¹ Apie budistinio pleišto įvedimą į indų islamiškąją architektūrą žr. Brown P. Ten pat. P. 11 ir pieš. IV. Apie šį nuolatinį vyksmą rašė taip pat ir Diez E. *Die Kunst der islamischen Völker*. Berlin, 1915: P. 164.

²² Paprastos pleištinės arkos, mongolų mokykla: Luvro

„Šahnamė“, XIV a. pradžia (Sakisian A. *La Miniature persane du XII au XVII siècle*. Paris, 1929. Pieš. XXVI, pav. 37), Monrealio „Šahnamė“, apie 1340 (*Survey of Persian Art*, pieš. 835); Mesopotamijos mokykla: Edinburgo Birunijus, 1307 (Binyon L., Wilkinson J. V. S., Gray B. *Persian Miniature Painting*. London, 1933. Pieš. XV A). Frontoną sudarantis pleištas ant daugiaskilčių, mongolų mokykla: Kembridžo „Šahnamė“, apie 1340 (Binyon L., Wilkinson J. V. S., Gray B. Ten pat. Pieš. XVI B), Nac. bibl.,

Rašidas ad Dinas, XIV a. pradžia (Sakisian A. Ten pat. Pieš. XX, pav. 30); Mesopotamijos mokykla, Egiptas: „Laikrodis su povais“, Luvro muziejus, 1354 (Ten pat. Pieš. XVI, pav. 21).

²³ Baltrušaitis J. *L'Art médiéval en Géorgie et en Arménie*. Paris, 1929. Pieš. LXXIX, pav. 30.

²⁴ Ten pat. Pieš. XXIV, pav. 41.

II. PRIEŠINIS LANKAS VAKARUOSE. *Pleištas*

Anglijoje: pleištas virš festonų, trigubas pleištas. Pleištas liepsnojančiojoje architektūroje: pleištas ant pusapskritimės arkos, pleištas ant pasaginės arkos, plokščias pleištas. Vietovės ir laiko atitikmenys.

Mums žinoma, kokie šių formų pavyzdžiai Europoje seniausi²⁵. Anglijoje pleištinė arka pasirodė jau 1291 m. ant paminklo karalienei Eleonorai Hardingstone, netoli Northamptono, iškalta Johno Battle'io²⁶, taip pat kaip ir ant Edmondo Crouchbacko kapo Vestminsteryje (iškalta dar prieš jo mirtį 1296 m.), kur ji puošia du šoninius pinaklius²⁷. Paskui ji aptinkama ant portalo Norwicho vienuolyne, pradėta 1297 m.²⁸, Wellse (1303, Guillaume'o de La Marche'o kapas), Kenterberyje (1304, choro užtvara), Exeteryje²⁹ (vyskupo sostas, 1312), Ely (Švč. Mergelės koplyčia, pradėta 1321), ant Aymerio de Valence'o kapo Vestminsteryje (1325), Beverley (1334, transeptas). Ją priima „decorated“ stiliaus kreivų linijų fazė, išgyvenusi pakilimą nuo pat Henriko III valdymo pradžios (1327). Pleištinė arka labai anksti įsitvirtina rytinės Anglijos rankraščių puošyboje³⁰ ir anglų dramblio kaulo dirbiniuose.

Prancūzijoje priešinis lankas pirmiausia pasirodo reljefinių antkapių serijoje: Preully (1294), Ruane (Baudoino de Courcelles'io, 1296, Marie Latellier, 1300, Jeano d'Auteuil'o, 1303, antkapijai), Valmont'e

²⁵ Enlart C. *Origine du style flamboyant* // *Bulletin monumental*. 1906. LXX. P. 38–81 ir *Manuel d'archéologie française*. Paris, 1920. II. P. 666 ir toliau.

²⁶ Prior E. S., Gardner A. *An Account of Medieval Figure-Sculpture in England*. Cambridge, 1912. Pav. 90.

²⁷ Evans J. *English Art, 1307–1461*. Oxford, 1947.

Pieš. 3; Jean Bony. *The English Decorated Style, Gothic Architecture Transformed (1250–1350)*. Oxford, 1979. P. 78.

²⁸ Ten pat. Pieš. 15, Jeanas Bony, kuris mums paliko reikšmingų darbų apie angliškas pleištinės arkas, Norwicho arką datuoja keleriais metais vėliau nei 1297 m.

²⁹ Ten pat. Pieš. 13.

³⁰ Pvz., Peterborough psalmyne (XIII a. pabaiga), kur, be to, mes nustatėme labai daug rytietiškų motyvų, tarp kurių yra grynai persiškų, kaip sukeičiamieji arkliai, plg. Gheyn J. van den. *Le Psautier de Peterborough*. Haarlem, be datos. Pieš. XIV, XV, XVI, XXVI, XXXI, XXXII.

(Nicolas Mellier kapas, 1301), Royaumont'o vienuolyne (Jeano de Lano, 1304, ir jo dukters, 1310, kapai), Notre-Dame-de-la-Roche (1313, Roger de Lévis kapas³¹), paskui ant vieno Écouis kolegiate baldakimo (Enguerrand'o de Marigny kapas, 1313), viename Sanso reljefe³² (1334), Osero katedros pamatuose ir ant jos timpano³³. Pagaliau ant relikvinės iš Nivelles'io yra frontonų linijoje dvi pleištinės arkos, kaip ir ant kiniškųjų „frontonų“, datuojamos 1298 m.³⁴

Kalbant apie šią seriją, pažymėtini du faktai. Pirmiausia tai, kad pirmieji žinomi pleištai gotikos paminkluose pasirodo arkos skliauto iškarpymo (Hardingstone) ir frontonų profilių pavidalu (Nivelles), kaip skulptūrinis dekoras ar kaip piešinys, raizytas plokščių paviršiuje. Lygiai taip pat kaip Azijoje priešinis lankas pirmiausia pasireiškia plastikoje, o ne montuojamose konstrukcijose. Pleištas, beje, iš tikrųjų retai buvo pritaikomas mūriniui tikrąja to žodžio prasme³⁵. Kita vertus, šios inovacijos data sutampa su gausėjančiais antplūdžiais iš Rytų. Būdamas panašių formų, pleištas – juk jis taip pat yra trikampė arka – gali nesunkiai įsiliesti visur, tikrai ne tuo pačiu metu. Žaibo greitumu jis pasklinda Anglijoje, kur pakili keltų atgimimo dvasia³⁶ išlenkimą priima palankiai.

³¹ Lasterie R. de.

L'Architecture religieuse en France à l'époque gothique.

Paris, 1927. II. P. 53–56.

³² Ant Dovydo sosto, iškalto

Sanso katedros

Švč. Mergelės statulos

postamente, Enlart C.

Manuel. II. P. 668.

³³ Enlart C. *La Sculpture des portails d'Auxerre // Congrès archéologique d'Avallon.*

1907. P. 618 ir 622. Šių

pleištinųjų arkų datai

nepritarė R. de Lasteyrie, ten

pat, p. 45–46.

³⁴ Darbo autoriai Nicolas de

Douai ir Jackemonas de

Nivelles'is. Sutartis

pasirašyta 1272 m., darbas

baigtas 1298 m. Altenos

grafas J. de Borchgrave.

Oeuvres de nos imagiers

romans et gothiques.

Bruxelles, 1944. Pieš.

XXXII ir XXXIII.

³⁵ C. Enlart'as (*Manuel*, I,

p. 31) rašo, jog pasitaiko

arkų, sumūrytų pleišto

pavidalu Prancūzijoje ir

germanų mokyklose, tačiau

tai tėra išimtys ir šiai linijai

trūksta nuoseklumo.

³⁶ Apie keltiškųjų ir

liepsnojančiųjų lankų

giminingumą, ypač apie

kreivų linijų trikampus,

armonikeles ir elipsinius

motyvus žr. Focillon H.

Préhistoire et Moyen Age //

Moyen Age, survivances et

réveils. New York, 1943.

P. 29 ir 30 (čia autorius

toliau gvildena tezę iš savo

pranešimo, skaityto 1939 m.

liepos mėn. Londono

kongrese). Apie keltiškų

ornamentų „stebinantį

panašumą“ į XV amžiaus

langus jau yra rašęs J.

Déchelette'as (*Manuel*

d'archéologie préhistorique

celtique et gallo-romaine. Paris,

1908–1914. P. 1527), kuris

keltiškosios temos skritulius

su trigubomis spiralėmis

palygino su trimis elipsiniais

motyvais apskritime ir netgi

svarstė, „ar La Teno

ornamentika, ilgą laiką

klestėjusi anglų žemėse,

nebus palikusi vieno kito

miegančio daigo, kuris

paaikšintų, kaip po tiek laiko

atgijo kai kurios iš tų senųjų

tradicijų“. Šią mintį toliau

rutuliojo W. Deonna (*De*

l'art des steppes asiatiques au

style Louis XV // Mélanges F.

Martrove. Paris, 1941.

P. 13–32), kuris keltų,

barbarų, indų, kinų ir

liepsnojančiojo stiliaus lankų

derinius sieja su tuo pačiu

Centrinės ir Šiaurės Azijos

šaltiniu, su Eurazijos srovių

pradžia.

Prancūzijoje jo įdiegimas užtrunka ilgiau, nes konstrukcijos čia sunaikiai atsisako savo šaltumo. Nuosekliai plisti sistema pradeda tik XV amžiuje, dažnai kaip anglų įnašas.

„Decorated style“ savo puošnumo laikotarpiu karštai plėtoja krevalinijinę sistemą. Pastatai apgaubiami vingiais, kurie atrodo padiktuoti užgaidos ir nesaikingumo, tačiau visuomet grįžta prie tų pačių linijų. Tarp jų ypač dažni du tipai: trigubas pleištas ir pleištas ant daugiaskilčio viršūnės.

Pirmieji mus pasiekę pleištai yra kombinuoti su daugiaskiltėmis arkomis. Tokiu pavidalu jie pasirodo po arkų skliautu antrajame aukšte paminklo, kurį Eduardas I užsakė 1291 m. Hardingstone'e, viename iš gedulingo kortežo, lydėjusio į Vestminsterį jo žmonos Eleonoros palaiikus, etapų. Ir ant Edmondo Crouchbacko kapo (prieš 1296) jie taip pat iškalti drauge su festonais. Exeteryje, Lincolne, Saint Albanso Šv. Mykolo bažnyčioje, Saint Davide, Howsteade³⁷ matome įvairių variantų, kur šis motyvas kartais lokalizuojamas po arkos skliautu, o kartais prisitaiko prie visos arkos. Piešinys paplinta ant sakyklų, kur jis paprastai esti ant vidurinės dalies (Birmingham, Blundeston, Scarning)³⁸. Ši glaudi priešinių lankų sąjunga su daugiaskilčiais primena islamišką geometriją ir nebelieka abejonų, kad musulmoniškieji Rytai buvo šio perdavimo dalyviai. Harvey, kuris anglų pleištinės arkos kilmę įžvelgė esant persišką, rašo apie pasiuntinius, vadovaujamus sero Geoffroy de Langley, ir jo palydoje vykusį skulptorių Robertą, kurį karalius 1292 m. pasiuntė pas ilchaną Geichatū³⁹. Tačiau laisvesnis elementų išdėstymas parodė, jog anglų pleištinė arka yra dar artimesnė Tolimųjų Rytų prototipams. Vienoje Tangų laikotarpio steloje⁴⁰ (pav. 177, A) matyti lygiai toks pat pleištinės arkos profilis, iš abiejų pusių pratęsiamas dviejų skilčių, kaip ir daugelyje anglišių arkų. Vienas XIV a. antrojo ketvirčio dramblio kaulo raižinys su Exeterio vyskupo Johno Grandissono herbu⁴¹, kur tas pats arkų tipas panaudotas architektūrinėse kompozicijose

³⁷ Bond F. *An Introduction to English Church Architecture*. London, 1913. Pav. 456, 658, 689.

³⁸ Bond F. *Screens and Galleries*. London, 1909. Pav. p. 53, 54, 55, 152.

³⁹ Harvey J. H. *The Gothic World, 1100–1000*. London, 1950. P. 77 ir past. p. 143.

Šios kelionės ataskaita paskelbta Desimoni C. *I conti dell' ambasciata al chan di Persia nel 1292 // Atti della Società ligure di storia patria*. 1879. XIII.

⁴⁰ Sirèn O. *La Sculpture chinoise*. Pieš. 415 A, Bingo kolekcija, Paryžius.

⁴¹ Longhurst M. H. *English*

Ivories. London, 1926.

P. 44–45. Nr. LXI, LXII.

Žr. taip pat Molinier. *Histoire générale des arts appliqués à l'industrie, I, Ivoires*. Paris, 1896. P. 199. Diptikas yra padalintas ir laikomas Britų muziejuje ir Luvre.

ir vyskupo soste, yra joms ypač artimas (178 pav.), o kitas daugias-
kiltės arkos variantas atrodo esąs grynai kiniškas.

Trys pleištai, susijungę ant vienos arkos, Wellse (1303), Vestmins-
teryje (1325, Aymerio de Valence'o antkapis), Ely (po 1321), Beverley
(Éléonore Percy, mirusios 1328 m., antkapis) ir Lincolne⁴², padalina
savo arkos skliautą priešinių lankų festonais, kurie nelyginant akmens

177. PLEIŠTAS ANT
PUSAPSKRITIMĖS ARKOS
IR TRIGUBAS PLEIŠTAS.

A. Tangų laikotarpio stela.

B. Paminklas

Hardingstone, 1291.

C. Saint David, vyskupo
rūmai, XIV a. antrasis
ketvirtis.

D. Islamo miniatiūra:

Laikrodis su povais,

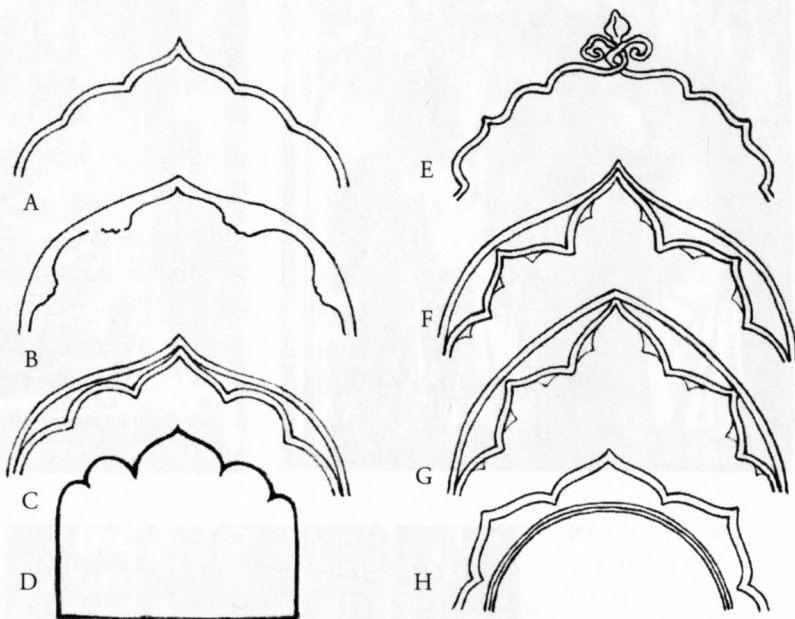
Mesopotamijos mokykla,
Egiptas, 1354.

E. Čihiasi, grotos durys,
V–VI a.

F. Ely, Švč. Mergelės
koplyčia, po 1321.

G. Vestminsteris,
Aymerio de Valence'o
antkapis, 1325.

H. Tangų laikotarpio
veidrodžio rėmai,
618–906.

nėriniai jį daro lengvą ir kartu apsunkina (177 pav.). Šis motyvas arti-
mas tam, kuris bėga archivolto skliautu vienos Čihiasi grotų duryse,
netoli Nankino, datuojamose V–VI amžiumi⁴³, ir yra iškaltas ant pus-
apskritimės arkos. Vakaruose jis pasirodo ant trikampės ir net ant pleiš-
tinės arkos, tačiau griežtesnis kontūras tikrai paryškina ornamento de-
tales, nė kiek nekeisdamas nei jų išdėstymo, nei skaičiaus, nei bendros
tvarkos. Beje, taip jungiamo priešinio lanko pavyzdžių dažnai pateikia
Tangų laikotarpio veidrodžiai bei įvairūs Songų ir Juanų epochų kera-
mikos dirbiniai⁴⁴.

⁴² Prior E. S. A. *A History of Gothic Art in England*. London, 1900. Pav. 303, III c ir f; Bond F. *An Introduction to English Church Architecture*.

Pav. p. 38 ir p. 533.

⁴³ Sirèn O. *La Sculpture chinoise*. Pieš. 15 B.

⁴⁴ *Ausstellung chinesischer Kunst*, iliustruotas Berlyno

parodos katalogas, 1929, Nr. 458, 468, 626; Elisseev S. *L'Art de la Chine dans Histoire universelle de l'art*, vad. L. Réau. Paris, 1939. Pav. 250.

178. PLEIŠTAI ANT
DAUGIASKILTĖS
LINIJOS.

Viršuje kairėje:

Švč. Mergelės

karūnavimas, dramblio
kaulo raižinys su
Exeterio vyskupo Johno
Grandissono herbu,
XIV a. antrasis ketvirtis.

Paryžius, Luvro

muziejus.

Viršuje dešinėje:

Tangų

laikotarpio stela.

Apačioje: Scarning,
bažnyčios sakykla.

Leitmotyvai, kurie plinta naujojoje architektūroje, užkrėsdami ją, susidaro šiose dviejose grupėse su Eleonoros kryžiumi (1291) ir Guillaume'o de La Marche'o (1303) baldakimu priešakyje. Iš visų jai pateiktų pleišto variantų salos gotika pirmiausia pasilaiko sau sudėtinės struktūras. Anglų architektai pradeda nuo to, kas labiausiai atitinka jų dvasią, – nuo kompleksinių sistemų.

Prancūzija perima šiuos sudėtingus piešinius, tačiau liepsnojančiosios architektūros pradžia atsižvelgia į kitas sąlygas.

Pleištas, kurį ji asimiliuoja geriausiai, yra saikingesnis. Taip pat daugėja plokštesnių tipų. Be to, dažnai jis uždedamas ne ant kampuotos, bet ant pusapskritimės arkos, ir dėl to įgauna platėjančią formą. Būtent ant tokios arkos jis uždėtas Écouis kolegiate (1313) – tai minima kaip pirmasis pleišto įvedimo atvejis. Ant pusapskritimės arkos jis ir Amjene (šiaurinio bokšto kontraforsas), Saint-Omere, Montreuil-sur-Mer, Osere (katedros pamatas), Dižone (baseinas), Foissy (altoriaus tabernakulis). Kinijoje priešinis lankas irgi dažnai iškyla iš to paties Vakaruose jau seniai užmiršto pagrindo, todėl galima savęs klausti, ar prie „romaniškų“ kontūrų grįžti tam tikra prasme neskatinio pirminės sistemos.

Pusapskritimės arkos vietą užėmusi pasaginė arka šią hipotezę gali tik patvirtinti. XII amžiuje dar buvusi išimtis, ypač radialiniuose pastatuose, ji pradeda įsitvirtinti būtent tuomet, kai masiškai ima plisti pleištas, kuris Tolimuosiuose Rytuose su ja yra neatskiriamai susijęs. Tuo metu, kai Anglijoje ji panaudojama daugiausia kaip Tudorų arka, žemynas ją sulaužo ir pritaiko vidutiniams portalams, durims, nišoms ir nedidelėms angoms⁴⁵. Pleištas ir jo atramos vėl pasirodo kartu.

179. PLOKŠČIASIS
PLEIŠTAS.

Kairėje: Flavigny
(Côte-d'Or), niša.

Dešinėje: Yvetot-Bocage
(Manche), niša.

⁴⁵ Alençon, Beauvais,
Châteaudun, Cléry,
Compiègne, Guérande,
Josselin, Folgoët, Herly,
Limoges, Lisieux, La
Martyre, Meaux, Montreuil-
sur-Mer, Ploërmel, Rouen,
Rue, Saint-Firmin-des-Bois,

Senlis, Tours, Vendôme,
Esslingen, Stuttgart,
Wimpfen-am-Berg ir t. t.

Šios inovacijos atsiliepia visam architektūriniam judėjimui. Vertikalų ritmą, kurį simbolizavo trikampė arka, pakeičia stabtelėjimas ir grįžimas prie platesnių bei tvirtesnių kompozicijų, kur pasireiškia rytietiškų kontūrų vingiai. Visų lygių priešiniams lankams – nuo pakąstinto profilio ligi visiško susiplojimo – galima rasti tobulų budistinių atitikmenų. Tapatumas ypač akivaizdus ne tik labai žemo, beveik horizontalaus reljefo darbuose su smaigaliu viduryje, keisčiau atrodančiu Vakaruose, bet ir nišose, padarytose sienoje arba akmens plokštėje kaip kokioje uoloje (179 pav.). Dažnai gotikiniai šventieji ir Centrinės bei Rytų Azijos dievybės įkurdinami panašiose kamaraitėse (180 pav.). Fasaduose su Jesės medžiu ir personažais ant gėlių taurelių pleištai at-randa savo temą, aplink kurią jie visados sėkmingai dauginosi. Liepsnojančiosios architektūros sienos, išmargintos reljefais, kartais primena Juanų epochos pagodą: antai Šen Tongsi paminklas su savo pleištais, užsibaigiančiais kryžiažiedžiu, atremtais į konsoles ir aiškiai išsiskiriančiais iš personažų, pabaisų bei puošmenų chaoso, dingsta tokiam pat bendrame mirgėjime (181 ir 182 pav.). Čia kalbama ne tiek apie tiesioginius ryšius, kiek apie paraleles ir panašumą, pasireiškiantį visko gausumu.

180. GOTIKINĖ NIŠA.
Blangy
(Seine-Maritime),
gotikinė niša, Blangy
klebono antkapinis
paminklas.

Viduramžiais ši nuostabų priešinių lankų asimiliavimą sąlygojo ne vien elementų atitikimas. Jį skatino taip pat ir vidinis poreikis. Ilgą laiką gotikinė architektūra griežtame savo tinkle slėpė lankstumo daigus ir netgi maskavo kai kurias savo dalis. Užmūryti langai (Saint-Urbain

181–182.
LIEPSNOJANČIOJI
PUOŠYBA.

Kairėje: Longhuta pagoda
Šen Tongsi, prieš 1367.

Dešinėje: Josselino
(Morbihan) pilis,
1490–1505.

de Troyes), triforijai (Amjenas), langai rožės (Paryžiaus Dievo Motinos katedra) su arkomis ir smailiais skersstakčiais, kuriuos pratęsia trilapių ir kreivašonių trikampių reljefai, kartais „sudaro įspūdį“, jog tai jau XIII amžiaus⁴⁶ pleištas, tačiau šis pasirodo kitur ir kitokiu pavidalu. Ir vis dėlto, armatūrai vos ėmus pasiduoti, budistų šventyklų priešinis lankas čia prigyja natūraliai ir veikia irimo kryptį, išlaikydamas savo būdinguosius elementus: trigubąjį pleištą, pleištą ant festonų, pleištą ant pusapskritimės arkos, pleištą ant pasaginės arkos, plokščiąjį pleištą, kurie, niekad nebuvę įtraukti į gotikos struktūrą, dabar kas akimirką įsilieja į jos vingius. Jų foną atkuria kraštutiniai, masė nereikalingų kombinacijų, peržengiamos saiko ribos. Focillonas⁴⁷ jautė čia slypint egzotizmus: „Niekados Vakarų architektūra nebuvo labiau priartėjusi prie ornamentinės Rytų prabangos“, – rašo jis apie šią konstrukcinių ir apdailos formų maišatį. Biologinis stiliaus irimo reiškiny, sutampantis su tolimų įnašų bangą, išlaiko jų žymę ir spalvą. Į ikonografiją ir architektūrą Rytai viduramžiais atneša tą patį pasakišką reginį ir tą patį iliuzijų pasaulį.

⁴⁶ Lasteyrie R. de. Ten pat.
P. 51 ir toliau,

pav. 590, 638 ir 639.

⁴⁷ Focillon H. *L'Art*

d'Occident. Paris, 1938.
P. 281.

Liepsnojančiosios gotikos pleištas nėra kokia nors specifinė ir vieniša forma. Beveik tuo pačiu laiku, to paties veiksnio skatinamas, jis pasirodė skirtingais pavidalais islamo miniatiūrinių išpieštuose pastatuose ir Rytų krikščionybės paminkluose. Būtent tuo laikotarpiu jo natūraliai pagausėja ir ant Indijos mečečių. Tačiau tik Vakaruose, itin palankiai susiklosčius aplinkybėms, dėl šio įsikišimo įvyksta svarbūs pokyčiai. Šis pleištas mums patvirtina, kad galingos srovės, plūstančios per skirtingas civilizacijas, yra vieningos, o jų veikimas skirtingas. Istorinio stebuklo dėka jo elementai visavertiškai atsikūrė ties kraštutine savo tėkmės riba.

Vadinasi, gotikiniai viduramžiai ne tik žengia gyvenimo tvarkos, realizmo, Vakarų linkui. Jie turi taip pat ir angamtinę pusę, savo gudrybes, savo egzotizmus. Evangelinių ir humanistinių viduramžių viduje atgyja ir suklesti kiti viduramžiai – neramūs, kupini pabaisų ir stebuklų. Jų šėlsmas, nerimas, pasėtas protuose, ir formų sumaištis didės ligi pat jų saulėlydžio.

Šios atgamtinės atsargos kaupėsi nevienalytėje teritorijoje. Jose randame praėjusių amžių teratologiją, tik perkeltą į tvirtesnę tikrovę, skirtingų civilizacijų elementus, vaizduotės sukurtas iliuzijas ir liguistas fantasmagorijas. Jos be paliovos gausėja, apimdamos naujas sritis ir įvairiai keisdamosi: iki XIV a. galo jos savotiškesnės ir nuostabesnės, XV ir XVI amžiuje – dramatiškesnės. Čia gilinomės ne į šią plėtotę kaip visumą, o tik į svetimus įnašus, palikusius joje savo žymę ir kai kuriose fazėse dariusius įtaką jos kryptį.

Vienas po kito įsiterpia trys dideli repertuarai: visų pirma helenistinė antika, o po jos islamas su Tolimaisiais Rytai iš paskos. Visi jie veikė ta pačia linkme ir ta pačia dvasia. Tokį sutapimą labiausiai nulėmė tas pats polinkis į fantastiką, bet būta taip pat ir geografinės bei istorinės perspektyvos sumaišymo. Panofsky ir Saxlis¹ padarė tą pačią pastabą dėl klasikinės mitologijos, kuri dažnai grįždavo arabų iškreipta. Antikos pagonybė ir šiuolaikinių Rytų pagonybė tam tikra prasme atsidūrė tokiam pat nuotolyje nuo naujųjų Vakarų. Šis reiškinys kartojasi puošybos ir mitų srityje. Žvelgiant iš to paties taško antikiniai dalykai

¹ Saxl F., Panofsky E.
*Classical Mythology in
medieval art // Metropolitan
Museum Studies*. New York,
1933. IV. P. 266.

ir visi egzotizmai pasirodė turį to paties mįslingumo bei to paties žavesio ir susimaišė. Kurį laiką jų srautai nemažėjo, tačiau viduramžiams baigiantis, atrodo, jau vyrauja graikų bei romėnų ir Tolimųjų Rytų temos.

Šių įrašų istorija prasideda prieštaravimu: klasikinė antika, kuri pagal savo apibrėžimą turėtų „gotikinio klasicizmo“ laikotarpiu propaguoti gražius žmonių veidus, tampa vienu pagrindinių veiksnių atgaivinant ištisą pabaisų padermę.

Staiga grįžus Karolingų laikotarpio gliptikos madai, viduramžiams tapo prieinamas platus repertuaras, kuris padarė labai netikėtą įtaką. Su gemomis pasklido ne antikos dievai ar herojai, o begalės grylių, kekės galvų, daugiaveidžiai gyvūnai ir žmonės, galvos ant kojų, iš kriauklės lendantys keturkojai ar dvikojai padarai. Šią tokią ypatingą atranką serijoje, kurioje, be to, yra įvairių figūracijų, kur viskas elegantiška ir harmoninga, mes palaikėme ženklų lūkesčių – pradžioje slaptų, tačiau netrukusių pasireikšti. Viduramžiai visą laiką šiose intalijose ieškojo keistenybių ir groteskų. Tas pat ir numizmatikoje: ne taurūs medaliai, o barbariškos monetos, ypač su keistomis figūromis, atrodo, traukė skulptorius, dailininkus bei meno pirklius.

Didėjanti ir lemtinga šių dviejų grupių įtaka paaiškinama skonio evoliucija ir apskritai besikeičiančiu stiliumi, kuris aiškiai linksta į brangias medžiagas, rafinuotumą, smulkumą, prie viso to dar pridėdamas keistumo ir beveik egzotizmo elementą, ir taip priartėja prie musulmoniškų formų poezijos.

Šios formos juntamos kai kuriuose ankstyvojo gotikos meno ornamentuose, tačiau nuo antrosios XIII a. pusės ligi XV a. pradžios jos įsigali masiškai. Kaip ir romaninėje epochoje, su audiniais pasklinda fantastiška gyvūnija, antitezinės grupės, gyvūnų kautynės. Kaip tik tuomet, kai ima rodytis gyvoji augalija ir gyvūnija, vėl išnyra abstraktūs ornamentai ir amžinosios Azijos heraldiniai monstrai. Tačiau ir sistemos grįžta pasikeitusios bei praturtėjusios. Pynimai atgyja daugiakampių ir rozečių kompozicijose. Schematizuoti lapai nusmailėja, o kartu suveši gyvūnų torsai be galūnių, pintiniai ornamentai su galvomis, kalbantys augalai. Iliuminacijose inkrustuojami mėnuliški veidai, panašiai kaip auksakalyboje gemos. Lyg sūkurio pagauti atgyja keturkojai, žuvis, žmonės ir nelyginant kokiame automato mechanizme apsikeičia tarpusavy galūnėmis. Įvesti į gotikos gamtą ir gotikos užgaidas, šie gudrūs ir nenatūralūs triukai suteikia joms nepaprasto žavumo.

Kaip antikinėms keistenybėms plisti padėjo raižyti akmenys, taip auksakalybos stiliaus formavimasis atveria kelią „saraceniškiems“ skoliniams. Ypatinga būtybė ir stebuklas galų gale susilieja su retais daiktais

ir brangiomis medžiagomis. Būdamos tam tikra prasme susijusios su „gotikos manierizmu“, jam baigiantis islamizuojančios fantazijos ima nykti. Tačiau musulmoniškas pasaulis taip pat perdavė kiniškas formas, kurių jis pats yra prisodrintas, ir jo įnašas vyko būtent šioje srityje.

Šios pastabos išryškina du dalykus: antikinių ir rytietiškų elementų, visą laiką figūravusių viduramžiuose, nenutrūkstamumą ir nuolatinį atsinaujinimą. Gotikinių Vakarų atsiradimas nepašalina senųjų šaltinių, tikrai atranka ir sistemos yra skirtingos. Šiaip viskas lieka tuose pačiuose rėmuose. Didžiuliai sukrėtimai įvyksta tik įsimačius Tolimiesiems Rytams. Jų veikimas prasideda ne nuo talismanų ir turtų patrauklumo, o nuo baimės ir mito. Pradžią padaro pragaras, pasaulio pabaiga, Mongolijos Antikristas. Toliau eina nuostaba, sumišusi su nerimu. Pirmiausia šikšnosparnių sparnai perduodami velniams ir pabaisoms. Juos lydi ilgausiai ir vienaragiai demonai su moterų krūtimis, dramblio straubliu, žmonės šuns galvomis, daugiarankiai dievai, sugyventi daiktai. Pagaliau viduramžių – tokių nuoseklių, tokių stiprių savo mintimi ir aistromis – paskutinėse vizijose atsispindi Mirties ciklai, „Gundymai“ ir budistinės kosmogonijos. Šie antplūdžiai paskleidžia gaivų dvelksmą, mėnulišką atmosferą, atveria iliuzines erdves, sužadina kalnų ir uolų pulsavimą, kristalų ir gėlių taurėlapių magiją, priešinių linkių liepsnas. Tai jau nebe puošmenos ir retenybės, o dramaturgija ir žavesys.

Iš Centrinės ir Rytų Azijos nepertraukiamu srautu į tą pačią sferą plūstančios bangos pasiekia vis daugiau skirtingų kraštų. Vakaruose jos sutinka islamiškas formas. Greta atsiranda dveji Rytai, kaip Irane, kur kinų įnašas tuo pat metu maišosi su musulmoniškomis sistemomis. Tačiau paskutiniame laikotarpyje vyrauja patys tolimiausieji Rytai. Jų srovės nuspalvina ir atnaujiną net ir antikines kompozicijas, kurios nuo XV amžiaus yra nepaprastai gyvybingos. Tangų epochos šarvai užleidžia vietą veidams, klajojantiems po visą Beso kūną. Antropomorfiniai daiktai pagausina figūrinių vazų palikuonių gretas. Epikūriški skeletai įtraukiami į tantristų baletus. Mandala perkrauna mįslėmis ir sukomplikuoja ir taip jau arabų spekuliacijos supainiotas graikų ir romėnų planisferas. Įnašų tapatumas, medžiagos ir fantastinio registro vieningumas paaiškina šių antplūdžių pobūdį ir galią. Tolimieji Rytai, atsidūrę besibaigiančių viduramžių akivaizdoje, atsiliepia į jų irealizmą ir suteikia peno jų nerimui.

Tačiau šis veiksmas yra sudėtingesnis. Visos nevienalytės sistemos, atsidūrusios gotikiniuose Vakaruose, patiria jų įtakos kontrasmūgį ir galingo potvynio nešamos susilieja. Tokių įnašų eiga dvejopa: integracija, transpozicija.

Viduramžiai visados puikiai gebėjo skolintas formas atnaujinti ir primesti joms savo charakterį. Niekas nestovi vietoje, viskas keičiasi. Graikų ir romėnų groteskai, įtraukti į paraščių puošybą, visiškai asimiliuojasi su gotikos pokštais. Arabeskos įpinamos į vijoklinių augalų raizginius. Gyvoji flora išsiskleidžia daugiakampiuose pynimuose. Laukų ir sodų augalijos šakas svarina galvos ir gėlių taurelės su personažais. Fantastinis peizažas, uždėtas ant tikro gamtovaizdžio, atskleidžia slaptaį savo gyvenimą ir padeda tirti gamtą. Priešinis lankas, uždėtas ant trikampės arkos, atrodo natūraliai iš jos išplaukias ir pagal vidinio vystymosi dėsni pakeičia architektūrą. Helenistinė žmonija ir geltonoji rasė įgauna žmonių ir žinomų demonų išvaizdą. Legendos ir vizijos perkeliamos į viduramžių mintį ir vaizduotę. Net ir tiksliai atkurtos figūros bei motyvai dažnai atrodo kaip viduramžių genijaus įmantrumas. Būtent ši asimiliacijos galia, šis evoliucijos vieningumas ilgą laiką maitino iliuziją apie absoliučią gotikinės ikonografijos ir gotikinių morfologinių sistemų vienybę. Viduramžiai, be abejo, yra vientisi ir auga sau ramiai ant tvirtų pamatų, tačiau jų demonstruojamose fantazijose, sukaupiose jau po XIII amžiaus „klasicizmo“, dažnai pasirodo antikinių bei rytietiškų pasakų, kurios suteikia jiems keistą prabangą ir savitą skonį.

Šių įnašų identifikavimas veda prie paskutinės pastabos: jėgos, kurios padėjo šiems stebuklams atsirasti, išlieka ir po viduramžių. Jos toliau gyvuoja su būrimais, su arabeskos pamėgimu, nežinomybės trauka, antikinėmis keistenybėmis.

Boscho ir Bruegelio gryliai išnyra iš senųjų klodų ir iš karto tampa naujo pasaulio dalimi. Vandens ir uolų peizažai, žvėrys ir mūšiai, ryškėjantys suskeldėjusioje sienoje, šikšnosparnių sparnai, suteikti skraidantiems žmonėms, Leonardo pintų rozečių labirintai primena ankstesnius eklektizmus. Netgi ornamentinės sistemos, dabar italų paskleistos kaip „mauriškos“ su jų daugiakampiais, daugiaskilčiais bei *rūmī*, taip pat kaip ir stirtos augalų, auksakalystės dirbinių ir gyvūnų, iškilusios pagal Romos gročių puošybos modelį, bet praturtintos kiniškais dailės mažmožiais bei juokingais niekniekiais, atgauna prieš daugelį metų asimiliuotas formas. Renesansas, plačiai atnaujindamas šaltinius, dažnai rasdavo juos jau išsemtus. Jo egzotizmų ir pabaisų šaknys gilios ir eina tiesiogiai iš viduramžių.

ASMENVARDŽIŲ RODYKLĖ

Achemenidai 112	Andriejus, šv. 88	Bazilijus Valentinas 145
Achmed Chanas,
Dželairidų Bagdado
valdovas 124	Antanas, šv. 54, 67, 224,
225, 228, 230–233	Bellini, Gentile 156
Ackerman Ph. 112	Antifilas 22, 56	Bellini, Giovanni 64, 65
Adda G. d' 92	Anžu kunigaikštis 177	Benediktas XI 173, 177
Adhémar 103	Apelis 22	Bening, Aleksandras,
dailininkas 178
Adi, arabų poetas 237	Argūnas, Irano valdovas
79, 173	Bening, Simon 200
Agatoklis 69	Aristotelis 33, 79	Berardas Teramietis,
Abrucio
miniatiūrininkas 117
Agripa, Kornelijus 192	Arnoldas Kelnietis 174	Berenson 171
Agripina 32	Arnollet, Jacques,
spaustuvininkas 140	Bernardas, Mont-Saint-
Éloy abatas 35
Ajubidai, dinastija 99, 113	Artakserksas 29	Berry, de, kunigaikštis
61, 73, 79, 128–130,
175, 180, 235
Alartas iš Hameelio,
dailininkas 224, 226	Ascelin, Nicolas 173	Blanša Kastilietė 37, 151
Albertas Didysis 32, 33, 79	Aspilcuete, Marie d' 38	Blanša, karalienė 188
Albinas, šv. 20	Atanazas, šv. 230	Blanša Savojietė 238
Albinas iš Kelno, šv. 114	Aubry, Raoul, Lilio
teisėjas 35, 54, 55	Boccaccio 17, 195, 196
Aleksandras 36, 84, 122,
124, 188, 189	Auchine, maršalas 109	Bosch, Hieronymus 52–
56, 62–64, 67–70, 76,
77, 164, 204, 205,
209, 217, 218, 220,
221, 223–227, 231,
232, 254, 278
Aleksandras Didysis, žr.
Aleksandras	Augustinas, šv. 36	Botticelli 63
Alfonasas Išmintingasis 33,
36, 79, 116, 117, 137,
138	Auteil, Jean d' 266	Boucher, Guillaume,
paryžietis auksakalys
173, 183–185, 191
Alhazenas 79	Averojus 79	Bouts, Dieric 151, 219,
220
Alphonsus Hispanus,
dominikonas 230	Azizas Billahas 102	
Altobello 38	Babelon 34	
Anaksimandras 60	Bacon, Roger 183, 188,
190	
Andriejus iš Perudžos,
pranciškonas, vyskupas
174	Balducci Pegolotti,
Francesco, keliautojas
176	
	Bardi, šeima 176	
	Battle, John 266	

- Bramante 92
 Bratianu 177
 Brigita iš Švedijos, šv.
 204
 Broederlam, Melchior 81
 Bruegel, Pieter 54, 55,
 64, 65, 68, 207–209,
 211, 217, 219, 223,
 224, 231, 278
 bSodnams, vienuolis 202,
 208
 Buda 202, 205, 209,
 227–229, 246, 250–
 252, 254 (dar žr.
 Gautama, Sidharta,
 Šakjamunis)
 Bühler 61
 Burgkmair, Hans 70, 134
 Buscarel, genujietis 173

 Carcassone, Guy de 173
 Carcassone, Jean de 173
 Carpocino 71
 Casentino, Jacopo del
 238, 239
 Cezaris, Julijus 73
 Chesne, Joseph Du 205
 Christus, Petrus,
 dailininkas 203
 Chubilajus, Juanų
 dinastijos valdovas 172,
 181, 184, 246
 Chulagu, Songų
 imperijos valdovas 80,
 172, 174, 186
 Chulaguidai 172
 Clerc, Guillaume le 154–
 155, 193
 Cleve, Joos van 205, 206
 Cloquet 258
 Cock, Hieronymus,
 dailininkas 226
 Cock, Jan de 63, 232
 Coene, Jacques,
 dailininkas 175
 Coincy, Gautier de 169

 Comestor, Petrus 109
 Condé, Baudoin de 235
 Conques 150
 Coomaraswamy 143
 Corbie 31
 Councy, Mathieu de 73
 Courcelles, Baudoin de
 266
 Cranach, Lucas 54, 165
 Croisettes, Jean de 85
 Crouchback, Edmond
 266, 268
 Cz. L., tapytojas 165

 Čingischanas 172

 Daddi, Bernardo 238, 239
 Dante 43, 151, 177
 David, Gérard 200
 Delisle-Meyer 46
 Demay 34
 Deonna W. 59
 Deutsch, Hans Rudolf
 Manuel 104
 Didron 42, 43
 Dietrich 92
 Dionyzas, šv. 115
 Dionyzas, Sanso dekanas
 35
 Don Diego 55
 Dovydas 186
 Duccio 151
 Ducerceau 104
 Durand, Guillaume,
 Mende'o vyskupas 61,
 137, 138
 Dürer, Albert, dailininkas
 43, 91, 92, 177, 191, 223
 Durrieu, Paul 148, 149
 Džahizas, al 122
 Džang Janjuanas 214
 Džao Mengfu 160, 190
 Džou 158, 159, 167
 Džou Dzidžangas 203
 Džou Sičangas 159, 160,
 161, 163

 Eadwine 37
 Edmundas, šv. 82
 Eduardas I, Anglijos
 karalius 79, 173, 268
 Eyck, Jan van 80, 83
 Eleonora, karalienė,
 Eduardo I žmona 266,
 268, 270
 Enlart 155
 Epikūras 236
 Ermengau, dailininkas
 255, 256
 Errera 92
 Eskulapijus 35
 Ethicus 188
 Eustachijus Kentietis 130
 Ezechielis 188

 Falke, O. von 177
 Fatimidai 102, 142
 Ficino, Marsilio 211
 Fikry 86
 Firdousi 122, 136, 147
 Firuzas 29
 Flettner, Peter 104
 Focillon, Henri 9, 273
 Fouquet 153
 Foxton, John 168
 Fra Angelico 83
 Friez, Hans 151
 Frydrichas II 79, 84, 172,
 187
 Fua, šv. 30
 Furtwängler 23

 Gautama 228, 231 (dar
 žr. Buda, Sidharta,
 Šakjamunis)
 Gautier iš Metz 36, 184
 Gazanas, Irano valdovas
 79, 173
 Geichatu, ilchanas 268
 Gerardas, pranciškonas,
 vyskupas 174
 Germanikas 32
 Giotto 151, 162

- Goethe 207, 209
 Gourmont, Jean de 104
 Gozzi, Carlo 133
 Grandisson, John,
 Exeterio vyskupas 268,
 270
 Grünberg, Konrad 50,
 51, 54
 Grünewald, Matthias,
 dailininkas 44, 45, 165,
 203, 204
 Grünwedel 237
 Guan Tongas, X a.
 pradžios kinų tapytojas
 220, 221
 Guevara, Don Felipe de 55
 Gutlakas, šv. 231

 Hadrianas 111
 Hanai, kinų dinastija 212
 Han Dže 214
 Hangest, Charles de 236
 Harcigny, Guillaume de,
 iš Laono 236, 241
 Harvey 91, 268
 Heynen, Claes 48
 Helm 236
 Henrikas Festingenietis,
 Tryro arkivyskupas
 126, 127
 Henrikas Ulmenietis 31
 Herada Landsbergietė 48,
 126
 Heraklijus 73
 Herberstein 128
 Heribertas iš Deutzo, šv.
 114
 Hermogenas 55
 Hermanas Tiuringietis
 127
 Herodotas 24, 29, 169
 Hertogenboso meistras 54
 Hethumas, Kilikijos
 karaliaus sūnėnas,
 premontriečių
 vienuolyno Puatjė
 mieste prioras 173,
 183, 222
 Hethumas I, Kilikijos
 armėnų karalius 172
 Holbein, dailininkas 104,
 191
 Honnecourt, Villard de
 99, 137, 142
 Hugonas Viktoriškis 131
 Huizinga 240
 Huys, Pieter, dailininkas
 54, 68, 205, 218, 224,
 231, 232
 Ibn al Baitaras 123
 Ibn al Varadis, geografas
 183
 Ibn Batuta 183, 184
 Iltutmišas, sultonas 265
 Inocentas IV 173
 Izabelė Bavarė 178
 Izabelė Katalikė 75
 Izabelė Prancūzė 86
 Izaijas 197
 Izaokas iš Norwicho 43
 Izidorius Sevilietis 40,
 193
 Jao Dzijanas 214
 Jeou Tou 121
 Jėzus Kristus 151, 191,
 198, 203, 205, 235,
 240, 243, 258
 Joakimas Florietis,
 pranašautojas 189
 Joana Evrietė, karalienė
 177
 Joinville, istorikas 168,
 189
 Jokūbas I 173
 Jokūbas II Aragonietis,
 Aragono karalius 79,
 155
 Jokūbas, šv. 55
 Jonas Bebaimis,
 Burgundijos
 kunigaikštis 128, 175,
 195, 196
 Jonas Evangelistas, šv. 32,
 116, 223
 Jonas iš Herefordo, šv. 30
 Jonas Prancūzas 79, 180
 Jouinville 175
 Juanai, kinų dinastija
 160, 172, 177, 181,
 185, 186, 202, 220,
 246, 269, 272
 Ju Dzi 160
 Juozapas 188
 Jurgis, šv. 154, 157

 Kalistenis, Tariamasis
 130
 Kamilas, Leonardas 34
 Karolingai 100, 109,
 202, 250, 276
 Karolis Didysis 30
 Karolis Drąsusis 61
 Karolis V 32, 34, 79, 87,
 149, 189
 Karolis VI 180
 Karolis VII 177
 Kazvinis 124
 Kirakosas, armėnų
 istorikas 172, 186, 188
 Kircher, Athanasius 215,
 217
 Klemensas V, popiežius
 173
 Kolumbas, Kristupas
 175, 181
 Kondakov 95
 Kong Kai, dailininkas
 244
 Konradas Megenbergietis
 75
 Konstantinas 72, 73
 Kristoforas, šv. 43, 205,
 217, 218.
 Kristus, žr. Jėzus
 Kserksas 29
 Ktesidenas 56

- Ktesijas 167
Künstle 235, 237
Kušanai, dinastija 251

Laci, Edmont de 153
Lagrange, kardinolas 236, 241
La Marche, Guillaume de 266, 270
Lancaster, de, kunigaikštienė 178
Lancaster, Henrikas, Derby grafas 41
Lancre, P. de 38, 192
Langley, Geoffroy de 268
Laon, Jean de 266
Latellier, Marie 266
Latini, Brunetto 193, 216
Laufer 166, 243
Laurynas, dominikonas 131
Leonardo da Vinci 60, 91, 92, 104, 150, 156, 211, 216, 221, 222, 278
Leonas Sansietis, šv. 82
Leroi-Gourhan 158
Lévis, Roger de 267
Li Čengas, X a. kinų tapytojas 220
Lieferinxe, Josse 163
Li Longmianas 157, 158, 160–166, 168, 170, 190, 202, 209, 230, 257
Limbours, Pol de 72, 74
Li Šanas, dailininkas 212, 213, 219
Lin Tingui, dailininkas 159, 160, 163, 203
Liudvikas XI 240
Liudvikas XII 195
Liudvikas Orleanietis 81
Liudvikas, šv. 37, 79, 86, 87, 99, 109, 116, 117, 149, 172, 173, 184, 187, 189
Liudvikas Geraširdis 30
Lochner, Stephan 151, 170
Long d'Ypres, Jean le 175
Long Fu 185
Longjumeau, André de 173
Lotaras 30
Lusignan, giminė 78
Maimonidas 123, 127, 130
Makarijus 56
Makrobijus 41
Mâle 37, 235, 247
Mandeville, Jean de 33, 34, 36, 64, 128–131, 167–169, 175, 177
Mandyn, Jan 54, 231
Mang, Heinrich 61
Marchant, Guyot 235
Margarita Austrė 55
Margarita Barietė 90, 91, 110
Margarita iš Beaujeu 61, 62, 96
Margarita, šv. 154
Margival, Nicolas de 235
Marigny, Enguerrand de 267
Marija Brabantietė, Pilypo Narsiojo žmona 235
Marija, karalienė 20
Marija, Švenčiausioji Mergelė, Jėzaus Kristaus motina 198, 204, 205, 252, 253, 256, 266, 269, 270
Marmion, Simon, dailininkas 180, 220
Maspero 160
Matilda, abatė 30
Matsys 232
Mauricijus Agonietis, šv. 30, 139
Mélanchton 38
Mély, de 177, 191
Mellier, Nicolas 266
Memling, dailininkas 205
Menandras 236
Mercatelles, Raphaël de 193
Merlinas, pranašautojas 189
Met de Bles, Herri, dailininkas 54, 231, 232
Metodijus 188
Metz, Guillaume de 119, 193
Mikalojus III, popiežius 174
Mikalojus IV, popiežius 173
Mikalojus Kuzietis 211, 216
Mikalojus, Mont-Saint-Éloy abatas 35
Mikalojus, Paryžiaus universiteto teologijos profesorius, Chanbaliko (Kinija) vyskupas 174
Mykolas, šv. 154, 155, 157, 161, 163
Mingai, kinų dinastija 177, 185
Mirza Haidar 95
Montecorvino, Giovanni da, Pekino arkivyskupas 174
Monte Croce, Ricold de 174, 175, 178, 183, 187
Montfaucon 32
Moschas 236
Munkė, imperatorius 173, 176, 184, 185
Nangis, Guillaume de, istorikas 175, 189
Nasyras ad Dinas al

- Sivasis 136
Nersesas 187
Nizami 122
Nomanas, Hiros karalius 237
Odorikas Pordenonietis 127, 167, 175, 185, 246
Oldžaitu, Irano valdovas 79, 173
Omme, Robert de l' 132
Ona, šv. 44, 115, 200, 253
Ono no Komači, rašytoja 239, 241
Origenas 43
Ortokidai 108, 138, 139
Otonai 100
Otonas IV 84
Padmasambhavas 245
Pags-Pa, Tibeto lama 246
Panofsky 275
Paquette, lotaringietė 173
Parisas, Matthew, kronikininkas, šv. Albano vienuolino skriptoriumo vyriausiasis 30, 35, 44, 175, 187
Patinir, dailininkas 205, 232
Paulius, šv. 150
Pellegrin, François 104
Percy, Éléonore 269
Peregrino, pranciškonas, vyskupas 174
Petachija iš Rėgensburgo, rabinas 123, 127
Petrarca 73, 134, 135, 195
Petrucci R. 222
Petrās iš Lucalongo, italų pirklys 174
Petras, vyskupas Rusijoje 172
Picard, Pierre le 24, 193
Pidzakas, Sargisas 137
Pilypas Gerasis 193
Pilypas Gražusis 97, 173
Pilypas Narsusis 131, 235
Pipinas 30
Pyras 33
Pisan, Christine de 259
Plan Carpin, Jean du 167, 173, 174, 178
Plantagenêt, Geoffroy, Jorko arkivyskupas 37
Platonas 33
Plinijus Vyresnysis 22, 24, 50, 56, 169
Plutarchas 33
Polo, šeima 175
Polo, Maffeo 174
Polo, Marco 36, 80, 167, 169, 174–177, 181, 183, 184, 193, 219
Polo, Nicolo 174
Pomponijus 169
Ponch, Johannes 116
Postumas 73
Pranciškus, šv. 151, 162, 242, 247
Prato, Guillaume de, Chanbaliko (Kinija) vyskupas 174
Pré, Jean du 235
Propercijus 28
Ptolemajas 33, 205
Pucelle, Jean 98, 119, 153, 258
Quarton, Enguerrand 151
Ragot, Hugues 34
rDo-rje-dpal 246
Reen, Kornelijus 145
René Anžujietis, karalius 50
Ričardas Burgundas, pranciškonas, Ilibaliko (Kinija) vyskupas 174
Ričardas II 75
Ričardas Kenterberietis 89
Robertas, skulptorius 268
Robertas II d'Artois 85
Robertas Klarietis 31
Rodžeris II 84
Rodžeris, Jorko arkivyskupas 41
Roes, Anne 23
Rubrouck 173, 174, 176, 178, 181, 184, 187, 189, 191, 246, 262
Ruof, Jacob 164, 170
Saint-Quentin, Simon de 173
Sakisian 95, 114, 149
Sarraz, François de la 236
Sasanidai, dinastija 251, 291, 292
Saxl 275
Schedel 193, 248
Schlosser 73
Schönberger 44
Schongauer 151, 165, 166, 231
Sebastijonas, šv. 161
Sefavidai 143
Seldžiukidai 100, 172
Siao Siunas 185
Sibilė, pranašautoja 189
Sidharta 238, 242 (dar žr. Buda, Gautama, Šakjamunis)
Sidrach 243
Sidžis Alis, Čelebis 127
Sikualdas, patriarchas 112
Simeonas iš Sanso, rabinas 123, 127, 128
Simeonas, nestorininkas 172
Songai, kinų dinastija 172, 177, 212, 214,

- 244, 269
 Songas, tapytojas 165
 Song Di 211, 222
 Soulier 86, 180
 Sujai, kinų dinastija 261
 Srongdzangambas, budistų karalius 246
 Stein, Aurel 159
 Stephani L. 59
 Sterling Ch. 171, 211,
 Sugerijus 31

 Šakjamunis 198, 199,
 228, 229, 246, 251,
 253 (dar žr. Buda,
 Gautama, Sidharta)
 Šakundis 82
 Šauma, Rabanas,
 nestorininkas 173
 Šekspyras 24

 Talis 60
 Tangai, kinų dinastija
 123, 157, 159, 166,
 167, 170, 178, 180,
 198, 199, 214, 261,
 268–270, 277
 Tenison 89
 Teodelinda, karalienė 30
 Teodota 112
 Thaon, Philippe de 154,
 193
 Thibaud, Navaros
 karalius 39
 Tiberijus 73
 Ticianas 41
 Tikkanen 121
 Timūridai, kinų dinastija
 214, 217
 Tolnay 209, 211
 Tomas Akvinietis, šv. 32
 Tomas iš Cantimpré 195
 Tong Fenghianas 262
 Tosa Mitsukakis 225
 Tosa Mitsunobu 226,
 227

 Traut W., dailininkas
 252, 253
 Tucher 129
 Tudorai 271

 U Daodzi, tapytojas 158,
 202
 Urach, Stephan von 75
 Urbonas V, popiežius
 174
 Urbonas VIII, popiežius
 43
 Ursins, Jouvenel des 178

 Valence, Aymer de 266,
 269
 Valois, de, grafinė 120
 Valteris Milemetietis 15,
 139
 Van Berchem 108
 Vasari 92
 Vasselot, Marquet de 113
 Vérard 235
 Vérard, Antoine 94, 235
 Vėjus, kinų tapytojas 214
 Vilhelmas Devonietis 20,
 96, 110, 117
 Vilhelmas iš Braileso 37
 Vincentas Bovietis 32,
 128, 130, 175, 238
 Vitruvijus 198, 201

 Wake, Thomas 41
 Weyden, Rogier van der,
 dailininkas 203
 Wier, Jean 192
 Wind, Edgar 44, 293
 Wolfegg 61
 Wolgemut 196, 234,
 247, 248, 256

 Zaratustra 33

NUOTRAUKŲ ŠALTINIAI

Fig. 21: Arch. Phot.; Fig. 23: Paris, B.N.; Fig. 24: Berlin, Kupferstichkabinet 26, 27,: Paris B. N.; Fig. 33: Giraudon; Fig. 34: Wien, Kunsthistorisches Museum; Fig. 36: Chuzeville; Fig. 38: Madrid, musée du Prado; Fig. 41, 42, 45: Giraudon; Fig. 49: A.C.L.; Fig. 51: Pfauder; Fig. 57: Alinari-Giraudon; Fig. 80: Washington, Freer Gallery; Fig. 81, 84, 85, 88, 95, 101, 102: Paris, B.N.; Fig. 105, 115: Anderson-Giraudon; Fig. 125: Giraudon; Fig. 129: Paris, musée Guimet; Fig. 130 c: Paris, B.N.; Fig. 131 c: Arch. Phot.; Fig. 135: Madrid, musée du Prado; Fig. 136, 138: Paris, Musées nationaux; Fig. 143: musée de Winterthur; Fig. 144: A. Berlin; Fig. 145: Oxford, Bibliothèque bodléienne; Fig. 146 a: Paris, musée Guimet; Fig. 148: Madrid, musée du Prado; Fig. 152: Anderson-Giraudon; Fig. 157: Paris, musée Guimet; Fig. 158: Paris, Musées nationaux; Fig. 160: Anderson-Giraudon; Fig. 161: Arch. Phot.; Fig. 163: Paris, musée Guimet; Fig. 168 c, 171: Paris, B.N.; Fig. 178 a: Paris, Musées nationaux; Fig. 182: Arch. Phot.

Jurgis Baltrušaitis
FANTASTIŠKIEJI VIDURAMŽIAI

Redaktorė *D. Bučiūtė*
Apipavidalino ir maketavo *K. Vasiliūnas*
Meninis redaktorius *R. Čėponis*
Korektorė *R. Prapiestienė*

Leidykla VAGA,
Gedimino pr. 50, 2600 Vilnius
Spausdino AB „Vilspa“,
Viršuliškių skg. 80, LT-2056 Vilnius

UDK 7.033

Ba313

Baltrušaitis, Jurgis

Ba313 Fantastiškieji viduramžiai: antika ir egzotizmai gotikos mene /
Jurgis Baltrušaitis. – Vilnius: Vaga, [2001]. – 284[3] p.: iliustr. – (Atviros
Lietuvos knyga: ALK, ISSN 1392-1673)

ISBN 5-415-01547-7

Žymaus lietuvių poeto sūnaus Jurgio Baltrušaičio (1903–1988) knygoje
nagrinėjamos gotikos mene paplitusių egzotizmų ir fantastinių vaizdinių ištakos,
atskleidžiami glaudūs Rytų ir Vakarų meno tradicijų ryšiai.

UDK 7.033

Žymaus lietuvių poeto sūnus

Jurgis Baltrušaitis (1903–1988) yra

vienas įtakingiausių šiandieną plačiai pasklidusios komparatyvistinės menotyros pirmtakų. Didžiąją gyvenimo dalį jis praleido Prancūzijoje ir daugumą veikalų paskelbė prancūzų kalba, tačiau nuolatos pabrėždavo savo priklausomybę lietuviškai kultūrai.

„Fantastiškuosiuose viduramžiuose“ (1955)

Jurgis Baltrušaitis aiškinasi gotikos mene išvešėjusių egzotizmo ir fantastinių vaizdinių ištakas, atskleisdamas praeityje egzistavusius glaudžius Rytų ir Vakarų šalių meno tradicijų ryšius.

ALK – serija verstinių knygų, kurias leidžia įvairios leidyklos, remiamos Atviros Lietuvos fondo. Serijos tikslas – supažindinti skaitytojus su šiuolaikinių humanitarinių ir socialinių mokslų pagrindais.

ATVIROS LIETUVOS KNYGA

ISSN 1392-1673

ISBN 5-415-01547-7

9 785415 015474